خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پرۆژەی چاپکردنی کتێب

د. لوقمان ڕەئوف
ئەرسەلان حەسەن

باوان عومەر
بابان ئەنوەر

ریچارد ساکوا

پۆست کۆمۆنیزم

وەرگێڕانی
ئەرسەلان حەسەن

2017

خاوەن ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (173)

ناوی کتێب: پۆست کۆمۆنیزم
بابەت: فکری
نوسینی: ریچارد ساکوا
وەرگێڕانی: ئەرسەلان حەسەن
بەرگ: ئومێد محەمەد
دیزاینی ناوەوە: جەلیل حسێن
تایپ و هەڵەچن: زریان رەحیم- کەیوان عمر- نیاز کمال
چاپخانە: حەمدی
ساڵی چاپ: 2017
چاپ: یەکەم
تیراژ: 500 دانە
نرخ: 4000 دینار
لەبڵاوکراوەکانی: دەزگای ئایدیا بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

www.ideafoundation.co
ideafoun@gmail.com
www.facebook.com/dezgai.idea
07701955a044 - 0533220180
سلێمانی - گردی سەرچنار- نزیک کۆمەڵگەی بەهاران

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1248)ی ساڵی 2017ی پێدراوە

ریچارد ساکوا

پۆست کۆمۆنیزم

وەرگێڕانی
ئەرسەلان حەسەن

2017

پێڕست

وتەی وەرگێڕی فارسی...7

1. پێناسەی پۆست کۆمۆنیزم..23

2. تێپەڕینی دورودرێژ...39

3 . ئەزمونی کۆمۆنیزم...69

4 . پۆست کۆمۆنیزم بە کردەوە...99

5.قبوڵکردنی واقعیەتی کۆمۆنیزم..163

6 . دژوازیی و نمونەکان..201

7 . ئاسۆی پۆست کۆمۆنیستی...259

وتەی وەرگێڕی فارسی

ئەم کتێبە لە 1990ی سەدەی بیست بڵاوکراوەتەوە، واتە دوای هەڵوەشانەوەی سۆڤیێت و پاشکۆکانی، لوتکەی بانگەشەی دنیای سەرمایەداری بوو – لەهەر چوارگۆشەی دنیا – لەبارەی مەرگی کۆمۆنیزم، سەرکەوتنی سەرمایەداری و ئایدیۆلۆژیای لیبراڵیزمی نوێ. دوای تێپەڕینی ماوەیەکی زۆرکەم بەسەر ئەو ساڵانەدا، واقعیەتی جیهان وەڵامی زۆربەی ئەو بانگەشانەی داوەتەوە و ئەو وەڵامدانەوەیەش هەر بەردەوامە. هێشتا مەرەکەبی ئەو بانگەشەیە وشک نەببووەوە، قەیرانی زۆر و بەرەو گەشەکردنی سەرمایەداری لە ڕەهەندەکانی جیهانی، سەریکێشایە هەژاری، برسێتی، بێکاری، بێموچەیی، تاوان، ئالودەیی، لەتوپەتکردن، شێواندنی لەشی منداڵان لەپێناو مامەڵەکردن بەئەندامەکانی و شاڵاوی سەرکێشی سەرمایەداریی لیبراڵیزمی نوێ، بۆ تایبەتترین پانتایی ژیانی مرۆڤ لەسەر تاسەری جیهاندا، چەوسانەوەی زۆر، مسۆگەرکردنی قازانجی زیاتر و تاڵانوبڕۆی سەرچاوە مادییە سەرەتاییەکان، لە کۆتاییدا ڕژێمی دڕندانە و پێشتر

نەبووی وڵاتانی ئیمپریالیستی، بە هەڵگیرساندنی شەڕی ناوچەیی بۆ دابەشکردنەوەی دووبارەی هەرچی زیاتری ناوچەکە و سامانی جیهان لە ماسکی خەڵک خەڵەتێنی دیموکراسی و دژە تیرۆریزم لە لایەک، فۆڕمگرتنی دواکەوتویی ناوچەیی لە بەردەم ئەو میلیتاریزم و دڕندەییە ئاشکرا و زۆر و زەوەندەی ئەو دواکەوتوییە بۆ بەبێبەش نەمانەوە لە دوبارە دابەشکردنەوەی سامان و دەسەڵات، لە لایەکەی دیکەوە، ڕوی دزێو و مرۆڤی شەڕانی هەردولای سەرمایەداری هاوچەرخ، بە ڕون و ئاشکراترین شێواز بخاتە بەرچاوی خەڵکی دنیا. هەروەها داکۆکیکردنی کرێکاران لە دەستکەوتی خەباتی خۆی لە شەش گۆشەی جیهان بە نارەزایی، مانگرتن، گردبوونەوە و ڕێپێوان، زەوتکردنی کارگەکان و هەژمونی کرێکاری بەسەریانەوە، خەتی ڕاستوچەپ هێنان بەسەر ئەو بانگەشە پووچ و بێبنەمایانەدا، کە گوایە خەباتی کرێکاران دژی سەرمایەداری، ئیلهام لە سۆڤێت و پاشکۆکانی وەردەگرێت و دەریخست خەباتی چینایەتی بێلایەن بوون، یان نەبوونی سۆڤێت، هەروا بەردەوامە. ڕەتکردنەوەی ئەو وێنەیە لە جیهان دەریدەخات، بە پێچەوانەی ڕای نوسەری ئەم کتێبە - کە ئەو ناوی دەنێت پۆست کۆمۆنیزم - ڕوبەڕوبوونەوەی سەرمایەداری و سۆسیالیزمی تێنەپەڕاندوە و مرۆڤ هەروا لە ڕوبەڕوبوونەوەدایە، بەڵام ئەو واقعیەتە شرۆڤەکردنی تیۆریی دیاردەی سۆڤێت ڕەتناکاتەوە. لەوە زیاتر، پێویستە

وەڵامی ڕەخنە بە ڕەخنە بداتەوە. پێویستی ڕەخنەی تیۆری لەجۆری ڕوانگەکانی نوسەری ئەم کتێبە، بە تایبەت لەو ڕووەوە بۆخۆی دەریدەخات زۆربەی ڕەخنەکان، کە لە گۆشەنیگای چەپ و داکۆکیکردن لە سۆسیالیزمەوە نوسراون، ڕەخنەی ئەبستراکت و ئایدیۆلۆژیایی بوون و بە ئاشکرا نەزۆکی و ناتەواوی خۆیان دەرخستووە. بۆیە، باسکردنی خاڵەکانی ڕەخنەگرانە لەم کتێبە بێسود نابینم، بەو ئامانجەی دەرگای باسەکە لە ناخی کارەکتەرانی دژە سەرمایەداری چینی کرێکاردا بکاتەوە، تا بزانین تێڕوانینی سۆسیالیستەکان لەبارەی جوڵانەوەی چینی کرێکارەوە چۆنە.

لەوەدا هیچ گومانێک نییە سۆڤێت – کە نوسەری کتێبەکە لە زاری واسلاڤ هاوڵ دەیگێڕێتەوە–، بووە بە (ئیمپراتۆر) دیسانەوە هاڤڵ ڕاستدەکات، گرنگی ڕوخانی ئەو ئیمپراتۆرە، لە ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆما هیچ کەمتر نییە. پێموایە ڕوخانی سۆڤێت تا ئەوجێیەی پەیوەندی بە ژیانی مرۆڤی ئێستاوە هەیە، زۆر لە ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆما گرنگترە، بەڵام دەبێت لە واسلاڤ هاوڵ و نوسەری ئەم کتێبە بپرسین: ئایا ئیمپراتۆریەتی سیاسی جگە لەسەر بنەمای سیستمێکی ئابوری - کۆمەڵایەتی نا دادپەروەرانە، ستەمکارانە لە هەناو و قوڵایی کۆمەڵگەدا - لە ڕاستیدا بۆ پاراستن و مانەوەی ئەو سیستمە دەتوانێت ئامادەیی هەبێت، کە دەسەڵات و سامانی هەمان ئیمپراتۆر زامندەکات–؟ ئەگەر ئەوە ڕاستە، ئیمپراتۆریەتی ڕۆما بێجگە لەسەر بنچینەی پەیوەندی

کۆیلەداری نەیدەتوانی بوونی هەبێت، ئیمپراتۆریەتی سۆڤێتیش جگە لەسەر بنەمای پەیوەندیی ئابوری-کۆمەڵایەتی باڵادەست بەسەر دنیای ئێستادا، بە مانای پەیوەندی چەوسانەوەی کاری کرێ، نەیدەتوانی خۆی ڕابگرێت. لەوبارەیەوە ئەوەندە بەسە ئاماژە بە خەباتی کرێکارانی پۆڵەندی دژی ئەو پەیوەندییانە و بە تایبەت پەنجاکان و لوتکەی ئەو لە حەفتاکان بکەین، کە سەرمایەداری خۆرئاوا، کڵێسا و ڕیفۆرمیزم لە بەرگی (یەکێتی هاوپێوەندی) دەستاو دەست داویانەتە یەکتر و بەرەوداماڵینی چەوسانەوەی کاری کرێی جۆری تایبەتی ئەو پەلکێشیانکرد. کەوایە، ئەگەر کەسێک داکۆکی لە سیستمی سەرمایەداری نەکات و نەیەوێت لە گۆشەنیگای بەرگری لە سەرمایەدارییەوە ڕەخنە لە سۆڤێت و پاشکۆکانی بگرێت، دەرەتانێکی نییە جگە لەوەی ئەو کەمپە – سەرەڕای هەرناوێکی لەخۆی نابوو – نەک بەناوی سۆسیالیزم، یان (سۆسیالیزمی دەوڵەتی)، بەڵکو وەک شێوازێکی تایبەتی سەرمایەداری، واتە سەرمایەداری دەوڵەتی ڕەخنەی لێبگرێت، کە لەودا کرێکار هێزی کاری خۆی لەجیاتی خاوەنکارە تایبەتەکەی، بە دەوڵەت (یان حزب-دەوڵەت)، دەفرۆشێت. سەرمایەداری دەوڵەتی دەستەواژەیەکە، هیچ پێگەیەکی لە ڕوانگەی نوسەری ئەم کتێبەوە، دەربارەی سۆڤێت نییە. لەو ڕوانگەیەوە، تەنیا لە گۆشە نیگای سیاسییەوە سۆڤێت ڕەخنە ئاژن دەکات و تا ئەو جێیەی پەیوەندی بەو گۆشەیەوە هەیە، لە ئابوری

دەکۆڵێتەوە و کەمترین ئاماژە بەوە ناکات کە چ جۆرە پەیوەندییەکی ئابوری هەژمونی بەسەر پەیوەندیی کرێکار و دەوڵەتی سۆڤێتدا هەبووە. زۆربەی شتێک کە لەوجۆرە ڕوانگانەوە لەبارەی ئابوری سۆڤێتەوە باسدەکرێت، بوونی گەندەڵی، بەرتیلخۆری، بۆرۆکراسی، بەرهەمهێنان بە کوالێتی نزم، بەڵام تێچوونی زۆر و بابەتی لەمجۆرەیە. بێدەنگی لەوە دەکرێت کە ئایا لە پەیوەندییە ئابوریەکانی سۆڤێتدا، سەرەنجام کرێکار دەچەوسێنرێتەوە یان نا؟ ئەگەر دەچەوسێنرێتەوە چ جۆرە چەوساندنەوەیەک بوو. گوایە دەکرێت ئەو بێدەنگییە پاساوێکبێت بۆ خۆدزینەوە لە بە سەرمایەداری ناونانی سۆڤێت. لە بەرامبەردا، گرنگی پشتبەستنی ئەو ڕوانگانە، بە ناونیشانی وەک (تۆتالیتاریزم) و (دەسەڵاتخوازی)، ئاڕاستەی سەرکوتکردن، کوشتن، زەبروزەنگ، نەبوونی دیموکراسی و ئازادییە سیاسییەکان دەکرێت. بێگومان، پێویستە ڕەهەندی سیاسی و سەرکوتکردن و زەبروزەنگ لە سۆڤێت، بە توندی ڕەخنەی لێبگیردرێت، بەڵام تا ئەو ڕەخنە سیاسییە نەکەوێتە پانتایی ڕەخنەی پەیوەندی ئابوری-کۆمەڵایەتییەوە، ڕەخنەی سۆڤێتی لە چوارچێوەی ڕەخنەی لیبراڵی تێناپەڕێنێت. داکۆکیکردن لە بەهاکانی دیموکراسی لیبراڵ، بە بێ ڕەخنەگرتن لە پەیوەندی ئابوری-کۆمەڵایەتی سۆڤێت، واتا داکۆکی لە پەیوەندییە چەوسێنەرانەی سەرمایەداری، بەڵکو لە فۆڕمی نەرمتری ئەوە. ئەنجامی ئەمجۆرە ڕەخنەگرتنە لە سۆڤێت ئەوەیە کە شکستی سەرمایەداری دەوڵەتی،

لە سەرمایەداری تایبەتی وەک شکست و هەڵوەشانەوەی سۆسیالیزم نیشاندەدرێت. ئێستا ئەگەر - وەک ئەوەی نوسەر لەم کتێبەدا لە مارکس دەیگێڕێتەوە - سۆسیالیزم بە مانای بوونی جوڵانەوەی ڕاستەقینە و مادی چینی کرێکار دژی سیستمی سەرمایەداری بێت، تەنیا بە سڕینەوەی ئەو چینە، دەکرێت باسی هەڵوەشانەوە و مەرگی سۆسیالیزم بکەین.

هەر ئەوەندە بۆ ئەو ئەنجامگیرییە بەسە کە نوسەری ئەم کتێبە لە گۆشەنیگای داکۆکیکردن لە شێوازی هاوسەنگی سەرمایەدارییەوە (شتێکی هاوشێوەی سۆسیال دیموکراسی)، ڕەخنە لە سۆڤێت و پاشکۆکانی دەگرێت، کە لە بەرامبەر شێوەی چاو قایمی، دڕندەیی و بێویژدانی سەرمایەداری لیبراڵی نوێ، لەوە لاوازترە لە بنچینەدا بەجدی وەربگیردرێت، بۆیە ئاشکرایە کە ئەو سەرمایەدارییە ساڵەهای ساڵە سنورەکانی سەرمایەداری لیبراڵی پێچاوەتەوە و هەرجۆرە گەڕانەوەیەک بۆ ئەوی نەشیاو کردوە، بەڵام پرسیاری زۆر گرنگتر ئەوەیە، چ بوو کە شۆڕشی ئۆکتۆبەری 1917ی سۆڤێت، بۆ هەڵوەشانەوەی پەیوەندییەکانی چەوسانەوەی کاری کرێ هەڵگیرسا، بەڵام بۆخۆی بە سیستمێک لەجۆری پەیوەندییەکان کۆتاییهات؟ ئاشکرایە ئەو پرسیارە بەجۆرێک بنەڕەتی، زۆر گرنگە و وەڵامەکەشی پێویستی بە لێکۆڵینەوە لە جۆرێک ڕەهەندی فراوانە، کە هەرگیز ناتوانرێت لە وتارێکی وەهادا، بە جوانی مەبەستەکەی لەوبارەیەوە

ڕونبکاتەوە. لێرەدا مەبەستم لەو پرسیارکردنە ئەوەیە، پرسیار تەنیا بیرهێنانەوەی خاڵی میتۆدناسی (میتۆدۆلۆژی) ە بۆ خۆشکردنی ڕێگەی وەڵامدانەوەی دروستە بە ئەو، کە هاوبۆچوونی نوسەری ئەم کتێبە و ڕەوتی بابەتی ڕەخنەلێگیراوی ئەو، واتا حزبی بەڵشەفیک بە ڕابەرایەتی لینین ڕاستە.

نوسەری ئەم کتێبە لە بەشی یەکەمدا دەڵێت: (یەکەم هەوڵی شۆڕشی سۆڤێت، بە پراکتیککردنی شۆڕشی مارکسیزم بوو لە پێوەرێکی فراواندا)، بەمشێوەیە نوسەر بەم ڕستەیە بە ئاشکرا میتۆدی توێژینەوە لەبارەی دیاردەی سۆڤێت دەردەبڕێت و لە ڕاستیدا وەها وەڵامی پرسیارەکەی سەرەوە دەداتەوە، ئەگەر ئیمپراتۆریەتی سۆڤێت زادەی کرۆکی شۆڕشی ئۆکتۆبەرە، پێویستە لە تیۆری مارکسیدا بۆ هۆکارەکەی بگەڕێیت. نوسەر تەنیا ئەو ڕەوشەی توێژینەوەیە نەک هەر لە ڕستەی سەرەوەدا، بەڵکو لە شوێنی جیاجیای ئەم کتێبەدا دەخاتەڕو، لەوانە لە شوێنێک بە ئاشکرا پشتگیریدەکات کە (بە پێچەوانەی ڕای مارکس، لەکۆتاییدا وشیاری یەکلاکەرەوەی بوونە). لێرەدا بابەتی جێگەسەرنجم هەمان جۆری تێڕوانینە بۆ شۆڕش و بەشێوەیەکی گشتی بۆ مێژو.

لە ڕاستێتی سادەی ژیانی ڕۆژانەوە دەستپێدەکەم. ئایا مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیدا، شوێن تیۆر دەکەوێت؟ بە دەستەواژەیەکی تر، ئایا مرۆڤ بۆ ئەوەی بخوات، بخواتەوە،

کاربکات، پشوبدات، منداڵبخاتەوە و ...، سەرەتا بیردەکاتەوە فڵان تیۆرە لەمبارەیەوە چی گوتوە و پاشان ئەو کارانە بە پێی ئەو تیۆرە ئەنجامدەدات؟ وەڵامەکەی بە ڕاشکاوی نەخێر. بۆیە نەگۆڕە، تازە دوای ئەنجامدانی ئەوکارانەیە، کە لە بنەڕەتەوە مرۆڤ دەتوانێت تێبگات تیۆرێکیش بوونی هەیە و هەوڵبدات بیناسێت. بەڵگەنەویستە مرۆڤ چۆن پێویستی بە خواردن، کارکردن و پشوە، پێویستی بە زانینی ئەو، یان ئەم تیۆرەشە، بەڵام دەکرێت بەهۆی ئاشکرای زانستییەوە ئەو پێویستییە تەنیا دوای دابینکردنی پێویستییەکانی یەکەم بێتەئاراوە، کە پێویست ناکات لێرەدا ڕونبکرێنەوە. کەوایە، مرۆڤ لە ژیانیدا گرنگی بە دابینکردنی پێویستییە مادییەکانی ڕۆژانـەی خۆی دەدات. لەبارەی شۆڕشەوە، چۆنچۆنی؟ لەمبارەیەشەوە ئاشکرایە مرۆڤەکان بە پێی ئەم، یان ئەو تیۆرە شۆڕش ناکەن، بەڵکو بەگوێرەی پێویستییە مادییەکان دەست بۆ ئەوکارە دەبەن. چ شۆڕش بەمانای چالاکی مرۆڤەکان بۆ گۆڕین و تەندروستکردنی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی ژیانی خۆمان وەربگرین (شۆڕشی کۆمەڵایەتی)، چ بە واتای لابردنی کۆسپەکانی بەردەم ئەوکارە (شۆڕشە سیاسییەکان، کولتوری، زانستی، تەکنەلۆژیا و ...)، هەرچۆنێک بێت هەڵقوڵاوی پێویستییە مادییەکانە. بەم مانایە، شۆڕشی ئۆکتۆبەر پێش ئەوەی هەوڵی کەسێک، یان کەسانێک بووبێت بۆ پراکتیزەکردنی تیۆرەکانی مارکس، هەوڵی جەماوەری کرێکارانی سۆڤێت بوو بۆ گۆڕینی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی

سۆڤێت، واتا هەڵگرتنەوەی پەیوەندییەکانی سەرمایەداری، بەگژداچونەوەی کرێکاران بە قەیسەریزم، پاشان حکومەتی کرنسکی لەم گۆشەنیگایەوە و بۆ بەدیهێنانی ئەوکارە بوو. ئەوە هەمان خاڵی بنەڕەتی و گرنگە کە لە میتۆدۆلۆژی نوسەری ئەم کتێبە ئاوڕی لێنادرێتەوە و نادیدە دەگیردێت. بە دەربڕینێکی دیکە، تێڕوانینی ئەو بۆ شۆڕشی ئۆکتۆبەر، نەک جوڵانەوەی گەورە و مادی ملیۆنان کرێکار بە هەوڵی تاقمێک بۆ پراکتیزە کردنی تیۆرێک دادەمرکێتەوە، بەڵکو جوڵانەوەکانی دژە سەرمایەداری چینی کرێکاری سۆڤێت، لە فۆرمی مەسەلەکەدا دەسڕدرێتەوە.

بەمجۆرە، دەکرێت بە ئاسانی خۆت لە کۆتی هەقانیەتی ئەو جوڵانەوەیە ڕزگاربکەیت و هەموو ڕوانینەکان ئاڕاستەی کەسێک، یان کەسانێک بکەی کە هەوڵیانداوە تیۆری مارکس پراکتیزە بکەن. ئەو لۆژیکە نەک ئەو، یان ئەم تیۆرە بەکاربهێنێت، بەڵکو لە کۆتاییدا جوڵانەوەی مادی مرۆڤەکان بۆ گۆڕینی جیهان، چ بە شێوەی بەرهەمهێنانی مادی و چ بەرهەمهێنانی شۆڕش، چارەنوسی مێژو دیاریدەکات و نەگۆڕە کە نوسەری کتێبەکە، سەرەڕای ڕەتکردنەوەی تیۆری مارکس، وەک تیۆری (ئیکۆنۆمیستی)، ناچاریدەکات دان بە ڕاستییەکەیدا بنێت. لە کتێبی ڕوداوەکانی کۆتایی80 و سەرەتای90دا، کە سەریکێشایە هەڵوەشانەوەی سۆڤێت و پاشکۆکانی، دەنوسێت: (ئەو شۆڕشگێڕە شەڕڤانانەی دەیانویست سیاسەت وەک دەڵێن لە پەیوەستییەکەی بە

یاسا (بابەت)ەکانی مێژو ڕزگاربکەن، بۆخۆیان بە سەختی گیرۆدەی لۆژیکی گۆڕانی ئابوری بوون.) لێرەدا، دەبینم هەمان لۆژیک قبوڵکردنی خۆی بە خودی ئەو دیاریدەکات، کە نوسەر ناویدەنێت (ئیکۆنۆمیزم)ی مارکس، بەڵام پرسیاری سەرەوە هێشتا وەڵامی وەرنەگرتۆتەوە: ئەگەر شۆڕشی سۆڤێت پێش هەرشتێک بزاڤی کرێکارانی سۆڤێت بوو بۆ هەڵوەشاندنەوەی کرێ، بۆچی بە شێوەیەکی تر لە هەمان پەیوەندییەکان ئەنجامدرا؟ لێرەدا، بابەتی فاکتەرێکی دیکە دێتەگۆڕێ و ئەویش هەمان خودئاگاییە. بەکارهێنانی جوڵانەوەیەکی هەڵقوڵاوی دژی سەرمایەداری بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی سۆسیالیستی - هەرچەند گەورە و ملیۆنی - بەس نییە و ئەو جوڵانەوەیە بۆ سەرکەوتن بە ناچاری دەبێت بۆ جوڵانەوەیەکی خودئاگایانە و ڕێکخراو بگۆڕدرێت. ڕاستە جوڵانەوەی دژی سەرمایەداری چینی کرێکاری سۆڤێت، سەرەڕای پێکهاتنی لە شورای شۆڕشگێڕیدا، نەبووە جوڵانەوەیەکی خۆئاگایانە، واتا دژایەتی هەڵقوڵاوی کرێکاران بۆ سەرمایەداری، وەک دژایەتیکردنی خودئاگایانەی سەرمایەداری ڕێکنەخرا. دەبێت سۆسیالیستەکان کرێکاران لە گۆڕەپانی خەباتی ڕۆژانە و بە ئامانجی بارهێنان و خۆڕێکخستنیان بەم خودئاگاییە، باربهێنن. لەجیاتی ئەوکارە، لە دەرەوە دەستپێشخەری لێدانی دەرزی ئاگایی بەهۆی (شۆڕشگێڕانی پیشەیی)ەوە ئەنجامدرا، کە لە دەرەوەی خەباتی چینایەتی کرێکارانەوە

دامەزرابوون. ئەوە ناتەواوی چارەنوسساز بوو، کە بە حزبی بەڵشەفیک، لەسەرویەوە لینین خۆی و پاشان بە ستالین دەبەستریتەوە. لێرەدا لینین هەربەو تێڕوانینە ڕەخنەگرانەیە لە جوڵانەوەی کرێکارانی دەڕوانی. ئەو زیاتر و پێشتر بۆ ئەوەی بەکردەوە لە مادییەتی جوڵانەوەی چینی کرێکار دژی سەرمایەداریدا بجوڵێت، شوێن تیۆرەکە دەکەوت.

لینین بە ناوەڕۆکی دژی سەرمایەداری ڕازینەبوو، بۆ جوڵانەوەی هەڵقوڵاوی کرێکاران و بە (تریدیۆنیۆنی) (یەکێتی) دەزانی. ئەو جوڵانەوەی کرێکاری تەنیا دوای لێدانی دەرزی هزری سۆسیالیستی، بە دژی سەرمایەداری دەزانی و بەمشێوەیە بوونی دژایەتی بابەتی و مادی نێوان کار و سەرمایەی بەمەرجی بوونی تیۆری سۆسیالیستی دەبەستەوە. دەیگوت جوڵانەوەی شۆڕشگێڕی، بە بێ تیۆری شۆڕشگێڕی و بەرجەستەبوونی ئۆرگانەکانی بوونی نابێت، کە ئەو ناویدەنێت (ڕێکخراوی شۆڕشگێڕانی پرۆفیشناڵ). ئەوە ڕێک پێچەوانەی تێڕوانینی ماتریالیستی بوو بۆ مێژو: تیۆری شۆڕشگێڕی ناتوانێت بێ بزاڤی شۆڕشگێڕی هەبێت. مارکس ئەو تێڕوانینەی لە ڕوبەڕوبوونەوە بە بۆچوونی شوێنکەوتنی تیۆردا خستەڕو.

بۆچوونی شوێنکەوتنی تیۆر، بە درێژایی مێژوی هزر کۆنە. لەوکاتەوە لەسەر بنەمای زیادەبەهای بەرهەمهێنانی مرۆڤەکان، کاری هزری لە کاری جەستەیی جیابووەوە، کەمینەیەک لە مرۆڤەکان توانییان لەگەڵ بە دواکەوتنی ڕسق

و ڕۆزی لەو زیادەبەهاییەدا، لە کۆتی کاری جەستەیی ڕزگاریان بێت و هزر شرۆڤە بکەن. تەواوی دەستکەوتە هزرییەکانی مرۆڤ، بەرهەمی ئەو دابەشکردنی کارەیە. تا پێش ئەوە، مرۆڤ تەنیا ئاگای لە کاری ڕاستەوخۆی خۆی بوو، بریتی نابێت لە زانستی ئەو قەڵەمڕەوانەی کە پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەوە نەبووە. تەنیا دوای ڕزگاربوون لە داوی پێویستییە ئاژەڵییەکانی مرۆڤ بوو، هزر توانی خۆی بنوێنێت و پانتایی بوونەوەرەکانی یەک دوای ئەوی دیکە بپێچێتەوە، بەڵام ئەو هزرە، سەرباری هەموو دەستکەوتەکانی، بەهۆی جیایی لە کارەوە، ڕوتەڵی بوو. بە دیویێکی دیکەدا، دابەشکردنی کاری هزری و جەستەیی، ڕویەکی نەرێنی و هاوکات نەگۆڕیشی هەبوو، ئەوە دەربڕینی ڕوتەڵی و هەڵگەڕانەوەی پەیوەندی هزر و کاربوو. دوا بەدوای ئەو دابەشکردنەی کار و لەسەر ئەو بنەمایە بوو وەک پاشکۆیەک لە هزردا خرایە بەرچاو، کە کاری مرۆڤ بە گوتەی گۆتە، مرۆڤ ژیانی بە ئەو دەستپێکرد. هزر وەک کاری بانتر و لەسەرتر و کار وەکو شتێکی ژێردەست نیشاندرا. چالاکی تیۆری بە تاکە چالاکی خۆماڵی مرۆیی دانراو دەرکەوت و کاری جەستەیی واتە بەرهەمهێنانی مادی بۆ کارێک بگۆڕێت، کە شایانی مرۆڤ نەبێت. بوونی سەروەری بە بوونی مەرجی ئاگایی بەستراوەتەوە. پەیڕەوی کار لە هزر لە کۆمەڵگەدا، بۆ پەیڕەوی فەلسەفەی کردەکی لە فەلسەفەی تیۆری، بووە

پانتیی فەلسەفە (میتافیزیکی). نەک هەر ئاکار، بەڵکو کاری سیاسی و ئابوریش تەنیا کاتێک بە سەروەری ئەژماردەکرێت، کە بنەما تیۆرییەکانی ئەم، یان ئەو سیستمە هزرییە جێبەجێ و پراکتیزەبکات. دەبوو فەیلەسوف و بیرمەندەکان، حکومەتکار و سیاسەتکار بووبان. بەرهەمهێنەرانی سامان و ڕسقورۆزی، بە بوونەوەری ئەودیوی بازنەی مرۆڤایەتی ئەژمارکران، کە چارەنوسی کۆیلەیی بوو. سوکرات و ئەفلاتون سەروەریان بۆ ئاگایی بەرتەسککردۆتەوە، ئەرستۆ ئاخاوتن، یان هێزی ئەقڵی کردۆتە ڕوی جیاکەرەوەی مرۆڤ لە ئاژەڵ. کاری هزری لەڕوی تایبەتمەندی مرۆڤەوە، واتا چالاکی و گۆڕانی ئاگایانەی جیهان، جیاکرایەوە و بووە تاکە چالاکی ڕاستەقینەی مرۆڤ. تێکڕای مێژوی فەلسەفە، سەرەڕای هەموو دەستکەوتەکانی، جگە لە نیشاندانی ئایدیۆلۆژیا بە هەڵگەڕاوەیی و ڕوتەڵی، شتێکی دیکە نییە و بەوپێیە مێژو بریتییە لە بەرجەستەبوونی هزری ئەم، یان ئەو فەیلەسوف و ڕەنگدانەوەی هزری جیابووەوە لە کاری مرۆڤی ڕاستەقینەی ئەم، یان ئەو تیۆرسێنە. سەرتاسەری ئەو مێژوە شتێک نییە بێجگە لە دەرهێنانی مرۆڤی چالاک و ڕاستەقینە بۆ دەستەی گۆڕینی وتەزاکانی ڕوتەڵی.

مارکس یەکەم بیرمەندبوو لەجیاتی جوڵە، شوێن تیۆری مرۆڤی ڕاستەقینە و جوڵانەوەکەی کەوت. گوتی هەڵگەڕانەوەی تیۆری، ڕیشەی بۆ هەڵگەڕانەوەی خودی دنیای مادی دەگەڕێتەوە. ئەگەر بەرهەمی هزرەکانی مرۆڤ

بۆ بوونەوەرێکی نامۆ و دورەدەستی ئەو، بۆ توانای ڕەها و باڵا دەگۆڕێت، پێویستە مرۆڤ لەبەردەمی بە چۆکدابێت، هۆکەی نامۆیی مرۆڤە بۆ کار و بەرهەمهێنانی مادی خۆی. کەوایە پچڕانی کۆتی هزری مرۆڤ، نەک بەخستنەڕوی ڕاڤەیەکی نوێ لە جیهان، بەڵکو بە پچڕانی کۆتی مادییەکەی دەشێت. فەیلەسوفەکان تەنیا جیهانیان ڕاڤەکردوە، ئێستا کاتی گۆڕینییەتی. ئەمان لە ئاسمانەوە هاتونەتە سەر زەوی، هەنوکە دەبێت لە زەویەوە سەرکەونە سەر ئاسمان. ئەوە هەمووی بەپێوقەدەمی چالاکی کردەکی – ڕەخنەگرتنی مارکس لە جوڵانەوەیەک شیاوبوو، کە ئاڵای ڕزگارکردنی مرۆڤی لە کۆتی مادی هەڵکردبوو: جوڵانەوەی چینی کرێکار.

جەختکردنەوە لەو خاڵە کە مارکس نەک تیۆرسیێنێک، بەڵکو پێش هەمووشت کارەکتەرێکی هزری – کردەکی جوڵانەوەی کرێکاری بوو، تیۆرەکەی لە ناخی چلاکییەکی وەهاوە هەڵقوڵا، بەتایبەت لەم ڕوانگەیەوە پێویستە، کە تیۆرسیێنانی بۆرژوا بە گشتی ئەو ڕاستییەش بە هەڵگەڕاوەیی نیشاندەدەن. سەرەتا کایۆتسکی لە بزاڤی چەپدا گوتی مارکس ڕوناکبیرێکی بۆرژوا بوو، کە تیۆرەکەی تەواو بێلایەن لە جوڵانەوەی هەڵقوڵاوی کرێکاران فۆرمی گرت، چونکە سۆسیالیزم لە دەرەوەوە دەبرێتە ناو بزاڤی کرێکارییەوە. لینین پشتگیری ئەو ڕوانگەیەی کایۆتسکی کرد و هەموو تیۆرەکانی لەبارەی ڕێکخستنی چینی کرێکارەوە (لە کتێبی دەبێت چ بکرێت؟)، لەسەر هەمان تێڕوانین بونیادنا. لەم کتێبەشدا نوسەر هەمان

خاڵ دەخاتەڕو. ئەو گوتەیە لە نیل هاردینگ دەگێڕێتەوە: (چ بوو کە دوو ڕوناکبیری بۆرژوا {واتا مارکس و ئەنگڵس}، توانیان لە ڕابردو، ئێستا و داهاتوی جوڵانەوەی چینی کرێکار بگەن، کە لە هەموو ڕوانگەیەکەوە لەسەروی ناسینی خودی ئەو چینەوە بوو؟ بێجگەلەمە، بەچ شێوەیەک بوو کە دوو ڕوناکبیری بۆرژوا، سۆسیۆلۆژیایەکی لۆژیکناسییان ڕەنگڕێژ کردبوو، کە بەوپێیە پێگەی کۆمەڵایەتی تاکەکان، ئاگایی ئەوانە دیاریدەکات، بۆخۆیان بوونە بەرجەستەترین ڕیزپەڕی ئەو ڕێسا گشتییەیە؟)، بە ڕاستیش ئەگەر مارکس بە ڕوناکبیری بۆرژوا بزانین کە هیچ پەیوەندییەکی بە جوڵانەوەی کرێکارییەوە نەبووە و تیۆرەکەی بێلایەن لەو جوڵانەوەیە فۆرمیگرتوە، ناتوانێت زیرەکانە وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە.

ڕاستە سۆسیالیزمی مارکس دوای ئۆکتۆبەری 1843، لە ئەڵمانیاوە چووە پاریس و لە پەیوەندی ڕاستەوخۆ و چالاکی ڕێکخراوەیی لەگەڵ کرێکارانی ئەڵمانیا، فەرەنسا و بەریتانیا لەوێ پتەوبوو، لەوانە کەوتەژێر کاریگەری جوڵانەوەی کرێکارانی کارگەی چنین لە سیلزی ئەڵمانیا و بزاڤی چارتیستەکان لە بەریتانیا. یەکەمجار وشەی (پرۆلیتاریا) لە پێشەکییەک بۆ هەنگاوێک لە ڕەخنەی فەلسەفەی مافی هیگڵ، لە دیسەمبەری 1843 و ژانویەی 1844، واتا لەوکاتە خرایەڕو، کە مارکس لە پاریس پەیوەندی بە کرێکارانەوە هەبوو. دواتر، مارکس بەردەوام لەگەڵ کرێکاران لە

پەیوەندی و چالاکی ڕێکخراو دابوو، چ لە (کۆمیتەکانی کۆمۆنیستی) لە برۆکسل، چ لە (یەکێتییە کۆمۆنیستەکان) لە پاریس و لەندەن، کە مانفێست لەسەر داوای ئەوان نوسرا، چ لە باڵی چەپی جوڵانەوەی چارتیستەکان لە بەریتانیا و چ لە (ئینتەرناسیونالی یەکەم) لە پێگەی کۆمەڵایەتی کارەکتەرێکی هزری -کردەکی جوڵانەوەی کرێکاری- نەک ڕوناکبیرێکی بۆرژوا – بەهرەمەندبوو. بەمجۆرە، ئاگایی (کە بە لێکدانەوەی مارکس جگە لە بوونی ئاگایی شتێک نییە)، لەبارەی خودی مارکسیشەوە، لە بوونی کۆمەڵایەتی سەرچاوەیدەگرت.

بە کورتی، چونکە سۆسیالیزمی مارکس نەک هەر قوتابخانەیەکی هزری بوو، کە پێویستە کەسانێک پراکتیزەی بکەن، بەڵکو جوڵانەوەیەک بوو بۆ گۆڕینی جیهان، کە بێگومان دەبێت وشیارانەبێت. ئەگەر بەو ڕوانگەیە لە شۆڕشی ئۆکتۆبەری 1917 بڕوانین، ئەوە نەک بە هەوڵێک بۆ پراکتیزەکردنی تیۆری مارکس، بەڵکو بە جوڵانەوەیەکی دادەنێین -بێلایەن لە بوون، یان نەبوونی تیۆری مارکس- دژی سیستمی سەرمایەداری هەڵگیرسابوو. ئەگەر ئەو جوڵانەوەیە نەگەیشتە ئامانج، هۆکەی دەسەڵاتی لێڕوانینێک بوو، کە بەلێدانی تیۆر لە دەرەوە، ڕێگەی لەوشیاربوونی گرت، کە بە ڕێکەوت نوسەری ئەم کتێبەش توشی بووە: شوێنکەوتنی تیۆر، لە جیاتی جوڵانەوە.

موحسین حەکیمی – هاوینی 2006

1

پێشەکی:
پێناسەی پۆست کۆمۆنیزم

ئەریک هۆبزبام (سەدەی بیستی تەمەن کورت)، واتا 1914 تا 1991ی، ناوناوە (رۆژگارە کۆتاییەکان). ڕوی تایبەتی ئەو قۆناغەی خەباتی ئایدیۆلۆژیاکان بوو، بە تایبەت مۆری مشتومڕێکی بە ناوچاوانەوەیە کە هەم لە ناخی سۆسیالیزمدایە، هەم لەناو توخمە جیاجیاکانی نەریتی سۆسیالیستی و بەدیلەکانی بازاڕمەداری ئەو، دوای جەنگی دووەمی جیهانی، لە ستراکتۆرەکانی جیۆپۆلەتیکی جەنگی سارددا، فۆڕمی تایبەتی بەخۆوەگرت. ئاشکرایە ئەو سەردەمە بە کۆتا گەیشتوە، بەڵام سەدەی دوای ئەو کامەیە؟ پێدەچێت پۆست کۆمۆنیزم، وەڵامی ئەو پرسیارەیە، زاراوەیەک تایبەت نابێت بەو وڵاتانەی سەردەمێک بانگەشەیاندەکرد بەرەو کۆمۆنیزم هەنگاودەنێن، بەڵکو مانایەکی جیهانگیری هەیە. ئەو زاراوەیە دەربڕی سەردەمێکە، بانگەشەدەکات (دەمارگیری)، سیاسەتی ئایدیۆلۆژیا و (یان گێڕانەوەی) پەیوەند بە ئەوی تێپەڕاندوە و بەرەو جۆرێکی کراوەتر و (گوتار)تری سیاسەت بەرەوپێش دەچێت.

فۆڕمی بابەتەکە

بە گوتەی ڤاسلاڤ هاوڵ، (ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی کۆمۆنیزم، ڕوداوێکە هێندەی مێژوی ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆما گرنگە). ئەو (هەڵوەشانەوەی یاسا) تایبەت - ئەگەر زاراوەی ئارپاد سزاکۆلزای بە کاربێنین[1] - وەک ڕوخانی ئیمپراتۆرە گەورەکانی پێشو، هەم ڕۆژگارێک گرنگ بووە و هەم مانای تایبەتی هەیە. ئەگەر بە دەسەڵات گەیشتنی بەڵشەفیکەکانی سۆڤیێت لە ئۆکتۆبەری 1917 ڕوداوی سەردەم سازی سەدەی بیست بوو، مێژوی دەیەکانی داهاتوی دیاریکرد، کەوایە گرنگی ڕوخانی ئەو ڕژێمە لەوە کەمتر نییە. بە گوتەی جۆوێت، (کاریگەری نەمانی لینیزم بۆ دنیای کۆمۆنیستی پێشو بەرتەسک نابێتەوە. هەرباسێک پاشەکشەی ڕژێمە لینیستییەکان بەجۆرێک نەشتەرگەری مێژویی بزانن، نمونەیەکی زەقە لە خۆدزینەوەی سیاسی و هزری، کە هەموو بەشەکانی جیهان بە گشتی، وەک خۆی دەهێڵێتەوە.) ڕوخانی کۆمۆنیزم لە ئەوروپا لە ساڵەکانی 1989–1991، نەک تەنیا بەڵگەیە لەسەر کۆتاییهاتنی بەرەنگابوونەوەی جیۆپۆلەتیکی سیستمە کۆمەڵایەتییەکانی ڕکابەربوو، بەڵکو دەرچوونی لە شەڕی ئایدیۆلۆژیای سۆسیالیزم و سەرمایەداریشی دەردەبڕی. ئەو شەڕی ئایدیۆلۆژیایە لە ساڵەکانی دوای شۆڕشی بەڵشەفیکی ببووە فۆرمی ڕووبەڕووبوونەوەی دەوڵەتەکان، بەڵام بە ئاشکرا دینامیکی لە چارەنوسی هەر وڵاتێکی تر

جیابوو. هەرچەند بە ڕوخانی یەکێتی سۆڤێت و هاوپەیمانە ئەوروپییەکانی، ڕەخنەی مارکسیستی لە سەرمایەداری چەندە بێمتمانە بووە، بابەتێکە پاشان لێیدەکۆڵینەوە، بەڵام ئێستا با ئاماژە بەوەبکەین، کە خستنە ململانێوەی سۆسیالیستی و شۆڕشگێڕی سەرمایەداری لە بەشی زۆری سەدەی بیستدا، لە ڕاستیدا زیاتر دەسەڵاتی خۆی لە بوونی سیستمێک وەردەگرت، کە بە ناوی سۆسیالیزم ڕەفتاری دەکرد و ڕوخانی ئەو سیستمە، هێزی ئەو بە دیلەی لە ڕەگەوە لاواز دەکرد.

زۆرجار چەند وڵاتێک عەسکەرتاریەتانە کۆمۆنیزمییان پیادەکرد، کە بانگەشەی بەرەو کۆمۆنیزم هەنگاونانیان دەکرد و لە کۆدا جیاوازی بە تیۆرێک دەکەن، کە بناغەدارێژەرانی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی - کارڵ مارکس، فریدریک ئەنگڵس، جێگرەوانی ئەوان - نەخشەی هێڵی تێکڕاییەکەیان کێشاوە. جیاوازی نێوان ئەو دوو کۆمۆنیزمە - کە هەندێجار دووەم بە (کۆمۆنیزم) نیشاندەدەن، بێ بانگەشەتر باسی یەکەم دەکەن - کە خودی سەرۆکانی کۆمۆنیست ئەوەیان قبوڵکردوە. پێدەچێت سەرهەڵدانی چەمکی (سۆسیالیزمی بە کردەوە بوون) (کە هەندێکجار ناودەنرێت (سۆسیالیزمی بە ڕاستی بوون)، نیشانەی بە فەرمی ناسینی ئەو خاڵە بوو لە لایەن سەرۆکە کۆمۆنیستەکان، ئەو گێڕانەوەیە لە کۆمۆنیزم، کە ئەوان بە جدیەتی ئەو پەروەردە بوون، لە زۆرلاوە

لە کۆمۆنیزمێک جیاوازە، کە کاتی {هاتنەدی} شیاو دەهاتە بەرچاو. لەسەردەمی {جێبەجێکردنی} بەرنامەی حزبی، چاوپێداخشێنراوەی نیکیتا خرۆشۆف لە 1961 بەدواوە، پێدەچێت کۆمۆنیزم توابێتەوە و بۆتە شتێک، کە جیاوازیەکی ئەوتۆی لەگەڵ گێڕانەوە پڕ هاتوهاواری دەوڵەتەکانی خۆشگوزەرانی ئەوروپای خۆرئاوا نییە. جێی سەرسامی نییە کە لەو کاتەدا، هزری یەکبوونی خۆرهەڵات و خۆرئاوا پەرەیسەند، بەهێزترین دەربڕینی خۆی لە کتێبی کۆتایی ئایدیۆلۆژیا (1960)ی دانیێل بێڵدا دۆزییەوە. لە ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزمی دواکەوتودا، ڕزگاری مرۆڤ لە داوی ناچاری شتێکی ئەوتۆ نامێنێتەوە، کە جەوهەری سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی مارکسە.

به هەمانجۆر کە دوو جۆر کۆمۆنیزم هەبوو -جۆرێک (بە کردەوە بوو)نی ئەو و ئەوی دیکە ڕوانگەی ڕزگاری کۆمۆنیزم-، پێویستە لەبارەی پۆست کۆمۆنیزمیشەوە دوو ڕێبازی گرنگ دیاریبکات. مەبەست لە پۆست کۆمۆنیزم، یان پێویستە بە تایبەتی 27 وڵاتی ئەوروپی - ئاسیایی بێت، کە سەردەمێک بە شێکبوون لە سیستمی کۆمۆنیستی دوای جەنگ {دووەمی جیهان}[2]، بە زیادکردنی مەنگۆلیا و وڵاتانی ئاسیایی و ناوچەی کارایب، کە لە قۆناغی جیاجیای وازهێنانن لە کۆمۆنیزم (چین، ڤێتنام، لاوس، کۆریای باکور و کوبا)، یان بە گشتی سەردەمی

جیهانی پۆست سۆسیالیستی، کە بە ڕوخانی ڕژێمەکانی سۆسیالیزمی دەوڵەتی لە ساڵەکانی 91 – 1989، دەستیپێکرد. پۆست کۆمۆنیزم – کە بە مانای دووەم بە کاربهێنرێت – دەبێتە ئاستەنگی جیهانگیر و کاریگەری بەسەر هەمو ئەو وڵاتانەوە دەبێت، بە چاوپۆشین لەوەی پێشتر کۆمۆنیست بوون یان نەبوون. کەوایە، پۆست کۆمۆنیزم هەم تێگەیشتنێکی گشتی هەیە و هەم مانای تایبەتی. بە تێگەیشتنی گشتی، بریتییە لەو خاڵە کە ڕوخانی ڕژێمە کۆمۆنیستەکان، نەک کەشی سیاسی و سیاسی–فەلسەفی وڵاتانی ڕاستەوخۆی ژێرکاریگەری {کۆمۆنیزم}، بەڵکو فەزای سیاسی جیهانی گۆڕیوە – لەو ڕوانگەیەوە، ئێستا هەمومان پۆست کۆمۆنیستین. پۆست کۆمۆنیزم لە دەستپێکی هەزارەی نوێدا، بۆ ڕویەکی گرنگی سیاسەتی جیهانی و تیۆری کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت. لە مانای تایبەتیدا، پۆست کۆمۆنیزم دەربڕی کێشەی ڕوبەڕوبوونەوەی 33 وڵاتی جیهان، لەوانە گەورەترین وڵاتی دنیا (سۆڤێت) و پڕدانیشتوانترین وڵاتی جیهان (چین)ە. پەیوەندی ئەو دووجۆرە پۆست کۆمۆنیزمە، وەک پەیوەندی دووجۆر کۆمۆنیزمی پێشتر، سەرنجڕاکێشەرترین پەیوەندیی بەردەم تیۆرسێنی سیاسییە.

ئێمە ئەو زاراوەیە بە هەردوو مانا بەکاردێنین. پۆست کۆمۆنیزم، بە پێی پێناسە، چەمکێکی نەرێنییە و ئێستا

بە ڕابردو پێناسەدەکات. مانای گشتی ئەو لەگەڵ مانای سەردەمی ئێمە لەبارەی بەداخەوەبوون بۆ ڕابردوی هەموشتێک، (نوستالیژی) دەسازێت: مۆدێرنیتەمان تێپەڕاندوە، سەردەمی پیشەسازیمان بەجێهێشتوە و ڕۆیشتووین، لەوانەیە ماتڕیالیزم و ئابوریمان بەیەکەوە خستبێتەلاوە و بە تەواوی فۆردیزممان تێپەڕاندوە. کەوایە، هزری پۆست کۆمۆنیزم خێزانی گەورە و بڵاوبووەوەی لە زاراوەکاندا پێکەوە گرێدەدات، کە پێدەچێت {دەربڕی} شتێک جگە لەپێشهاتێک لە زۆربەی پێشهاتەکانی دیکەی شارستانیەتی دەستپێکراو لەگەڵ جوڵانەوەی ڕۆشنگەری نەبێت، کە گەڕاوەتەوە خاڵی یەکەمی، ئێستا کاتی ئاوابوونی بە ڕێدەکات. سیاسەتی پۆستیزم شایانی بەرکەوتی جیایە، بەڵام لەم شیکارەشدا ڕوبەڕوی زۆر نمونەی ئەم سیاسەتە، بە تایبەت پۆست مۆدێرنیزم، دەبینەوە.

بابەتی مێژویی و فەلسەفی

بەکارهێنانی پۆست کۆمۆنیزم بە مانای تایبەت و بەرتەسکی، یەکسەر ئێمە ڕوبەڕوی کێشە دەکاتەوە: چۆن دەکرێت سیستمیانە باسی ڕاستییەک و کۆمەڵگەیەک بکرێت، کە بەردەوام لە گۆڕان و ڕەوانی دینامیزمیدا بەسەردەبەن؟ لە ڕاستیدا، ئایا شتێک هەیە بکرێت ناوی بنێین (پۆست کۆمۆنیزم)؟ ئایا جگە لە کۆمۆنیزمی پێشوی

وڵاتانی ناوبراو، شتێک هەیە ئەو وڵاتانە لەژێر چەترێکدا کۆبکاتەوە؟ پرسیاری لەمجۆرە لەبارەی وڵاتانی دیکەی (داهاتوان – Post States’)ی سەدەی بیستەمیش کراوە: وڵاتانی پۆست ئیمپراتۆری دوای قڕانی ئیمپراتۆرەکانی پاش جەنگی یەکەمی جیهان؛ کۆمەڵگەی دوای شەڕ، پاش 1945؛ وڵاتانی پۆست ئیمپریالیزمی دوای کۆتاییهاتنی ئیمپراتۆرە ئەوروپیەکانی ئەودیو دەریا، دوای جەنگی دووەمی جیهان.

ڕوی هاوبەشی هەموو ئەوانە ئەوەیە وڵاتانی دوای قەیرانن، کە خێرا لە دۆخێکەوە چوونە دۆخێکی ترەوە. ئەوان لە (کەشێکی پێکهاتەیی)دان، ژینگەیەک کە دەکرا لە بارودۆخێکی تردا بە دۆخی (پەڕینەوە) بناسرێت. سیستمی کۆن لەو دەوڵەتانەدا، هەڵوەشاوەتەوە و لە سیستمی نوێدان، کە لەودا هێڵی بنەڕەتی ناسنامەی شارستانییەت بۆتە جێی پرسیار و لەسەر بابەتی پەیوەست بە ڕەوایەتی، ستراکتۆر، بەکارهێنانی دەسەڵات، کێشمەکێش بوونی هەیە. بۆ نمونە، پۆست ئیمپریالیزم دیاردەیەکی لێکجیایە، کە قۆناغی جیاوازی نەک تەنیا گەشەی ئامانجی ئیمپریالیزم –ئیمپراتۆری–، بەڵکو گەشەی خودی ئیمپریالیستەکانی پێشتر نیشاندەدات. ئەگەرچی وڵاتانی پۆست ئیمپریالیستی ناوچەیەک لە ناوچەکانی تر جیاوازن و جیاوازیش لە نێوان تاک تاکی وڵاتانی هەر ناوچەیەکیش بوونی هەیە،

بەڵام پێگەی (پۆست ئیمپریالیزم)ی ئەوان، ڕۆڵی گرنگی لە دیاریکردنی سیاسەتی ناوخۆ و نێودەوڵەتییاندا هەیە. ڕەتکردنەوەی ڕابردو بۆ وڵاتانی (دوایی)، شتێک نییە جگە لە داخستنی ڕێگەی بەرەو کاملی چوونی لە داهاتودا. وەک دەبینین، یەکێک لە تایبەتمەندییە بنچینەییەکانی پۆست کۆمۆنیزم، گونجانە لەگەڵ ڕابردو.

پێشهاتی پۆست کۆمۆنیزم، بە ئاشکرا لەگەڵ پۆست فاشیزم ڕوی هاوبەشی هەیە: بارودۆخێکی نائاسایی دورودرێژ و بەدوای ئەودا دارشتنەوەی سیستمی سیاسی و تازەکردنەوەی فۆرمۆلی ناسنامەی سیاسی لەسەر بنەمای لە بنەڕەتدا نوێ. لەگەڵ ئەوەشدا، ڕوی هاوبەشی ئەو دووە قوڵترن، چونکە فاشیزم و کۆمۆنیزم هەردووکیان وەڵامگەلێک بوون بۆ مەسەلە هاوشێوەکان – بە تایبەت، بۆ کێشەی دامەزراندنی دەوڵەت {مۆدێرن} و هەڕەشەی سەرچاوەگرتو لە هەڵوەشانەوەی نەریت لە لایەن مۆدێرنیتە. ئیتالیا لە نیوەی سەدەی نۆزدەدا بوو بە دەوڵەت، هێشتا بۆ گۆڕان بە دەوڵەتێکی نەتەوەیی ڕوبەڕوی دژوارییەکی قوڵبۆتەوە. بابەتی دامەزراندنی دەوڵەت لە ئەڵمانیا بە نۆرەی خۆی بابەتێکی تایبەتە، لە کاتێکدا نوێکردنەوەی فۆرمۆلی ژاپۆن وەک دەوڵەتێکی نەتەوەیی مۆدێرن، لەگەڵ بە مۆدێرنکردنی ڕادیکاڵی بوو، پێدەچوو ڕکابەرایەتی خراوەڕو لە لایەن مۆدێرنیتەوە، بە

وریاییەوە لادەبات. بابەتی دامەزراندنی دەوڵەت لە سۆڤێت هێشتا مەترسیدارە، دەرکەوتنی وەک دەوڵەتی نەتەوەیی زۆر ئاڵۆزە. لە (چین)یش بابەتی گونجانی دەوڵەتی لە پەڕینەوەدا، بژاردەی دەستەبژێرانی بەرتەسککردۆتەوە: پێدەچێت دیموکراسی بەهایەکی زۆر بێهودەی بۆ لە دەستچونی تبت و لاوازبوونی گریمانەیی پەیوەندییە بە ناوچەکانی وەک زین جیانگ (xinjiang).

ئەم تایبەتمەندیانەی خـوارەوە، ڕوی تایبەتمەندی پۆست کۆمۆنیزمن، لە پێناسەیەکی بەرتەسکدا:

- کۆتایی قۆرخکردنی سیاسەت، ئابوری و کۆمەڵگە بە دەست حزبی کۆمۆنیستەوە.
- دەرکەوتنی کۆمەڵگەی زۆرینە، بەڵام کۆمەڵگەیەک کە بەرژەوەندییەکانی بە خراپ پێناسەکراوە و هاتنەئارای فرەکویێخایی (کە ڕۆبێرت دال بە ڕکابەری بەرژەوەندی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی پێناسەی کردوە)، لە ڕاستیدا زۆر بەباشی دانەمەزراوە. ئاشکراترین نمای ئەو کارە، دژواری هاتنەئاراوەی زۆرینەی فرەحزبی ڕاستە.
- چوونەناوەی ناهاوئاهەنگی توخمەکانی بـازاڕ بۆ نـاو ئابوریەکی زۆر بۆرۆکراسیانە، کە بەرتیلخۆری ئاساندەکات و هانی گەندەڵی پەیوەندی ئابوری دەدات.
- ئازادکردنی نرخەکان لەگەڵ پاراستنی پەیوەندی

قۆرخکارانە، پێکهاتەیەک کە بە تایبەت لە قۆناغی بەرایی ئازادکردنی نرخەکان مایەی هەڵاوسان بوو.

• گۆڕانی خێرا لە ستراکتۆری چینایەتی و دەرکەوتنی چینێک (نویێ)، تەواو پۆپۆلیست و نۆبەخت، زۆرجار لە ئەنجامی بەکارهێنانی دەسەڵاتی وەک بەشێک لە هەمان شتێک، کە میلۆڤان گێلاس لە بنەمادا (چینێکی نویێ)، بۆرۆکراسییەکی کۆمۆنیستی ناونابوو، دەستکەوتەکانی سەرچاوەگرتو لە بەڕێوەبردنی خاوەندارێتیی دەوڵەتی بەهرەمەندە.

• گۆڕانی هەمانهێندە خێرا لە بنەمای داگیرکردندا، کە بۆخۆی بە تایبەت لە گۆڕانی بەشەکانی بەرهەمهێنان و پیشەسازی، بۆ بەشەکانی خزمەتگوزاری نیشانیدەدات.

• نوێکردنەوەی لایەنگری ڕادیکاڵی سیاسەتی دەرەوە، لە جۆری، ئاسایش.

• سروشتی ناکاملّی وەرچەرخانەکان، کە خۆی لە بەردەوامی بەهێزی مۆر و هێمادانان، کولتوری و کۆمەڵایەتی سەردەمی سۆسیالیزمی دەوڵەتی لەسەر سیستمی پۆست کۆمۆنیستی نیشاندەدات. ئەو بەردەوامییە بە تایبەت لە مەیدانی سیاسەتی دەستەبژێراندا بەرچاودەکەوێت.

• زۆربوونی دامەزراوەکان و دابونەریتە نوێیەکان، زۆرجار بەهۆی شێوەی دوو تۆوی لە دامەزراوە و شێوە کۆنەکاندا، کە هاوکات بەرەو ئامانجی زۆرجیاواز

بزوتون، ئەگەرچی زۆرجار شێوازی کارەکەیان، ڕابردو بیردێنێتەوە.

• لاوازی تواناکانی دەوڵەت، لەوانە توانای زیادکردنی باج و خەراج.

• گرژی نێوان ئەوانەی هەوڵدەدەن واز لە بارودۆخی ڕابـردو بێنن و ئـەوانـەی، لـەو بـاوەڕەدان پێویستە توندوتیژانی کۆمۆنیستی، لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکرێت.

• لـەمـەودوا بـاوەڕی گشتگیربوون لـەسـەر بنەما ستراتیژییەکانی گەشەی فەرمانانە نەشیاوە و تاکە بژاردەی شیاوی چوونەناو ئابوری جیهانە.

• شێوە جیاجیاکانی سیاسەتی ناسنامە، لەوانە مەسەلە نەتەوەیی، نیشتمانی و کولتوریەکان، هـاوڕێ لەگەڵ گرژی نێوان لایەنگرانی (وڵات) و (جیهان نیشتمانیانێک)، کە پەڕینەوە بە پێی (دووبـارە پەیوەندییکردنەوە بە شارستانیەتی جیهانی)، پێناسەدەکەنەوە.

ئەو خاڵانە وەک خاڵی دەستپێکی باسەکە بەسودن، بـەڵام نـاتـوانـن ئاڵۆزیی قوڵی تێکڕای ئـەم دیاردەیـە ڕونبکـەنەوە، دیـاردەی کۆمەڵگەیەکی شێوە تایبەتی سیستمی کۆمەڵایەتی بـەرەو جۆرێکی نوێی سیستمی کۆمـەڵایـەتی دەچـن - کـە لـەگـەڵ کۆمەڵگەکانی پێش مۆدێرن، کۆن و میراتی کۆمەڵێک خاڵییان لێکدەچن - کە بۆخۆی لە قەیرانێکی قوڵدایە. هەروەها ئەو خاڵانە بابەتی

گرنگتری لایەنەکانی جیهانگیری پۆست کۆمۆنیزم {واتا}، ململانێی داهێنانی زمانێک بۆ سیاسەت و بەدیلەکانی دوای تێپەڕاندنی ئاشکرای دژایەتییە کۆنەکانی سەرمایە و چین، ڕون ناکەنەوە. بێگومان، توخمی ئەنجام ناسانە لە تێکڕای چەمکی پۆست کۆمۆنیستیدا هەیە، بەڵام ئەو چەمکە جگە لە گێڕانەوەی ڕۆژانـەی باسی کۆنی مۆدێرنیزاسیۆنی گەشەی هێڵ، یان باسی پەڕینەوە زیاتر نییە، بۆ بە دیموکراسیکردنی هاوچەرخ.

پانتایی فراوانی پرۆژەی پۆست کۆمۆنیزم سەرسامکەرە و نزیکەی سی-چل وڵات لە خۆدەگرێت، کە خەریکن لایەنگری تێکڕایی خۆیان لە بنەڕەتەوە دەگۆڕن. خودی پرۆسەی چاکسازی {دیسپلینی کۆن}، زۆر دیاردەی نوێی دیکەی خوڵقاند، کە پرسیارگەلێک لەمەڕ عەقڵی وەرگیراو لە زانستە سیاسی و ئابورییەکان دێنێتەگۆڕێ. ئەگەرچی پاشماوەی گرنگ لە ڕابردو بەجێماوە، بەڵام گۆڕان بێپێشینەیە: کۆمەڵگە یەکپارچەکان بۆ کۆمەڵگەی زۆرینە دەگۆڕێن، ئابوری وڵاتان بەرەو بازاڕ لایەنگری نوێدەکەنەوە، میللەتی تازە لە هاتنەدنیادان، دەوڵەتان دووبارە پەیوەندی بە کۆمەڵی نێودەوڵەتییەوە دەکەن، کە بۆخۆی شێوەیەکی نوێ بەخۆوە دەگرێت. لەگەڵ ئەوەی شیکاری پۆست کۆمۆنیزم، بە ناچاری لەسەر وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو چڕدەبێتەوە، بەڵام نابێت پەیوەندی

فراوانی ئەو دیاردەیەمان لەگەڵ بابەتە نێودەوڵەتی و ئایدیۆلۆژیاکان بیربچێتەوە. سەرەڕای کێشەی ناوخۆی دەوڵەتەکانی لە پەڕینەوەدا، پاشەکشەی بلۆکی سۆڤیێت خۆی وەک پەلاماری سەروەری (هەژمونی)، جیهانی سەرمایەداری لیبراڵی خۆرئاوا نیشاندا. ئێمە زیاتر پشت بە بەرهەمی بەجێماوی پاشەکشەی کۆمۆنیزم دەبەستین تا بەرهەمی ماوە کورتی. بە پێی پێناسەی ژان فرانسوا لیوتار بۆ پۆست کۆمۆنیزم، کە بە خاوەن هیچ ناوەندێک، هیچ گێڕانەوەیەکی، نازانێت،[3] پۆست کۆمۆنیزمیش دیاردەیەکی فرەڕو، نایەکسان و ئەنتی دژوازییە، کە هاوکات گۆڕینی ئاڕاستەی سیمبولئاسای ژێرخانی سەردەمی ئێمە -نەک لە تیۆردا، بەڵکو لە واقعدا- نیشاندەدات.

پەراوێزەکان:

1. بە پێی ڕای ئارپارد سراکولسزای و ئەگنس هـرواتʺوتـاری کۆمەڵگەی مـەدەنـی و خۆسڕینەوەی حزبیʺ لە چاپەمەنیەکانی پـاوڵ لـوی، دیموکراسی و کۆمەڵگای مەدەنی لە ئەوروپای خۆرهەڵات (نیۆیۆرک: چاپەمەنی سن مارتین 192) لا 17 - 16، ساڵی 1989 (ڕەنگە یەکەم بابەت بووبێت کە تێیدا دەسەڵاتداران بەبێ بوونی دژایەتی جەماوەری و ڕێکخراو پێگەیان دا بە ڕژێم... سەرەڕای ئێمە، ئەمجۆرە تێکشکانە و پاشەکشەی ناوەوەیی لە کاتێکدا ڕودەدات کە عەقلانیەتی سیستم هەر لەسەرەتاوە جێی گومان بووبێت.)

2. ئەگەر ناوچەیی دەستەبەندی بکەین، ئەم وڵاتانە بریتین لە:

- ئەوروپای ناوەندی خۆرهەڵات - پۆڵەندا، کۆماری چیک، سلۆڤاکیا، هەنگاریا، (و پاشماوەکەیان ئەڵمانیای خۆرهـەڵات، کە لە ساڵی 1990 لە کـۆمـاری فیدراڵی ئەڵمانیادا توایەوە)؛
- وڵاتانی باڵکان - ئەلبانیا، بۆسنیا، بولگاریا، ڕۆمانیا، سلۆڤانیا، کرواسـیـا، مـەکدۆنیا و کـۆمـاری فیدراڵی یۆگسلاڤیا (سربستان و مۆنتینیگرۆ)؛

- وڵاتانی سلاڤ - بیلاروسیا، ئۆکرانیا و سۆڤێت؛
- مۆڵداڤی؛
- قەفقازیای باشور - ئەرمەنستان، ئازەربایجان و گورجستان؛
- ئاسیای ناوەڕاست - کازاخستان، قەرقیزستان، تاجیکستان، تورکمانستان و ئۆزبەکستان.

ئەگەر یوگسلاڤیا وەک دوو وڵاتی لێکجیا و کۆماری دیموکراسی ئەڵمانیا دابنێین، ئەوسا ژمارەیان دەگاتە 29. سەرەڕای ڕەنگە ژمارە زیادبکات: هێشتا سۆڤێت ژمارەی پێشو، کۆماری هەیە، پێش هەمویان چیچان؛ گورجستان هەوڵدەدات ئەبخازیا {شوێنی نیشتەجێبوونی تایفەیەکی گورجی} و ئۆسیتیای باشوری بە دەستەوە بێت، بەڵام ئاگاریا ئارامە؛ دورە کۆماری ئۆکرانیا ڕزگاربکات، بەڵام ململانێ بەردەوامە، بارودۆخی ناگۆرنۆ - قەرەباغی ئەرمەنینشین کە پێشتر سەربە ئازەربایجان بوو، بە چارەسەرنەکراوی ماوەتەوە و شیمانەدەکرێت کۆسۆڤۆ لە سربستان جیابێتەوە.

3. پۆل دوکز لە بەرهەمێکدا تیۆری لیۆتار بە شێوەی (مەرگی ناوەندەکان) و (باوەڕنەبوون بە گێڕانەوەکان) دەردەبڕێت.

2

پەڕینەوەی دورودرێژ

هەرکە کۆمۆنیزم وەک بەرنامە و هـزری تاڕادەیەک پێناسەکراو فۆڕمیگرت، هاوتا و ئەنجامی نەگۆڕی کۆتایی ئەو، پۆست کۆمۆنیزمیش، ڕەوتی 350 ساڵەی دەستپێکرد. تارمایی کۆمۆنیزم بۆخۆی تارمایی پۆست کۆمۆنیزمی هەبوو -. پۆست کۆمۆنیزم لە مەیدانێکی وەهـادا، واتا ڕەتکردنەوەی فەلەسەفی و سیاسی شوێنکەوتنی بنەمای باسە بنەڕەتییەکانە، کە مارکس و ئەنگڵس، لەسەر پانتایی نەریتی سۆسیالیستی، چەمکی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی خۆیان سەبارەت بە ئەوانە، فۆرمۆلەیانکردوە. ئەوە بەمانای بەکەمگرتنی ڕەخنەکانی سۆسیالیستی نییە لە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕ، بەڵکو بەو مانایەیە کە ئەو ڕەخنانە پەیوەندییان بە وتەزای شیکاری جیاوازەوە هەیە - وتەزای ڕەتکردنەوەی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، نەک تێپەڕینی ناوەکی لە ئەو.

ریـگـەی پـۆسـت کـۆمـۆنـیـزم - گـۆڕانـکـاری لـە بنەما بنەڕەتییەکانی چاکسازی

پـڕۆژەی کۆمۆنیزم بەوجۆرە مارکس و ئەنگڵس لە مانفێستی کۆمۆنیزم (1848)دا، شیکارییانکرد، هەر لەو بەراییەوە ئاڵۆزیی بنچینەیی هەبوو. نیل هاردینگ بەمجۆرە ئەو ئاڵۆزییە دەردەبڕێت:

چ بوو کە دوو ڕوناکبیری بۆرژوا توانیان بە تێگەیشتنێک لە ڕابـردو، ئێستاو داهـاتوی جوڵانـەوەی چینی کرێکار بگەن، کە لە هەر بارێکەوە لەسەروی تێگەیشتنی خودی ئەو چینەوە بوو؟ بێجگە لەمە، چۆن بوو دوو ڕوناکبیری

بۆرژوا کۆمەڵگەناسییەکی گشتناسییان ڕەنگرێژکردبوو، کە لە بنچینەدا ئەو پێگە کۆمەڵایەتییەی تاکەکان یەکلاکەرەوەی وشیاری ئەوانە، خۆیان بوونە بەرجەستەترین ڕیزپەڕی ئەوریسا گشتییە؟

لەگەڵ ئەوەی چەمکی حزب لە مانفێستدا بەشێوەیەکی سەرەتایی باسیکرابوو، بەڵام لینین ڕێکخراوی پرۆلیتاریای کردە دامەزراوەی مۆدێردن و لە کتێبەکەیدا، دەبێت چ بکرێت؟ (1902)، نەخشەی تیۆرەکەی کێشا. {لەم تیۆرەدا}، ئالۆزییەکانی سەرەوە چارەسەرنەکران، بەڵکو تەنیا بۆ ناوەوە، بۆ خودی ڕابەری، گوازرانەوە. پەیوەندی نێوان حزب لە هزری لینیندا، کە ئاگای لە "ڕەوتی جوڵان" بوو، چینی کرێکار زیاتر بووە ئەنتی بابەت و حزب لە بانگەشەی نوێنەرایەتی، زیاتر خۆی بە بەرجەستەکاری ئەو دەزانی. لینینیزم، بەو بانگەشەیە ئەو چینەی لە ڕوانگەی هزریەوە بەرەو پەراوێز برد، کە باشتر لە چینی کرێکار بەرژەوەندی چینی کرێکار دەناسێت، پرۆسەیەک کە دوای 1917، کۆتایی بە دەسەڵاتی سیاسی هێنا. کۆمۆنیزم بوو بەو شتە کە لینین -یان ستالین- دەیوت. پۆست کۆمۆنیزم، زادەی ئالۆزییەکانی لەم بابەتە بوو. ڕەتبوون لە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی مارکس، دوو شێوازی بەرچاوی بە خۆوەگرت: گۆڕانکاری لە بنەما بنەڕەتییەکانی ڕیفۆرم و گۆڕانکاری لە بنەما بنەڕەتییەکانی شۆڕشگێڕی. {لێرەدا} ناتوانین شیکارێکی تەواوی فۆڕمگرتن و گەشەی، نە هزری

سۆسیالیزمی کامڵ و نە ئەوەی پاشان ناونرا کۆمۆنیزمی دژە بەڵشەفیکی، بە دەستەوە بدەین، بەڵکو هەندێک پێکهاتەی سەرەکی نیشاندەدەین.

زۆرجار جیاوازی لە نێوان کۆمۆنیزم و سۆسیالیزم دا دەکەن و بۆ نمونە دەڵێن مارکس لە ڕەخنەی بەرنامەکانی گۆتا (1875)، سۆسیالیزم بە قۆناغێکی نزمتری پەڕینەوە دەزانێت بۆ کۆمۆنیزم. مارکس و ئەنگڵس، کەمێک پێشتر، لە ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانیادا (1846)، بەو جیاوازییەی نێوان کۆمۆنیزم وەک دۆخی کۆتایی و سۆسیالیزم وەک پرۆسەیەک، ڕازی نەبوون: (بە ڕای ئێمە کۆمۆنیزم دۆخێکی بەردەوام نییە، کە دەبێت بیخوڵقێنین، ئایدیالێکە دەبێت واقعیەت لەگەڵی ڕابێت. مەبەستی ئێمە لە کۆمۆنیزم، ئەو جوڵانەوە واقعیەیە کە کۆتایی بە بارودۆخی بوونی شتەکان دەهێنێت.) مێژوی سەدەی بیست لایەنگری ئەو خاڵەیە کە ڕازیبوون بە جیاوازی نەگۆڕی نێوان هەردووکیان نەشیاوە – لە باشترین دۆخی ئەوانەدا کۆمەڵێک خاڵی پێکەوەلکاوی کامڵی مەبەستدارن. بێشک، جیاوازیی زۆرم لە نێوان سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی و ئەوەی پاشان بۆ سۆسیالیزمی کامڵ (یان دیموکراسی) گۆڕا، کە لینین لە 1920 هەوڵیدا بیکاتە چوارچێوەیەکی (21 مەرج) بۆ ئەندامبوون لە کۆمینترن (ئەنتەرناسیۆنالی سێیەم)، بەڵام کاتێک لە پانتایی ڕێکخراوەییەوە دەچینە پانتایی تیۆرەوە، ئەو جیاوازییە تیوار (شەفافیەت)ی خۆی لە دەستدەدات.

هەرگیز سۆسیالیزمی کامڵ لەوبارەیەوە دڵنیانەبوو، کە بۆ سۆسیالیزمی دیموکراسی گۆڕا، ئایا دەیەوێت سەرمایەداری لەناوبەرێت، یان دەیەوێت تەنیا بە شارستانی بکات، {واتە} ئەوە ڕکێف و هەندێک کێشەی بڵاوکردنەوەی چارەسەربکات. کۆمۆنیزم لانیکەم دەیزانی –، یان لانیکەم پێیوابوو دەزانێت – چی دەوێت: لە ناوبردنی سەرمایەداری. زۆر باشە، هاوڕێیان، پێویستە بازاڕ نەمێنێت، بەڵام مارکس مەبەستی لە سودوەرگرتن لە دەستکەوتەکانی سەرمایەداری وەک بناغەی کۆمۆنیزم، چی بوو؟ پەڕینەوە {لە سەرمایەداری} بە چ مانایەکبوو؟ پێویستە چەند {لە سەرمایەداری} بپارێزرێت و چەندی لەناوببرێت؟ لەبارەی دەستکەوتەکانی (دیموکراسی بۆرژوازی)، ئەگەر، وەک مارکس لە بابەتی جولەکەدا (1844) گوتی، قانون و کۆمەڵگەی مەدەنی بۆرژوازی، جگە لە ماسکێک بۆ چەوساندنەوەی سەرمایەداری شتێک نین، کەوایە ئەو (دەستکەوتانە) کامانەن؟ هەر لەناو ئەو ئاڵۆزیانە دابوو، کە ڕەخنەی کۆمۆنیزم لە خودی جولانەوەی شۆڕشگێڕیدا هەڵقولا. هەمانکات دەمارەکانی پەڕینەوەی پۆست کۆمۆنیزم سەریانهەڵدا، کە کۆمۆنیزم بۆخۆی ئایدیۆلۆژیایەکی گونجاو بوو، داکۆکی لە وەرچەرخانی کۆمەڵگەی سەرمایەداری دەکرد. ئەوەی وەک گرژییەکی تەنیا هزری پێشنیازدەکرێت، زۆرجار لە پێکهاتەی خودی ژیاندا دەتەنرێت. 70 ساڵ دوای بڵاوبوونەوەی مانفێستی کۆمۆنیزم بوو، بەڵشەفیکەکان لە

سۆڤێت بەدەسەڵات گەیشتن. ڕەخنەی کۆمۆنیزم دوای قۆناغێکی پێکهاتەی دورودرێـژ، وەک پۆست کۆمۆنیزم دەرکەوت و بەهۆی پەیوەندی بە واقعیەتەوە، وەرچەرخا.

مارکسیزم تیۆرێکە لەبارەی سۆسیالیزم لەسەر بنچینەی پەڕینەوە لە لیبراڵیزم و کەپیتالیزم بەهۆی شۆڕشەوە، بەڵام ئەو تیۆرە بۆخۆی تێپەڕێندرا. مـەودای ئەژمار نەکراوی لە وەرچـەرخـانـی لقی گۆڕانکـاری، بنەما بنەڕەتییەکانی چاکسازیی پۆست کۆمۆنیزمی جیهانگیردا هەبوو. ئێدوارد برنشتاین یەکەمینی ئەو (تارماییەکانی تارمایی) بوو، گیانی میوانداری ئەنتەرناسیۆنالی دووەم بـوو، کە لە 1889 دامەزرا. لە ئەڵمانیای سەردەمی بسمارک، پێش دامەزراندنی حکومەتی پەڕلەمانی، مافی دەنگدان بـووە هی هەموان، توانای دا بە حزبی سۆسیال دیموکراسی ئەڵمانیا (SPD)، ببێتە گەورەترین و بە دەسەڵاتترین حزبی ئەنتەرناسیۆنالی دووەم. بەرنامەی ئێرفۆرتی ئەو حزبە لە 1891 بووە قوربانی گرژی، ڕوانگەی کارەسەتباری ڕوخانی بەناچاری سەرمایەداری و هەژاربوونی چینی کرێکاری ئاڕاستەدەکرد. برنشتاین، کە کەسایەتیەکی نـاسـراوی حزبی سۆسیال دیموکراسی ئەڵمانیابوو، ڕەخنەی لە خستنە ململانێوەی بنەمای تیۆری خودی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی گرت. ئەو لە بەناوبانگترین بەرهەمی خۆیدا، سۆسیالیزمی گەشەکردو (1899)، چاوی بە تایبەتمەندییە بنچینەییەکانی مارکسیزمی کلاسیکدا خشاندەوە: بەرهەمهێنانی سەرمایەداری وەک

پێویست لێکنەترازا، بەڵکو ئاڵۆزی پڕۆسەی ئەو، دەتوانێت بە گوڕوتینی بکات، کە لە قەیرانێکی کۆتایی دوربکەوێتەوە؛ بنەمای چینایەتی کۆمەڵگەی سەرمایەداری لە جاران زیاتر نەگۆڕ نابێت، بەڵکو لە ڕاستیدا چینی مامناوەند لە گەشەدایە، کە درزی نێوان خاوەنان {هۆکارەکانی بەرهەمهێنان} و پرۆلیتاریا پڕدەکاتەوە؛ بەمەش، توندی لێکدژییە چینایەتییەکان دادەبەزێت؛ کەوایە، پێویستی بە شۆڕشی سۆسیالیستی نییە. پێیوایە، سەرمایەداری لە گۆڕاندایە بۆ سیستمێکی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی عەقڵانی، کە ڕوی تایبەتمەندییەکەی، بە تایبەت گەشەکردنی بەشی بانک بوو.

بە ڕواڵەت بنچینەی سۆسیالیزم لە شیکاری لێکدژییەکانی سیستمی جمک بە شەڕی چینایەتی، بۆ گوتەزای دادپەروەری کۆمەڵایەتی لە ئاکاری کانت دا گۆڕا. شیکارەکەی بەو بۆچوونە گەشبینانە بەهێزدەبێت، کەلێنی نێوان گوتەی شۆڕشگێڕی حزبی سۆسیال دیموکراتی ئەڵمانیا و ڕەفتاری ڕیفۆرمانەی دەبێت بە پێداچونەوەی خودی تیۆر لاببرێت. بە تایبەت برنشتاین پێیوایە، کێشەی نێوان ئامانجی کۆتایی و شۆڕشگێڕی جوڵانەوە، ڕەفتاری ڕیفۆرمانەی بەڕەتکردنەوەی خودی ئامانج لاببرێت. گوتە ناسراوەکەی لەوبارەیەوە بەم شێوەیە:

بە ڕاشکاوی قبوڵیدەکەم هەستیاری، یا پەیوەندییەکی نائاسایی کەمم هەیە بەوەی کە زۆرتر پێیدەوترێت (ئامانجی کۆتایی سۆسیالیزم). پێموایە، ئەو ئامانجە -دەیەوێت

هەرچیەک بێت- هیچە؛ جوڵانەوە هەموو شتێکە. مەبەستم لە جوڵانەوە هەم بزاوتی تێکڕای کۆمەڵگە، هەم هاندان، ڕێکخستنی سیاسی و ئابورییە بۆ پێشکەوتن.

هەرچەند هزری برنشتاین بێ دیقەت بوو، پێدەچوو خراپ لە هەندێک لە توخمە بنەڕەتییەکانی بیری مارکس گەیشتبێت، بەڵام سیمبولی سۆسیالیزمی کامڵی ئەو، وەک بەرنامەی سیاسی لە پەردەی شۆڕش دەپەڕییەوە و دەکۆشا هزری سۆسیالیستی و لیبراڵی بەیەکەوە ئاشتبکاتەوە، کە دەرکەوتنی کۆمۆنیستە ڕیفۆرمیست و ئەوروکۆمنیستەکانی، لە دوو نەوەی داهاتودا ئاگاداردەکردەوە، کە بابەتەکانی دیموکراسی، ئاکاری سیاسی و مافەکانی مرۆڤ کەوتە سەر زمانان. مەخابن برنشتاین نەیتوانی سیمبولی سۆسیالیزمی دیموکراسی و کامڵی خۆی بە سیستم بکات و بۆیە ڕوانگەکانی ئەو، هەرچەند پێشبینیکراوبووبن، نەیانتوانی بەدیلێکی گونجاو چ لە بەرامبەر مارکسیزمی ئەرتەدۆکسی و چ لیبراڵیزمی نا ڕەخنەیی بێننەئاراوە. (ڕێگای سێیەم) برنشتاین، وەک زۆر جۆریتری ئەو ڕێگایانە، پێکهاتەی ئاڵۆز لە توخمی نایەکسانی دوو میتۆدی تری کار، دەرکەوت و هەر لەم ڕوەوە نەیانتوانی لە هیچییان بپەڕنەوە.

کارل کایۆتسکی دەیزانی فۆرمۆلەبوونی هەڵکشانی سەرمایە و تەندروستبوونی بارودۆخی کار و کرێیەکان بە وتەی پۆل مەتیک، بە شێوەیەکی واتایی (خەباتی کرێکاران بۆ هێزێکی گەشەپێدانی سەرمایەداری دەگۆڕێت)،

کە بە گرنگترین تیۆرسێنی سۆسیال دیموکراسی ئەڵمانیا ئەژماردەکرا. جێگەی سەرنجە (چەند زیاتر سەر بە کرێکاران دەبێت، سەرمایەش دەوڵەمەندتر دەبوو)؛ هەرچەند سەرکەوتنەکانی جوڵانەوە کرێکارییەکان گەورەتر دەبوو، ئەو سەرکەوتنانە (دەبوونە شۆقاوی لەناوبردنی خۆیان و ئایدیۆلۆژیایەکی ناشۆڕشگێڕییان دەخولْقاند... سەرەڕای هەموو ئەوانە، ئەوە (خیانەتی) کەسانێک وەها هەراسانیان نەدەکرد کە خیانەتییان بە ئەو دەکرد). ئەوە، ناوەڕۆکی سەرەکی (سەدساڵ سۆسیالیزم)ی کتێبی دۆناڵدۆ ساسۆنە. کایۆتسکی باوەڕیوابوو هیچ شتێک لە خودی سەرمایەداریدا نییە، کە پێویستی بە سەرکوتکردنی تورەییانە هەبێت، چونکە، دەکرێت بە پێی بارودۆخ، لە ڕێی یاسا و ئاشتییانە بپەڕینەوە بۆ سۆسیالیزم، بۆیە چەمکی زەحمەت دیارینەکراوی (دیکتاتۆری پرۆلیتاریا)ی مارکس، دەتوانێت شێوازەکانی پەرلەمانی بەخۆوە بگرێت.

کایۆتسکی، لەدووەم ڕۆژی شۆڕش (1902)، لەم بابەتەی کۆڵییەوە، چۆن دەوڵەتێک دەتوانێت بەرهەمهێنان ڕێکبخات، کە لایەنگری بە کۆمەڵایەتیکردنی {هۆکارەکانی بەرهەمهێنان}ە و وەک ڕەوتێکی بەرەودابەزین، هەوڵی دابەشکردنی کاڵای (بە شێوازی سەربازی) ڕەتکردەوە. توخمەکانی بازاڕ، کرێ و پارە دەتوانن بمێننەوە، دەوڵەتی سۆسیالیستی دەتوانێت کاری گرنگتر شرۆڤە بکات. کایۆتسکی باسێکی دەستپێکرد، کە تائەمرۆش بەردەوامە:

سۆسیالیزم بەکردەوە چۆن ئیدارەی ئابوری دەدات؟ نرخەکان لە ئابوری سۆسیالیستیدا چۆن دیاریدەکرێن؟ باسێک بوو لە 1920 تا 1940، ئەوکاتە بە (باسی لێپرسینەوە) ناسرا، کەسانی وەک لۆدویک فۆن میزیس، فریدریک فۆن هایک، ئۆسکار لانگە و ئەوانی دیکە و دوای 1960، کە بابەتی چاکسازی ئابوری سۆسیالیستی و ڕێگەکانی زاڵبوون بە سەر خەرج و (ناتەواوی دیموکراسی) ئەواندا خرایەڕو، کەسانی وەک ئۆتا سیک، ئالک نۆ، لۆدمیرز بروسی سەرقاڵی خۆی کرد.

تەوەری بنەما بنەڕەتییەکانی ڕیفۆرم ئەوروانگەیەی ڕەتدەکردەوە، کە ڕێگەی گەیشتن بە سۆسیالیزم هەڵوەشانەوەی خاوەندارێتی تایبەتی هۆکارەکانی بەرهەمهێنان - لە ڕاستیدا، هەمان سەرمایەداری لەسەر بنەمای بازاڕ -ە. لە 1950 تاڕادەیەک هەموو حزبە سۆسیالیستەکانی خۆرئاوا، ئەو بنەما بنەڕەتییانەی مارکسیزمیان ڕەتکردبۆوە. حزبی سۆسیال دیموکراسی ئەڵمانیا لە نۆڤەمبەری 1959، لە کۆنگرەی بادگۆ دیزبێرگ، هەنگاوی چارەنوسسازی نا، بەشێوەیەک کە هیچ ئاماژەیەکی بە مارکس نەکرد، بازاڕ و گەشەی {ئابوری} قبوڵکرد و بە تایبەت (داوای ڕاستەوخۆی حزب و ئامانجی درێژماوەی) تێکەڵکرد، بەوجۆرە دژایەتیی نێوان ڕیفۆرمی ماوەکورت و شۆڕشگێڕی سپێردراو بە داهاتویەکی نادیاری سڕییەوە، کە دەستی لەسەر سۆسیال دیموکراسی لانەدەبرد. لە

بەریتانیا ئەنتۆنی کراسڵند، حزبی کرێکارانی لە مارکسیزم دورخستەوە، ئەگەرچی ئەو حزبە لەسەردەمی تۆنی بلێردا لە 1994، وادەی بە نیشتمانیکردنی (ترۆپکی سەرکەوتنەکان) بەسەر ئابوری (ماددەی 4ی بەرنامەی 1918) نەبردەسەر. تا 1990، سۆسیالیزمی دیموکراسی لە کارنامە دابوو، ئەگەرچی پێناسەکەی ئاڵۆزبوو، سۆسیالیزم ڕۆژ بەڕۆژ بە کۆمەڵێک لە بەها پێشکەوتنخوازەکان ئەژمارکرا، کە چەمکی دۆخی کۆتاییان نەبوو. ئەو بەهایانە لەسەر بنەمای یەکسانی کۆمەڵایەتی، سیاسەتەکانی پەیوەست بە دووبارە دابەشکردنەوەی باج و خەراج، گەشەی خۆشگوزەرانی و ڕێکخستنی ئابوری بۆ گەیشتن بە ئامانجە کۆمەڵایەتییەکانی تیۆری کینز بوون. دوای 1989، تەنانەت پاشماوەی بەڵێن بە سۆسیالیزمیش دامرکا. لە بەشی شەشەم، بۆ گرژییەکانی سۆسیالیزمی دوای کۆمۆنیزم دەگەڕێینەوە.

ڕێگەی پۆست کۆمۆنیزم - گۆڕانکاری لە بنەما سەرەتاییەکانی شۆڕشگێڕی

میخائیل باکۆنین یەکەم کەس بوو، لە گۆشەنیگای شۆڕشگێڕییەوە ڕەخنەی لە شۆڕشگێڕی مارکسی گرت. تەوەری ڕەخنەی ئەنارشیستی و شۆڕشگێڕی ئەو، بابەتی ڕێکخراوەیی بوو، کۆمەڵێک پرسیاری خستەڕو کە پاشان لە ڕوانگەی چاکسازی بنەما سەرەتاییەکانی شۆڕشگێڕی ڕەنگیاندایەوە. بە کورتی بابەتی دەوڵەت و ئەنارشیستی بەم شێوەیە دەربڕی:

ئەوە مانای وایە هیچ دەوڵەتێک، چەند دیموکراسیش بێت، تەنانەت سورترین کۆماری سیاسیش ... ناتوانێت ئەوە بداتە خەڵک، کە دەیانەوێت: ڕێکخستنی بەرژەوەندییان لە خوارەوە بۆ سەرەوە، بێهیچ دەستتێوەردان، سەرپەرشتی، یان زۆرەملێیی لەسەرەوە. هۆی ئەو کارە ئەوەیە دەوڵەت... لە بنەڕەتەوە شتێک نییە جگە لە {بکەر} ئیدارەدانی جەماوەر لەسەرەوە بۆ خوارەوە لەلایەن کەمینەیەکی خوێندەوار و هەر لەو ڕوەوە بژاردە، کە گوایە بەرژوەندی خەڵک لە خودی خەڵک باشتر دەستنیشاندەکات.

باکۆنین پێیوایە تیۆرانینی مارکس بۆ دەوڵەتی شۆڕشگێڕ، تەنیا سەردەکێشێتە (فەرمانڕەوایی عەقڵ و هەستی زانستی، {واتە} ئەریستۆکراتترین، ستەمکارترین، لوتبەرزترین و بچوککەرەوەترین تەواوی ڕژێمەکان)ەوە. بە گوتەی ڕابین بلک برن، ڕەخنەکانی باکۆنین مارکسی ناچارکرد ڕەخنەی بەرنامەی گۆتای دەوڵەتگەرایی سۆسیال دیموکراسی ئەڵمانیا ڕەتبکاتەوە، کە لە هزری حکومەتی جەماوەری فردینال لاساڵ دا ڕەنگدەداتەوە. مارکس هەرگیز بابەتی دەوڵەتی چارەسەر نەکرد، هەم پێویستی بە ئەو بوو (سیمبولی ئابوری سۆسیالیزمی ئەو، یەکسەر دەوڵەت بوو) هەم، ئەو جۆرەی لە 1871 وەسفی ئایدیالی کۆمۆنەی پاریسی دەربڕی، دەیویست (تەواوی هێزەکان بۆ جەستەی کۆمەڵگە بگێڕدرێنەوە، کە تائێستا ڕاکێشراونەتە مشەخۆری دەوڵەتەوە و ئەو دەوڵەتە خۆراکی لێوەرگرتون و بۆتە

کۆسپی بەردەم ئازادی کۆمەڵگە). ڕای لەمەڕ دیموکراسی کۆمۆن، دەربڕی سیمبولێکی سیاسی خۆهەڵسوڕێنەر و چڕنەبووەوە بوو، بەڵام ڕون نەبوو کە چۆن ئیدارەی ژیانی ئابوری کۆمەڵ دەدرێت.

دەسەڵات گرتنەدەستی بەڵشەفیکەکان لە ئۆکتۆبەری 1917، تۆفانێک ڕەخنەی لێکەوتەوە و گەیشتە ناخی حزبی بەڵشەفیکیشەوە. بۆ نمونە، لە هەفتەکانی یەکەمی دوای شۆڕش، هاوپەیمانان سوربوون لەسەر پێویستی بوونی دەوڵەتێکی سۆسیالیستی فراوان، نەک بەهۆی کردەکی، بەڵکو بەهۆی ئەو ترسە بنەماییەی کە نەکات حکومەتی تاکحزبی سەربکێشێتە شەڕی ناوخۆ و دیکتاتۆرییەوە. لینین لە شەپۆلی داکۆکیکردنی حزبی لە بەرامبەر شێوەی حکومەتەکەی توڕەبوو – کە بە ناوبانگترینییان بریتی بوون لە (کۆمۆنیستە چەپەکان)، (ناوەندخوازانی دیموکراسی) و (ئۆپۆزسیۆنی کرێکاری) –، لە کاتێکدا لە مارسی 1921، چینی کرێکار لە کرۆنشتات، دروشمی (شوراکان بە بێ بەڵشەفیکەکانی) دەگوتەوە. بلیمەتی لینین نەک لەوەدابوو دروست لە کاتێکدا گورزی وەشاند، کە دەستەبەرکردنی شۆڕشگێڕی دەسەڵات لەباربوو، بەڵکو لەوەش دابوو، نەریتی مارکسیستی – بەڵشەفیکی لە خودی ڕژێمی (لینینستی)دا دامەزراند، بەڵام لینینش، وەک مارکس، کەمتر ئاوڕی لە دامەزراوە سیاسییەکانی سۆسیالیزم دایەوە و تێگەیشتنی چینایەتی بەرەو دابەزینی بۆ ڕێکخراوەکانی

{دەوڵەتی} هەبوو: بۆ ئەو سەرچاوەی کۆمەڵایەتی کەسانێک زیاتر گرنگ بوو، تا چۆنیەتی کارکردنی ئەوانە لە کاردا، کە لەم ڕێکخراوانەدا کاریان دەکرد. لە هەمووی گرنگتر، لینین نەیدەتوانی دژایەتیکردنی شۆڕش، لە دژایەتی لە شۆڕشدا لێکجیابکاتەوە. ئەو کارە پەلکێشی دەرکردنی بڕیاری (قەدەغەبوونی کوتلەکاری) لە مارسی 1921ی کرد، کە سەریکێشایە سەرکوتکردنی پاشماوەی دیموکراسی ناو حزبەوە. گۆڕینی تیۆری سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی بۆ دیکتاتۆرێکی زۆرەملێ، تەنیا کێشەیەکی کۆمۆنیزمی سۆڤێت نییە؛ کێشەی سیستەمەکانی جۆری سۆڤێتییە.

ڕۆزا لۆکسۆمبۆرگ یەکەم سۆسیالیستی دەرەوەبوو باسی شۆڕشی بەڵشەفیکی کرد، کە فاربەر ناویناوە (گۆڕانکاری بنەمای سەرەتاییە شۆڕشگێڕییەکان)، ئەگەرچی ژیانی خۆی بۆ بەگژداچونەوەی هزری گۆڕانکاری بنەمای بنەڕەتخوازانە تەرخانکرد، کە (کەڵەکەبوونی سەرمایەداری، هیچ ئاستوسنورێکی ئابوری نییە). لۆکسۆمبۆرگ، کە لەپۆڵەندا هاتبووە دنیاوە، لە 1900 بەدواوە، چالاکییەکانی خۆی لەسەر حزبی سۆسیال دیموکراتی ئەڵمانیا چڕکردەوە و پاشان هاوکاری دامەزراندنی ڕەوتی ڕادیکاڵ (کۆمەڵەی سپارتاکۆس)ی کرد، کە لە 1919، بووە ناوکی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی ئەڵمانیا. ڕاپەڕینی سپارتاکۆسەکان لە یەکەم ڕۆژانی ساڵی 1919 تێکشکێنراو سەرۆکەکانی، کارڵ لیبکنخت و ڕۆزا لۆکسۆمبۆرگ، لە 16ی ژانویەی

1919 (لە کاتێکدا کە بۆ گرتوخانە دەگوازرانەوە)، بە دەستی ئەفسەرانی کۆنەپەرست کوژران. لۆکسۆمبۆرگ، کە پێشوازی لە دەستکەوتی لینین (پیادەکردنی سۆسیالیزم) دەکرد، هۆشداری دەدا میتۆدەکانی لینین، سەردەکێشێتە لاوازکردنی ئامانجەکانی سۆسیالیزم. ئەو سۆسیالیزمی بە جیا لە دیموکراسی نەدەزانی، تا دواتەمەنی باوەڕی زۆری بە توانای داهێنەرانەی مرۆڤ نەگۆڕا. پێیوابوو، سۆسیالیزم دەبێت دیموکراسی بباتە سنورە سەپێنراوەکانی فەرمانڕەوایەتی سەرمایەداری بۆرژوازییەوە، نەک هەمان دیموکراسی سنورداریش بسڕێتەوە. ئەو لەکاتی توڕەییشدا نەدەلەرزی، دیکتاتۆری بە فاکتەرێکی کاتی دەزانی، کە پێویستە بە بڵاوبوونەوەی دیموکراسی، هاوسەنگ بکرێت:

لینین دەڵێت: دەوڵەتی بۆرژوازی ئامڕازی ستەمکارییە لەسەر چینی کرێکار، دەوڵەتی سۆسیالیستی ئامڕازی ستەمە بۆ بۆرژوازی. ئەو دەڵێت، دەوڵەتی سۆسیالیستی تائاستێک هەمان دەوڵەتی سەرمایەدارییە، کە لەسەر سەر وەستاوە. ئەو ڕوانگە سادەڕوانینانە لە بنچینەییترین جیاوازی ئەو دواییە ناگات: حکومەتی بۆرژوا هیچ پێویستی بە پەروەردە و فێرکردنی تێکڕای کۆمەڵانی خەڵک نییە، یان لانیکەم پێویستی بەمکارە لە چوارچێوەیەکی تەسکی تایبەت تێناپەڕێت، بەڵام ئەو کارە بۆ دیکتاتۆری پرۆلیتاریا توخمێکی ژیارییە، هەمان ئارەزوە کە ئەو حکومەتە بێ ئەو ناتوانێت بژیت....

ئەو پێیوایە، ژیری و زانایی پاوانی هیچ حزبێک نییە: پێویستە شۆڕش ڕەنگدەرەوەی داهێنانی ئازادانە و هەڵقوڵاوی جەماوەربێت. ئەو ڕوانگەیە چەند فرسەخێک لە (دیکتاتۆری لینین)یەوە دورە.

کایۆتسکی ڕەخنەگرێکی سەرسەختی برنشتاین بوو، بەڵام دوای بە دەسەڵات گەیشتنی بەڵشەفیکەکان لە ئۆکتۆبەری 1917، خۆی لە بەرەنگاربوونەوەیەکی قوڵی ڕژێمی تازەدا دۆزییەوە. لە نامیلکەکەیدا، دیکتاتۆری پرۆلیتاریا (1918)، لە ناوەرۆکی دیموکراسی کۆڵییەوە و وتی هزری مارکس لەبارەی (دیکتاتۆری پرۆلیتاریا)، گوتەزایەکی کۆمەڵایەتی بووە، نەک فۆرمی سیاسی بۆ حکومەت، بەمجۆرە وەک بەشێکی بنەڕەتیی بەرنامەی سۆسیالیزم، داکۆکی لە سیستمی پەرلەمانی کرد. پێی لەسەر ئەو خاڵە دادەگرت، کە دیموکراسی تەنیا ئامرازی بە گژداچونەوەی دەستەبەرکردنی دەسەڵات نییە، بەڵکو بەشێکی بنچینەیی خودی سۆسیالیزمە:

کەوایە، سۆسیالیزم بۆ ئێمە بە بێ دیموکراسی چاوەڕوانکراو نییە. مەبەستی ئێمە لە سۆسیالیزمی مۆدێرن نەک ڕێکخستنەوەی کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنان، بەڵکو ڕێکخستنەوەی دیموکراسی کۆمەڵگەشە. کەوایە، سۆسیالیزم بۆ ئێمە، پەیوەندی بە دیموکراسییەوە جیانەکراوەیە. سۆسیالیزم بە بێ دیموکراسی ناتوانێت هەبێت.... دەوڵەتێک هیچ کۆسپێکی بۆ ڕێگری لە دیموکراسی نییە، کە پاڵپشتی

هێزی جەماوەری هەبێت .... دەوڵەتێک هێز بۆ پاراستنی دیموکراسی بەکاردێنێت، کە بزانێت جەماوەری لە پشتە، نەک بۆ سەرکوتکردنی ئەو. وەلانانی پاڵپشتی بەهێزی وەک مافی دەنگدانی هەموان لە فەرمانی خۆکوژیدایە، کە سەرچاوەیەکی بەهێزە بۆ دەسەڵاتی ئاکاریی.

ئەو بەرهەمە قۆناغێکی گرنگی درزی نێوان سۆسیال دیموکراسی و کۆمۆنیزم، دەخاتە بەرچاو. ئەو شۆڕشی سۆڤیێتی نەک بە بەشێک لە جوڵانەوەی فراوانی دژی سەرمایەداری، بەڵکو بە ئەنجامی بارودۆخی ئاوارتەی سەرچاوەگرتو لە شەڕ و هەلومەرجەکانی سۆڤیێت دەزانی؛ کایۆتسکی جەختیدەکردەوە دیکتاتۆری لینین دەبێتە کۆسپی بەردەم بەرەو سۆسیالیزم. بەمجۆرە، شۆڕشی بەڵشەفیکی لە گرنگی جیهانی بێبەش بوو؛ ئەو کارە تا ئاستێک وەڵامی چارەنوسسازانەی لینین بۆ شۆڕشی پڕۆلیتاریا و کایۆتسکی (1919)، شیدەکاتەوە، بەڵام شەپۆلی جوێن و بێنرخی ئەو، تائاستێک نەخشەی بۆداپۆشینی وەڵام نەدانەوەی بەڵگەکانی کایۆتسکی کێشابوو.

پێدەچێت لەسەردەمی ئەنتەرناسیۆنالی سێیەمدا، تەواوی ڕۆحەکانی ناو جوڵانەوەکە دەرپەڕێندرابوون، بەڵام تەنانەت لەم سەردەمەشدا (گۆڕانکاری بنەما سەرەتاییخوازەکان) وەک ڕوانگەکانی ئەنتۆنیۆگرامشی لەبارەی سەروەری (هەژمونی) و کۆمەڵگەی مەدەنی، ڕەگی داکوتا. دەستکەوتی گەورەی گرامشی ئەوەبوو، چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی

وەک شتێک زیاتر لە مەیدانی چەوسانەوەی سەرمایەداری و گۆڕەپانی کاری سیاسی، دووبارە لە وتاری سۆسیالیزمدا گونجاندییەوە. هەرچەند گرامشی وەک بەدیلی بیرکردنەوەی شۆڕشگێڕانە مایەوە، بەڵام شیکردنەوە ئاڵۆزەکەی لەبارەی شێوەی جیاجیای کاری سیاسی، لەوانە (شۆڕشی ناچالاک)، هەڵبژاردنی باشترین فکری نەیاران، ئەو بۆ بیرمەندێکی خۆماڵی چەمکسازی شێوازی پەڕینەوەی دەگۆڕێت، لە سەرمایەدارییەوە بۆ گەیشتن بە سۆسیالیزم. جێگەی سەرنجە لەکۆتاییدا هزرەکەی بە جۆرێکی کاریگەر وەک ستراتیژییەک بۆ پەڕینەوە لە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، بۆخۆی بەکاربهێنرێت.

لە جیاوازییەکدا کە هیگڵ لە نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگەی مەدەنیدا دەیکات، دووەم بۆ شتێک دەگۆڕێت، گیرۆدەی بەرژەوەندیی چینەکانی کۆمەڵگەیە و تەنیا لە دەوڵەتی جیهانگیردا دەتوانن بە ئاشتی بگەن. مارکس هەموو هزرێکی لەبارەی دەوڵەتی (جیهانگیر)ەوە ڕەتکردەوە، ئەو دەوڵەتی تەنیا بە ئامرازی ستەمی چینایەتی دەزانی. کۆمەڵگەی مەدەنی تا ئاستی شتێک دەهێنێتەخوار، کە جیاوازییەکی وەهای لەگەڵ گۆڕەپانی پەیوەندی بازاڕدا نەبوو. مارکس دامەزراوە ئاڵۆزەکانی کۆمەڵگەی مۆدێرنی بۆ پەیوەندی چەوسانەوەی شێوەیەکی تایبەتی بەرهەمهێنان کورتدەکردەوە. ئەو گرنگی بە خەباتی دورودێژی خۆسالاری تاک (دەکرێت نمونەی لە بڕیاری بانگهێشتی بۆ دادگا ببینرێت) و پێکەوەژیانی مەدەنی

نـەدەدا. گرامشی بوو کە جەختی دەکـردەوە کۆمەڵگەی مەدەنی، گۆڕەپانی پەیوەندی کۆمەڵایەتییە و هەم لە دەوڵەت و هەم لە ئابوری جیاوازە. بەوجۆرە، سۆسیالیستەکان دەیـانتـوانـی لـە کۆمەڵگەی مـەدەنـیدا بۆ بەدەستهێنانی سەرەوەری بەگژ دەوڵەتدا بچنەوە، نوسینێک کە دواتر، بە تایبەت لە پۆڵەندا، لە لایەن جوڵانەوە ئۆپۆزسیۆنەکانەوە دژی کۆمۆنیزم بەکارهێنرا.

نیکۆلای بوخارین لە ڕەوتی جەنگی یەکەمی جیهانی لەگەڵ لینین، گەنگەشەی توانای سەرکوتی دەوڵەتی مۆدێرنی کردبوو، لە بەهاری 1918 بووە بەناوبانگترین کەسایەتی (کۆمۆنیستە چەپەکان). بوخارین، لە بەرامبەر ڕوانگەکانی لینین لەمەڕ پێویستی قبوڵکردنی هەلومەرجە دژوارەکانی پەیمانی برێست – لیتۆفسک و پێدانی ناوچەیەکی فراوانی سۆڤێت بە ئەڵمانیا، داکۆکی لە شەڕی شۆڕشگێڕی دەکرد و لەجیاتی (سـەرمـایـەداری دەوڵـەتـی) لینین، کرێکارانی بۆ خۆسەری بانگهێشت دەکـرد، بـەڵام لە 1920، بووە (راستڕەو) و (بە گۆڵە بارگینی جوتیاران)، داکۆکی لەبزاوتی بـەرەو سۆسیالیزم دەکـرد. بـە گـوتـەی ستیڤان کۆهن، بوخارین نوێنەری بەدیلی لێهاتو بوو لە بەرامبەر ستالین، کە لەسەر هەموارکردنی ڕێژەیی (سیاسەتی ئابوری نوێ) دامـەزرابـوو. بوخارین بۆ جەختکردنەوە لەسەر ڕێگەی پەڕینەوەی لەسەرخۆ بۆ سۆسیالیزم، بەرگری لە دوا نوسینەکانی لینین دەکرد. ئەو، بەڕواڵەت لە گفتوگۆیەکدا

لەگەڵ بۆریس نیکۆلاوفسکی لە 1936، وتویەتی: (خاڵی گرنگی وەسیەتەکەی ئەو ئەوەبوو، کە دەتوانی بگەیتە سۆسیالیزم، بێئەوەی فشارێکی ئەوتۆ لە جوتیاران بکات). بوخارین بە بەڵگەی پیتەر ستروڤە لە کۆتایی 1890، ئەوکاتە گەڕایەوە و گوتی: ناتوانی بە زۆر وەک هۆکارێکی هەمیشەیی سیستمی سۆسیالیستی بەرهەمهێنان بونیادبنێی، کە باسی کاریگەرە زۆرەکەی دوای شۆڕشی سۆسیالیستی دەکرد.

خرۆشۆف لە وتارێکی نهێنی کۆنگرەی 20ی حزب لە 25ی فەبریوەری 1956، ئیدانەی تاوانەکانی ستالینی کرد، بەڵام نەیتوانی ئەرکی خۆی بۆ خودی دیاردەی ستالینزم ئاشکرابکات. ئەو وتاردانە بۆ نەوەیەک مانای وابوو، کۆمۆنیزم دەتوانێت خۆی لە ستالین دابماڵێت و شێوەی ڕاستتر و مرۆڤانەتربێت، بەڵام لیۆنید بریجنێڤ لە ڕەوتی حکومەتە دورودرێژەکەی (82 - 1964)، لە ستالین داماڵینی وەستاند و تاسنورێک پێچەوانەی کردەوە، ئەو بڕاردەی کامڵبوونە بێدەنگ کراو مایەوە تا میخائیل گۆرباتچۆف لە 1985، جارێکی دیکە بابەتی تاوانەکانی ستالینی خستەڕو. لەوکاتەدا لە ستالین داماڵین بەس نەبوو، گەڕان بەدوای ڕاستیدا لەبارەی کامڵبوونی سۆڤێت، تایبەتکرا بە لالێکردنەوەی خودی لینین. چینییەکان دوای 1978 توانیان بەجۆرێکی جوانتر، داوای خۆیان بۆ ماوتسی تۆنگ ڕونبکەنەوە، بەشێوەیەک کە لە نێوان (دەستکەوتە

گەورەکان) و (تاوانی گەورە)ی ئەودا جیاوازییان کرد، بە دیقەتێکی بیرکاریانەی بەرچاو ڕایانگەیاند، ئەو (لە 70% باش و 30% خراپ) بووە. بەمجۆرە، ماو لە ئانێکدا هەم ڕزگاری بوو، هەم حوکمدرا.

(بەهار پراگ) لە 1968، دەیویست (سۆسیالیزم بەڕوی مرۆڤایەتی)دا بخولقێنێت. مەبەست لەو سۆسیالیزمە پێناسەکردنەوەی ڕادیکاڵی ڕۆڵی ڕابەری حزب بوو، لەسەر بنچینەی پەیوەندی وەڵامدەرەوانەتری حزب و کۆمەڵگە. (بەرنامەی کار)، حزبی کۆمۆنیستی چیکۆسلۆڤاکیا لە 5ی ئۆروێل، ڕەخنەی لە ڕەفتاری ڕژێمی کۆمۆنیستی دەگرت، لایەنگری بنەمای زۆرینەی دەکرد و پشتی ڕێزگرتنی ڕوانگەکانی کەمینەی دەگرت، پەراوێزی فراوانتری پەیوەندی لەسەر بنەمای بازاڕی پەسەند دەکرد و بە تایبەت پێیدادەگرت، کە مافی حزب بۆ حکومەت نەک لە کاری ڕێککەوتی داگیرکردنی کۆمەڵگە {لەلایەن حزب}ەوە، بەڵکو لە پەیوەندی بەرامبەری بێکۆتایی حزب بە بەشە پێکهێنەرەکانی سەرچاوە دەگرێت. گۆڕباتچۆف دوای بیست ساڵ هزری زۆرینەی تاکحزبی زیندوکردەوە - کە زوو دەرکەوت، زۆر درەنگ بوو. چونکە لە ڕۆژەکانی 20 و 21ی ئۆگەستی 1968، یەکێتی سۆڤێت و هەندێک لە هاوپەیمانانی کۆتاییان بە پەیمانی وارشۆ هێنا، بۆ زیندوکردنەوەی (سۆسیالیزمی بەکردەوە هەبوو). چارەنوسسازترین بابەتی (دەستدرێژیکردنە سەرخود)، (یان بۆ ئامانجی خود) بوو

لە مێژودا، کە نوێکردنەوەی کۆمۆنیزمی کپکرد و بڕیاری دابەزێنێکی دورودرێژی بەسەر یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستیدا سەپاند، کە خودی دەسەڵاتی کۆمۆنیزمی هەڵوەشاندەوە.

بەهار پراگ (بێخەوشکردن)ی سیاسەت لە چیکۆسلۆڤاکیا و ڕاگەیاندنی میتۆدی بریجنێف لەبارەی فەرمانڕەوایەتی داخـراوی وڵاتـانی کۆمۆنیستی بە دواوەبــوو. هەنوکە ئامانجی ئۆپۆزسیۆن نەک ڕیفۆرمی سۆسیالیزم، بەڵکو تێپەڕاندنی بوو. کۆتایی ڕیفۆرمی سۆسیالیزم لە قۆناغی دوای قبوڵکردنی (یاسای کۆتایی)، هیلسینکی لە ئۆگەستی 1975 بۆ خۆی نیشانیدا. یەکێتی جـەمـاوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی زۆر پێش (کۆنفرانسی ئاسایش و هاوکاری لە ئەوروپا) (CSCE) داوای کردبوو دوای جەنگی جیهانی و دانانی یاساکەیان ڕەوایەتی بەو وڵاتانە بدرێت، کە ئەو وڵاتە بە دەستیهێنابوو، (یاسای کۆتایی) ئەو کارەی ڕەتکردەوە، بەڵام بەهای ئەو کارە قبوڵکردنی بنەمای مافەکانی مرۆڤ (سەبەتەی سێیەم) بوو، لە لایەن یەکێتی سۆڤێتەوە. بەو جۆرە، (یاسای کۆتایی)، بەیانی بە فەرمی ناسینی یاسای ڕێسای دوای جەنگ بـوو، کە یاڵتا نمونەی بـوو، بەڵام لەجێدا دینامیکی خستەکار، کە سەرەنجام ئەو ڕێسایەی کێشایەوە: هلینسکی سەرەتا یاڵتای بە فەرمی ناسی و پاشان لەو تێپەڕی. هەنوکە نەیارانی ئەوروپای خۆرهەڵات دەیانتوانی بەپەنابەرنە بەر بەڵگەی نێودەوڵەتی پارێزگاریان

لە مافەکانی مرۆڤ و مەدەنی دەکرد، کە دەوڵەتەکانیان پەسەندکردبوو. لەبارەی ڕاگەیەنراوی 77ی چیکۆسلۆڤاکیا و فراکسیۆنەکانی دیکەی لە ژماردن نەهاتوی چاودێری هلینسکی، لەسەرانسەری ناوچەکەش هەروابوو.

لە کۆمەڵگەی کراوەتری پۆڵەندای دوای 1956، توانای ستراتیژی جیاواز و ئاڵۆزتر بوونی هەبوو. نەیارانی وەک ئادەم میچنیک دەیانتوانی لە کۆمەڵگەی مەدەنیدا کەشێک بێننەئاراوە، کە لۆژیکی کار لەواندا زیاتر لەوەی حزب - دەوڵەت ڕاستەوخۆ بخاتە ڕکابەرییەوە، نادیدەی دەگرت: سیاسەتی دورخستنەوەی {حزب - دەوڵەت}، ڕۆڵی کاریگەری لە ڕەوایەتی داماڵینی ڕژێمی کۆمۆنیستی و دارمانی بناغەکەی لە کۆمەڵگەی مەدەنیدا بینی، بەڵام چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی لە کۆتایی قۆناغی کۆمۆنیزمدا، ڕۆڵی دووفاقی هەبوو: هەم شێوازێک بوو لە بەرگری و هەم شێوەیەکی ڕزگاری. ئەم چەمکە لە مانای دووەمیدا، بووە بەرنامەیەکی سیستماتیکی ئەرێنی بۆ کاری کۆمەڵایەتی (پراکسیسی) لە نێوان کۆمۆنیزم و سەرمایەداری، (ڕێگای سێیەم) کە دەکۆشێت بارودۆخی سیاسی لەقازانجی پەیکەری کۆمەڵگەی مەدەنی تەندروست بکات. جێگەی سەرنجە هزری (دژە سیاسەت)، بۆ خۆبەڕێوەبەری کرێکاران و خودی ئیدارەی کۆمەڵایەتی، هەوڵی مارکسی بۆ داگیرکردنەوەی دەسەڵاتی سیاسی بە بێگانەبوو بیردێنایەوە، بە قازانجی کۆمەڵگە. ئەو تێگەیشتنە

(بۆخۆی بەرتەسککەرەوەیی) لە گۆڕەپانی سیاسەت لە دەوڵەت جیابوو، ئەگەرچی ڕەوایەتی دەوڵەت ڕەتناکاتەوە و هەر لەو ڕووەوە ڕوانگەی مارکس لەبارەی پەڕینەوەی کۆتایی لە دەوڵەت، یان ڕەتکردنەوەی ئەنارشیستی هەر جۆرە ڕۆڵێکی، متمانەی جیاوازی بۆ دەوڵەت هەبوو. لە کاتێکدا ڕەخنەی هاوڵ، مۆدێرنیتە و تەکنەلۆژیای بە گشتی ئیدانە دەکرد، بیرکردنەوە لە (دژە سیاسەت)، بریتیبوو لە ڕەخنەئاژنی تایبەتی سەرمایەداری لیبراڵی و ناڕەزایی گشتی لەسەردەمی مۆدێرن، ناوەڕۆکێک کە لە پانتاییەکی فراوانی سەرچاوەی خۆرئاوا لەبارەی ئەو بابەتە شوێنیان هەڵگیراوە. ڕۆحی باڵادەست لە شوێنی تایبەت بەسەر ساڵی 1917 و لە ڕاستیدا، ساڵی 1789، بەوپێیە شۆڕش (منداڵانی خۆی دەخوات)، جیاوازییەک مایەوە، کە لیبراڵیزمی کلاسیک لە نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگەدا دەیکات. بەدەستهێنانەوەی هزری کۆمەڵگەی مەدەنی وەک شێوەیەکی بەرگری لە شۆڕشی پەڕیووەوە، ڕۆڵی چارەنوسسازیی هەبوو، سەریکێشایە بارودۆخی ساڵەکانی 91 – 1989، بەڵام قوتابخانەی دژە سیاسی هزر، وەک شێوەیەک لە ڕزگاری خود، بە ڕوخانی کۆمۆنیزم دا تێپەڕی. لیبراڵیزم و چوارچێوەی پێویستیی ئەو، لە تیشکی بەهێزی پۆست کۆمۆنیزم –دا، لە پەراوێزی سیاسەت دابوو، کە زوو باڵی بەسەر ئومێدی دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی خۆبەڕێوەبەردا کێشا.

جوڵانەوەی کۆمۆنیستی لە ئەورووپای خۆرئاواش، گیرۆدەی پرۆسەی پەرینەوە بوو لە چوارچێوە ئایدیۆلۆژیەکانی تایبەت بەخۆی. حزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا (PCI)، بە سەرۆکایەتی پالمیرۆ تولیاتی، ڕابەرایەتی بۆ حزبی جەماوەری، یان لایەنگری بەرەو دەوڵەت گۆڕا، کە پەلەکرا لە قبوڵکردنی ئەورۆکۆمۆنیزم (کۆمۆنیزمی ئەورووپی) لە 1970، ڕاگەیەنراوی ڕۆمای حزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا و حزبی کۆمۆنیستی فەرەنسا (PCF) لە 1975، ڕاشکاوترین دەربڕینی ئەو ڕوانگە نوێیەبوو، کە بە تایبەت (سروشتی جەماوەری و کارایی دیموکراسی دەوڵەت)، لەگەڵ زۆرینەی حزبی، نەیاری و جێگرەوەی دیموکراسی، مافی دەنگدانی ئازادانە و گشتی قبوڵدەکرد. دابەشکردنی کۆنی سۆسیالیزم بۆ دووجۆری شۆڕشگێڕی و گەشەکردو تێپەڕێندرا، ئەگەرچی ئەورۆکۆمۆنیزم بە وەرچەرخانی {کۆمەڵگە}، وەک دوائامانجی خۆی وەفادار مایەوە. بە دەربڕینێکی تر، لە کاتێکدا کە لینینزم دەربڕی هەناردەکردنی شۆڕش بوو بۆ دەرەوە، بەشێوەی تورەیی سیاسی، ئەورۆکۆمۆنیزم لە جولانەوەی ناوەکیدا شۆڕشی دەکرد و بەمجۆرە لە کارەساتەکانی ڕۆژگار بۆ ڕوانگەیەک دەگەڕایەوە، کە پێدەچێت بە چەمکی خودی مارکس لەبارەی شۆڕشەوە، تێپەڕاندنی نزیکتربێت، کە بێگومان لە هزری گرامشی سەرچاوەی دەگرت. حزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا بە سەرۆکایەتی ئەنریکۆ برینلگوسەر لە 1970،

هەنگاوی نایە (سازشی مێژوویی)ەوە و لە هەڵبژاردنی 1976، سەرکەوتنێکی بەرچاوی بەدەستهێنا، ئەگەرچی ڕاشکاوانە خۆی لە پێدانی بەشێک لە دەسەڵات دزییەوە و پاشان دەسەڵاتی بەرەو نەمان برد. وەرچەرخانی حزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا لە کاتی سەرۆکایەتی ئاشیل ئۆکتۆ، دوای ژویەنی 1988 خێرابوو، کە هەنوکە بە سەرهەڵدانی پریستۆریکای (نوێکردنەوەی بنەما)، گۆرباتچۆف لە یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی (جاران) بەهێزدەبێت.

گۆرباتچۆف نەک ناواخنی بنەمایی ئەورۆکۆمۆنیزم، بەڵکو بنەمای بنچینەیی (سۆسیالیزمی بەڕوی مرۆڤایەتی)، بەهار پراگی قبوڵکرد. گلاسنۆست (کە شیکرایەوە)، بە هەڵدانەوەی ڕابردوی سۆڤێت دەستپێیکرد، قۆناغی ستالینی کردە دەسپێک و پاشان ڕەخنەی لە حکومەتی لینین گرت، بەڵام پاشان بۆ ڕەخنەی بنچینەیی لە ڕژێم گۆڕا. ئەلێکساندەر تیپکۆ، ئەندامی پێشوی کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیست، بانگەشەیکرد، کە هەر سۆسیالیزمێکی مارکسی هەوڵبدات بەرنامەڕێژی ناوەندی بکاتە جێگرەوەی بازاڕ، بە دیکتاتۆری تاوانباردەکرێت. تا ئەو جێیەی پەیوەندی بە ئەوەوە دەبێت، هۆشدارییەکانی ئەنگڵس و پلیخانۆف لەبارەی تێکشکانی هەوڵی دەستوبرد بۆ پیادەکردنی سۆسیالیزم تەواو ئاڕاستەبوو، بەڵام ئەو زیاتر هەنگاوی دەنا و دەیگوت هەر هەوڵێک بۆ بەدیهێنانی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، بە ناچاری سەردەکێشێتە کارەساتەوە.

تـەوەری فەلسەفەی پریستۆریکا، بەمۆدێرنکردنی کۆمەڵگە و ئابوری سۆڤێت، هێنانەئاراوەیستراکتۆری نوێ بوو بۆ بەڕێوەبردن، سیستمی سیاسی وەڵامدەرەوەتر و فراوانبوونی پەراوێزە هەرەوەزییەکان و هەنگاوی هاوبەش. پرۆستۆریکا بە دیموکراسیکردنی خـودی کۆمۆنیزمی سۆڤێتی دەردەبڕی و نوێکردنەوەی پەیوەندی سۆسیالیزم و دیموکراسی بوو، کە لینین لە گرێژنەی بردبوو. ڕوی گرنگی تیۆرەکانی گۆرباچۆف، نوێکردنەوەی ئاکاری سۆسیالیزم -گەرچی لەچوارچێوەیەکی دیاریکراو- دابوو. گۆرباچۆف، لـە کتێبەکەی، پرۆستۆریکا، قبوڵیدەکرد بەشە میراتییەکەی نـەک سۆسیالیزم، بەڵکو سیستمی ئەریستۆکراسی چەق بەستووە و کرێکار بە بەرهەمهێنان و سیاسەت نامۆ دەکات. ئەو زۆربەی بنەماکانی ئیلهامبەخشی شۆڕشی فەبریوەری 1917، لەوانە بەڵێنی تێکڕایی لەمەڕ دیموکراسی و گشتگیربوونی {سیستمی سیاسی}، دووبارە تۆخ کردەوە. ڕەوتی پریستۆریکا پێچەوانەی ڕوداوەکانی ساڵی 1917 بوو، بە شێوەیەک ڕوداوەکـان بە خێرایی لە ئۆکتۆبەرەوە بەرەو فەبریوەری چوون، گەڕاندنەوەی بەهابوو لە کرۆکی ئەو بەڵگەهێنانەوەی مەنشەفیکی، کە ناتوانرێت قۆناغەکانی پەڕینەوە لە دیموکراسی بۆرژوازی بۆ سۆسیالیزم لاببرێت. تێڕوانین وابوو کە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی شکستیخواردوە و تێکڕای ستراتیژییەتی گەشە لەسەر ئەوگریمانەیە هەڵەیە بونیادنرابوو، کە سۆسیالیزم

پێش سەرمایەداری بێتەدی و وەک بەدیلی ئەو کاربکات. ئەکادیمییەکانی سۆڤێت، لە نوسینێکی لە ژمارەنەهاتو لەبارەی جیهانی سێیەم، بەو ئەنجامە گەیشتبوون، پێویستە سۆسیالیزم دوای گەشە{ی کۆمەڵگە} بێتەدی، بەمجۆرە پێشگریمانەی بنچینەیی شۆڕشی ئۆکتۆبەر ڕەتکرایەوە. لە ڕاستیدا، تیۆری ستراتیژیەتی شۆڕشی لینینزم ڕەتکرایەوە، گۆڕانکاری بنەما سەرەتاییخوازی بۆ ئایدیۆلۆژیای باڵادەستی چاکسازی گۆڕا، کە سەردەمێک جێی جوێندان و بێزرخکردن بوو. مەسەلەکە بە سۆسیالیزمی بیناکراو لەسەر بازاڕ گەیشت، بەڵام تەنانەت کاتێک بڕیاری بنەڕەتی بۆ جوڵان بەو ئاڕاستەیە درابوو، هیچ کەس نەیدەزانی پێویستە ئەو دورگە ترسناکە چۆن بهێنرێتەدی. یان ئایا بەدیهاتنی لەبنچینەدا شیاوە؟

ئەگەرچی پریستۆریکا هەڵسەنگاندنی قوڵی بنەمای فەلسەفی ڕژێم بوو، بەڵام ئەو ڕژێمەی لە ئایدیۆلۆژی داماڵراو نیشان نەدەدا: یگۆر لیگاچۆڤ، بەرفەرمانێکی سەرەکی گۆڕباتچۆڤ پێش ئەوەی لە ماهیەتی ڕۆژ بەڕۆژی ڕادیکاڵ بووی پریستۆریکا بترسێت، ئاماژەیکرد (زۆرجار گۆرباتچۆڤ ئاماژەی بەوەدەکرد کە پریستۆریکای سۆڤێت، دانراوێکی زۆر گرنگە لە مێژوی دنیای مۆدێرندا، نەک هەر لە قازانجی خەڵکی سۆڤێت دایە، بەڵکو بۆ بەرژەوەندی خەڵکی جیهان دانراوە). لە ڕاستیدا، پرۆیستۆریکا دوا شەڕی ئایدیۆلۆژیای گەورەی سۆڤێت بوو کە سەرچاوەی

له میراتی دەوڵەمەندی ئەندێشەکانی مارکس و لەڕاستیدا، جەختکردنەوەی دیموکراسی کۆمۆن بوو بەسەر ئەنجومەنەکان و خۆبەڕێوەبەری جەماوەریدا. گۆرباتچۆڤ دەیویست ئوستورەی ڕۆمانسی شۆڕش زیندوبکاتەوە و پێیدادەگرت پریستۆریکا (شۆڕش)ێکە، بەڵام تێڕوانینی ڕەوای بۆداهاتو، یان تەنانەت ڕوئیایەکی سیاسی هاوچەرخی باشتری نەبوو، ناتەواوی بەرهەمەکە بە لۆژیکێکی وێرانکەر ڕتوشکرابوو. چەمکی (شۆڕش لە شۆڕشدا)، گۆرباتچۆڤ چەمکی شۆڕشی لە هەموو مانایەک بە تاڵ دەکردەوە. ئەو چەمکە نەک نمایشی کۆمیدی تراژیدیای شۆڕشی بەرایی نەبوو، بەڵکو هەمان لۆژیکی شۆڕشگێڕی لینینستی (تەنانەت ژاکۆبنی) هەڵگێڕابۆوە (سەیری بەشی شەشەم بکە). لە ئاکامدا دەستکەوتی گەورەی گۆرباتچۆڤ، لابردنی چوارچێوەکانی چاکسازی بوو، بەو جۆرە سیستم – تەنانەت پێش ئەوەی دوای کودەتای سەرنەکەوتوی ئۆگەستی 1991، داتەپێت – تەواو لەخۆی تێپەڕاندبوو.

ئاماژەکانی پۆست کۆمۆنیزم بەشێکی خودی کۆمۆنیزم بوون و تا ئاستێک بەڵگەی توندی جوڵانەوەکە بۆ کپکردنی هزری (چاکسازی بنەما سەرەتایی خوازی)، ڕوندەکاتەوە. هەر لە سەرەتاوە هەڵگەڕاوەکان، بە دوژمنی ترسناکتری چینی کرێکار ئەژماردەکران، تا نەیارانی ناسراوی ئەو لەلایەن باریکادەکان، بابەتی باسی ئەو بەشە ئەوەبوو کە پەڕینەوەی مارکسیزم لە خۆی و پارچە پارچەبوونی

ئەو، پەیوەندی بە شکستی خودی پڕۆژەی کۆمۆنیزمەوە هەبووە، بەڵام سروشتی ئەو پەیوەندییە، سروشتێکی ئاڵۆزە. ئاشکرایە ڕوخانی سیستمە کۆمۆنیستەکان، پەیوەندی بە کۆتایی گەیشتنی تیۆری سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕییەوە هەبوو، بەڵام ڕەخنەی سـەرەوە، هەوڵی زیندوکردنەوەی نەریتیبوونی بەدیلی دیموکراسی سەرمایەداری نیشاندەدات، لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوانیش لە بەرهەمهێنانەوەی پڕۆژەی سۆسیالیزم بەردەوام شکستییانخواردوە. ڕۆڵی ئایدیۆلۆژیا لە پاراستنی سیستمی کامڵبووی سۆڤێت، یان چین دوای 1979، هەرچۆنێکبێت جێگەی پرسیارە. بەڵام، ئەمانە بە بێ ئایدیۆلۆژیای شۆڕشگێڕی، بەناو سیستمی کۆمۆنیستی بوون. ڕێگەی گەیشتن بە پۆست کۆمۆنیزم زۆر بووە، بەڵام باسی ئەم بەشە، پەڕینەوە بووە لە ڕێگەیەکیان (یان پێچ و گەوەی لاوەکی لە ژمارە نەهاتو)، بە هەناوی کۆمۆنیزمدا.

3

ئەزمونی کۆمۆنیزم

تیۆری پەڕینەوە نەک هەر بە ئەنجام، بەڵکو پشت بەخاڵی دەسپێکیش دەبەستێت. بە تایبەت، دەبێت جەخت لە جیاوازی کۆمەڵی پۆست گشتخواز و کۆمەڵەکانی تری دەسەڵاتخوازی بازاڕ تەوەر بکرێتەوە. کۆمەڵی (گشتخواز) (تۆتالیتار)، بە هەر ئەندازەیەک گەندەڵ بووبن، کەم یان زۆر بە تایبەتمەندێتی هاوبەشی دیاریکراو دەناسران: نەبوونی بازاڕی فەرمی سەرمایەداری، نەبوونی ئەنجومەنە مەدەنییە سەربەخۆکان و خاوەن گرەنتی یاسایی و پرۆسەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی (وەک یەکێتییە پیشەییەکان، یان میدیا ئازادەکان)؛ نەبوونی بنەمای سەربەخۆ لە کۆمەڵگەی سیاسی (وەک حزبە سیاسییەکان و ئەنجومەنی یاسادانان)؛ لە هەموو ئەوانەدا تێکەڵاوی سیاسی حزبە کۆمۆنیستەکان لەگەڵ دەوڵەت، بنەمای لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکانی لەناودەبرد و حکومەتەکانی گیرۆدەی دینامیکی دەرون ناوەوەیی وێرانکەر دەکرد، کە دواجار لەناوی بردن. بە کورتی گەرچی ئەو وڵاتانە بەجۆرێکی هەستپێکراو بوونە مۆدێرن (پیشەسازی، شاری، یان کولتوری)، بەڵام هەندێک تایبەتمەندی بنچینەیی مۆدێرنیتەی وەک ئازادی مەدەنی، عەقڵانیەتی وتاری لە سیاسەتدانان، خاوەنداریێتیی تایبەتی و عەقڵی بازاڕی ئابورییان نەبوو. دەتوانرێت بە دروستی ئەنجامگیری بکرێت، کە کۆمۆنیزمی مارکس شتێک نەبوو جگە لە بێسەروبەرەییەکی ترسناکی کێشەی سەرەکی

کۆمەڵگەی مۆدێرن و ئامادەی شێوەکانی دەسەڵاتی حکومەت، کە لە گەشەی هەمەلایەنەی کۆمەڵ و تاکە پێکهێنەرەکانی ئەوان ڕێگری دەکرد. ئەوە ئەنجامێک بوو، لە بەشی پێشو دیتمان، تەنانەت لە کاتێکدا کۆمۆنیزم وەک هزرێک و نەخشەیەک لە لوتکەی تۆخی دابوو، ژمارەیەک لە بیرمەندان بەوەگەیشتبوون، ژمارەیەکی زۆری کۆمۆنیستەکان (هەندێک سەرۆکانی ئەوان)، لە جاران زیاتر قبوڵیانکرد.

ئازاری کۆمۆنیزم

ڕەوتی شۆڕشی بەڵشەفیکی بریتیبوو لە هەڵبژاردنی کەسی و ڕوداوە زۆر چاوەڕوان نەکراوەکان، پشتگیری ئەم گوتەیەی ئەنگڵس بوو کە:

خەڵکانێک کە بەخۆیان ڕاپەرمون و شۆڕشییان هەڵگیرساندوە، هەمیشە بۆ ڕۆژی دوای شۆڕش گەیشتونە ئەو ئەنجامەی کە نەیانزانیوە چ دەکەن و شۆڕشێک هیچ لەو شۆڕشە ناچێت، کە دەیانویست.

باسەکەی جۆرج شوپلین لەسەر ئەو بنەمایە بە ئاشکرا لە خشتەبەرە، کە سیستمەکانی جۆری سۆڤێت، هیچ ڕویەکی هاوبەشیان لەگەڵ ئەو سۆسیالیزمەوە نییە، کە لە خۆرئاوا پێناسەکراوە. شۆڕشی سۆڤێت، یەکەم هەوڵی لە پێوەرێکی فراواندا بۆ پیادەکردنی تیۆری شۆڕشگێڕی مارکسیزم بوو، یەکەم هەوڵ بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگەیەک لەسەر بنەمای

ڕەتکردنەوەی مۆدێرنیتەی خۆرئاوا و هاوکات هەوڵبوو بۆ بەدیهاتنی. ئەم پێشنیازە گوتاری سیاسی لە عەقڵی پراگماتیی بۆ ڕێوڕەسمی سیاسی گواستەوە، کە ئەمڕۆ ناویدەنێن یۆتۆپیا و بووە هۆکاری داخستن و سڕینەوەی. دانیێلز لە بەشی (ئـازاری دورودرێـژی شۆڕشی سۆڤێت)دا، باسی ئەو پڕۆسەیە دەکات، هاردینگ باسی (لادانی مارکسیستی - لینینستی) دەکـات، فرانسیس فۆکۆیاما ڕوانگـەیـەک دەگرێتەبەر، کە ڕوی تایبەتمەندی نەگۆڕی ئەوە: (شکانی تەواو و ئاشکرای کۆمۆنیزم ئێمە ناچاردەکات بپرسین، ئایا تێکڕای ئەزمونی مارکس لادانی150 ساڵە نەبوو؟)

پێویستە هەر باسێک لەبارەی پۆست مارکسیزم، لە جۆری شیکردنەوەی ئەزمونی کۆمۆنیزم وەک بنەمایەک دەستپێبکات، کە پۆست کۆمۆنیزم لە بەرامبەریدا فۆڕم دەگرێت. چەمکی (ئەزمون) ئەمڕۆ بێنرخ بووە، بەڵام لەم بەشەدا بۆ نیشاندانی سروشتی تاقیکراوەی کۆمۆنیزم، مامەڵەی ئامانجەکان و واقعیەت، ئارەزو و گەیشتن بە ئەو، پەندوەرگرتن لە ڕابردو، بەکاردەهێنین. ئەزمونی کۆمۆنیزم، لە پێوانە بەو ئامانجانە زۆر نەرێنی بـوو، کە خستنییە بەرامبەر خۆی. کۆمۆنیزم نەیتوانی بابەتی گەشەی ئابوری چارەسەربکات و تەنانەت لە زۆرلاوە، نەک نەیتوانی سود لە فاکتەری قەرەبووکردنەوەی دواکەوتویی وەربگرێت، بەڵکو لە وڵاتانی نزیکەی پێشکەوتوتری وەک چیکۆسلۆڤاکیا، توخمەکانی لە مۆدێرن داماڵینی {بەسەر کۆمەڵگە}دا سەپاند.

ئەو ئەزمونە نەیتوانی کەلێنی نێوان ئەنجامی ئابوری بەزەبر و زاڵ پڕبکاتەوە، لە لایەک (لەوانە سۆڤێت)، وڵاتانی لەپێوانە بە ڕکابەری سەرەکیی ئەوان لەبارەی بارودۆخی پێش کۆمۆنیست بوونیان دواکەوتوتر کرد. (سۆسیالیزمی هەبوو)، بووە کۆپییەکی کاڵبۆوەی کۆمەڵی بەرخۆری خۆرئاوا – بەڵام کاتێک دەتوانرێت دەستت بە نوسخەی ئەسڵی بگات، بۆچی دەبێت بەرگەی کۆپییەکەی بگرێت؟ دەکرێت سیمبولی کۆمۆنیستی گەشەکردو ناوبنێی (خراپ بەمۆدێرنکردن) –ئەوە مانای وانییە تەنیا ڕێگەیەکی دروست {بۆ گەشەکردن} هەیە، بەڵکو بە مانای جەختکردنەوەیە لەو خاڵە، کە ئەو سیمبولە تایبەتمەندی بنچینەیی بە مۆدێرنکردنی {کۆمەڵگە}ی تێدانەبوو: دەمارگیری لە بەرامبەر نوێگەری؛ دووپاتکردنەوەی گەشەکردنی چەندایەتی؛ دابەزاندنی کەڵکدانەوەی کار؛ بە فیڕۆدانی زۆر و کوالیتی خراپ؛ نەبوونی هاودەنگی؛ سیمبولێک کە لەودا، بە گوتەی بلک بردن، (بەرنامەڕێژی بەرهەم خوازییەکی ڕواڵەتی بوو، کە هەر کارگەیەک، یان کۆمپانیایەک هەوڵدەدات بەرهەمی کاڵاکانی، یان خزمەتگوزاری لە قۆناغی پێشتر زۆربکات). لە ڕاستیدا ئەو کارە، بە مۆدێرنکردنی بە بێ مۆدێرنیتە بوو، نەبوونی هەندێک بەشی بنەڕەتی بە مۆدێرنکردنی ئاڵۆزبوو.

ئەزمونی کۆمۆنیزم لە ئاستی سیاسیدا، لە تەواوی ئەزمونەکانی وڵاتداری و لێهاتویی سەرنەکەوتو هاتەدەر و لە ئاکامدا، لە دژوارترینی ئەو ئەزمونانە –ئەزمونی توانای

مانەوە- قبوڵ نەکرا. ئەو ئەزموونە نەیتوانی کێشەکانی دیموکراسی سیاسی، بەشداری و هەمەگیری کارا، چارەسەربکات. لەبارەی چیکۆسلۆڤاکیا، یەکێتی سۆڤێت و یوگسلاڤیاوە، نەیتوانی بەردەوامی بە دەوڵەتی فیدراڵی کارا بدات، کە بتوانن بەرگەی هەڵوەشانەوەی ڕژێمە کۆمۆنیستییەکان بگرن. ئەو ناکامییە هاوکات نائومێدی دەسەڵاتی داهێنەرانەش بوو – بە گوتەی ساسۆن: (جوڵانەوەی سۆسیالیستی ئەوروپا، تەنانەت نوێگەریەکی وێنا نەکرد، یان پێشبینی نەکرد، کە بایەخی نوسین، یان بیرکردنەوەی هەبێت). لە هەمووی گرنگتر، کۆمۆنیزم نەیتوانی بابەتی سەرەکی کارنامەکەی خۆی، واتە زاڵبوون بەسەر نامۆیی و گەیشتن بە ئازادی، چارەسەربکات. لە ڕاستیدا کۆمۆنیزم لە ئازاردا، لە شڵەژانی ڕۆحی سەرچاوەگرتو لە درزی نێوان ئامانجەکانی و واقعیەتێکی بە سەربرد، کە خۆی تێدا دەدۆزییەوە، کە ببوو بە ئەو.

کۆمۆنیزمی تیۆریش نەیتوانی لەسەر بنچینەی ڕزگاری سەلماندنی مرۆڤ، درێژە بە بەرنامەی گۆڕینی کۆمەڵایەتی بدات. گەرچی کەمن ئەوانەی بتوانن ئازار و لە زۆرلاوە دیقەتی (لەگەڵ هەندێک ناتەواوی جدی) ڕەخنەی مارکس لە سەرمایەداری ڕەتبکەنەوە، بەڵام سیمبولی سەربە ئەو بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی باشتر، پڕ لە بابەت بوو. تەنیا ئاماژە بە نمونەیەکی گرنگی ئەو بابەتە دەکەین: چۆن دەکرێت کۆمەڵگەیەک کاری ئابوری هاوبەشی

ئەو کۆمەڵگەیە ئیدارەبدات، کە خاوەنداریێتیی تایبەتی و هۆکارەکانی بەرهەمهێنان و بازاڕی هەڵوەشاندۆتەوە؟ ئەمە پرسیارێک بوو، ئالیک نۆڤ لێیکۆڵییەوە و وەڵامەکەی ئەوەبوو کە: هەرچارەسەرێکی شیاو، ئاکامەکەی وەها زیانبەخشە، کە مەترسی خراپتری کێشەیەک دەخوڵقێنێت، هەوڵدراوە لەسەر ڕێگاکە لاببرێت. کۆمۆنیزمی مارکس لەسەردەمی کۆمپانیاکانی سەرمایەداری کارخوڵقێن، بیری لێکرابووەوە و قسەیەکی ئەوتۆی لەبارەی بەڕێوەبردنی سیستمە ئابورییە ئاڵۆزەکان لە کۆمەڵی دیموکراسی، بە کۆمەڵ دا نەبوو.

تێڕوانینی کۆمەڵگەیەکی خۆبەڕێوەبەر، کە هێڵە گشتییەکەی لە کتێبی مارکس، شەڕی ناوخۆ لە فەرەنسادا هاتوە و لینین لە دەوڵەت و شۆڕش بە مێژوی ئۆگەست-سێپتەمبەری 1917، درێژەی پێداوە و لەودا دەڵێت: (هەموو چێشتلێنەرێک دەتوانێت کاری کۆمەڵگەی پۆست شۆڕشگێڕی بەڕێوەببات، ساویلکەیی سەرسامکەری پێکدادانی ئەریستۆکراسیانە، بوونی پێشڕەوی ئیدارەی کۆمەڵی نیشاندەدات. ئەو بەرهەمە وەک بانگهێشت بۆ ڕزگاری سیاسیش کاریگەری وەک کاریگەری ڕاکێشەری کۆمەڵگەیەکی شەفاف، یەکسانخواز و بەشداربوو بیردێنێتەوە، بەڵام ڕێنماییکەری پشتگوێخراو و نامۆی ئەوان بە هەمان ڕادە کاریگەری ئەوخاڵە بیردێنێتەوە، کە ئامانجی دیموکراسی کۆمۆنی مارکسیستی-لینینستی، لە پابەندی

بەخودی زانستە سیاسییەکانەوە- زانستی نێوانگیریکردنی بەرژەوەندی لێکدژ، زانستی لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، زانستی هێنانەکایەی میکانیزمی چاودێری بەسەر دەسەڵات، زانستی داکۆکیکردن لە پاراستنی تاک لە دەستدرێژی و نمونەیان – سەرپێچیکرد. مارکس هەرگیز ئەوکارە لە بنچینەدا لیبراڵەی ڕەتنەدەکردەوە (لە ڕاستیدا، ڕەخنەی سەرەکی لە لیبراڵیزم، لاوازی بردنەسەری بەڵێنەکانی بوو لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری)، بەڵام نەیانتوانی هیچ جۆرە زاڵبوونێکی جدی لە فەلسەفە سیاسییەکەیدا بدۆزنەوە.

پێویستە هەر شیکردنەوەیەکی ئەزمونی کۆمۆنیزم، فرەیی زۆر (سۆسیالیزمەکانی بە کردەوە هەبوو) – لە پیرسالاری دڵەڕاوکێی ساڵەکانی کۆتایی برێجنێفەوە بیگرە تا دەسەڵاتخوازی کەسی، بەڵام تاڕادەیەک خێرخوازانەی کوبا و (زێدەڕۆییەکانی) بێویژدانانەی شۆڕشی کولتوری ماوتسی تۆنگ لە چین – ئەژمارکرد. هەروەها پێویستە ئەو شیکارە گەشەی سیاسەتدانان، لەوانە مامەڵەی ئاڵۆزی ئایدیۆلۆژیا، پراگماتیزم و بەرژەوەندی نیشتمانی، لە بەرچاوبگرێت. بۆ نمونە، بەردەوام هزری لینین لە گەشە دابوو، هەمیشە لەبارەی گۆڕانی بارودۆخ کاردانەوەی نیشاندەدا و ئامادەبوو حزبەکەی بۆ گەیشتن بە شتێک بخاتە ململانێوە، کە بۆخۆی بە باڵاترین بەرژەوەندی شۆڕشی دەزانی.

ئێمە پێش هەموشتێک، سەروکارمان لەگەڵ مەسەلەی ستالینزم هەیە. زۆرسادەیە ئەگەر حیسابی مارکس لە هەر بەرپرسیاریەتییەکی وەرچەرخانی کۆمۆنیزمی، جۆری ستالینستیەکەی جیابکەینەوە – هەرچۆنێک بێت، بە هەمانجۆر کە زۆرینەی ڕیفۆرمخوازانی سۆڤێت لە ڕەوتی پریستۆریکا گوتیان، ستالینزم هەڵقوڵاوی ئاینی بودا نییە! {ئەو ڕەوتە} ڕەگی پتەوی لە لایەنگری مارکسدا هەبوو، بۆ ئاوێتەکردنی سیمبولی ئاڵۆزی گەشەی مێژویی و جیابوونەوەی سیاسی گۆڕینیان بۆ گوتەزای سادەی ئابوری. بە تایبەت، بواری خودسالاری تاکی و پێکەوەژیانی مەدەنی، کە بە چەمکی کۆمەڵی مەدەنی دیاریدەکرێت، تا ئاستێک بواری پەیوەندی چەوسێنەرانەی شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری هزری مارکس کەمدەکاتەوە. ئەکۆنۆمیزم لەسەردەمی ستالین تۆخبووەوە، کە ڕیشەی قوڵی لە هزری مارکسدا بوو، سۆسیالیزمەکەی کەمتر وەک چۆنایەتی پەیوەندی نێوان خەڵک (جۆری مرۆڤانەکەی کە پاشان دویچک و گۆرباتچۆڤ خستیانەڕو)، زیاتر وەک پەیوەندی نێوان شتەکان - پێش هەرشتێک خاوەندارێتیی سۆسیالیستی هۆکارەکانی بەرهەمهێنان – پێناسەدەکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەگەرچی بێگومان هێڵێک هەیە مارکس لەڕێگەی لینینەوە بە ستالینەوە دەبەستێتەوە، بەڵام ئەو هێڵە تاکە ڕێی وەرچەرخان نییە. وەک نمونە، ترۆتسکیستەکان پێیدادەگرن، کە دەربڕینەکانی ستالینزم هاوشێوەی

ئامۆژگاری {مارکسیزم} لەگەڵ ئابوری و کولتوری سیاسی دواکەوتوی سۆڤێت بوو - بە وتەی ترۆتسکی، (مارکسیزم لە سەماوەردا ڕەنگیدابۆوە) -. دواکەوتویی سۆڤێت بەو مانایە بوو {لە لایەک} پێویستە بڕیاری کاری ڕزگاری سەرەکی سەربە ئامانجی گەشە بێت و لە لایەکەی دیکەوە، میراتی تزاریزم سەرهەڵدانی چینی گەندەڵ و قازانجخوازی ئاسانکرد و ستالینی بە بەرجەستەکەری ئارەزوەکانی خۆی دەزانی - ترۆتسکی لە 1936 ئەوە، یان شتێکی هاوشێوەی لە شۆڕشێکدا گوت، کە خیانەتی لێکرا. بەم جۆرە، ترۆتسکی توانی ستالین لە لینین و پێشەنگانی تری سۆسیالیزم جیابکاتەوە، بەڵام ئەوشیکارە زۆر ناتەواوە و لایەنگری (ستالینستی) سەردەمی لینین (دامەزراندنی پۆلیسی نهێنی و کەمپی دەستگیرکراوان، تەقەکردن لە کۆمەڵانی خەڵک، ئەریستۆکراسی بوونی {دەوڵەت} و هاوشێوەیان)ی بێ ڕونکردنەوە دەهێشتەوە و هەرجۆرە سەربەخۆییەکی سیاسی ڕەتدەکردەوە، یان لە ڕاستیدا هەمووجۆرە گرۆتینێکی زۆر بۆ ستالین دەبێت. هەرگیز ستالین دروستکراوی هیچ چینێکی ئەریستۆکراسی نەبوو، بە پێچەوانەوە، ڕابەرێکی سیاسی داهێنەر و زۆر وریا (گەرچی بە شێوەیەکی ترسناک بێویژدان) بوو. بە هەمانجۆر کە ئەی. ئێچ. کار وتویەتی، شۆڕشی ئۆکتۆبەر بە بێ ستالین، گیرۆدەی ناوچە لماویەکانی سۆڤێتی جوتیاری دەبێت. سەرۆکانی شۆڕشگێڕی گەورە، زیاتر بۆ

ڕزگارکردنی دەستکەوتە بنچینەییەکانی شۆڕش، ناچارن خیانەت بە ئەندامەکانی بکەن.

لە چین، تاڕادەیەک سیمبولێکی جیاواز فۆڕمیگرت. بە گوتەی جاک گری:

یەکەم کتێب کە ماوی گەنج لەبارەی مارکسیزم خوێندیەوە کتێبی تۆمس کیر کاپ، مێژوی سۆسیالیزم بوو، دەیگوت ڕوانگەکانی سۆسیالیستی داهاتو بریتیی دەبێت لە لێکدژی چارەسەرنەکراوی نێوان دەستەبژێرانی تەکنۆکراتی سان سیمۆن و چەمکی کۆمەڵخوازی ڕۆبێرت وین. کیرکاپ دووەمی هەڵبژارد و ماویش وایکرد.

ماو لە 10 پەیوەندی گەورەدا هزری پێشینەدان بە پیشەسازی قورسی ئیدانەکرد، کە لە 1956 نوسراوە، -(ئەگەر ئێوە لەبارەی پیشەسازی قورس جدیین، پێشینە بدەنە کشتوکاڵ و پیشەسازی سوک)- بە ڕەخنەی داکوتەری ستالین دوای ئەمە کەوت، لە ناخی ئەوەدا (بازدانێکی گەورە) (1958–61) و قاتوقڕی پەیوەند پێیەوەی سەریهەڵدا، کە مەزەندەی مردنی 50 ملیۆن کەسی لێکراوە. ماویزم بەمچەشنە مارکسیزمی بە بارودۆخ بەراوردکرد، بەڵام بەراوردکردنی ئایدیۆلۆژیا و ستراکتۆری فەرمی ڕژێمەکان بە واقعیەتی کۆمەڵایەتی و سیاسی، تایبەتمەندی پرۆسەیەک بوو لە هەموو شوێنێک ڕویدا. پێشتر، مرڵ فینساد لە بەرهەمەکەی لەبارەی ئەرشیفی سمۆلینسکبوونی سیمبولێکی ئاڵۆز لە

بەرژەوەندی ناوخۆیی لە 1930، لاوازکردنی ڕێکخراوی حزبی لە گوند و زۆربەی گوتراوەکانی پەیوەند بە ناڕەزایی خەڵک لە ڕژێم نیشانداوە، کارێک ناچاریکرد بە ڕوانگەکەی لەمەڕ ڕژێمی ستالینیدا بچێتەوە وەک ڕژێمێکی گشتخواز (تۆتالیتار) و بە جیا ناوینێت (گشتخوازی ناکارا)، یان (ڕواڵەتی گشتخوازانە). کاترین ویردیری ئەنترۆپۆلۆژ، بەگشتگیرکردنی بەرهەمەکەی لەبارەی ڕۆمانیا، شێوازی وەرچەرخانی بنەما کۆمەڵایەتییە نافەرمیەکانی بۆ شیاوکردنی کاری سیستمی فەرمی، شرۆڤەکرد. ماوەیەک پێش ساڵی 1989، دانوستانی دەسەڵات لە وەزارەتەکان بۆ کارگەکان و تۆڕە نافەرمییەکانی پەیوەند پێیانەوە دەستیپێکردبوو، هەڵوەشانەوەی دەسەڵاتی کۆمۆنیستی توانای بە خاوەنبوونی بەڕێوەبەرانی ڕەخساند. هۆکارێکی بنەڕەتی ڕوانگەی ویردیری، بەڵگەی پاشەکشەی خێرای {کۆمۆنیزم} ڕوندەکاتەوە. ئەو هۆکارە بەڵگەی ئاڕاستەگۆڕینی قۆناغی پۆست کۆمۆنیزم لە سۆسیالیزم بە شتێک باسیدەکات، کە ئەو ناوی دەنێت فیودالیزم، چونکە ئەو گروپە کۆمەڵایەتییانە، کارایی دەسەڵاتییان بە یاسایی کردوە.

روخان - شۆڕشی تێپەڕێندراوی ساڵەکانی 1989-91

ڕێگەی وردی چوونەدەرەوە لە کۆمۆنیزم لە وڵاتانی جیاجیا جیاوازبوو، بەڵام دەکرێت هەندێک ڕوی هاوبەشی تێکڕایی نێوانیان دیاریبکەی. شکستی کۆمۆنیزم لە

ئەورووپای خۆرهەڵات، هەم هۆکاری ناوخۆیی هەبوو هەم دەرەکی. جگە لە ئەلبانیا و یوگسلاڤیا، زۆربەی سیستمە کۆمۆنیستەکان دوای شەڕ، لەژێر سێبەری سوپای سۆڤێتدا جێگیربوون. لە زۆربەی سەرچاوەکاندا، پێگەی ناوخۆیی حزبە کۆمۆنیستەکان لاوازبوو، ئەو ڕژێمانە بە بێگانە و نەبوونی ڕەوایی نەتەوەیی ئەژماردەکران. ئەگەرچی دیموکراسی تەوەری شۆڕشەکانی 1989 بوو، بەڵام نیشتمانپەروەری، هەوڵدان بوو بۆ بە دەستهێنانەوەی سەربەخۆیی نەتەوەیی و گەڕاندنەوەی پێگەی دەوڵەت وەک ئەکتەری پرۆفیشناڵی شانۆی سیستمی نێودەوڵەتیش، لە تەوەری ئەو شۆڕشانەدا ئارامی گرتبوو. لەگەڵ ئەوەی سەرکەوتوترین و بەردەوامترین شێوەی کۆمۆنیزمی، هەمان کۆمۆنیزمی خۆماڵی و نەتەوەیی سۆڤێت، یوگسلاڤیا، چین، کۆریای باکور، ڤێتنام و کوبا بوو، بەڵام لەبارەی یوگسلاڤیاوە نیشانیدەدات هۆکاری شکستی کۆمۆنیزم تەنیا خەسڵەتی سەپاندن، یان تەنانەت لاوازکردنی ئەو نەبوو لە وەڵامدانەوەی بارودۆخی ناوخۆ و هەلومەرجە ناوخۆییەکان، کۆمۆنیزم لە یوگسلاڤیا بە جۆرێکی بەرچاو وەرچەرخابوو، بۆ ماوەیەک پێدەچوو (ڕێگای سێیەم)، کارایی نێوان سەرمایەداری و سۆسیالیزمی دەوڵەتی جۆری سۆڤێت ئاڕاستە دەکات.

سیستمە کۆمۆنیستەکان بە گشتی نەک بەهۆی نەبوونی ڕەوایەتی نەتەوەیی، بەڵکو بە بەڵگەی تێکڕاییتری ناکارایی

سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابوری شکستیانهێناوە. پێدەچوو کۆمۆنیزم لە چارەسەرکردنی بەرنامە بۆ داڕێژراوترین بابەتەکانی پەیوەست بە هەمەگیری سیاسی، دادپەروەری کۆمەڵایەتی و بە مۆدێرنکردنی ئابوری پێشکەوتو بێهێزە. زۆر ئاسایی لە 1989، زۆربەی خەڵک، نەک ژمارەیەکی کەمی کۆمۆنیستەکان، هیچ پەیوەندییەکیان بە بەردەوامی تەمەنی ئەو ڕژێمانەوە نەبوو. سەرەڕای درێژدادڕی سۆسیالیستەکان، ئەو کۆمەڵانە بە نایەکسانی زۆر، دەرکەوتنی دەستەبژێرانی خۆی - نەمرکردنی نایاب و ڕۆژ بەڕۆژ داخراو و پووکانەوەی ئاکامی ئابوری دیاریدەکران. سیستمە کۆمۆنیستەکان بناغەی بە مۆدێرنکردنی کۆمەڵگەیان، هەرچەند بە چڕی، ئەریستۆکراسیانە و چەواشەکراو دارشتبوو، بەڵام جەختکردنەوە لە پیشەسازی قورس و پسپۆڕی نەبوونی ناوچەکان، لە کۆتاییدا بەو مانایە بوو کە ئەو سیستمانە ناتوانن بەڵێنی چاککردنی ئاستی ژیانی خەڵک بەرنەسەر و بەسەرنجدان بەوەی بژاردەی کۆمەڵکوژیش واقعبینانە نەبوو، لە سەکۆی مێژو چوونەدەرێ.

ئیکریت لە (1980)دا، دەڵێت:

چارەنوسی دەوڵەتی پۆڵەندا، بووە هاوشێوەی چارەنوسی تەواوی دیکتاتۆرییە سەربازییەکان. ئەو

دەوڵەتە خۆی بە ڕژێمێکی (رژێمی ڕیزپەڕ) {هەروا} کلاسیک پێناسەکرد و بەم کارە دەستی لە (پەیامی مێژویی) ڕژێمە کۆمۆنیستەکان هەڵگرت، بۆ ئاراستەکردنی بەدیلێکی هەمیشەیی دیموکراسی سیاسی و ئابوری بازاڕ. تەنیا هەقانیەتی ئەو بەسەر بانگەشەی هەڵکشانی کارایی، ئەنجامی ئابوری باشتر و هەر بەو هۆیە ژیانی باشتر و دابینکردنی ئابوری، کۆتاییهێنان بە نادادپەروەری، گەندەڵی و بگرەوبەردە بونیادنرابوو. کاتێک ئەو بانگەشەیە پراکتیزە نەبوو، هیچ شتێک نەماوەیە پاساو بۆ پێویستی و نەگۆڕی حکومەتی سیاسی ستەمکارانە بێنێتەوە.

لسلی هۆڵمز بەڵگەی هاوشێوە دەخاتەڕو، دەڵێت سیستمە کۆمۆنیستەکانی ئەو دواییە بە گشتی باوەڕی پتەوی خۆیان لەبارەی داهاتو لەدەستدابوو، لەجیاتی بەڵێنی باشکردنی ژیان و خۆشگوزەرانیان دەدا، ڕوانگەیەک کە ئەو ناویدەنێت (بەختەوەرانە): هەوڵی (سەرۆکە سیاسییەکانە بۆ ڕەوایەتیدان بە حکومەتەکەیان لەڕوانگەی ئاکامی سامانی سیاسی)یەوە. کۆمۆنیزمی پۆڵەندا تارادەیەک توشی قەیرانی ڕەوایەتی هەمیشەیی ببوو، بەڵام کێشەیەک لە هەموو شوێنێک بوونی هەبوو، کە لەوێ فۆرمی بیرتەسکی بەخۆوە گرتبوو.

یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی لە ناوەوە داڕزابوو، ئەو ڕژێمە بۆ ڕژێمی بەڕێوەبردنی قەیران گۆڕا. ڕژێمە کۆمۆنیستەکان سیستمی دەسەڵاتی سیاسی

بوون، نەک سامانی سیاسی، سامان بەمانای جێسەرنجی گشتاین، واتە سازانی نێوان سیمبولەکانی دەسەڵاتی حکومەت و یەکەکانی دیکەی کۆمەڵگە، بەڵام دەبێت زیاتر لەوە هەنگاوبنێین، چونکە کێشەی ئەو ڕژێمانە ئەوەندە ناتەبای نێوان دووجۆر سیمبولی دەسەڵات نەبوو، بەڵکو ئەو کێشەیە زیاتر زۆر دورکەوتنەوەی نێوان پێناسەی پەراوێز و ئامانجی ڕەوای ئیدارەی دەسەڵات و ڕوانگەکانی کۆمەڵەی گەشەکرد و لە خەڵکی کۆمەڵگە بوو. ئەگەرچی ڕەنگە سیستمی سۆڤێت تەواو یۆتۆپیای بە دەسەڵاتگەیشتو بووبێت، بەڵام لەکۆتاییدا خۆی لەپێگەیەکدا دۆزییەوە، کە هەوڵیدەدا سامانی سیاسی لە دەرەوە بەسەر خەڵکدا بسەپێنێت و نەیتوانی دامەزراوەی سیاسی گونجاوی یۆتۆپیا بدۆزێتەوە. نەبوونی تیۆرێکی سیاسی پەروەردە لە مارکسیزمدا، بووە هۆی شکستی دەوڵەتی سیستمەکانی جۆری سۆڤێت. کەموکوڕییەک لەبارەی ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان بوونی نەبوو، بەڵام ئەوەی ئەوان نەیانبوو، پەیوەندی ئۆرگانیک و وەڵامدەرەوەی کۆمەڵگە و خۆیان بوو. ئەنجام، پیرە پیاوانێک ڕواڵەتی سیستمە کۆمۆنیستەکان بوون، بە دەسەڵاتەوە نوسابوون. کۆمۆنیزم، هەروەک ستیڤان هنسن وتویەتی، بە گژداچونەوەی ڕۆژگار بوو، بەڵام لە ئینترۆپی (entropy، لە تەرمۆدینامیک، پێوەرێکە بۆ هەڵسەنگاندنی شێواوی جیهانی فیزیکی، کە بەردەوام لە زیادبووندایە – و. ف) تێکشکا و ئەو ڕژێمانە دەستییان

لەو بەگژداچونەوەیە نایەکسانە هەڵگرت، کە خۆیان بە باڵادەست بەسەر ئەو ڕۆژگارە دەزانی.

لێرەدا، جێی باسکردنی وردەکاری میکانیزمی ڕوخانی سیستمە کۆمۆنیستەکانی ئەوروپای ساڵەکانی 91 – 1989 نییە، بەڵام دەکرێت ئاماژە بە چەند خاڵێک بکرێت. لەبارەی ماهیەتی (شۆڕشەکانی) ئەو ساڵانە باسێکی دورودرێــژ، هەرچەند ناڕونکەرەوە، بوونی هەبووە. تیمۆتی گارتن ئاش بۆ نیشاندانی پێکهاتەی خەباتی سیاسی ڕیفۆرمخوازانە و ئاکامی بە قوڵی شۆڕشگێڕی، ئەو ڕوداوانە زاراوەی revolutionی (وشەی reform چاکسازی و revolution شۆڕش)یان ساختەکرد. یۆرگن هابرماس ناونیشانی (شۆڕشی ڕیفۆرمخوازانەی) پێدا، هەوڵێک بۆ زاڵبوون بەسەر چەواشەکاری (سۆسیالیزمی بەکردەوە هەبوو)، هاوکات بە فەرمی ناسینی لۆژیکی کەڵەکەبووی سەرمایەداری (دیواری چین)، کۆمەڵی پۆست سەرمایەداری دارماند (ئاماژە بە وەسفکردنی مانفێستی کۆمۆنیزم، کاڵای هەرزانی سەرمایەداری هەموو میللەتان ناچاردەکات ئەمشێوازەی بەرهەمهێنان قبوڵبکەن). هۆڵمز ئەو شۆڕشانەی بە شۆڕشی (پاڵنەر) ناوزەدکرد، کە لەبارەی ئەوروپای خۆرهەڵات پاڵنەری ئەوانە دوو ئەوەندەبوو: نەک کۆمۆنیزم، بەڵکو دەسەڵاتی سۆڤێتیش دورخرایەوە، کە بە ئەو پەیوەست دەبێت. باسەکەمان لەم فۆرمۆلانە تێدەپەڕێت. پەیڕەوی لۆژیکمان لە بەشی پێشو، کە لەودا

باسی (پەڕینەوەی دورودرێژ)مانکرد، نەک تەنیا لە واقعیەتی پەتی ڕوخانی ڕژێمە کۆمۆنیستەکان، بەڵکو لۆژیکی قوڵی شێوازی ڕزگاربوون لە دەستیشیان هەبوو. ئەو شۆڕشانە، شۆڕشی پەڕینەوەیی بوون، نەک تەنیا بەسەر سیستمەکانی دەسەڵاتی کۆمۆنیستیدا سەرکەوتن، بەڵکو ڕێورەسمەکان و لۆژیکی سیاسییەکەشیان ڕەتکردەوە، کە ئەوسیستمانە لەسەر ئەو بنەمایە بوون.

شۆڕشەکانی پەڕینەوە لە ڕوانگەی ڕێورەسمە سیاسییەکانەوە دەوڵەمەندبوون، کە سەریانکێشایە شتێک و ئێمە ئەوە ناودەنێین (ئەنتی شۆڕش) (بڕوانە بەشی شەشەم). یەکێک لەو ڕێورەسمانە، ڕەتکردنەوەی توندوتیژی و گردبوونەوەی جەماوەری ئاشتیخواز بوو. تەنیا لە ڕۆمانیا توندوتیژی بەرچاو بینرا، کە شۆڕش دژی نیکۆلای چاوشیسکۆ، لەوانەیە شتێک لە ئاژاوەیەکی کۆنی دژی دیکتاتۆری پەڕینەوە کەمتربوو. شۆڕش لە شوێنەکانی دیکە، دژی تایبەتمەندی ناسک و سیستمییانەی ستەمکاری کۆمۆنیستی بوو. ڕێورەسمی دووەم ڕەواجی (چالاکی سیاسی لەسەر بنەمای باس و ئاڵوگۆڕی ڕای ئازاد) بوو، کە لە فرەجۆری جیاجیا (مێزگردەکان)، لەبارەی ڕێگەی چونەدەرەوە لە کۆمۆنیزم دەستیپێکرد و ڕێکخراوەکانی (دژە سیاسەت)ی وەک (ڕێکخراوی باس و ئاڵوگۆڕی ڕای مەدەنی)، لە وڵاتانی چیک و (ڕێکخراوی هاوڵاتییان دژی توندوتیژی لە سلۆڤاکیا)یان

لە نۆڤەمبەری 1989 دامەزراند. ڕێوڕەسمی سێیەمیش هەر لە ماهیەتی گفتوگۆیی چوونەدەرەوە لە کۆمۆنیزم لە ژمارەیەک وڵات سەرچاوەی دەگرت، بەتایبەت پۆڵەندا و هۆڵەندا: لەهیچ شوێنێکی ئەوروپای خۆرهەڵات دژی دەستەبژێرانی ڕێکخراو، یان هەوڵی جدی بۆ شوێنکەوتنی دژە ئایدیۆلۆژیایەک نەهاتەئاراوە: دەستەبژێران نۆمینکلا تۆرا (nomenclature سیستمی دانانی پێگەی حزبی لە حزبی کۆمۆنیستی سۆڤێت - و. ف)، باوەڕیان بە کارایی شێوازی کۆن نەبوو، لە ڕوانگەی زەینییەوە خۆیان لە کۆتی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی ڕزگار کردبوو، پەڕینەوەی دەرونـی بـووە بەربەستی چارەسەرکردنی مەیدانی تین ئان مین. ڕێوڕەسمی چوارەم ئەو نوسینە بوو، ئەگەرچی گەندەڵی دزەی کردۆتە ناو ئەو ڕژێمانەوە، بەڵام هۆکارێک ئەوە نییە، ئەوانی بۆ پەلکێش دەکرد؛ زۆر ڕژێمی بەقوڵی گەندەڵ بوونی هەیە، کە پێدەچێت دەدرەوشێنەوە. بێشک، بە هەمانجۆر کە فۆن بیم ئاماژەی پێدەکات، لۆژیکی بازاڕی گەندەڵ لە ئابورییەکی بەرنامەداڕێژدا، دژی دەستەبژێرانی نۆمینکلا تۆرایە. لەوە گرنگتر گەندەڵی و پەیوەندی لەسەر بنەمای باڵادەستی دەربڕینی بەراودکاری کۆمەڵایەتی ڕژێم، یان کۆمەڵگە بوو، کە تەواوی پاشماوەی بانگەشەی سیستمی سیاسی ڕۆڵی پێشڕەو خۆی لەناوبرد. ڕێوڕەسمی پێنجەم ئەوەبوو، ئەو شۆڕشانە هاوکات شۆڕشی جەماوەریین، دورنییە ئاشکراترین شێوازیان لە ڕێپێوانی ژێر تیشکی

مۆمی لایپزیگ دەبینرێت، کە سەریکێشایە ڕوخانی دیواری بەرلینەوە، لە 9ی نۆڤەمبەری 1989. ئەوەی لە ڕوانگەی هونەرییەوە کەمکردنەوەی چوارچێوەکانی سەفەرکردنی خەڵک بوو بۆ پەڕینەوە لەخودی دیوار و لەگەڵیدا، کۆمۆنیزم - گۆڕا.

هەڵوەشانەوەی ڕژێمی سۆڤیێت تایبەتمەندی بەخۆی هەبوو، سەرچاوەی لە خەسڵەتی سەربەخۆییەکەی دەگرت. ئەگەرچی گوشار لەخوارەوە بۆ گۆڕان هەرگیز شایانی چاوپۆشین نەبوو، چاوی لە کێشە ئابورییەکانی ڕژێم نەدەپۆشی، بەڵام خەسڵەتی فرەنەتەوەیی سۆڤیێت و ڕۆڵی لە جیهانی ڕوخانی ئەودا، بە ئاشکرا بە دینامیزمی جیاواز ئاخنیبووی. دەکرێت بگوترێت (هەموو بوارێکی سیاسەتگوزاری ئەوە نیشاندەدات) سیستمی ئابوری بەرژەوەندییەکی پاراستبوو، کە بەرکەوتەی زوتر و ڕادیکاڵتر دەیتوانی گرێی پەیوەندی نەتەوەیی - فیدراڵی بکاتەوە، هەتادوایی. نا ئاکامی گەورەتر لە ئاستی بڕیاردان و دەوڵەت (پۆلیتی) بوو، کە بەهۆی نەسازانی سیاسییەوە، ناکرێت لەبارەیەوە هاوتای ئەو کۆمەڵانە بێت (ئەوجۆرە هاوتابوونەی ڕژێمی چین، یان ڤێتنام) هاوتاببوون، کە کۆمەڵی نەتەوەیی لە چ پێکهاتوە. چوونەدەر لە کۆمۆنیزم لە ئەوروپای خۆرهەڵات، شۆڕشێکی پۆست پەڕینەوەبوو، بەڵام لە یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی (و هەندێک وڵاتی ئاسیایی)، ئەو چوونە دەرەوە بەهێزتربوو: شۆڕش

له خودپەڕینەوەی کۆمۆنیزمدا، ڕیشەی خۆماڵی قوڵی هەبوو. هەندێک دەستەبژێری کۆن لە یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی، نەک تەنیا وەفاداری خۆیان بۆ سیستمی کۆن لە دەستدا، بەڵکو بۆخۆیان - بۆ ڕزگارکردنی هەنگاویان ناو بەوجۆرە دەستکەوتەکانیان بۆ خاوەندارێتی و دەسەڵات بە شێوازەکانی بە فەرمی زۆرینەخوازانەتر، مامەڵەی سیاسییان گۆڕی. بوونە خاوەنی دەستەبژێرانی کۆن، لەسەرانسەری ئەورووپای خۆرهەڵات ڕویدا، بەڵام لێرەدا گۆڕینی نۆمنکلاتۆرا بۆ جۆرێکی تازە لە چینی زاڵ، بە تایبەتمەندی ناسێنەری گۆڕانکاریەکان ئەژمارکراوە. لەم ڕوانگەیەوە، لەبارەی سۆڤێتەوە نیشاندەری چوونەدەرەوەی نیوە شۆڕشگێڕی بوو لە کۆمۆنیزم، چوونەدەرەوەیەک کە بنەما فەرمیەکانی سیستمی سیاسی کۆن بە تێکڕا ونبوون، بەڵام دەستەبژێرانی کۆن هاوتای سیستمی نوێ بوون و زۆربەی بەریەککەوتنەکانی ڕابردویان ئاخنی. لە ئاستێکی قوڵتر، بە واتای شارستانیانە بەشی بەرچاوی کۆمەڵگە ئامادەی گۆڕان بوو، بەوجۆرە ئەو گۆڕانەی گونجاوترکرد، ئەگەرچی لە تەکانێک کەمتر نەبوو کە ئەو گۆڕانە کۆمەڵگەی گۆڕی.

تاڕادەیەک پەڕینەوە لە کۆمۆنیزم، لە هەموو شوێنێک شێوازەکانی ناشۆڕشگێڕی بە خۆوەگرت، ئەگەرچی ئاکامەکانی ئەو، بە قوڵی شۆڕشگێڕی بوون. پاشان لەو دژوازییە دەکۆڵینەوە، بەڵام هەنوکە جەختدەکەمەوە

کە دەسـەڵات بە کەمترین خوێنڕشتن و بە تایبەت بە سەرکوتنەکردنی بەردەوامی دەستەبژێرانی لە ڕۆیشتن و دەزگای سەرکوتکردنی ئەوان گوازرایەوە (تاسنورێک جگە لە ئەڵمانیای خۆرهەڵات). ئاژاوەی شۆڕشگێڕی کلاسیک پێویست نەبوو (دیسانەوە تاسنورێک جگە لە ڕۆمانیا)، بەم بەڵگە ئاساییە کەم بوون کەسانێک کە بیانەوێت ژیانی خۆیان بۆ بەرگری لە ڕژێمی کۆن بخەنە مەترسییەوە. لەو بارەیەوە، هۆکاری سەرەکی ئەوەبوو کە دەستەبژێرانی کۆن لە ڕێگەی دیاردەیەکەوە خۆیان کردە دەستەبژێرانی نوێ، ئێمە ناوی دەنێین پەڕینەوەی سیستمیانە لە ناوەوە. هەربەم هۆیەیە کە دنیاو هەستی باڵادەست بەسەر وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی، بە هەر ڕادەیـەک بنەمای دامەزراوەکانیان نوێکردبێتەوە، دنیا و هەستی باڵادەست بەسەر سیستمی کۆندا، لێکچونێکی بەرچاوی هەیە. لانیکەم لە ڕواڵەتدا، ئەو شۆڕشانە شۆڕشی زۆر (ناکامڵ) بوون. شکۆی گشتی لە پۆست کۆمۆنیزمدا ئەوەیە، کە هەمووشتێک گۆڕاوە و هیچ شتێک نەگۆڕاوە، بە مانای لەسەرەوە، هەر دوو ئەو گوتراوانە ڕاستن.

لە خود پەڕینەوە و دوای ئەو

چین یەکێک لـە 5 وڵاتـی بـەڕونـی مارکسیستی - لینینستییە - چوار وڵاتەکەی تر بریتین لە کۆریای باکور، ڤێتنام، لاوس و کوبا - کە بەداوی ئاڵۆزی پڕۆژەی گەورەی

لە خۆدورخستنەوەی کۆمۆنیزمەوە بوون. زاراوەی (لە خۆدورخستنەوەی) ئەژمارکراو بەکاردەهێنین، چونکە پرۆسەی دورخستنەوە لە چین کاریگەری کەم بوو، بە گشتی سەربە ئەوروپای خۆرئاوابوو، ئەوەمان لە بەشی دووەمدا باسکرد. لەخۆدورخستنەوە بەهۆی پەیوەندی و پابەندی خۆماڵییەوە دەبێت، هەربۆیە پۆست کۆمۆنیزم لەو وڵاتانە، شێوازی زۆرجیاواز لە وڵاتانی کۆمۆنیستی ئەوروپا بەخۆوەدەگرێت. هۆناسی جیاوازی پۆست کۆمۆنیزمی چین، ڕەنگدەرەوە و تایبەتمەندی خودی کۆمۆنیزمی چینییە. چین وڵاتێکی کۆمۆنیستییە و گەشە بە سەرمایەداری دەدات: یەکێکە لە ڕەوانترین دژوازی سەردەمی (پۆست کۆمۆنیستی) و دەربڕینی تەوساوییە لەبارەی چارەنوسی خودی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕییەوە.

شۆڕشەکانی لەخۆدورخستنەوەی ئاسیایان هەیە، نەک بەهۆی هەڵوەشانەوەی ڕژێم و گۆڕینی دەسەڵاتی ئەوان بۆ شێوەیەکی نوێی دەسەڵات، بەڵکو لەڕێگەی ڕێنمایی خودی سیستمە کۆمۆنیستەکان بۆ بەراوردکردنی پەیتا پەیتا بە پەرەپێدانی نەتەوەیی بازاڕتەوەر ئەنجامدەدرێن. کۆمۆنیزمی چینی هەمیشە لە دوڕیانێکدا گیری خواردبوو: ستراتیژی ئاشکرای گەشەسەندن (ڕێبازی دین شیایۆپینگ) و ڕێبازی خەباتی چینایەتی هەمیشەیی ماو، کە ئەرکی پەرەپێدانی دەکردە بابەتە پاشکۆ تێکڕاییەکانی ستراکتۆری کۆمۆنیزم. سەرکەوتنی دۆن شیایۆپینگ بەسەر

ڕکابەرەکانی لە 1978 بە دواوە و پراکتیزەکردنی (چوار بە مۆدێرنکردن) لە 1979، ئەگەرچی ڕۆڵی ڕابەری حزب و وەفاداربوونی بە سۆسیالیزمی دەپاراست، پێش دەیەیەک لە ڕوخانی کۆمۆنیزم لە ئەوروپای خۆرهەڵات، هێڵی گشتی نەخشە ڕێگەیەکی جیاوازی بەرەو داهاتو دەکێشا. بە تەواوی لەناوبردنی جوڵانەوەی دیموکراسی لە مەیدانی تین ئان مین لە ژویەنی 1989، سەلمێنەری ئەوکارە بوو، کە مێژوی چین بە ڕیتمی تایبەتی خۆی دەچێتەپێش. چین ئاشکراترین نمونەی شیاوی لە خۆدورخستنەوەیەکی یەکسەری کاملبوون بوو لە کۆمۆنیزم.

پرۆسەی زاراوە ئابورییەکان لە ڤێتنام (بەناوی doe moil بە مانای (نوێگەری)) لە 1986 بەدواوە، ئابوری هەڵاوسانزا و توشی ناتەواوی بوو، ئەو وڵاتەی بۆ (پڵنگ)ێکی ئاسیایی گۆڕی، کە مامناوەندی گەشەی ئابوری ساڵانەی 8% بوو، ڕەوتی سەرمایەی ئەو بەهێزبوو، لە ئاکامدا لە ئاشتیدای لەگەڵ دراوسێکانی بەسەردەبرد، بەڵام گەندەڵی تەشەنەی کرد و ڕابەری کۆمۆنیست وەک (وەرچەرخانی ئاشتییانە)، داوای چاکسازی سیاسی ئیدانەکرد و گوایە دوژمنەکانی، بۆ لاوازکردنی هەژمونی ئەو خستویانەتەڕو.

کۆمۆنیزمی کامبۆج لەناخی هێزە ترسناکەکاندا هاتبووەدەر، کە بەهۆی شەڕی دورودرێژ، لە وڵاتی دراوسێی ڤێتنام ڕزگاریان ببوو، ئەگەرچی بە ڕونی سەر بە نەریتی کۆمۆنیزم بوو، بەهۆی سەجەرەی تایبەتی

شێوازێکی وەها دەمارگیری بەخۆوەگرت کە شایستەی لێکۆڵینەوەی تایبەتە. دەکرێت شتێکی هاوشێوەی وەها لەبارەی کۆمۆنیزمی کۆریای باکور بگوترێت. هەردووکیان گرفتاری نەریتەکانی جوتیاری خۆماڵی، تێگەیشتنی چەواشەکراو و ناقۆڵای ڕوناکبیرانی بێ ڕیشە لە ئایدیۆلۆژیەکی دەرەکی، گەمەی دەسەڵاتە گەورەکان و ڕکابەری ناوچەیی، میراتی ئیمپریالیزم و ڕابەر پەرستی زێدەڕۆیانەبوون، کە دەربارەی کۆریای باکور گەیشتبووە ئاستێکی باوەڕ پێنەکراو. فۆرمگۆڕینی نامۆ، چەمکی ڕۆڵی ڕابەری حزبی بە کارایی نائاسایی سەرەتایی و بە هەمان ڕادە زێدەڕۆیی فرە هزری لەسەرچاوەی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی بەشێوەی دۆگمایی سفت و ڕەق، تەنانەت ستالین لە پێوانە بەو ڕابەرییە بۆ ئۆپۆرتۆنیستی لاستیکی دەگۆڕێت. مردنی پۆل پۆت لە ئۆرویلی 1998، وەک هێزێکی جدی پانتایی سیاسی کامبۆج، کۆتایی بە ژیانی خەمیرە سورەکان هێنا، مردنی کیم ئیل سۆنگ لە 1994، سەریکێشایە یاری دواخولی چیڕی کۆریای باکور، کە لەودا کوڕەکەی، کیم جۆنگ ئیل، بەرپرسیەتی قاتوقڕی پاشەکشەی ئابوری گرتەئەستۆ.

بەدورکەوتنەوەی ئارەزومەندانەی ساندینیستەکانی نیکاراگوا لە دەسەڵات بەهۆی هەڵبژاردنەوە، تەنیا کوبا لە کیشوەری ئەمریکا بەهۆی گەشەی ناسەرمایەداری لەسەر بەڵێنی خۆی مایەوە، ئەگەرچی تەنانەت لەو وڵاتەدا

لە بەشە بنەڕەتییەکانی داهاتی بەهای دەرەکی، وەک گەشتیاری بازاڕ، بەشێوەیەکی نهێنی کاریدەکرد. ڕژێمی فیدڵ کاسترۆ، لەسەردەمی بە دەسەڵات گەیشتنی لە 1959، هەمیشە ئاوێتەیەکی لە ناسیۆنالیزم، سۆسیالیزم، سیاسەتی بونیادنراو لەسەر ڕابەری کۆن بە شێوەی کاودیلۆیی بووە (Caudillo، لە زمانی ئیسپانی بە ڕابەری سیاسی، یان سەربازی دەوترێت- و. ف) لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو ڕژێمە چەند ستانداردێکی لەبارەی تەندروستی، خوێندن، خزمەتگوزاری خۆشگوزەرانی، هەڵگرتن و گواستنەوەی گشتی و یەکسانخوازی بە دەستەوەدا، کە لە کۆریا{ی باشور} ناوازەبوو - بەڵام تاکە کێشەی ئەو، ئەوەبوو ئابوریەکەی نەیدەتوانی وابکات ئەوان بەرگەبگرن. ڕاگرتنی دۆستانەی سۆڤێت دوای 1991، جارێکی دیکە هەموارکردنەوەی بنەڕەتی پێویست کرد، بە تایبەت بایکۆتەکانی ئەمریکا بە بەهێزی خۆی مایەوە. سەرەڕای ئەوە، مەسەلەی (مافەکانی مرۆڤ) تەنیا چەکێک نەبوو کۆچبەرانی کوبایی لە فلۆریدا بتوانن ڕژێمی کاسترۆی پێداکوتن، بەڵکو نیشاندەری کێشەیەک بوو بۆ بە دیموکراسی کردنی سۆسیالیزم لەم دورگەیەدا. زیندانیانی سیاسی هەر لە زیندان دابوون، ئازادی دەربڕین سنورداربوو، (کۆمیتەکانی بەرگری لە شۆڕش)، هێشتا ژیانیان لە زۆربەی خەڵک ڕەش دەکرد. هەمان ئاماژەکانی کە هەواڵی ڕوخانی ڕژێمە کۆمۆنیستەکانی ئەوروپای خۆرهەڵاتیان

دەدا – لەوانە ڕابەری پیر، کە لە هەڵەنەکردنی خۆی دڵنیایە (کە لەکۆنگرەی 5ی حزبی کۆمۆنیستی کوبا، لە ئۆکتۆبەری 1997 تەواو بەرچاودەکەویێت) – لە کوباش ماون. تەنیا متوربەکردنی دەستکەوتەکانی سۆسیالیستی ڕابـردو، دیموکراسی داهاتو دەتوانێت ئەزمونی سۆسیالیزمی کوبا لە مەترسی فەوتان ڕزگاربکات، – بەڵام بە گریمانەیەکی بەهێز ئەو کارە هەنگاوێکی تابڵێی گەورەیە بۆ کاسترۆ و پارێزەرانی تری خۆزاڵکەری (سۆسیالیزم).

لە ئەفریقیا، شێوازە ساختەکانی سۆسیالیزمی جۆری سۆڤێت لە ئەنگۆلا، مۆزامبیق، ماداگاسکار، کۆنگۆ، بەرازیل، بنین و ئەسیوپیا هاتبووە ئاراوە، کە ڕژێمەکانی ئەوان (مارکسیزم – لینینزم)یان وەک ئایدیۆلۆژیای باڵادەست قبوڵکردوە و ڕایانگەیاند بوو، لە بیناکردنی سۆسیالیزم دان. نۆ وڵاتی تر خۆیان بە سۆسیالیست دەزانی: جەزائیر، لیبیا، کیپ ویرد، گینیا بیسایۆ، گینیە، سایۆتۆمە و پرنسیپ، زامبیا، تانزانیاو سیشێل، تاقیکردنەوەی (سۆسیالیزمی ئەفریقیی) لە 1950، بەرابەری قەوام نەکرومە بە دەوڵەمەندی دەستی پێکردوە و بە تاقیکردنەوەی متمانەبەخۆبوونی بەرچاوی جۆلیۆس نیەری لە تانزانیای دوای سەربەخۆیی لە 1961، بەردەوام بوو. ئەحمەد سیکۆتۆری، ستەمکارترین ڕژێمی ئەفریقیای لەگینیا دامەزراندبوو، هەرجۆرە بازرگانییەکی تایبەتی قـەدەغـە کـردبـوو، کڕین و فرۆشتنەکانی بۆ هەرەوەزییەکانی ژێر چاودێری دەوڵەت گواستبۆوە، تا

له 1977 شۆڕشێک ئەو ڕژێمەی ناچارکرد دەست له گەشەی (سۆسیالیستی) هەڵبگرێت. ڕژێمی کۆنی کۆنگۆی بەرازیل به هەڵبژاردنی 1992 لەسەرکار لادرا، بەڵام له شوێنەکانی دیکه لەسەرکارلادانی توڕەییانه ڕویدا. له 1990، به ڕیزپەڕی ئەنگۆلای دابەشکراو بەهۆی شەڕەوە، هەموو ئەو ڕژێمانه یان ڕوخان یان ڕیفۆرمکران، که ڕێگەی درۆینی بەکارهێنانی ئایدیۆلۆژیای کۆمەڵگەی گەشەکردو له بارودۆخی ئەفریقیادا ئەژماردەکرا، له هەموو شوێنێک لەسەرکارلادرا. ئەگەرچی تانزانیا بووە یەکێک له یەکسانخوازیترین کۆمەڵگەی ئەفریقیا، بەڵام ئابوری ئەو لەژێر ئەریستۆکراسییەکی دەوڵەتی له هەموو شوێنێک کپکرابوو، دوای حکومەتی دورودرێژی نیەری هەرهێنده گەشەیکردبوو، که دەسەڵاتی به دەستەوەگرت. له ئەسیوپیا، حکومەته خۆ به کۆمۆنسیت زانەکان کۆمەڵکوژی و تیرۆری بەردەوامییان لەگەڵ بوو، تا ئاقیبەت له 1991 به ڕابوونی ناوچەکان، ئەو ڕژێمه ڕوخا. ئەزمونی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی له ئەفریقیاش ئەوەندەی ئەزمونی ئەوروپا نائومێدکەر بوو. له بەگژداچونەوەی دژه ئیمپریالیزم ڕۆڵی کەم بوو، پاشان دەرگاکانی کۆمەڵگه به ڕوی گەشەدا نەکرانەوە. لایەنگری دژه خۆرئاوا و پێداگری کۆمۆنیزمی ئەفریقی لەسەر ڕۆیشتنی ڕێگه (خۆماڵی)یەکان، بۆ ئایدیۆلۆژیای دیکتاتۆری بەتاڵکراوەی گۆڕی.

(سۆسیالیزمی بەکردەوە هەبوو)، دوورِوی تایبەتمەندی سەرەکی هەبوو: ئامێری تیرۆرکردنی ئەو، کە هەندێکجار کاری دەکرد و هەندێکجار کپ بوو، بەڵام هەرگیز لە کارنەکەوت و ناکارایی ئابوریی ئەو، پەیوەندی نێوان رێکخراوی سیاسی و دینامیزمی کۆمەڵایەتی بەهێزی کۆمەڵگەکانی بەرەو مۆدێرن بوون، لە هزری مارکسدا بەنادیاری ماوەتەوە، لەو سیستمانەدا کەلێنی نێوان دوائامانجی دەسەڵاتی بەرێوەبەری کۆمەڵگە و پەیوەندی ناسکی نەبوو، کە روی تایبەتمەندی پەیوەندی دەوڵەت و کۆمەڵگەن لە سیستمی گونجاودا و پاشان بە ناویەوە حکومەتیان کردوە. رژێمە کۆمۆنیستەکان خۆیان توشی گرفتاری چارەسەرنەکراو دەبینی. تا گەیشتن بەجۆرێک ئامانجی هەمەلایەنی (بینایەی کۆمۆنیزم) خاوەن بەڵێن بوون، پەیوەندیی دوژمنکارانەیان لەگەڵ بەشێکی زۆری کۆمەڵگە هەبوو؛ بەڵام هەرکە خۆیان هاورێکی داوای کۆمەڵگە دەکرد (گرنگ نەبوو داواکانیان چییە، هەرچەند سەرەنجام و لە ژێرکاریگەری سەرکەوتنی خۆرئاوا دوای شەڕ، هەوڵ بۆ دیموکراسی کەم گرنگ نەبوو)، بوونیان زیاد دەبوو. چ کەسێک پێویستی بە سیستمی پاوانخوازانەیە کە هەوڵدەدات بە ئامانجی ئەو - دەستی بە جیهانی دەرەنجامی ئابوری یەکسان بگات، لە کاتێکدا بەدیلی لێهاتوتر و بێسەرئێشەتری ئەو سیستمە لە هەموو شوێنێک بەدەستدێت؟ ئەو کێشەیە دەیتوانی

بەڕێوەبەرانە و بە هێنانەئاراوەی پێکهاتەیەکی دیموکراسی و سۆسیالیستی عەقڵانیەتی خۆرئاوا و سۆسیالیزمی سۆڤێت چارەسەربکرێت، بەڵام کە گۆرباتچۆڤ گلۆپی سەوزی بۆ تاقیکردنەوەکانی هەڵکرد، بە بەڵگەگەلێک کار لە کار ترازابوو، کە وردەکارییەکەی هەروەک جێی باسە. ئەزمونی کۆمۆنیزم، هەم وەک هەڵسەنگاندنی هەوڵی زەین بۆ پیادەکردنی شێوازێک لە سۆسیالیزمی مارکس و هەم وەک تاقیگەی کۆمەڵایەتی گەورەترین پێوەری شیاو، شکانی بە ئازار لە کارکەوت و نەیتوانی بانگەشەی بە دەستەوەدانی بەدیلی کارا بۆ مۆدێرنیتەی سەرمایەداری خۆرئاوا پراکتیزەبکات. هەنوکە دەمانەوێت لە ئاکامەکانی ئەو شتانە و هەوڵ بۆ زاڵبوون بە سەریاندا بکۆڵینەوە.

4
پۆست کۆمۆنیزم بە کردەوە

ئەگەر کایۆتسکی لە 1902 سەرقاڵی ئەوەبوو کە ڕۆژی دوای شۆڕش کاروباری گشتی دەوڵەتی سۆسیالیستی چۆن ئیدارە دەدرێت، سەرقاڵیمان لێرەدا بابەتیکە ڕۆژی دوای دژە شۆڕش دەکەونە بەردەم کۆمەڵگەوە. ئەگەر جوڵان بەرەو کۆمۆنیزم، کە 1917 لە سۆڤێت، لە ئەورووپای خۆرهەڵات لە نێوان ساڵەکانی 1944 - 1948، چین لە 1949، کوبا لە 1959 دەستیپێکرد، بکرێت ناویبنێین پەڕینەوەی بەردەوام - پێشڕەوی بەرەو ئاسۆیەکی هەمیشە لە دامرکان دا -، دەکرێت گۆڕانی پۆست کۆمۆنیستی بە تێپەڕینی تەواو دەستنیشانبکەیت، هاوکات سیاسەت، ئابوری، کۆمەڵگە و لایەنگری نێودەوڵەتی دەوڵەتەکانی گیرۆدەی ئەو گۆڕانە، دەخاتە ژێر کاریگەرییەوە. ئەگەرچی پێویستە ڕێوڕەسمی دیموکراسی لیبراڵی لە بەردەم تەندروستبوونی بێکۆتایی دابێت، بەڵام پەڕینەوەی بەکردەوە جوڵان بەرەو دیموکراسی سەرمایەدارانە، پەڕینەوەی بەردەوام بەم مانا بەرتەسکە نییە، کە ناساندنی خاڵێکی کۆتایی تاڕادەیەک سادە بێت.

زیاتر بە پێچەوانەی کۆمەڵەکانی پۆست ئیمپریالیزمی، پێدەچێت زۆربەی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی لە دەستکەوتی زیاتر، بە تایبەت لە بواری (سەرمایەی مرۆیی)، تاکی خوێندەوار و زاڵ بەسەر تەکنەلۆژیا و دەستەبژێرانی باڵای بە ئەزموندا بەهرەمەندبن. بە زەحمەت ئەو دەستکەوتە هاتەدی و خاڵی گەورەیی پۆست کۆمۆنیستی

لە سەفەر بەرەو دیموکراسی سەرمایەداری مۆدێرن هەمان هێندەی خاڵی گەورەیی پۆست ئیمپریالیزم ئێرەیی پێنەبراوبوو، بە تایبەت لەو ڕووەوە کە تەنانەت باڵادەستی سەربەخۆی زۆربەی وڵاتانی پۆست سۆڤێت و باڵکان، جێی پرسیاربوو. خاڵی ڕۆیشتی پۆست کۆمۆنیستی زنجیرەیی، لە نائامادەییەکان بوو:

شتێک کە بە تایبەت نەبووە خاوەندارێتیی تایبەتی، بۆرژوازی، کۆمەڵەکانی قازانجبەری ڕێکخراو، حزبە سیاسییەکان، یەکێتییەکان (جیا لە یەکێتییەکانی سەر بە دەوڵەت)، ئەنجومەنەکان و ڕێکخراوە نافەرمیەکان. هەروەها، باڵادەستی یاسا و ئەریستۆکراسی عەقڵانی و لە ڕوانگەی سیاسییەوە وەڵامدەرەوە بوونی نەبوو.

جۆویت بیروباوەڕی خۆی دەخاتە سەر ئەو پێش ئاگاییە نائومێدکەرە و دەڵێت میراتی لینینزم (دژەئاکاری کاریزماتیکی بەرایی، بەو ڕێگەیە بۆ شێوازێکی ژیانی دەسەڵاتانە و نەک لیبراڵ دیموکراسی، تەختکرد). چین پەیڕەوی لە نموونەی ئەڵمانیای سەردەمی بسمارک کرد و پێش بە دیموکراسیکردنی {بارودۆخی سیاسی} ئابوری لەسەر بنەمای بازاڕی هێنایەئاراوە، لە کاتێکدا کە پۆست کۆمۆنیزمی ئەوروپی - ئاسیایی ئازاریان بە دەست کێشەی هاوکاتی {هەردوو} جۆر دەچەشت.

پێشهاتەکانی پۆست کۆمۆنیزم – پۆست کۆمۆنیزم لە ئاست بە دیموکراسیکردندا

ئەم بەشە پشتی بە پۆست کۆمۆنیزمی کردەکی ئەستورە، کێشەکانی بەردەم ئەو وڵاتانەی کە یان وازیان لە کۆمۆنیزم هێناوە، یان وازیلێدێنن. ئەگەرچی شتێک بوونی هەیە و دەکرێت ناویبنێین پێشهاتی گشتی پۆست کۆمۆنیزم و ڕوی تایبەتمەندی پاشەکشەی ئایدیۆلۆژیاکانی ڕزگاری بەخشی داهاتو تەوەر و ترسنۆک لە بەرکەوتەی دەستگەیشتنە بەجیهانی سەرمایەداریی، ئەزمونەکانی پۆست کۆمۆنیستی تایبەتی هەر وڵاتێکیش بوونی هەیە. لە هەندێک ناوچەدا، بەڕونی چەند بەشێک لە باڵکان و ئاسیای ناوەڕاست، پێدەچێت وڵاتانی هەرگیز نەک بە {سەردەمی} پۆست کۆمۆنیزم، بەڵکو چوونە {سەردەمی} پێش کۆمۆنیزمەوە، هەنوکە لە شوێنەکانی تری ئاسیا بە شێوازی جیا لە کۆمۆنیزم دەچنەدەرێ و ناچارمان دەکات سیمبولی خۆمان لە پۆست کۆمۆنیزم بپاڵێوین.

ئایا ئێمە لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستیدا، هاوشێوەی پەڕینەوەی شوێنەکانی دیکە، بە تایبەت پەڕینەوەی (شەپۆلی سێیەمی) ئەوروپای باشور و ئەمریکای لاتین، پەڕینەوە بۆ دیموکراسی دەبینین؟(1) هەرهێندەی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی، جیاوازی لە نێوان وڵاتانی ئەو ناوچانەدا هەیە. سەرەڕای ئەوە، لینتس و ستیپان، لە لێکۆڵینەوەی پەڕینەوەناسی ئەو دواییە لەبارەی هەرسێ

ناوچەکە، جەخت لە پەیوەندی سێلایەنەی گەشەی هاوکاتی باڵادەستی نەتەوەیی، ناسیۆنالیزم و دیموکراسی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی دەکەنەوە. ڤالری بانس ڕای ڕاشکاوانەی لەوبارەیەوە هەیە: (کەوایە پرسیاری سەرەکی ئەوەیە، ئایا جیاوازی {نێوان وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی و وڵاتانی دیکەی لە پەڕینەوەدا}، هەمان جیاوازی پەیوەندی بە جۆراوجۆری پڕۆسەیەکی هاوبەش –واتا پەڕینەوەیە لە دیکتاتۆرییەوە بۆ دیموکراسی–، یان جیاوازی پڕۆسەکانی بە گشتی جیاواز، واتە جیاوازی بە دیموکراسیکردنی شتێکە، دەکرێت ناویبنێین پۆست کۆمۆنیزم؟) ئایا ئەوجیاوازییانە چەندایەتین، یان چۆنایەتی؟ ڕاستە کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستی بە یەکجاری پەڕیونەتەوە، ڕەنگە ڕوانگەی دووەم ڕاستتر نیشان بدات، بەڵام ئەگەر لە ڕاگەیەنراوی پۆست کۆمۆنیزمی جهانگرەوە لە بابەتەکە بڕوانین، دەبینین ڕوی هاوبەش ئەو بابەتە تێدەپەڕێنێت، کە ئایا وڵاتێکی تایبەت {پێشتر} کۆمۆنیستی هەبووە، یان نەخێر. هەموو وڵاتان، بە چاوپۆشین لە ڕابردویان، ڕوبەڕوی کێشەی هاوبەش بوونەتەوە.

بە ڕای شارەزایانی توێژینەوەی ناوچەیی، وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو ڕوبەڕوی کێشەی تایبەت بوونەتەوە، کە هەمان هێندە لە نەریتی مێژویی خودی ئەو وڵاتانە، سەرچاوە لەکۆمۆنیزمی پێشویان دەگرێت. شێوازی جیاوازی (ڕزگاربوون) لە کۆمۆنیزم بەهۆی قەیرانەکانی ڕابردو،

میراتەکانیان هاتەئاراوە. پێویستە بە زمانی ئەو وڵاتانە بدوێین و لە کولتور و مێژوەکانیان بگەین، تابتوانین لە تێگەیشتنی سیمبولی تایبەتی گەشەی سیاسییان نزیکببینەوە. ڕەنگە گرنگترین جیاوازی نێوان پەڕینەوەکانی پۆست کۆمۆنیستی و پەڕینەوەی شوێنەکانی دیکە، بە ڕۆڵی سوپا و چینی سەرمایەداری هەبوو ببەسترێتەوە. سەرەڕای (پەڕینەوەی سێلایەنەی جێسەرنجی کلاوس ئۆفە (گۆڕان لە ڕژێم، ئابوری، لە هەندێک لاوە، سنورەکان)، تێکڕای قەڵەمڕەوی کۆمەڵایەتی - سیاسی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی لە گۆڕاندایە، چونکە (سیاسەتی ڕەمزی ئەریستۆکراسیانە) ڕێگە بۆ شێوازەکانی زۆرینەخوازانەتری مامەڵە دەکاتەوە. تێکڕایی پانتایی ئەنجومەنە مەدەنییەکان دەبێت لە سفرەوە دەستپێبکرێت. ئەگەرچی لە ئەوروپای ناوەندی -کە شەڕە سەرەکییەکانی لەنێوان کردەگەران (پرۆتۆ دیموکراسیک) بوو- ژمارەیەکی کەم لە ڕژێمە کۆنەکان بەرگرییان کرد، لە شوێنەکانی تر وەها نەبوو. لە سۆڤێت و ئۆکرانیا، دەسەڵاتی حزبە کۆمۆنیستەکان چ جای نەک بەهۆی پشتگیریکردن لە ڕژێمی کۆن، بەڵکو زیاتر بەهۆی ئەو ئارامییە بوو، کە کۆمۆنیزم لە ساڵانی کۆتایی بۆ زۆرینەی خەڵکی ڕەخساندبوو.

لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی ئەوروپا، بابەتی بەردەوام {دیموکراسی و ئابوری لەسەر بنەمای بازاڕ} لە ڕاستیدا هەڵبژاردنێک نەبوو، هەوڵی هاوکات بوو بۆ خستنەڕوی دیموکراسی و ئابوری لەسەر بنەمای بازاڕ، بەسەر

ئەواندا سەپێنرابوو، بەڵام لە ئاسیا بەجۆرێکی تر وەڵامی ئەو مەسەلەیە دراوەتەوە، کە بۆ بەڕێوەبردنی ڕیفۆرمی ئابوری کام ڕژێمی سیاسی لە هەموان لێهاتوترە. بەهای گەشەی بەرچاوی چین و ڤێتنام (لە پاڵ تایوان، سەنگافورا و هەندێک وڵاتانی تر تاکۆتایی 1990) نیشانیدا، حکومەتە نیمچە دەسەڵاتخوازەکان باشتر دەرۆستی بەڕێوەبردنی پرۆسەی گۆڕان دێن. لەگەڵ ئەوەشدا، سیمبولی (یەک سەرمایەداری، دوو دیموکراسی) بۆخۆیان گرژی دەخولقێنن، کە چارەسەری سیاسییان نییە. لە هەموو شوێنێک، گۆڕانە فرەلایەنەکان بە خێرایی جیاواز بەرەوپێش دەچن و ڕەواج بە چەواشەکاریی و ناجێگیرییە سیاسییەکان دەدەن. ڕاڵف دارندۆرف ئەو بابەتەی بەناوی (کێشە لە سێ سەعات)دا، شیکردۆتەوە. لە (سەعاتی مافناس)دا، دەستور و چوارچێوەی سیاسی لەچەند مانگێکدا جێگیردەبن؛ لە (سەعاتی ئابوریناس)دا، لە پرۆسەیەکدا بەرایی ئابوریەکی لەسەر بنەمای بازاڕ دروستدەبێت، کە ڕەنگە پێنج یان شەش ساڵ بخایەنێت؛ لە ئاکامدا، لە (سەعاتی هاووڵاتی)دا، لە ڕەوتی پرۆسەیەکدا داکەوتنەکانی کۆمەلایەتی کۆمەڵگەی مەدەنی دەئەفرێنرێتەوە کە ڕەنگە چەند دەیەیەک بخایەنێت. بەوئومێدەی ڕوخانی کۆمۆنیزم بەم مانایە دەبێت کە (سەرەنجام مێژو بە هۆش هاتۆتەوە)، ڕێگەی بۆ نیگەرانی لەبارەی ئاکامەکانی ئەو ڕوخانە کردەوە و هەنوکە دەمانەوێت لەو ئاکامانە بکۆڵینەوە.

وەرچەرخانی ئابوری

ئازادکردنی ئابوری، قسەی بنەڕەتی ڕۆژگاری ئێمە بووە. بەرنامەی ئازادکردنی ئابوری فرانکۆ لە 1957، دەکرێت بە پەیامی پەڕینەوەکانی پۆست کۆمۆنیستی و بابەتی بەراینی (راتەکانی چارەسەر) دابنرێت. بۆچونی زۆربە لەوبارەیەوە (کۆدەنگی واشنتۆن) بوو، زاراوەیەک کە جۆن ویلیامسن دایهێنا تا تاریفی سیاسەتی لیبراڵی نوێی ژمارەیەک وڵاتی ئەمریکای لاتینی ناوەڕاستی 1980 بکات، کە پشتیان بە ڕێسای پارە و دارایی، ئاڵوگۆڕی بەها، ئازادکردنی نرخ و بازرگانی و تایبەتیکردنی کۆمپانیاکانی دەوڵەت دەبەست. هندستان و وڵاتانی دیکە بە پلەی جیاواز ئەو سیاسەتەیان قبوڵکرد، کە چاودێری ستراتیژییەکانی گەشەی ئاماڵ سۆسیالیزمیان دەکرد. ئابوری وڵاتان بەڕوی کاریگەرییە نێودەوڵەتییەکاندا کرایەوە و قۆرخکاری ناوخۆیی تێکشکاوە و بوونە تایبەتی. ئەوکارە لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی، ئافاتی گەورەی لەگەڵ بوو، چالاکی ئابوری، لە سۆڤێت بەرهەمهێنانی ناخاڵسی نەتەوەیی لە 1995 بۆ نیوە کەم بووەوە و پاشان ئەو وڵاتە لە نێوان دابەزین و گەشەدا، کەوتە پەلەقاژە تا نوقمی قەیرانی پێداچونەوەی ژیان تێزاوەی ئۆگەستی 1998 بوو، لەکاتێکدا کە هەندێک لەو وڵاتانە پاشان توانییان زیاتر گەشەبکەن. مەسەلەکە ئەوەیە کە نیشانی بدەین چ بەشێک لەم ئاوابوونەی ئابوری، هۆکاری زیانەکانی قۆناغی پەڕینەوە بووە و چ بەشێکی

ئەو سەرچاوە لە فاکتەری شێوازمەندی درێژماوە دەگرێت. لە مێژبوو پۆڵەندا ڕوبەڕوی کارەساتی ئابوری ببۆوە (بە 25% دابەزینی داهاتی نەتەوەیی لە ساڵەکانی 82 - 1978)، کە جمکی کەمکردنەوەی ساڵەکانی (91 - 1989) و بەرهەمهێنانی سەرانەی نەتەوەیی بۆ ئاستی ساڵی 1973 دابەزاند. تەنانەت پێش ڕوخانی کۆمۆنیزم، زۆربەی ئەو ئابوریانە شتێک ئازاری دەدان، کازیمرز پوزنانسکی ناویناوە (داڕزانی گەشە)ی بنەمایی، کە نەک لەدابەزینی ڕۆژگار توانای سیستمەکانی خاوەن بەرنامەدانانی دەوڵەتی بۆ بە جوڵەخستنی سەرچاوەی سەرمایەگوزاری لە کاتی ڕوبەڕوبوونەوە بە گوشاری زیادکردنی کرێ و تێچونی خەرج، بەڵکو سەرچاوە لە پسانە زۆرەکانی دامەزراوەی حزبی - دەوڵەتی دەگرێت. (خولانەوەی بێکار) (پوزنانسکی) زاراوەی ئابوری وڵاتانی وەک پۆڵەندا و سۆڤێت تەنیا کێشەی بنچینەیی ئابوریەکانی بەرنامەداری ئەو ناوچەیان بەهێزکرد.

هەڵمەتبردنی پۆست کۆمۆنیزم لە هەموو شوێنێک، هاوشانی بەڵگەسازی ئامێری بەرنامەدانانی دەوڵەتی بوو، ئەگەرچی بەناچاری ماوە لە نێوان ئەوکارە و سەقامگیری کەرەستەی تەواوی میکانیزمەکانی لەسەر بنەمای بازاڕ بوونی هەبوو. هەر لەو قۆناغەدا پشێوی سەرەتایی بوو کە هەندێک وڵات دەستیان بۆ شتێک برد، زۆرتر سیاسەتەکانی (راتەکانی چارەسەر)، ئازادکردنی خێرای نرخەکان و دابەزینی دۆستانە،

بە هەوڵ بۆ گەیشتن بە سیاسەتێکی دارایی سفتوڕەقی جڵەوکردنی هەڵاوسان و گەیشتن بە سەقامگیری ئابوری گەورە ناودەنرێت. سیاسەتی وێکهاتنەوە ئەوەی توندکرد، کە ئیدی بۆ قەیرانی قوڵی ئابوری گۆڕابوو. باسە کۆنەکانی قۆناغی بەرایی لە ڕۆڵی ئەو تەوەرە بوو، کە ئایا ئازادکردن دەبێت پێش بە تایبەتیکردن و نەهێشتنی قۆرخکردن بگرێت، یان دوای ئەو (لە سۆڤێت، گریگۆری یاولینسکی داکۆکی لە بابەتی دووەم دەکرد)، بەڵام زۆربەی وڵاتان، لەوانە سۆڤێت و پۆڵەندا، لەو ناز و نیعمەتەدا نەبوون بتوانن هەڵیبژێرن. بە هەمانجۆر کە چەرچڵ لەبارەی دیموکراسییەوە دەیگوت، ڕاتەکاندنی چارەسەریش جگەلەوەی بۆ هەموو ئەوانی دیکە خراپترین سیاسەت بوو، بێگومان ئەوە بۆچوونی بە دەسەڵاتترین ئابوریناسێکی پۆست کۆمۆنیست، واتە جفری ساکس بوو، کە لە ژمارەیەک بەرهەمدا داکۆکی لە بڕیاری گشتی (کۆدەنگی واشنتۆن) لەمەڕ زاراوە ئابوریەکان دەکرد و پێیدادەگرت، تەنیا پەڕینەوەیەکی خێرا و هەمەلایەنە دەتوانێت دەرۆستی خواروخێچی ئابوری فەرمانانە بێت. ئەو، کە شارەزای قەرزەکانی جیهانی سێیەم بوو، لە ژویەی 1985 حکومەتی بۆلیۆی ڕاسپاردبوو بەرنامەیەکی ڕاتەکاندنی چارەسەر وەک یەکەم نمونەی پۆست کۆمۆنیزم جێبەجێبکات. لە پۆڵەندا، دوای ژویەنی 1989، ئەو ڕابەرایەتی (جولانەوەی هاوپەیوەندی) چۆنییەتی زاڵبوون بەسەر قەیرانی، ڕێنمایی دەکرد.

بابەتی بەردەوام {سیاسەت و ئابوری}، مشتومڕی تاڵ بووە. لیژیک بالسوفیچ، تەلارسازی چارەسەرکردنی ڕاتەکاندن لە پۆڵەندا لە ساڵەکانی 91 - 1989، داکۆکی لەو ڕوانگەیەی خۆی دەکرد کە تاکە ستراتیژیەتی ڕیفۆرمی شیاو بۆ چوونەدەر لە کۆمۆنیزم، ئاڵوگۆڕی سیستممەندی تەواو و خێرایە. هۆکارە سیاسییەکان بۆ ئەم ڕوانگەیە ڕۆڵیکی تەوەریان هەبوو، کە لەسەر پێویستی گەیشتن بە زاراوەکانی بازاڕی قۆناغی بەرایی بزاوتی سیاسی، زۆر دوای ڕوخانی کۆمۆنیزم بوو. ئەوانی دیکە سوربوون لەسەر ئەوەی ڕاتەکاندنی چارەسەرهەڵگری ئاکامی فراوان و پێشبینی نەکراو، لەوانە داماڵینی پیشەیی و بێکاری زۆرە (ئەگەرچی ئاکامی دوایی زۆرجار پەنهان بووە). ئاماژە بە ئاکامە سیاسیەکانیش کراوە، چونکە ئاڵوگۆڕی خێرا زۆرتر سیاسەتی دەسەڵاتویستی لەگەڵ بووە. لایەنگرانی چاکسازی بە هەنگاو پێدادەگرن کە بەرنامەیەکی دیموکراسیتر و هەمەگیرتر، توانای ڕیشەداکوتان دەداتە زاراوەکان و دەرفەتی بەرتیلخۆری و گەندەڵی بەرتەسک بکاتەوە. داکۆکیکارانی پەڕینەوەی خێرا ئاماژەدەکەن، کە ڕاتەکاندنی چارەسەر لە زۆربەی لاوە ناوێکی ناونەنراوە، چونکە فشارە سیاسییەکان زیاتر دەبنە هۆی هەموارکردن و بە ئاشکرا ئاماژە بە ناکامی وڵاتانێک دەکەن، کە لە جێبەجێکردنی چاکسازی ئابوری لیبراڵی بنچینەیی دواکەوتون. پێدەچێت ئۆکرانیا بابەتی کلاسیکییە، کە لەودا گوشارە سیاسییەکان

لۆژیکی بازاڕکردنی {ئابوری} لاوازکردوە و ئەو وڵاتەی خستۆتە داوی قۆناغی فراوان لە (نەبەرنامە، نەبازاڕ)ەوە. ئابوری ڕیفۆرمنەکراوی بەلاروس لەسەردەمی ئەلێکساندەر لوکاشینکا، تەنیا بەهۆی یارمەتییە دۆستانەکەی سۆڤێت، بڵاوبوونەوەی هەڵاوسانی پارە و ژمێریاری داهێنان بە وەستاوی مایەوە.

ئاڵوگۆڕی ئابوری بریتی دەبێت لە ژمارەیەکی تایبەتی کە زیاتر وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی بە پلەی جیاواز شوێنیان کەوتون. ئازادکردنی نرخەکان و چالاکی ئابوری کەوتۆتە ناوەندی ئاڵوگۆڕی پۆست کۆمۆنیستەوە، کە زۆرجار هەوڵی دابەزینی دەسەڵاتی قۆرخکاری سەردەمی کۆمۆنیزمی لەگەڵ بووە. ئازادکردن، بە تایبەت لە قۆناغە بەراییەکەی ئەو، هانی گەشەی فراوانی بەرتیلخۆری -واتە سودوەرگرتن لە چروک و بێکەڵکەکانی ئابوری- دا. لە ژمارەیەک وڵاتدا، لەوانە سۆڤێت، دەستەبژێرانی بەرتیلخۆر بوونە چینی باڵادەستی نوێ. لە چین، کە ئابورییەکەی دووفاقی بوو، بەرتیلخۆری لە مەودای کۆنترۆڵکراوی دەوڵەتی و بەشە ئازادکراوەکانی ئابوریدا مایەوە.

زۆرجار ئازادکردنی بازرگانی دەرەوە، بە ڕێگەیەک بۆ هاوردەکردنی ستاندارد و دامەزراوەکانی بازاڕی جیهانی، بە ئابوری سەردەمی پەڕینەوەی دەزانن. ئازادکردنی بازرگانی هەم بە هۆکار دەزانن -هۆکاری هاوردەکردنی ڕکابەری و کارایی سەرمایەدارانە بۆ بازاڕی ناوخۆ- هەم

ئامانج، ئامانجی هێنانەئاراوەی ستانداردەکانی کاڵای مادی، کە تائێستا هاووڵاتیانی کۆمەڵگەکانی کۆمۆنیستی دەستیان پێی نەگەیشتوە. ئەزمونی (ئازادکردنە خێراکان) -پۆڵەندا، چیکۆسلۆڤاکیا، هەنگاریا و ڤێتنام- دەریدەخات کە شایەتی لایەنگریکردنی ئەو بەڵگانە زۆرە، هەرچەند دەبێت بەردەوام سەرنج لە کورتهێنانە بازرگانییەکان بدرێت. لە شوێنەکانی دیکە، بۆ نمونە سۆڤێت، کردنەوەی بازاڕی ناوخۆ بەڕوی کاڵای دەرەوەدا، بۆتە هۆی سڕینەوەی بەرهەمەکانی ناوخۆ، چونکە سود لە بەربەستی تاریفە وەرگیراوە، ماوەی پێویست نەدراوەتە بەرهەمهێنەرانی ناوخۆ، بۆ ڕوبەڕوبوونەوەی کێشە، هاوردەی بەرهەمەکانی خۆیان بە مۆدێرن بکەن. قۆناغەکانی پۆست کۆمۆنیستی هاوکاتی دامەزراندنی ڕژێمی سەختی دژە پاراستن (ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی) بووە، کە سنور بۆ توانای وڵاتانی پارێزەری بەرهەمهێنەرانی ناوخۆ دادەنێت. گرێبەستەکانی کۆمپانیای بژاردەیی، لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا (EU)، بە تەنیشت سیاسەتی پەلاماردان و دژی هەرزانفرۆشی ئەو یەکێتییە، فشاری بۆ هێنانەکایەی ئابوری کراوە زیاترکرد. ئەوکارە نەک توانای پتەوکردنی دەستکەوتی ڕێژەیی ئابوری وڵاتێکی دیاریکراوی نەڕەخساندووە، بەڵکو ئەمجۆرە ئابوریانەی وەک پارویەکی ئابوری وڵاتانی گەورەی سەرمایەداری هێشتۆتەوە. سەقامگیری دارایی، لەوانە هەوڵ بۆ پاراستنی بەهای دراوی ناوخۆ و

ئاڵوگۆڕ بە دراوی دەرەوە، بەهۆی کێشەی سیستمی باج و خەراجەوە ڕووبەڕووی کۆسپ بۆتەوە، کە دەبێت زۆرتر لە سەفەر دەستپێبکرێت. بۆ نمونە لاوازی دەوڵەتی سۆڤێت لە کۆکردنەوەی باج و خەراج و ستراکتۆرێکی سەرانەی زەوتکردن، لە کۆتایی 1990، بووە گەورەترین کێشەی ئابوری ئەو وڵاتانە. بە دابەزینی داهاتی فیدراڵی تائاستێک لە 11%ی بەرهەمهێنانی ناخاڵسی ناوخۆ لە ئۆرویڵی 1998 و دابەزینی خەرجی دەوڵەتی فیدراڵ تا ئاستی 5،14%، بە جێگەیاندنی بەڵێنەکانی دەوڵەت لە جاران زەحمەتتر بوو.

کۆمۆنیزم مەسەلەی مافەکانی خاوەندارییەتی کردبووە مژولی خۆی، مەسەلەیەک کە زیبگنیۆ برێجنسکی ناویدەنێت سادەڕوانینی زۆر لەڕادە گەورە و خاوەندارێتیی تایبەت بە چاوگی هەموو بەدبەختییەکان دەزانێت. جێگەی سەرنجە ئەو مەسەلەیە ئێستا بەمژولی ڕژێمەکانی پۆست کۆمۆنیستەکان و ڕاوێژکارە خۆرئاواییەکانی ئەوانە دەگوترێت، کە خاوەندارێتیی دەوڵەتییان بە گەورەترین کۆسپی عەقلانیەتی بازاڕ دەزانی. بە تایبەتیکردنی کۆمپانیاکانی خاوەندارێتیی دەوڵەت، ئاڵۆزترین کاربوو، کە زۆرجار گەندەڵی و مامەڵەی لە ڕێگەی قۆرخکردنی زانیاری نهێنی لەگەڵ بوو. پێشنیازی جیاواز بۆ بە تایبەتیکردنی فەرمی جێبەجێکران، بەڵام باوترینیان نەخشەیەک بوو ناوی فەرمی نەبوو – (دزین)، یان (تالانکردن)ی کەلوپەلی دەوڵەت لە لایەن بەڕێوەبەرانی پێشوی کۆمپانیاکانی دەوڵەت و ئەوانی دیکە، گۆڕینی

هەرەمی کەلوپەلی دەوڵەت بۆ کەلوپەلی تایبەتی. پێویستە جەختبکرێتەوە، کە بە تایبەتیکردن لە بنچینەدا هەرهێندەی ئابوری سیاسی بوو، مەبەست تێکشکاندنی بنەماکانی ئابوری کۆن و بە لێکدانەوەیەک، لە لێکۆڵینەوەیەکی پەیوەست بەم بابەتەدا هاتوە، هاتنەئاراوەی ئازادی ئابوری تاک نەخشەی کێشرابوو، کە ژێرخانی ئازادی سیاسییە و هاوکاری چاودێری دەوڵەت دەکات.

هەرکە بە تایبەتیکردن لە پێوەرێکی فراواندا کۆتاییهات، مەسەلەی پەیوەند بە ئیدارەی کۆمپانیاکان و کۆنترۆڵی پشکداران جەختی لێکرایەوە. بە تایبەتیکردن بۆ مەبەستی بەئاشکرا گرەنتیکردنی مافەکانی خاوەندارێتی، بۆ بەڕێوەبەرانی سەرمایەداری نەخشەی کێشرابوو، ئەوکاتە دەیانتوانی بە ئاقاری بنەماکانی بازرگانی، بنەمای کۆمپانیاکان نوێبکەنەوە، بەڵام ئەو ئامانجە تەنیا لە چەند لایەکەوە بەدیهێنراو بێگومان سۆڤێت بەشێک نەبوو لەو لایەنە. بابەتەکە بریتیبوو لە هەموارکردنی ئابوری کۆمپانیاکان و هاندانی سەرمایەگوزاری بۆ هێنانەدی خواستی بازاڕ. زۆرجار نوێکردنەوەی بنەمای کۆمپانیاکان بۆ دورکەوتنەوە لە بێکاری دوادەخرا.

هەندێک لەوڵاتانی ئەوروپای خۆرهەڵات، ڕوبەڕوی کێشەی گەڕاندنەوەی کەلوپەلی خاوەنانی پێشویان ببوونەوە، کە ڕژێمە کۆمۆنیستەکان بە نایاسایی

زەوتیانکردبوون. ململانێ لەسەر خاوەنداریێتی لە هەندێک وڵاتدا، چاکسازی و سەرمایەگوزاری دواخست.

سیاسەتە کۆمەڵایەتیەکان، لەوانە خۆشگوزەرانی، بیمەی بێکاری و مافەکانی خانەنشینی، جێبەجێکران کە لە سیاسەتە کۆنەکانی کۆمەڵی پێشکەوتوتری سەرمایەداری نزیکن، ئەگەرچی بە هاودەنگی، سەرچاوە و توانای هەر وڵاتێک بە تایبەتی نەخشەیان کێشراوە. کۆمپانیاکان لە سۆسیالیزمی دەوڵەتیدا، بەرپرسی ژمارەیەک ئاسانکاری کۆمەڵایەتی، لەوانە نیشتەجێبوون و دایەنگەی دەوڵەت بوون، کە دەکۆشان بۆ بەرپرسانی ناوخۆیان بگوازنەوە.

داهاتو بە گشتی پەیوەندی بە هاتنەکایەوەی کارە نوێیەکانەوە هەبوو، هاندانی بەدیهێنەی هەلی کار بڕیارێک بوو، تەواوی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی درەنگ، یان زوو پێیگەیشتون. هێنانەئاراوەی کاری بچوک، داینەمۆی گەشەی ئابوری پۆڵەندا و چین بوو.

ئەگەرچی کاری نوێ گرنگی چارەنوسسازی هەبوو، بەڵام میراتی سۆسیالیزمی دەوڵەتی بۆ ئابوری زۆربەی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی، پیشەسازی گەورەی بە دیاری هێنابوو. کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستی، بە چاوپۆشین لە گۆڕانی سیاسی، ڕوبەڕوی کێشەی پەڕینەوە ببونەوە، لە پیشەسازی قورس بۆ ئابوری خزمەتگوزاری. لە ناوەڕاستی 1990، لە ئەمریکا 70% و لە بەریتانیا 60% بەرهەمی ناخاڵسی ناوخۆ خزمەتگوزاری پێکدەهێنا.

لەگەڵ ئەوەشدا، ناکرێت ئەنتی پیشەسازی بە ئەنجامی خوازراوی قۆناغی پەڕینەوە بزانیت. لە چین، کەلێنی نێوان بەشی دەوڵەتی بە 305000 کۆمپانیا، کە 118000یان پیشەسازی بوون و بەشی تایبەتی دینامیزمی نەک هەرشێوەیەکی خاوەنداریێتیی کەلوپەل، بەڵکو بە شێوەی لایەکانی گۆی زەوی، ڕەنگدەرەوەی مێژوی ئابوری ئەو وڵاتە بوو، بەڵام قەیرانی ئابوری بەسەرەوەبوونی نەخوازراوی هەبوو، کە کەمبوونەوەی دانیشتوان بوو، بە تایبەت لە ناوچەی لیگنیت (خەڵوزی قاوەیی – و. ف) سوز بوهەم و ئەڵمانیای خۆرهەڵات. ئەوکارە تەنیا دیاردەیەکی کاتی بوو، چونکە پێدەچێت ئەو کۆمەڵانە بەڵێنیانداوە دەستیان بە ستاندادەکانی خۆرئاوای خەرج و چالاکی ئابوری بگات، بێ ئەوەی ئاوڕێکی وەها لە ئاکامە ژینگەییە ناخۆشەکانی گەشەی ئابوری جڵەوکراو بدەنەوە. سیمبولی دەستبڵاوی گەشەی ئابوری شێواز سۆڤێتی، ناوچە گەورەکانی بە نیوە چۆڵ و بیابان هێشتەوە، بە شێوەیەک کە 1،3ی زەویەکانی ئەوروپای ناوەند و خۆرهەڵات، هێشتاش زەوی ئاسایی تاڕادەیەک گەشەنەکردون و کاری سەرمایەداری، سودوەرگرتنی کارایە لە سەرچاوەکان، گوماندەکرێت ئەو زەویانە وەکخۆی ناهێڵێتەوە. سەرەڕای ئەوە، زۆرجار یاسای ژینگە لە بارودۆخێکدا جێبەجێنەدەکرا، کە توانای دەوڵەت لە قۆناغی پەڕینەوەدا لاواز ببوو.

هەمواركردنی ڕۆڵی خودی دەوڵەت لە ئابوریدا، لەوانە پەیوەندی بە بانکی ناوەندییەوە، وەک بەشێک لە هاوسەنگکردنی نوێی نێوان شیوەنکەر بۆ ڕابردو، کەمینەی لیبراڵی نوێی جێ بەرگری داکۆکیکارانی ڕادیکاڵ (هەڵبژاردنی گشتی)، هەرگیز هۆکارێکی بایەخ کەم نەبوو. سەرەنجامێک - چاودێری و چڕبوونەوەی دەوڵەت - هەندێجار سەرەنجامێکی دیکە – داماڵینی چاودێری ڕادیکاڵ و لەناوچوونی کارایی بنەڕەتی چاودێری دەوڵەت–ی دەوروژاند. هەڵوەشانەوەی مۆڵەتە تایبەتییەکان، پشکەکان و ئیمتیازەکانی بازرگانی، ڕێگەی یەکێک لە سەرچاوە گرنگەکانی گەندەڵی و خولانەوەی بێکەڵکی ئابوری دادەخات، بەڵام ناتوانێت تێکڕای ڕۆڵی چاودێری دەوڵەت بسڕێتەوە.

ئەمانە، توخمەکانی چاکسازی ئابوری پۆست کۆمۆنیستین. باسی پەیوەندترین خێرایی و پەراوێزی گۆڕان، بۆتە باسی گەرماوگەرمی زۆربەی ئەومەیدانە. بۆ نمونە، بە ڕای کامینسکی، ئەو وڵاتانەی چانسی دۆزینەوەی سەرۆکانێکیان هەیە بتوانن زوو ڕێگەی گۆڕانی جێمەبەست بکەنەوە و بەگژ توندڕەوی ئۆپۆزسیۆنی ناوخۆدا بچنەوە، باشتر لەو کەسانە دەرۆستی کارەکە هاتن، کە لەگەڵ ئۆپۆزسیۆن سازشیانکرد، یان بەدوای (ڕێگای سێیەم)، تاڕادەیەک بێسەرئێشەدا گەڕان. لەگەڵ ئەوەشدا، زۆربە بۆ پەسەندکردنی خێراییەکی هەڵسەنگێندراوتر، لەوانە

بەڵگەی قەناعەتپێکەری ڕێوڕەسمی دیموکراسی سەرەتایی ئەژمارکردنی ڕوانگەکانی نوێنەرانی هەڵبژێردراوی خەڵک هەبوو، کە لە ئۆکرانیا و شوێنەکانی دیکە بەگژ چاکسازی ڕادیکاڵدا چوونەوە. کەوایە، کێشەکە تەنیا خێرایی چاکسازیی نەبوو، بەڵکو شێوەکەشی بوو. تێڕوانین لە سۆڤێت، نزیکەی بە دەسەڵات ویست وەرگیرا، کە پەراوێزخستنی پەرلەمانیشی گرتەوە و لە ئۆکرانیا هەم یەکەم سەرۆک کۆماری پۆست کۆمۆنیست، لیۆنید کراوچۆک و هەم دووەم سەرۆک کۆمار (دوای 1994)، لیۆنید کۆچما، بۆچوونیان ئاشتیانەتربوو. لەگەڵ ئەوەشدا، پێدەچێت کە ئەنجامەکان پێویستییان بە ڕونکردنەوە نەبێت. پۆڵەندا دوای 1992، گەشەی بەرچاوی بەخۆوە بینی و لە 1996، بەرهەمی ناخاڵسی گەیشتە ئاستی 1989. سلۆڤاکیاش، بەهۆی جیاوازەوە، دوای 1995، گەشەی بەرچاوی هەبووە. هەنگاریا و کۆماری چیکیش پێدەچێت کێشەکانیان تێپەڕاندوە و ئابوری سێ وڵاتی حەوزی باڵتیکیش بە پلەی جیاواز باش دەبێت. زیاتر ئابوری ئەندامانی وڵاتانی سەربەخۆی بەرژەوەندی هاوبەش (CIS)، هەروەک لە لاواز بووندایە، ئەگەرچی لە شوێنەکانی دیکە، ڕوخان زۆرترین ماوەی نەبوو (گورجستان، ئەرمەنستان) باشبوونگەلێک بەرچاو دەکەوێت، بەڵام ناکامی سەختی ئابوری سۆڤێت لە چوونەدەر لە داوەستان، کەسادی بەردەوامی ئۆکرانیا، زۆربەی ناچارکرد بڵێن سۆڤێت لەبنچینەدا نادروست خولاوەتەوە

و ڕێگەی بە ئۆلیگارشییەکی خراپەکار دابوو پڕۆسەی چاکسازی بدزێت و پاشان ئیرادەی خۆی بەسەر وڵاتدا بسەپێنێت. سۆڤێت لە کۆتایی 1990، بۆ ئابوریەکی لەسەر بنەمای بازاڕ گۆڕابوو، تەواوی ئافات و سەرهەڵدانەکانی گرتەوە کە هەر وڵاتێکی ئاوێتەبووی ئابوری سەرمایەداری جیهانی دێتەڕێی. ئەگەرچی شتێک بێگومان باش شوێنی خۆیکردۆتەوە و هاوشانی ئابوری یاسایی دەژی، کە جۆوێت ناویدەنێت (سەرمایەداری جەنگاوەر)، بەڵام لە ژمارەیەک وڵاتیش، بزاوتێکی کاریگەریش بەرەو سەرمایەداری لیبراڵی ئەنجامدراوە. ئەوەی ئەو کورتە لێکۆڵینەوەیە لەبارەی کێشە ئابورییەکانی بەردەم وڵاتانی پۆست کۆمۆنیست، دەیڵێت: بۆچوونێکی گشتی بۆ چاکسازی ئابوری، باشترین نییە، ئەگەرچی هەموو ئەو وڵاتانە لە هەندێک بنەمای بنچینەییدا هاوبەشن. هاوسەنگکردنی نێوان تایبەتیبوون و گشتیبوونە، کە سەرۆکی هەر وڵاتێک لە مەحەک دەدات: جارێکی دیکە پۆست کۆمۆنیست نیشانیدەدات، بابەتە ئابورییەکان لە بواری سیاسەتدا چارەسەردەبن.

پەڕینەوە لە دیموکراسی

پۆست کۆمۆنیست لە پەڕینەوەی دیموکراسیدا، زیاتر لە هەر بابەتێکی دیکە لەبارەی گۆڕانە گەورەکانی ئەو قۆناغە نوسراوە و ئێمە لێرەدا جگە لە ئاماژە بە هەندێک بابەتی ئەو پەڕینەوەیە، هیچ کارێکی دیکەمان لە دەست نایەت.

پێویسته چ پێناسەیەکی دیموکراسی بە کاربهێنین؟ زۆربـەی نـوسـەران ڕوانـگـەی دەسـتـوری و کەمینەی دیموکراسی ڕواڵەتییان پەسەندکردوە، کە ڕوی تایبەتمەندی بە تایبەت سازدانی ڕێکوپێکی هەڵبژاردنی ڕکابەرایەتییە کـە لـەودا بەربەستێکی کـەم بۆ بـەشـداری کۆمەڵانی خەڵک بوونی هەیە. لایەنە ڕواڵەتیەکانی دیموکراسی بە گشتی چۆتەناو کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستی ئەورووپی — ئاسیاییەوە و ئەوە هەرگیز دەستکەوتێکی کەم نییە، بەڵام ئەگەرچی هەڵبژاردنی ئـازاد و دادپـەروەرانـە بێگومان لە نیشانە پێویستەکانی دیموکراسییە، کەچی هەرگیز بەس نییە. پەڕلەمان لە زۆربـەی وڵاتـان، بە تایبەت وڵاتانی بەرژەوەندی هاوبەشدا، دەسەڵاتی بەرتەسککردۆتەوە و چەند کۆتوبەندێکی بەسەر دەسەڵاتی ڕاپەڕاندندا داناوە. مەسەلە بنچینەییەکانی دیموکراسی بەشداری و کۆمەڵایەتی، بەهۆی لاوازی کۆمۆنیستەکان لە جێکردنەوەی چارەسەری پارێزگاری، لە گێڕانەوەی خویان لە دیموکراسی کۆمۆنەیی بێمتمانە ببوو. بە گشتی بەدیلی (دژە سیاسـەت)، لە هزری سیاسی نەیاردا داتەپیوە، کە لە کۆمەڵدا جەختی لە بوونی ڕێکخراوی سەربەخۆ دەکردەوە. ڕەنگە هەندێک وابزانن جۆری پێکهاتەی دیموکراسی بنچینەیی بە کردەوە هەبوو (لە شێوەی شوراکان و هاوشێوەیان)، بنەماکانی لیبراڵ دیموکراسی ڕواڵـەتـی (چـاودێری و هـاوسەنگی، لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان)، خۆبەڕێوەبەری کۆمەڵگە،

دەیتوانی گوڕ بەبەر کۆمەڵگەی پۆست کۆمۆنیستیدا بکاتەوە، کە باشترین ژیانی هەبێت، بەڵام لە هیچکامیاندا شێوازی نوێی دیموکراسی تاقینەکراوەتەوە. لەم مەیدانەدا، گەشەی سیاسی پۆست کۆمۆنیستی وەک شاخێک دەرکەوتوە. پەیوەندی نێوان دیموکراسی و بازاڕ لەبارەی هزرێکی داهێنەرانەی ئەوتۆ بوونی نەبووە و لە هەموو شوێنێک دەستەبژێرانی سیاسی و ئابوری، دەستی باڵایان هەبووە و ڕایگشتی و ڕێکخراوەکانی ئەوان، پەراوێزخراون.

ئەو کۆمەڵانە تا چەند لیبراڵن؟ ئیرزی سزاکی، لە لێکۆڵینەوەکەی لەبارەی بیرمەندانی (دژە سیاسی) 1980، وتویەتی ئەو بیرمەندە تاکخوازانە جەختیان لە مافە مەدەنی و مرۆڤایەتییەکان دەکردەوە، بەڵام نەیانتوانیوە لە کارنامەی لیبراڵیزمی کلاسیک لەبارەی {دابینکردن}ی مافە لیبراڵییە (ئەرێنی)یەکان، لە ئازادی دەربڕین بکۆڵنەوە. پێیوایە، لیبراڵیزمی سیاسی (لەبەرامبەر لیبراڵیزمی ئابوری)دا، دیاردەیەکی ڕواڵەتی بوو، وەک گوتاری بە گژداچونەوەی کۆمۆنیزم بەردەوام ببوو، بەڵام لەخودی ئەو کۆمەڵەیەدا ڕەسەنێتی نەبوو. سەرەڕای هەڵسەنگاندنی تاڕادەیەک ڕەشبینانەی ئەو، شایەتی ڕاپرسیانە نیشانیدەدات بناغەی لیبراڵیزمی سیاسی لەو کۆمەڵگەیانەدا، لەوە پتەوترە کە ئەو بیری لێدەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، لە ڕوخانی کۆمۆنیزمدا، جەخت لە هێنانەکایەوەی ڕەهەندی مادی وەفادار بە ڕێسای نوێکراوەتەوە. بە تایبەت سیاسەتی لیبراڵیزمی ئابوری،

ستراتیژییەکانی بە تایبەتیکردنی بۆ هێنانەئاراوەی چینێکی قازانجبەر، داهێنانی لە پاراستنی ڕێسای نوێدا کردوە، بەڵام پێناسەکردنی بەرژەوەندییە مادییەکان ورد نییە و لەوپەڕی هەوڵ بۆ پاراستنی کاری قازانجی پشک کەمەوە بیگرە تا سامانی زۆری ئۆلیگاریشییەکانی پۆست کۆمۆنیستی دەگرێتەوە. تایبەتیکردن بە کردەوە هەم دابەشکردنی ئاسۆیی و هەم دابەشکردنی ستونی کۆمەڵگەی بەهێزکرد و نیشانیدا ناتەباییەکی بنچینەیی لە نێوان بەرنامە و بارودۆخدا هەیە.

ئەگەرچی زۆر نمونەی کۆمەڵگەی سەرمایەداری هەیە کە دیموکراسی نین، دەتوانی بیر لە بابەتێک بکەیتەوە پێچەوانەکەی ڕاستە. پەیوەندی نێوان دیموکراسی و بازاڕ لە کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستیدا، هەروەک واڵا -ئەگەرچی هەرگیز کۆتایی نەکراوەیە- گەرچی لیبراڵە سیاسیەکان ئارەزودەکەن لیبراڵی ئابوریش بن، هەمیشە پێچەوانەی ئەو پەیوەندییە ڕاست نییە. ستراتیژی دەسەڵاتخوازی بازاڕ، بەتایبەت لەو وڵاتانە هێشتا بژاردەیەکی گرنگە، کە درەنگ گەیشتونەتە ڕەونەقی ئابوری. بنەمای کۆمەڵایەتی بە مۆدێرنکردنی دەسەڵاتخوازانە، بە پێچەوانەی تایوان و کۆریای باشور و تەنانەت چارەسەری جۆری بینۆشەیی چیلی، پارچە پارچەیە و بێگومان کەشوهەوای نێودەوڵەتی لە کۆتایی جەنگی سارد بەدواوە، (هێشتا) بەم ئەنجامە کۆتایی نەهاتوە، بەڵام بە بازاڕکردن بۆ خۆی زۆرجار وەک فاکتەری

ڕزگاری {کۆمەڵگە}، لە سەرپەرشتی دەوڵەت دەرکەوت و جێی بەرنامەی پێشکەوتوتری لیبراڵی سیاسی گرتەوە. لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستیدا، تێکەڵاوی پێشتری سیاسەت و ئابوری، هۆی بوونی دینامیکی کۆمەڵایەتی - بنەمای لە ناوچەکانی تر (بۆنمونە دنیای پۆست ئیمپریالیزمی) زۆر جیاوازبوو، کە لەوانەدا دەستەبژێران سودیان لە سەربەخۆیی وەرگرتوە. {لەو وڵاتانەدا}، خودی سەرمایەداری بۆ خۆی بووە شێوازێکی نوێ لە یۆتۆپیا، هەوڵیاندەدا لە دەستی ڕزگاریان بێت، کە بۆ زۆربەی وڵاتانی پۆست ئیمپریالیزمی سەرمایەداری هاوتای ستەمی ئیمپریالیزم بوو. لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستیدا، نە چینی کۆنی خانەدانی بەهرەمەند لە مافە ئابورییەکان هەیە و نە دەستەبژێرانی تەکنۆکراتی دژە دیموکراسی (وەک ژاپۆن). بنەمای بنچینەیی ڕەوایەتی ڕژێمە پۆست کۆمۆنیستەکان، دیموکراسی و بازاڕە، لە کاتێکدا بنچینەی ناسنامەی سیستمەکانی پۆست ئیمپریالیزمی، ڕزگاری بوو {لە ئیمپریالیزم} و گەشە. وڵاتانێک وەک وڵاتانی ئەمریکای لاتین، لە ساتەکانی پەڕینەوەدا پێویستییان بە بەبازاڕکردنی زیاتر نەبوو، کە لە ئەزمونی ئیمپریالیزم دورن، بەڵام لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستیدا، بوونی بەشێکی نادەوڵەتی لە ناوەندی پڕۆسەکە {وەرچەرخان} دایە. بە کورتی بارودۆخی پۆست کۆمۆنیستی شایانی نمونەی ئابوری لیبراڵی بوو، بەڵام نمونەیەک کە بە پەیوەندی کۆمەڵایەتی و مەسەلەکانی دیکە هەموارکرابوو.

لە چین، گرژی نێوان دیموکراسی و بازاڕ شێوەیەکی دیاریکراوی بە خۆوەگرت. ئابوری بە لیبراڵ بووی لەسەر بنەمای بازاڕ، تا چەند تەبای پاراستنی حکومەتی حزبی کۆمۆنیست بوو؟ هەڵکشانی بێکاری، شەپۆلی گەورەی دانیشتوان، داڕوخانی ژینگە و زۆرناتەبای نێوان ناوچەکانی کەنار و پشت کەنار، دەیتوانی تێکڕای سیستەمەکە بخاتە ژێر گوشاری بەرگەنەگیراوەوە، بەڵام ڕژێم چەند سەرچاوەیەکی پاشەکەوتی هەبوو: ڕادەی باڵای پاشەکەوت، پاڵپشتی کۆچبەران، هێزی کاری بە دیسپلینکراو و دەرچوون، سیستمێکی خۆشگوزەرانی کۆمەڵایەتی جیاواز لە کۆمپانیاکان. لە هەموان گرنگتر حزبی کۆمۆنیستی 58 ملیۆن کەسی ستونی سیستمی سیاسی، کە هەم بەهێزبوو هەم بە گونجاوی مایەوە. سکرتێری گشتی حزب، جیانگ زەمین، لە پازدەیەمین کۆنگرەی حزب لە سێپتەمبەری 1997، جۆری دیموکراسی سنورداری هەڵبژاردنێکی هێنایەناو حزبەوە، کە ناودەنرێت (زیادکرنی پشک) و کەمێک دەستی ئەندامانی لە هەڵبژاردنی کۆمیتەی ناوەندی دەکردەوە. پریستۆریکای گۆڕباتچۆڤ بە چاکسازی لەمجۆرە دەستیپێکردبوو.

دانانی دەستور، تەوەری قۆناغی یەکەمی بە دیموکراسیکردن بوو. ئالستەر ئاماژەی بە دژایەتی نێوان (عەقڵ) لە پڕۆسەیەکدا کرد، کە بە تایبەت سەروکاری لەگەڵ هەڵسەنگاندنی بێلایەنانەی چاکەی گشتی هەیە و

(شەوق و هەڵچوون)ی سەرچاوەگرتو لە پەیوەندی ڕابردو، یان هۆگری ئێستا، شوێن بەرژەوەندی بەشێک، ناوەند یان کەسی دەکەون. هیچ وڵاتێکی پۆست کۆمۆنیستی -بە تایبەت دوای ئەوەی کە لە ئەوروپای خۆرهەڵات سیمبولی کیشوەری دەستوری دەوڵەتی یاسایی، وەک دانانی سفتوڕەق دەستور پەسەندکرا- نەیتوانی لە گرژی نێوان عەقڵ و شەوق و هەڵچوون خۆی بپارێزێت. قبوڵکردنی دەستوری نوێ لە ئۆکرانیا تا ژویەنی 1996 و لە پۆڵەندا تا مەی 1997، درێژەیکێشا و ئەو پرۆسەیە لە سۆڤێت بە ململانێی دژواری نێوان پەرلەمانی سەردەمی سۆڤێت و ناوەندی سەرۆک کۆماری لە دەست بۆریس یەڵتسن گرێ کوێرەی تێکەوت، کە لە ئۆکتۆبەری 1993، بە تێکهەڵچوونی سەربازی تەقییەوە و لە دیسەمبەری ئەو ساڵەبوو، دەستوری نوێ لە ڕاپرسییەکدا پەسەندکرا. ئەو دەستورە نەک لە دامەزراوە سیاسییە سەرەکی و ماف و ئازادییە بنچینەییەکانی مرۆڤیان دەکۆڵییەوە، بەڵکو نیشانیاندەدا مەبەست لە (خەڵک)، ماهیەتی دەوڵەت (فیدراڵ یان یەکە)، زمانی فەرمی و زمانەکانی دووەم، ئاسن و سنوری مافە کۆمەڵایەتییەکان چییە.

مشتومڕی دورودرێژی نێوان شایستەیی ڕێژەیی شێوەکانی سەرۆک کۆماری و پەرلەمانی حکومەت، بە توندیەکی زیاتر لە بارودۆخی پۆست کۆمۆنیزمدا، بەردەوامبوو. لە دەستپێکی سەردەمی جاکسۆن لە ویلایەتە

یەکگرتوەکان لە 1828، سەرۆک کۆمار بە تاکە نوێنەری خەڵک بە گشتی ئەژمارکراوە و لایەنگریکردن لە سەرۆک کۆمار وەک دەنگی خەڵک و دژی بەرژەوەندییەک کە لە پەرلەمانکاندا دەبنە نوێنەر، لە سەرانسەری دنیای پۆست کۆمۆنیستی، تەنانەت لە سیستمە پەرلەمانیەکاندا دەسەڵاتی سەرۆک کۆمار سنوردار و ڕواڵەتییە و زایەڵەی بەهێز بووە. زۆربەی خەڵک لە وڵاتانی ئەوروپای ناوەند و خۆرهەڵاتدا، ئارەزوی پەسەندکردنی سیستمی پەرلەمانیان هەبوو، وڵاتانی بەرژەوەندی هاوبەش ڕێگەی سەرۆک کۆماریان گرتۆتەبەر. پێدەچێت پێویستی قۆناغی پەرینەوە لایەنگری بژاردەی دووەمە، کە لەودا دەستپێشخەری چاکسازی بە دەست سەرۆک کۆمارەوە بوو. لەگەڵ ئەوەشدا، بە پێویست زانینی سیاسی {ئەو بژاردەیە}، ئاشکرابوو. بۆ نمونە، لە سۆڤێت دامەزراوەی سەرۆک کۆمار، تاسنورێک لە لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان باڵادەستتر بوو، سەرەڕای بینینی ڕۆڵی کۆنی دەسەڵاتی ڕاپەڕاندن، هەندێک دەسەڵاتی دادوەری و ئەرکی یاسادانانیشی لە ئەستۆبوو. لە سیستمەکانی سەرۆک کۆماریدا، فۆکسی نامۆ و سکیزۆفرنیکی دەخرایەسەر پەرلەمان: لە لایەکەوە، ڕۆڵی ڕەوایەتی ئەو، توانای ئەوی لە هێنانەئاراوەی تەبایی، پەروەردەکردنی سیستمە حزبییەکان و چاودێریکردنی پرۆسەی یاسادانان قبوڵدەکرێت؛ لە لایەکەی دیکەوە، زۆرجار بە بەربەستەکانی چاکسازی ئەژماردەکرا، کە

دژوارییەکانی پەڕینەوەی ئابوری دورودرێژ دەکردەوە و بە خراپترین شێوازی هەستی پاڵنەرانە، پۆپۆلیستی و بێگانەترسانە، ڕێگەی سەرهەڵدانی دەدا، کە ڕەگی قوڵی لەو کۆمەڵگە ئازار دیتوانەدا هەبوو، بەڵام سیستمە پەرلەمانییەکانی ئەوروپای ناوەند و خۆرهەڵات، لە هەندێک کێشەی شوێنەکانی تر بەدورنەبوون. کۆماری چیک ماوەیەک سەقامگیرترین و لەڕوانگەی ئابورییەوە سەرکەوتوترین وڵات ئەژماردەکرا، تا لە کۆتایی 1997 دەرکەوت دەوڵەتی تاتچەری ئەو ڕۆڵی لە بابەتی دارایی گوماناوی حزبدا هەبووە، کە ڤاسلاڤ کلاوس ماوەیەکی زۆر سەرۆکی بوو، سەریکێشایە ڕوخانی ئەو وڵاتە. سەرەڕای، دەرکەوت ڕاپۆرتی ئابوری دەوڵەتی ئەو، لەسەر بناغەی لەرزۆک بونیادنراوە. لە سلۆڤاکیا، وەک هەندێک لە دەوڵەتانی یوگسلاڤیای پێشو، سەرەڕای بوونی پەرلەمانی هەڵبژێردراوی خەڵک، شێوازی نوێ لە دەسەڵات ویستی دەرکەوت. لێرەدا، پەڕینەوە لە کۆمۆنیزم بۆ ناسیۆنالیزم، بێوەستان ئەنجامدرا. سەرۆک وەزیرانی سلۆڤاکیا تا سێپتەمبەری 1998، ڤلادیمێر مکیار، ئاوێتەیەکی کۆنی ناسیۆنالیزم و لیبراڵیزمی ئابوری ڕەچاودەکرد. دوژمنایەتی ئەو لەگەڵ سەرۆک کۆماری پێشو، میشێل کواک، ئەگەر تراژیدی نەدەبوو، کۆمیدی بوو. سلۆڤاکیا لە هێڵی پێشەوەی وڵاتانێک لابرا، کە ڕیزیان بەستبوو تا بە دامەزراوەکانی ئەوروپای خۆرئاوا، بە تایبەتی یەکێتی ئەوروپا و پەیمانی

ئەتڵانتیکی باکور (ناتۆ)وە، بلکێن، بەڵام ڕۆمانیا دوای بڕینی قۆناغێکی پۆست کۆمۆنیزمی پاک دژواربوو، کە کۆتایی و سەرەتای سەردەمی کۆن و نوێی دیاریبکات، لە 1996، خێرا بەرەو گەیشتن بەپێشمەرجەکانی فەرمی دیموکراسی بەرەوپێش چوو، یان ئیلیسکۆ، لە ساڵەکانی یەکەمی سەرۆک کۆماری، دەوڵەت لە دەسەڵاتی حزبی سۆسیال دیموکراسی دابوو، بەڵام بە دەرکەوتنی دورنمای ئەندامێتی لە ناتۆ و هەڵبژاردنی سەرۆک کۆمارێکی نوێ لە نۆڤەمبەری 1996 (میل کنستانتینسکۆ)، بەرنامەی چاکسازی بە پەلەی بۆ قەرەبووکردنەوەی کاتی لە دەستچوو ئەنجامدا، ئەگەرچی دەوڵەت بە ناجێگیری مایەوە. توانای ئەو ڕژێمانە بۆ گۆڕینی نزیکەی خێرا نیشانیدەدات پێویستە بە پارێزەوە مامەڵەبکات، کە لێکدانەوەکانی بەپێی کولتوری سیاسییان، جەخت لە سیمبولی جیاوازی پەرەپێدانی سیاسی وڵاتان دەکەنەوە.

ڕۆمانیا (وەک بۆسنە، لیتوانیا، مۆڵداڤیا، پۆڵەندا، سۆڤێت و ئۆکرانیا)، نمونەی سیستمێکی نیوە - سەرۆک کۆمارییە و سەرۆک کۆمار بۆ خولێک هەڵدەبژێردرێت و دەسەڵاتەکەی لە سەرۆک کۆماری ڕواڵەتی زیاترە، بەڵام پێویستە سەرۆک وەزیران متمانەی (زۆربەی ئەندامانی پەرلەمان) بەدەستبێنێت. ئەمجۆرە سیستمە تێکەڵاوانە لە ململانێدان، ئەگەرچی لە هەندێک وڵات جیاوازییەکی ئاشکرا لە نێوان دەسەڵاتەکان (گەرچی بەردەوام بە ناجێگیری)،

بوونی هەیە. بۆسنە بابەتێکی تایبەتە، بەڵام لە سۆڤێت و ئۆکرانیا، تەوژمی ململانێ هەروا بەهێزە. لە شوێنەکانی دیکە، سەرۆک کۆمارەکان بەپەنابردنەبەر چارەسەری فرەیاسایی، ململانێیان لەگەڵ دەسەڵاتی یاسادانان چارەسەرکردوە (وڵاتانی ئەرمەنستان، کرواتیا، کازاخستان و سربستان، ڕوی تایبەتمەندیان ئاڕاستەی بەرەو دەسەڵات ویستی گۆڕی). ئاشکرایە هەندێک ڕتوشکردنی دامەزراوەکان، پاڵنەری چارەسەری ململانێی دیموکراسین، چونکە ڕتوشەکانی دیکە دەبوونە هۆی گرژی نێوان لقە جیا جیاکانی حکومەت.

بیلاروسیا لە سیستمی پەڕلەمانییەوە بەرەو سیستمی سەرۆکایەتی ڕۆیشت و لەو ڕوەوە جیاوازی نادڵنیای هەیە، کە یەکەم وڵاتی باشوری ئەوروپایە لە جۆرێک دەسەڵاتخوازی لەسەر بنەمای ڕایگشتی پاشگەز بۆتەوە. لوکاشینکا، کە پێشتر بەڕێوەبەری کێڵگەیەکی کەلکیتۆ بووە، وڵاتی وەک شێوازێکی فراوانی کۆمەڵێکی جوتیاری دەبرد بەڕێوە. لاوازی نەریتی ئاگایی نەتەوەیی ڕێی بەم ڕژێمەدا، هەندێک کاری تایبەتی حکومەتی پاشایەتی بگرێتە ئەستۆ: پاشایەتی میراتی دۆگمایی، کە لەو حکومەتەدا بە قەڵەمڕەوی خودی پاشا ئەژماردەکرێت؛ تێکەڵاوکردنی بوارەکانی گشتی و تایبەتی؛ حکومەتی حوکمڕان بە پێی دەسەڵاتی کەسیی بێسنور؛ باڵادەست نەبوونی یاسا؛ نەبوونی ئایدیۆلۆژیایەکی ڕێنما؛ لاوازی بە دامەزراوەکردن؛ سنورداربوونی زۆرینەی

سیاسی و بە لانیکەم گەیاندنی ئیرادەی خەڵک؛ پانتایی کەمی چالاکی ئۆپۆزسیۆنی یاسایی؛ کە ئەنجامەکەی ئاڵوگۆڕی سەرکوتکردنی تورەییانە تاکە ڕێگەی لابردنی سەرۆکە. ئەوانە تایبەتمەندی ڕژێمی سیسیکۆ بوون لەسەردەمی کۆمۆنیزم و شێوەی گەشەی بیلاروسیا و هەندێک لە کۆمارەکانی دیکەی سەردەمی پۆست کۆمۆنیزم. سەرۆک کۆمار لە ئۆزبەکستان، ئیسلام کەریمۆف، شەڕی ناوخۆی تاجیکستانی بە غەنیمەت ئەژمارکرد تائۆپۆزسیۆنی گچکەی ئەویَ لاوازبکات و ڕژێمی دەسەڵات ویست جێگیربکات. وڵاتانی ئاسیای ناوەڕاست، بە تایبەت چارەنوسی وڵاتانی پۆست ئیمپریالیزم بیردێننەوە، کە گرژی ناوخۆ و نەتەوەیی لەناویاندا، ڕێی بە سەرهەڵدانی ڕێبازی سەرۆک دا و خودی خۆی، ئەو کۆمەڵەیە زیاتر و قوڵتر نوقمی وەرگرتن و دابەزینی ئابوری بوون.

دەتوانرێت لە چ خاڵێکی (پەڕینەوە)دا، بگوترێت وڵاتێک بۆتە (دیموکراسی)؟ وەڵامدانەوەی دوو پرسیاری بنچینەیی نیشانیدەدات کە دیموکراسی تۆکمەبووە، یان نا: ئایا دامەزراوەکان{ی دیموکراسی} جێکەوتون؟ ئایا چاکسازییە دیموکراسییەکان ئەنجامدراون؟ بابەتی تەوەریی بریتییە لە ئاستی سەقامگیری کۆمەڵێک بەکارهێنانی دامەزراوەیی بێلایەن لە کەسایەتییەکان. هێشتا لە سۆڤێت و هەندێک وڵاتی تر، زۆربەی شتەکان پەیوەندییان بە پەیوەندی تاکی و ململانێی نێوان ئۆلیگارشییە بە تواناکانەوە هەیە:

پەیوەندی دەسەڵات زیاتر لەسەر گفتوگۆ و مامەڵە بونیاتنراوە تا ڕێکخستن لەسەر بنچینەی کۆمەڵێک ڕێسای نا کەسیی. داوەری کەسی سێیەم و جێبەجێکردنی یاسا لەو سیستمانەدا لاوازە، کە لەجیاتی حکومەتی یاسا، هێشتا لەسەر باڵادەستی تاکەکان بونیادنراون، لەگەڵ ئەوەشدا، لە زۆربەی وڵاتان، سیستمی بونیادنراو لەسەر دەستور دامەزرا، کە لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان - ئەگەرچی بە شێوەی سەرەتایی و ناهاوسەنگ - چاودێری دەکران، بۆخۆی هۆکاری شاراوەی کامڵبوونی هەبوو. نابێت گومان لە کردەی ئەنجامدراوی {چاکسازی دیموکراسی} بکەین، کە زۆربەی ئەو شتانەی لە بواری بە دیموکراسیکردن {کۆمەڵگە} بەدەستهاتون، لەرزۆکن: هەرچەند بەرەو خۆرهەڵات دەڕۆین بە گشتی، نادڵنیایی بناغەی دیموکراسی بەرچاوتر دەبێت.

نوێکردنەوەی دامودەزگای دەوڵەت

دەسەڵاتی کۆمۆنیستی ئەوروپا زۆر لەوە خێراتر هەڵوەشایەوە، کە دەوڵەتەکان بتوانن خۆیان بە پێی نەریتی نوێکردنەوە ڕێکبخەن. هەموو دەوڵەتەکانی پۆست کۆمۆنیستی، توشی لاوازی ئیدارەدانی وڵات بوون، کەم یان زۆر لە کۆکردنەوەی باج و خەراج و بەکارهێنانی سەروەری یاسادا. لە چین، کە حزبی کۆمۆنیست لە دەوڵەت جیادەبێتەوە، گەندەڵی باویەتی، سیستمی

دادوەری لاوازە، دەسەڵاتدارانی ناوخۆ سنگ لە ناوەند دەردەپەڕێنن. لە شوێنەکانی تری ئاسیا، گەندەڵی سیستمە تازە سەرپێکەوتوەکان بەهۆی بازاڕەوە، ڕێکخستنی کاری دارایی لاوازکردوە، ڕێگری سەرمایەگوزاری ڕاستەوخۆ بۆتە دەرەکی و لەکۆتایی 1997، قەیرانی دارایی لێکەوتەوە.

سەرەڕای زەبرەکانی دیکەی قۆناغی پەڕینەوە، زۆربەی 27 وڵاتی پۆست کۆمۆنیستی ئەورووپی - ئاسیایی {پرۆسەی} دووبارە ئارایشتکردنەوەی دەوڵەتیان تێپەڕاند. تەنیا پێنج وڵات وەکخۆیان مانەوە: ئەلبانیا، بولگاریا، هەنگاریا، پۆڵەندا و ڕۆمانیا. ئەوانی دیکە، بە پلەی جیاواز، ناچاربوون دەزگای ئیداری بۆ ئیدارەدانی دەوڵەتێکی بێلایەن ڕێکبخەنەوە، ئەگەرچی دەوڵەتەکانی درێژەپێدەری کۆماری چیک، سۆڤێت و سربستان سەبارەت بە وڵاتانێک زۆر لەسەرەوەبوون، کە خاوەنداریێتیی سەرمایەی دەوڵەتە کۆنەکانیان بە دەستەوەیە و ناچاربوون لە سفرەوە دەستپێبکەن. بەڵگە نەویستە فەرمانڕەوایەتی بێلایەنی بێ ئاستەنگ بۆ هەندێک وڵات بە بەسەرەوەبوون ئەژماردەکرا، تەنانەت ئەگەر ئەو دەوڵەتانە (وەک هەنگاریا)، بانگەشەی نوێنەرایەتی میللەتێکی گەورەیان دەکرد. هەرگیز کۆمارەکانی ئاسیای ناوەڕاست بەشێوەی شتێک وەک ڕازاندنەوەی ئێستایان سەربەخۆ نەبوون، سەرەڕای ئەوە، بێلایەنی کۆرپەلەیی ئەوان بەهۆی پەیوەندی تیرەییەوە، ناوچەیی و نەتەوەیی لەتلەت ببوو، کە بابەتیبوونی کۆمەڵی

سیاسی نوێی ترسناکتر دەکرد. ناسنامەی وڵاتانی نوێ، دەستەبژێرانی ناوخۆ و دەرەکییان دەخستە ململانێوە و هاوکات مەسەلەی سنورەکان (هەم هێڵی سنوری، هەم کۆنترۆڵکردنی وڵاتانی بەرژەوەندی هاوبەش) جێی کێشەبوو.

گەرچی هەرگیز ناتوانرێت تەواوی کێشەکانی کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستی بدرێتەپاڵ ڕابردویان و لە زۆر لاوە سیاسەتی گیراوەبەری دوای ڕوخانی خودی ڕژێمی کۆمۆنیستی، دژوارییەکانی ئەو کۆمەڵانەی توندترکردوە، بەڵام میراتی ڕابردو شانی ئەوانەی داتەپاندبوو. لە سیستمی پێشودا، جیاوازیەکی ئەوتۆ لە نێوان ئابوری و سیاسەتدا نەبوو، هەر بۆیە حکومەتەکانی پۆست کۆمۆنیستی تاڕادەیەک لە هەموو شوێنێک هەوڵیاندەدا ئابوری لە ڕێگەی بە تایبەتیکردن بە پەلە و شێوازی جیاجیای ئازادکردنی ئابورییەوە، لە چاودێری دەوڵەت ڕزگاربکەن. ئەگەرچی زۆرجار بە تایبەتیکردن شێوەی شتێکی بەخۆوەگرتوە لە عورفی گشتی ناویدەنێن (دەوڵەمەندکردنی) دەستەبژێرانێک، کە کەوتونەتە پێگەی ستراتیژی سودوەرگرتن لە پارەی باهێنی پاپۆڕی لە نقومبووندای سۆسیالیزمی دەوڵەتیدان، بەڵام پێدەچێت لە لۆژیکی شاراوە لە ودیو خەرجکردنی پارەدا، دەرەتانێک نییە. وادەنوێنێت ڕۆڵی دەوڵەت متمانەی نەماوە (لە بەشی شەشەم لێیدەکۆڵینەوە)، ئەگەرچی تەنانەت بانکی جیهانی هەڵوێستی خۆی گۆڕی و ڕۆڵی دەوڵەتی لە

گەشەپێدان و بە مۆدێرنکردنی وڵاتان، بە تایبەت لەبارەی سەرهەڵدانی (ئابوری پڵنگەکانی ئاسیا)، بە فەرمی ناسی. هاوکات، هەرگیز خەرجکردنی پارە سەرهەڵدانی سیستمێکی عەقڵانی و کار لەسەر بنەمای بازاڕی یان، بەڕێوەبردنێکی دەوڵەتی بە کاری سنورداردتر زامن ناکەن. لە ڕاستیدا، دەزگای دەوڵەتی سۆڤێت گەشەی فراوانی کرد و ژمارەی موچەخۆرانی لە کۆتایی 1990، لە موچەخۆرانی دەوڵەتی شورایی کۆن زیاتربوو، کە وڵاتێکی زۆر گەورەتری بە دوو بەرامبەری دانیشتوانی ئێستای سۆڤێتی دەبرد بەڕێوە.

ئەلبانیا، ناکامییەکانی دامەزراندنی دەوڵەت دەخاتەڕو. تێکڕای ئەو سیستمە، کە لەژێر دەسەڵاتی دەستەبژێرانی پۆست کۆمۆنیستی زۆر گەندەڵ دابوو، سیاسەت و بازرگانی لێکجیانەدەکرایەوە و لە ژێر چاودێری سەرۆک کۆمار، سالی بریشا، کاریاندەکرد، لە 1997، لە ژێر کاریگەری شکستی نەخشەی سەرمایەگوزاری هەرەمی لێکهەڵوەشاوەدا. ڕژێمی کۆمۆنیستی ئەنوەر خواجە، تەنانەت لاوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و هەر کۆمەڵەیەکی کۆمەڵایەتی تری بە گەرای خنکاندبوو، کە دەیتوانی باری پڕۆژەی بە دیموکراسیکردن بە کۆڵ بکێشێت. هەوڵ بۆ نۆژەنکردنەوەی جۆرێک سیستمی سیاسی لەسەر وادەی کۆمۆنیستەکانی پێشوی حزبی سۆسیالیست، بە سەرۆکایەتی فاتوس نانۆ و جێگرەوانی کەوت. لە ڕوانینێکی گشتییدا، دەوڵەتی نەتەوەیی سیکولار، بەرهەمی کامڵبووی تایبەتی ئەوروپای

خۆرئاوابوو، هیچ بەڵگەیەک بۆ ئەو گریمانەیە نییە، کە دەبێت ئەو دەوڵەتە شێوەی جیهانگیری کۆمەڵی مرۆڤایەتی بێت. دوای ڕوخانی ئیمپراتۆرەکانی ئەوروپا، گرژی نێوان فرەنەتەوەیی ئیسلام و ئەو دەوڵەتانەمان بینی، کە ئەم فرەنەتەوەییەی خستبووە داوەوە؛ لە ئەفریقیا ڕۆبێرت جاکسۆن شتێکی ناساند، کە ناویدەنا (نیمچە دەوڵەت)، ئەو یەکانەی زیاتر بە پەیماننامەی سیستمی نێودەوڵەتی خۆی گرتبوو، تا پەیوەندی جێگیری نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگە.

ئافراندنەوەی کۆمەڵایەتی- بوژانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی

پێدەچێت هەڵوەشانەوەی سۆسیالیزمی دەوڵەتی، بە ڕوانگەی دژە تۆتالیتاری (کۆمەڵگەی مەدەنی)، ڕەوایەتیدەداتە تیۆری کۆمەڵایەتی. تەواو چاوپۆشی لە نەخۆشی ئاشکرا (کۆمەڵگەی مەدەنی دژی خۆی)، کە خۆیان لە گرفتاری نەتەوەیی، گەندەڵی و تاوانکاری نیشاندەدەن، کامڵبوونی ڕۆڵی کۆمەڵایەتی چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی لە دەیەکانی ئەو دواییە، بە مانای قوڵ، دەربڕی هەڵسەنگاندنەوەیەکی دووبارەی بنچینەیی لە ڕۆڵ و پەراوێزی سیاسەتە لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا. بەو شێوەیەی گلیسۆن دەڵێت: (دووبارە بە دەستهێنانەوەی سەرکەوتوانەی زاراوەی (کۆمەڵگەی مەدەنی) و ئایدیالی بوونی ئەو، تەنیا ڕەهەندێکە لەو بۆچوونە کۆنە کە بە بێ

مەترسی ناڕازی نادادپەروەری ناتوانێت جیهان چاکسازی، تەنانەت تەندروستی بکات. دەوڵـەت، چ وەک ڕێکخەری بەمۆدێرنکردن و چ وەک فاکتەری پرۆژەی کۆمەڵایەتی فراوانتری وەک یەکسانی جێی بـاوەڕ نەبوو، هەربۆیە کێشانی ئەو بارانە کەوتە سەرشانی کۆمەڵگە، بەڵام ئایا کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستی دەیانتوانی ئەو بارانە بە کۆڵ بکێشن؟)

پێشتر (لەبەشی دووەم) ئاماژەمانپێکرد، کە چەمکی کۆمـەڵـگـەی مـەدەنـی -وەک شـێـوەیـەکـی داکۆکیکردنی کۆمەڵگە بۆ پەڕینەوە لە کۆمۆنیزم، تەنانەت ئەوکاتەی کە هێشتا بە فەرمی ئەسیری دامەزراوەکانی ئەوە- دژی ڕژێمە {کۆمۆنیستەکان} بەکارهێنرا. لە 1980، پێدەچێت ئەو چەمکە دەربڕی ڕێگەیەک بێت بەرەو ڕزگاری کۆمەڵگە و سەرەنجام ڕێیەکە بۆ زامنکردنی وەڵامدانەوەی دەوڵەت بە کۆمەڵگە. بە ڕوخانی ئەو سیستمە تۆتالیتاریانە کە دەگوترێت نەگۆڕ، تیزی هانا ئارنێت لەبارەی تۆتالیتاریزم و کتێبی 1984ی جۆرج ئۆروێل پەلکێشی ململانێ کران، بەڵام بە سەرهەڵدانی دژە جوڵانەوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی، بە خواستی (کۆنترۆڵی هەموشتێک)، لە لایەن سۆسیالیزمی دەوڵەتییەوە، ئەوانە هاوکات سەلمێندران. لەسەردەمی پۆست کۆمۆنیزم، تێڕوانینی ڕاشکاوانەی تۆکویلی قبوڵکراو جەخت لە پێویستیبوونی ئەنجومەنە بێلایەن و بەهێزەکانی وەک بـەربـەسـتـی نـێـوان دەوڵـــەت و تــاک دەکــاتــەوە.

دامەزراندنی ئەو ئەنجومەنانە، پرۆسەی دولایەنە بووە، لە لایەکەوە توانای سەرهەڵدانی ئەنجومەنە مەدەنییەکان، کاردابینکردن، چاکەکاری، ئۆرگانیزەکردنی ئاین، فرەیی میدیایی و هاوشێوەیانی ڕەخساندووە و لە لایەکەی ترەوە، ڕەونەقی زۆری نەخۆشییە کۆمەڵایەتییەکان، تاوانکاری، گەندەڵی، هەژاری، نایەکسانی بەرچاو، ڕەگەزپەرستی و پێکدادانە نەتەوەییەکانی زۆرکردوە. هەردوو پرۆسەکە، شێوازی جیای تۆڵەکردنەوەی کۆمەڵگەیە لە دەوڵەت.

لە چیکوسلۆڤاکیا، پاشان لە کۆماری چیک، ئامۆژگارییەکانی کلاوس لەبارەی ئابوری لیبراڵی نوێوە، لە مێژبوو ناتەبای هاوڵی سەرۆک کۆماری کردبوو کە وەک نوێنەرایەتی بەهاکانی (دژە سیاسی) جوڵانەوەی کۆنی نەیارانی دەکرد. هەڵسەنگاندنە جیاوازەکانی ڕۆڵی کۆمەڵگەی مەدەنی لەسەردەمی پۆست کۆمۆنیزم، خاڵی چەقی ناکۆکیەکانیان بوو. هاوڵ پێیوابوو کۆمەڵگەی مەدەنی ناوکی پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی ڕزگارکەری بەدیل بوو، ئێستا کلاوس هەرگیز بۆچوونێکی وای نییە، لەجیاتی ستایشی ڕەفتاری ئاسایی بازاڕی دەکرد. بۆ هاوڵ، پەڕینەوە لە دژایەتیکردنی حکومەت بە ئاشکرا، لە بەرزرترین ئاستی ئەو ڕوداوی کەسی بوو، تەبای بە قایم دەربڕینی ئەو ڕوانگەیەیە و دژایەتی لە {سەردەم}ی کۆمۆنیزم، هاوکاری پاراستنی بەهاکانی کرد، کە کۆمەڵگەکانی خۆرئاوا بۆخۆیان وازیان لێهێنابوو، بوونی

پەیوەندی نێوان تاک و کۆ، تەوەری ئەو بەهایانە بوو، کە لەودا خۆدۆزینەوەی کەسی بەشێکە لە پێکهاتەی گەورەی شارستانیەتی کۆمەڵگە. بەگژداچوونەوەی کۆمۆنیزم خۆی بەڕوانگەیەکی ڕێسامەندی کۆمەڵگەی مەدەنی دەزانی، وەک بەرجەستەکردنی پانتایی سەربەخۆیی (دژە سیاسی) و ئەخلاقی باس وروژێنەر نەک لەسەر بنچینەی یاسا، بەڵکو بە پێی متمانە و ئاکاری ئەفرێندراو. پۆست کۆمۆنیزم نەک تەنیا میراتی کۆمۆنیزم، بەڵکو ئاکاری (ژیان لە حەقیقەت)دای هاوڵیشی نەهێشت. ڕوانگەی دژە سیاسی لە کۆمەڵگەی مەدەنی، وەک ڕێسایەکی ئاکاری لەگەڵ واقعیەتی ناخۆشی سەقامگیری ڕێسای مادی مامەڵەی کرد، کە دەیتوانی بنچینەی ئابوری کۆمەڵگەی مەدەنی بە ڕاوەستاوی بهێڵێتەوە.

پێشتر ئاماژە بە نزیکایەتی کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستی و پێش کۆمۆنیستی کراوە، بەڵام ئەو کارە بە تایبەت لە ڕتوشکردنی کۆمەڵایەتی ئەو کۆمەڵانەدا دیارە. ڕوی تایبەتمەندی کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستی زیاتر کەلێن و توێژبەندی نەتەوەیی و ناوچەیی پێش مۆدێرنە، تا درزی ئاڵۆزی کۆمەڵایەتی - ئابوری و بەرژەوەندی (پۆست) مۆدێرنیتەیە. ئەگەر لە ڕابردو حزبەکان بەرژەوەندی واتایی و ناسێنراویان {هێزگەلێک} نوێنەرایەتی باڵادەستی، یان چینی کرێکاری پیشەسازیان دەکرد، ئێستا بە پارچە پارچەبوونی کۆمەڵگەیەک ڕۆڵی حزبە سیاسییەکان

زیـادەی دەنـوانـد، کە بـەرژەوەنـدی ئـابـوری خـەڵـکەکەی بڵاو و داماڵراوەمە لە سیاسەت، لەکاتێکدا بەرژەوەندی دەستەبژێران بە نارێکی بێپەردە و پێشتر سیاسی ببوو. بە ئاوابوونی سیاسەتی ئایدیۆلۆژیا، هاوپەیوەستی حزبی بەشێوازی کلاسیک تاریک و ڕەشبوو، لە حزبدا لایەنگری جڵەو نەکراو بۆ ئاڵوگۆڕبوون بە (جوڵانەوە) و (بەرە) دەرکەوت کە شێوازە تازەکانی بیروباوەڕ و دەسەڵاتیان، لە بری ئەوەی لە ڕێگەی پلەبەندی حزبی و ڕێکخراوەیی ببنە ناوبژیوان، ڕاستەوخۆ دەبوونە کۆمەڵ، ئەوە دیاردەی جیهانگەرایە کە هـەر هـێندەی وڵاتـانـی تـر دەربـارەی دەوڵەتەکانی کۆمۆنیستی پێشو ڕاستە.

هاوکات، ئەگەرچی فرەجۆری کۆمەڵایەتی جیاوازبوو، بنەمای کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کۆمۆنیستی (هـەر لەو ڕووەوە پۆست کۆمۆنیست)، هەم لە هەر وڵاتێک و هەم لە نێوان وڵاتاندا، هەرگیز جیاواز نەبوو. ئەوە بەو مانایەیە پێویستە لەبارەی نەریتە کۆمەڵایەتییەکانی تایبەتی هەر وڵاتێکی پۆست کۆمۆنیستی هەستیاربین و بە تایبەت دەبێت بزانین، لە کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستیدا (گروپە هاوبەرژەوەندەکان) دیار و هەندێکجار ڕێکخراو بوونیان هەبوو، بەشێوازی جیاجیا لەگەڵ پرۆسەی پەرینەوە لە مامەڵە دابوون. ئەو گروپانە هەم بەناوی (هاوبەرژەوەندی) و هەم وەکو (گروپ)، گروپی نائاسایی بوون، کە زۆرجار گیرۆدەی پەیوەندی ئیداری پاشماوەی ڕژێمی کۆن بوون،

یان لەلایەن تۆڕە نافەرمییەکانی باڵادەست بەردەوامبوون و بە هەرەسهێنانی کۆمۆنیزم باویان بووە. بە تایبەت، ئاشکرایە ڕژێمە کۆمۆنیستەکان ڕێی گەشەیان بە توخمی یەک (دەوڵەتەشاری تەریب) (جۆری کۆمەڵگەی دووەم) دابوو، هەڵگری کۆرپەلەی کولتورێکی مەدەنی و دەستەبژێرانی بەدیل بوون، دەیانتوانی هاوکاری بنەماکانی سیاسەتی پۆست کۆمۆنیستی بکەن، تەنانەت ئەگەر خاوەن بەرژەوەندی ڕاستەوخۆی ڕوخانی سیستمی کۆن نەبوون.

مەترسی کاردانەوەی پۆپۆلیستی سەبارەت بە بەرنامەکانی بەجیهانیکردنی حکومەتەکانی پۆست کۆمۆنیستی، مەترسییەکی ڕاستەقینە بوو. لە ڕاستیدا، حکومەتی مەکیار لە سلۆڤاکیا، تا سەرنەکەوتنی لە هەڵبژاردنەکەی سێپتەمبەری 1998، نوێنەری جۆرێک پۆپۆلیزم بوو لە دەسەڵاتدا و لە خۆرئاوا بێزاربوو، بەرگەی کەمینەکانی نەدەگرت و ئاواتی بۆ ڕابردو دەخواست. پۆپۆلیزم لە بنچینەدا دژی لیبراڵییە و شار وەک سەرچاوەی گەندەڵی دەرەکی ڕەتدەکاتەوە. گرنگتر لەوە هەندێکجار دەگوترێت زۆربەی ئەو هەلومەرجانە لە هەندێک وڵاتی پۆست کۆمۆنیستی هاتونەتەئاراوە کە بوونە هۆی سەرهەڵدانی نازیەت لە ئەڵمانیا. زۆربەی خەڵک هەست بە جۆرێک داماوی نەتەوەیی دەکەن و بەدوای قەڵغانێکدا دەگەڕێن. لە سۆڤێت، زۆر گروپی فاشیستی نوێ دەرکەوتون و بەرکەوتەی دژەیەهودی تەنانەت لە هەندێک

سەرۆکانی ناوچەیی بینراوە. پێکهاتەی مەیلی ناسیۆنالیستی بۆ خۆباوەڕی و بەڵێنی سۆسیالیستی، کاریگەری گرەنتی کۆمەڵایەتی بۆ زۆربەی خەڵک هەبوو، بەڵام هەر لە ساڵی 1993 دەرکەوت، کە هاوپەیمانی (سور - قاوەیی)، لە ڕوانگەی سیاسییەوە نابەجێ و شەڕانگێزانەیە و ڕاسترەوی هەرگیز شتێک زیاتر لە پشکێکی کەمی دەنگی خەڵکی بە دەستنەهێنا - پشتگیری لە حزبی لیبراڵ دیموکراسی ڤلادیمێر ژیربنۆفسکی لە سۆڤێت، زیاتر دەربڕی دەنگدان بوو بە ئەو، تا بەرنامەی باڵی ڕاسترەو بە گشتی. لە ڕۆمانیا، حزبی فاشستی نوێ زۆربوو، لە کۆماری چیک، حزبی کۆماریخوازی میرۆسلاڤ سلادک ژیانی لە هاوڵ تاڵکردبوو، لە کاتێکدا لە هەنگاریا حزبی عەدالەت و ژیانی ستیڤان سزورکا، بۆ یەکەمجار لە هەڵبژاردنی 1998 چووە پەرلەمانەوە.

دەرکەوتنی کۆمەڵگەی مەدەنی نادیموکراسی، نارێکی پۆست کۆمۆنیستی مۆدێرنیتە دەخاتەڕو. زۆرجار دیموکراسی ئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی و پێشینەی کاملبوونی کولتورییە، بەڵام، بە هەمانجۆر کە لەبارەی چاکسازی پەیوەست بەبازاڕیش وابوو، جارێکی دیکە ڕووبەڕوی کاری گەورەی پشت ئەستور بەخۆمان بووینەوە، کە لەودا بڕیاردان لە {هەڵبژاردن}، کاری خواستراو پێش پێکهاتەی کولتوری و دامەزراوەیی دەکەوێت و

دەکرێت گرەنتی ئەو هەڵبژاردنە بێت. ئەمە پووچییەکی لۆژیکییە، چونکە بڕیارە دیموکراسی ئاشنای بڕیاردان لە ئاستی واقعیەتی ڕۆژانەبێت، بەڵام ناتوانێت بەهۆی کاری ئازادی مرۆڤەوە ببێتە میتۆدێک بۆ سەپاندنی خۆی بەسەر کۆمەڵگەدا. کەوایە، پێویستە لە بواری کولتوری و دامەزراوەییەوە لە دیموکراسی بگەین و نابێت وەک کارێکی جیهانگیر بەسەر تێکڕای مرۆڤایەتیدا بیسەپێنین. بە دیموکراسیکردنی پۆست کۆمۆنیستی لەم دورنمایەدا، زیاتر دەبێتە پڕۆژەیەکی گونجاوی سەروی ئایدیۆلۆژیای دیاریکردن. دیموکراسی لەڕوانگەی لیبراڵییەوە، ئایدیالێکی ڕوتەڵییە، بەڵام جیهانگیرە، کەچی بەهۆی جیاجیاوە هەموو کۆمەڵگەکان ناتوانن لەم پێدراوە بەهرەمەندبن (زۆربەیان بانگهێشتدەکرێن، بەڵام ژمارەیەکی کەمیان هەڵدەبژێردرێن)، بەمجۆرە پلەبەندییەک لە دەوڵەتان دێتەئاراوە و لەودا خودی دەوڵەتانی دیموکراسی ئەو پلەبەندیەیان هێناوەتەئاراوە، دەکەونە سەروی هەڕەمەکەوە. پێشنیازی ئارنست گلمەن لەمبارەیەوە توشی کێشەی هاوشێوە بووە و پێویستە وشەی (کۆمەڵگەی مەدەنی) بۆ (دیموکراسی) بگێڕێتەوە. کاتێک یەکێک مل بۆ زۆرینەیەک لەشێوە سیاسییەکان دەدات، بۆچی نابێت جۆری جیاجیای سامانی کولتوری پەسەندبکات، کە ڕەنگە هەندێکیان هزری کۆمەڵگەی مەدەنی بە لێکدژ وەرگرن؟

دامەزراندنی حزب

سێ ڕوانگەی سەرەکی لەبارەی لێکۆڵینەوە لە زیانەکانی پێکهێنانی حزبی پۆست کۆمۆنیستی هەیە: ڕوانگەی ستراکتۆری کۆمەڵایەتی جەخت لە درزەکانی کۆمەڵایەتی، بە تایبەت درزەکانی چینایەتی، ڕەگەزی، ئاینی و ناوچەیی دەکاتەوە؛ ڕوانگەی دەروونناسانە بەرکەوتە بە ناساندنی حزبی، لە پەیوەندی ئاکامی پشتگیری ئایدیۆلۆژیا دەکۆڵێتەوە؛ ڕوانگەی مێژوویی بابەتی (نوێگەری حزب) (نۆژەنکردنەوەی حزبە پۆست کۆمۆنیستەکان) و دەمارگیری دژە حزبی لە کۆمەڵگەیەکدا ڕاڤە دەکات، کە لە مێژبوو سیستمی تاکحزبی سەرکوتی کردبوون. سیستمی حزبی لە ئەورووپای ناوەند و سلۆڤانیا تاڕادەیەک بەردەوام دەرکەوتن، لە کاتێکدا لە شوێنەکانی دیکە، فرەحزبی هەرگیز نیشانەی بوونی حزبی کارا نەبووە –چ بگات بە سەرهەڵدانی حزبێکی هەژمونی جۆری ئیتالیا، لە هند و ژاپۆن ڕوی دابوو–. لە سیستمی سەرۆکایەتیدا، حزبەکانی پەرلەمان لە کاری دەوڵەت بێئاگابوون، زۆرسادە بڵێین، کاری ئەرێنی وایان نەدەکرد، بەمجۆرە خراپترین پێشداوەری دژی سیستمەکانی سەرۆکایەتی کۆماریان پشتڕاست دەکردەوە.

لە سۆڤێت، سیستمی حزبی تازە هەم بە میراتی سۆڤێت و هەم بە گەرای جوڵانەوەی نافەرمی زۆربەی حزبەکان فۆرمیگرت. حزبی کۆمۆنیست لەسەردەمی سۆڤێتدا، بەکردەوە

متوربەی دەوڵـەت کـراوەو حزب – دەوڵەتی دامەزراندبوو. هەنوکە، حزبی دەوڵەتئاسا سەرهەڵدەدەن، کە هەوڵیاندەدا دەسەڵاتی بنەماکانی دەوڵـەت بگرنەدەست، زۆربەیان بەم ڕوانگەیەی کە چەند لقێک لە دەزگای ئیداری، یان دامەزراوەی یاسادانان بکەنە کۆڵۆنیالی خۆیان. بە دەربڕینێکی دیکە، حزب لەجیاتی هێنانەکایەی بناغەیەکی جەماوەری لە خـوارەوە، پشتیان بە چالاکی جۆرێک پەیوەندی ستونی لەسەرەوە بەست. حزبی کۆمۆنیستی فیدراسیۆنی سۆڤێت (CPRF)، وەک حزبی جێگرەوەی سەرەکی لە وڵات، لە حزبەکانی تر زیاتر ئامادەی ئـەوکـارە بـوو، بە شێوەیەک لە دۆمـا جێی خۆشکردبوو، جێگەی سەرنجە، کە بە ئـارەزوی خـۆی، بـووە پارێزەری سەرەکی سیستمەکە و دوای ئۆکتۆبەری 1993 پەیدابوو، ڕێی لە سەرهەڵدانی گروپەکانی ڕادیکال ناسیۆنالیست، یان دیموکرات دەگرت و ناخودی بوون و سەقامگیرییان دەشێواند. هەندێکجار کەلێنی نێوان وەک دەڵێن (حزبی دەسـەڵات) و ئۆپۆزسیۆنی کۆمۆنیستی، تائاستی بزربوونی نزیکەیی کەم دەبـووەوە. لایەنگری هاوشێوە لە ئۆکرانیا هەبوو، حزبی کۆمۆنیستی زیندوکراوە لەودا، بە سەرۆکایەتی پترۆ سیمۆننکۆ بۆ بەهێزترین حزبەکانی Verkhovna Rada گۆڕا.

ڕوی تایبەتمەندی سەردەمی پۆست کۆمۆنیزم لە هەموو شوێنێک، خستنە ململانێوەی حزبەکان و سیستمی حزبی کۆن بوو بەشێوەیەک، کە بۆ نمونە، میدیاکان وەک {ناوەند} ی جێگرەوەی گوتاری سیاسی ڕەسەن کاردەکەن و کەلێنی

چینایەتی کۆن و ئایدیۆلۆژیای گرنگی ڕابردو، جێی خۆیان دەدەنە پەیوەندی پۆست پیشەسازی خەیاڵکردنەوە و چۆنایەتی ژیانەوە. ئەو ڕوەی جیهانگیری پۆست کۆمۆنیزم، بە تایبەت لە وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو توندە. ئەگەرچی زۆربەی وڵاتان هەوڵی بەهێزکردنی تۆکمەیی سیاسی و سەرهەڵدانی حزبی تەبا و بەردەوامییان بۆ ئەندازیاری سیستمەکانی هەڵبژاردندا، بەڵام گۆڕینی دەستور بەس نەبوو. ئامانجی دامەزراندنی حزبی سیاسی لە دیموکراسی مۆدێرندا، بۆ ئەنجامدانی چەندین کارە، بەڵام لە هەمویان گرنگتر ئیرادەی پاڵپشتی {جەماوەری}یە لە بەرنامەی تاڕادەیەک گونجاو، نوێنەرایەتی پێویستییەکان و بەرژەوەندی کۆمەڵگەی مەدەنی، دەربڕی بۆچوونە لەبارەی ئامانجی نەتەوەییەوە. ماهیەت لە زۆربەی کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیزم، تاڕادەیەک زۆرکردن بوو لە ئەرکی قۆناغی پەڕینەوەی یەکگرتوی بەرنامەیی و لاواز لە خستنەڕوی بەدیلی گونجاو، ئەمە کاتێک بوو کە لاوازی ڕێژەیی جیابوونەوەی بەرژوەندی لە کۆمەڵگەی مەدەنی و چوارچێوەی پەراوێزی ئامانجی نەتەوەیی هەموویان دەستلەناودەست، تاببنە کۆسپی بەردەم سەرهەڵدانی حزبی داهاتوبینی بەهێز. چالاکی سیاسی حزبی لە پەیوەند بە سەرۆکانی بەهێز و بەرنامەکانی لاساییکردنەوەی نائەدەبی و سەرنەکەوتو، ئەگەر نەڵێین بەرەو دابەزین، فۆڕمیگرت، بۆ خۆی سەریکێشایە ئەو هەستەوە، کە زۆربەی لە قەڵەمدراوەکانی چالاکی سیاسی حزبی، جگە لە لاساییکردنەوەی ژیانی سیاسی ڕاستەقینە هیچی دیکە نەبووە.

دووباره پەیکەربەندی نەتەوەیی

هەرەسهێنانی ئیمپراتۆریەتی سۆڤێت لەنەکاو، {بابەتی} فەرمانڕەوایەتی نەتەوەیی هێنایە ناوەندی گۆڕەپانی سیاسەتەوە و بەرهەمەکانی سەربەخۆیی کەوتە دەست کەسانێک، کاتێک پەڕەکە هەڵدرایەوە لە پێگەی باش دابوون، کە بە دەگمەن ویسترابوو - چ بگات بەوەی شەڕیان لەپێناودا کردبێت -. سەربەخۆیی نەتەوەیی لە قەفقازیای باشور، نەریتێکی زۆر بەهێزی هەبوو (لە ڕاستیدا، ئەرمەنستان و گورجستان لە ساڵانی بەرایی دامەزراندنی سۆڤێت سەربەخۆ ببوون)، بەڵام لێرەشدا پێکدادانەکانی پەیوەست بە خاک، سەرچاوە، سنورەکان، قەیرانی توندی ئابوری ترسناکتر کرد. لە ئاسیای ناوەڕاستدا، دۆخەکە زۆر هاوشێوەی وڵاتانی پۆست ئیمپریالیزمی ئەفریقیایە، کە (خەتی کێشراوی سەر لم)، نە واقعیەتەکانی مێژوویی و نە ناکۆکییەکانی نەتەوەیی پێچەوانە دەکردەوە. لە یوگسلاڤیای پێشو، گۆڕانی دانیشتوانی تێکەڵاو بۆ دەوڵەتەکانی (نەتەوەیی)، بووە هۆی یەکەم شەڕی ئەوروپای دوای 1945.

جێگەی سەرسوڕمان نییە، ڕوی تایبەتمەندی پۆست کۆمۆنیزم، باوی خوێندنەوەی پەیوەست بە نەتەوە بووە، ئەگەرچی هەندێک چەمکی بنچینەیی ئەو بابەتە، بە چارەسەرنەکراوی ماونەتەوە. نەتەوە و دەوڵەت چ پەیوەندیەکیان بە یەکەوە هەیە؟ دیموکراسی تا

چەند پەیوەستە بە هەستی ناسنامەی نەتەوەییەوە؟ بەڵام چ ئاستێک لەو پەیوەستییە لە ڕادەبەدەرە و کەی ناسیۆنالیزمی ئەرێنی و دامەزرێنەری دەوڵەتی (ئۆکرانیا)، بۆ ناسیۆنالیزمی نەرێنی و کاولکاری دەوڵەتی (سربستان) دەگۆڕێت؟ ئایا دەسەڵاتی تازە سەرهەڵدراو لە بیلاروسیا، بەهۆی لاوازی هەستی ناسنامەی نەتەوەییەوە هاتەئاراوە، یان توێژی دەستەبژێر ڕێگەیان لە دامەزراندنی نەتەوە گرت، کە پێیان باشبوو بە وەهازانینی یەکێتی ڕەگەزی سلاڤ و مانەوەی بەشی زۆری ئابوری کۆن، وەک بەشێک لە هەوڵێکی بەرژەوەندخوازانەی دەسەڵات بپارێزێت؟

پێویستە ناسیۆنالیزمی سیاسی لە ناسیۆنالیزمی نەتەوەیی جیابکرێتەوە. لە کاتێکدا ناسیۆنالیزمی دەوڵەتی نەتەوەیی (بە ڕیزپەڕی چەند بابەتێکی زەق، وەک کرواتیا و سربستان) بەرەو ئاوابوونە، ناسیۆناله گروپییەکانی نەتەوەیی، بە شێوەیەکی بێپێشینە لوتکەیان گرتوە. ناسیۆنالیزمی نەتەوەیی، بەوجۆرە ئەوەی دووەم ناودەنێن، دەکۆشێت ناسنامە، زمان و کولتوری گروپێکی نەتەوەیی تایبەت بەهێزبکات و زیاتر بەجۆرێک سەربەخۆیی ئیداری بۆ ئەو گروپە بەدەستدێنێت، ئێستا کە ناسیۆنالیزمی سیاسی دەوڵەت، لە تۆڕێکی گەشەی لە پرۆسەکانی بەجیهانیکەر و جیهانگیر بەرتەسک دەبێتەوە. سەرچاوەی ئەو بابەتە لە نێوان دوو ڕوانگەی تێکڕایی، بۆ ناسنامەی نەتەوەیی مۆدێرن دابەشدەبێت. ڕوانگەی

یەکەم، ڕوانگەی (سەرەتاییانە)یە دەڵێت ناسنامە لە ناخی تایبەتمەندی بەردەوامی ئاین، زمان و ئەدەب و دابونەریت دا سەرهەڵدەدات. ئەنجامی لۆژیکی ئەو ڕوانگەیە بۆ سەرەتا یان پاڵنەرێکە، کارلتۆن هیز ناساندویەتی، واتە ئارەزوی هێنانەدی بنەمای (نەتەوەیەک، دەوڵەتێک). ڕوانگەی (مۆدێرنیستی) دووەم پێ لەسەر ئەوخاڵە دادەگرێت کە ناسیۆنالیزم، وەک تۆم نایرن دەڵێت، (نەخۆشی مێژوی گەشەی مۆدێرن)ە. گلنەر دەیگوت ناسیۆنالیزم بەهۆی بە مۆدێرنکردن و فراوانبوونی مەیدانی سیاسەت دێتەدی، بۆ لەخۆگرتنی توخمێکی جەماوەری و هۆکارێکە بۆ یەکپارچەکردنی ئەو کۆمەڵگەیانەی کە پەڕینەوە بۆ مۆدێرنیتە دەیانخاتە ململانێوە. تەوەری پێناسەکردنی مۆدێرنیستی گلنەر، ویستی گەیشتن بە تەبایی نێوان دەوڵەت و نەتەوە، نێوان ئاست و سنوری دەوڵەت و کەوشەنی کولتورە. دەکرێت ناسیۆنالیزم لەوکاتەدا وەڵامی زیان و ئەو فشارانەبێت، کە بەهۆی شۆڕشی پیشەسازییەوە دەکەونەوە، دەربڕی کاردانەوەی ترس و فشاری سەرچاوەگرتو لە پەڕینەوەی ژیانی کۆن، دەکرێت بۆ ژیانی مۆدێرنیش بێت، بەڵام، سەنگەری مۆدێرنیستی شێوازەکانی کۆنی ناسنامەی کۆمەڵی بە لانیکەم دەگرێت. ئەنتۆنی سمیس جەختیکردۆتەوە ئەگەرچی ناسیۆنالیزم دیاردەیەکی مۆدێرنە، بەڵام پشتی بەنەریتە مێژویی و ناسنامەوەرگرتنی پێش مۆدێرن ئەستورە.

نەریتخوازان ڕوانگەیان بۆ ناسیۆنالیزم جیایە.

مەنکور ئۆڵسون ئاماژە بەوە دەکات کە ناسیۆنالیزم:

زۆرجار بیروباوەڕێکی سەرەتایی پێشتر هەبوو نییە، کە هێزەکانی دیکە خۆی لەگەڵ دەگونجێنن – زیاتر ئاکامێکە تا هۆی یەکەم ئەنجامی سیاسی. زۆربەی کاتەکان، حکومەتەکانن ناسیۆنالیستەکان دەئەفرێنن و ناسیۆنالەکان نین کە دەوڵەتی نەتەوەیی دەخولڵقێنن... سێگۆشەیەکی بەناوبانگ هەیە دەڵێت: تەنانەت زمانیش زۆرتر شێوەزارەکە پشتی بە سوپایەک ئەستورە...

بە ڕای ۆڵسون، بۆیە کاری هەرەوەزی شۆڕشگێڕانەی کۆمارەکانی سۆڤیێتی پێشو شیاوبوو، کە پاڵنەری بژاردەیی بەدیهێنەری ئەو، بە تایبەتی تاکە پێکهێنەرەکانی دەوڵەتێکی کۆرپەلەیی، پێشتر هەبوون. ڕاجرز برو بروبیکەر پەرەی بەو هزرە داوە و بیرکردنەوەی تەوەری (دەوڵەتەکانی نەتەوەساز)ی پێشنیازکردوە، ئەو ڕژێمانەی کە {سەرەتا} دەوڵەتیان هەیە و پاشان هەوڵدەدەن ڕەنگی نەتەوەیەکی باڵادەستی لێبدەن. ئەم هزرە لە خشتەبەرە، چونکە جیاوازی ڕەها لە نێوان مۆدەکانی مەدەنی و نەتەوەیی نەتەوەساز دەکرێت، لە کاتێکدا ئەمانە خاڵی جیاجیای نەپسانەوەیەکن. بۆ نمونە، ئۆکرانیا لەسەر خاکێک گرفتاری پرۆسەی ئاڵۆزی نەتەوەسازێکە، کە لە یەکێتی سۆڤیێت بە میراتی گرتوە و ئەگەرچی لەوێ پرۆسەی بەهێز (بە ئۆکرانی کردن) بوونی هەیە، بەڵام ئەم پرۆسەیە وەک پێویست هەرەشە

لە 1.4ی دانیشتوان ناکات، کە لە ڕوانگەی نەتەوەییەوە ئۆکرانی نین. هەموو پرۆسەیەکی بە ئاوەز کاریگەری نەتەوەسازی، پێویستی بە توخمی نەتەوەییە، بەڵام ئەو پرۆسەیە وەک پێویست نابێتە شێوازی نەتەوەییانە -چ بگات بە (نەتەوەسازانە)- بە خۆوەبگرێت. جیاوازی نێوان (ناسیۆنالستەکان) (ناسیۆنالیزم) و (نەتەوەیی) (ناسیۆنیزم)، ئەگەرچی ئاڵۆزە، دەکرێت لەبارەیەوە سودمەندبێت، چونکە دووەمیان بە مانای هاتنەئاراوەی ناسنامەیەکی نەتەوەیی سەروی نەتەوەییە و دەکرێت بە ڕاشکاوی سۆڤێتی، ئۆکرانی، یان هەرشتێکی دیکەبێت، بەڵام سەرچاوەی لە گروپێکی نەتەوەیی تایبەت نەگرتبێت...

ئەمڕۆ ناسیۆنالیزمی نەتەوەیی ڕوبەڕوی کۆسپی پرۆسەکانی بە جیهانیکردن و جیهانگیرسازی بۆتەوە (ئەگەرچی هەرگیز ڕەتناکرێتەوە)، بۆ نمونە، ویستی ڕۆمانیا بۆ چوونەپاڵ یەکێتی ئەوروپا و ناتۆ وایکرد ئەو وڵاتە پەیمانی مودت لەگەڵ هەنگاریا ببەستێت و داوای سۆڤێت بۆ چونەپاڵی ڕێکخراوە ئابوری و سیاسییە نێودەوڵەتیەکان، تا ئێستا بەری بە تۆڵەکردنەوەی نەتەوەیی گرتوە. ئەگەر ئەوبەڵگەیە ئاشنا بێتەبەرچاو، بەو هۆیەیە کە لیبراڵەکان بە درێژایی 150 ساڵی ئەو دواییە جێگیریان کردوە. لیبراڵیزمی ئابوری هەمیشە جمک بە پاسیڤیزم بووە. کارلتۆن هیز دەڵێت:

{لیبراڵەکان} جەختیاندەکردەوە کە بارودۆخی ئابوری مادی زیاتر لە کاری سیاسیدا چارەنوسسازە؛ لە ئێستادا، ناچاربوون خەڵک لە سەرکەوتنی لیبراڵیزمی ئابوری دڵنیابکەنەوە، ئاشتی و ئاسودەیی بۆ جیهان زامنبکەن و خۆیان لە زێدەڕۆییەکانی ناسیۆنالیزم ڕزگاربکەن.

جەنگی یەکەمی جیهان، ئەو بیروباوەڕەی لیبراڵ و مارکسیستەکانی لاوازکرد، کە ناسیۆنالیزم شێوەی بەتاڵکراوەی کۆمەڵەکانە و شوێنی خۆیان دەدەنە هاوپەیوەندییە فرەنەتەوەیی، یان چینەکان.

هەرگیز دۆزی کەمینەکان چارەسەرنەکراوە و دوو بنەمای بنچینەیی ڕێکخراوی ئاسایش و هاوکاری ئەوروپا (OSCE) -مافی دیاریکردنی چارەنوسی نەتەوەیی و دەستدرێژی نەکردنە سەر سنورەکان– بە ئاشکرا لێکدژن (بوونە خەم و کەسەر بۆ چیچانیەکان، کۆسۆڤۆیەکان و ئەرمەنیەکانی ناگۆرنوقەرەباغ). پێویستە دەوڵەتەکانی پۆست کۆمۆنیستی جارێکی تر سنورەکانی کۆمەڵ دیاریبکەن: کێ لەمسەری سنور و کێ لەوسەری سنورە. ئایا ڕۆمانیەکانی ڕۆمانیا، یان هەنگاریەکانی ترانسلڤانیا و سلۆڤاکیا لەمسەری سنورن؟ تورکەکانی بولگاریان، ئۆیگورەکانی زین جیانگ و تبتیەکانی چین لەکام سەرەن؟ هێشتا سنوری هەندێک وڵات کێشەی لەسەرە: پێدەچێت چیچانیەکان نایانەوێت بەشێک لە کۆمەڵی سیاسی سۆڤێت بن – بە هەر ڕادەیەکیش دیموکراسی بێت–، لە کاتێکدا

ئۆستیانەکانی باشور و ئەبغازیەکان داهاتوی خۆیان بە مانەوە لە فدراسیۆنی سۆڤیێتدا، بە دابینکراوی دەبینن. مەسەلەکە تەنیا ئەوە نییە چ کەسانێک خەڵک پێکدێنن، بەڵکو بە تایبەتی ئەوەیە دەبێت کەسانێک بە هاووڵاتی ئەژماربکرێن، بابەتێکە بە تایبەتی لە ئیستۆنیا و لیتوانیا توندە، وڵاتانێک ڕژێمی سۆڤیێت وەک ئامڕازی زەوتکردنی (ئیمپریالیزمی حەشاماتی) سودی لە کۆچپێکردنیان وەردەگرت، بەڵام ناکرێت تاکەکانیان (کە زۆربەیان ئێستا خانەنشینن)، بە بەرپرس بزانی. ئەمە بە هەمانجۆر مەسەلەیەکە بە گونجان بە کۆمۆنیزم دەبەسترێنەوە و لە بەشی داهاتو شرۆڤەیان دەکەین.

هەرگیز دیموکراسی خۆی لەخۆیدا بەرامبەر بە دامەزراوەی ناسیۆنالیزم نییە؛ لە ڕاستیدا، زۆرجار پێچەوانەکەی ڕاستە. دەکرێت شێوازخوازی دیموکراسی هۆکاری بەهێزکردنی سازدانی ناسیۆنالیستی بێت، بە هەمانشێوە کە لە یوگسلاڤیای پێشو هەبوو. بەهەمانجۆر کە زەکەریا ئاماژەی پێدەکات، (لە کۆمەڵگەی لێکجیابووەوە، هاتنەناوەوەی دیموکراسی لە ڕاستیدا ناسیۆنالیزم، گرفتاری نەتەوەیی، تەنانەت شەڕ هەڵگیرساوە، کە پێشینەیەکی دەستورانەیان نییە).

زەکەریا، بە سودوەرگرتن لە ڕوانگەی مایکل دویل، بەم دواییە لە کتێبەکەیدا شەڕ و ئاشتی (1997)، دووپاتیکردۆتەوە و دەڵێت نەک دەوڵەتە دیموکراسییەکان،

بەڵکو زیاتر ئەو دەوڵەتانە شەڕی یەکتری ناکەن، کە گۆڕەپانی لیبراڵیزمی دەستورانەیان هەیە: (زۆرجار لەو وڵاتانە سەرهەڵدانی دیموکراسی ناسیۆنالیزمی دەمارگیر و شەڕ هەڵگیرسێنەر لەگەڵ خۆی دەهێنێت، کە پێشینەی لیبراڵیزمی دەستورانەیان نییە) (2). ئەو هەموارکردنە چاکسازییەکی گرنگە لە پۆست کۆمۆنیستدا، کە زۆربەی کات لەبارەیەوە، زیاد لە پێویست جەخت لە زمانی هاتنەئارای سیستمەکانی دەستوری تەبا بە بارودۆخی نەتەوەیی وڵاتانی تایبەت، بنەما و پرۆسەکانی ڕوتەڵی (بە دیموکراسیکردن)، کراوەتەوە.

نوێکردنەوەی لایەنگری نێودەوڵەتی – دەوڵەتە نوێیەکان لە یاسایەکی تازەدا

ڕوخانی کۆمۆنیزم بۆ سیستمی نێودەوڵەتی، چ مانایەکی هەیە؟ ڕۆبێرت کۆپەر، پێیوایە ئەو ڕوداوە مانای بە سەردەمکردنی هەبوو:

سالی 1989، پچڕانێکی لە مێژوی ئەوروپادا نیشاندا. ئەوەی لە 1989 ڕویدا، لەروداوی ساڵەکانی 1789، 1815 یان 1919ی تێپەڕاند. ئەم مێژوانەش، وەک 1989، مێژوی شۆڕش، هەرەسهێنانی ئیمپراتۆرەکان و سەرلەنوێ ڕێکخستنەوەی قەڵەمڕەوەکانی دەسەڵاتن، بەڵام ئەوگۆڕانە لە چوارچێوەی جێگیرکراوی هاوسەنگی هێز و فەرمانڕەوایەتی سەربەخۆی دەوڵەت ڕویاندا. 1989

جیاوازبوو. ئەو ساڵانە، سەربارى گۆڕانى بەرچاو کە لەودا ڕویدا -شۆڕشەکان و سەرلەنوێ ڕێکخستنەوەی هاوپەیمانییەکان- گۆڕانی ژێرخانی شایستەی سیستمی دەوڵەتی ئەوروپای نیشاندەدا.

کۆپەر پێیوایە، ئەو گۆڕانە نیشاندانی کۆتایی سیستمی هاوسەنگی هێزبوو لە ئەوروپا، گۆڕان لە نمونەی پەیوەندی نێودەوڵەتی مەزەندەکراو، یان دەرکەوتنی سیستمی دەوڵەتی ئەوروپای مۆدێرن لە ڕەوتی ئاشتی ویستفاڵی 1648، تەنیا سیستمی کۆن ڕتوش ناکرێت، بەڵکو سیستمی نوێ سەرهەڵدەدات، پشتی بە جۆرێکی نوێی فەرمانڕەوا ئەستورە، کە لەودا فەرمانڕەوای نەتەوەیی بەهۆی فراوانبوونی گۆڕەپانی دەسەڵاتی پرۆسە شێوازمەندەکانی، دادگا نێودەوڵەتیەکان، ڕاگەیەنراوی جیهانی، دواپەسەندکراو و هاوشێوەیان لاوازدەبێت. ئەو باسە نوێ نییە، بەڵام لەژێر ڕۆشنایی گۆڕانکارییەکانی دوای 1989، بلەزیەکی تایبەت بەخۆوەدەگرێت. لە ڕاستیدا، خەریکە پێناسەکردنی فەرمانڕەوایەتی دەگۆڕێت، (دەستتێوەردان) لە کاری ناوخۆیی دەوڵەتەکان، کێشەی یاسایی پڕدەسەڵات بەخۆوە دەگرێت. ئەوە پرۆسەیەکە کە بۆ جیاکردنەوەی گەشەی چەندایەتی نێودەوڵەتی بوون ناویدەنێم جهانگربوون - گۆڕانی چۆنایەتی لە ڕوداندایە و لەودا ڕێکخراوەکانی وەک ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان، ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی و دادگای سزای نێودەوڵەتی لەسەر

ڕێساکانی جیهانگیری تایبەتی (کە لە مافەکانی مرۆڤ، سیاسەتەکانی ژینگە، ڕژێمە بازرگانییەکان و سیستمەکانی دارایی دەکۆڵنەوە)، پێکدێن و پاشان بەشێوازی جیاجیا دەیان(پارێز)ن. (دەوڵەتێکی سیاسەتکار) جیهانی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا چەکەرەیکردوە. (دواپەسەندکراوی هیلنسکی)، پێشتر فەرمانڕەوایەتی نەتەوەیی سیستمە کۆمۆنیستەکانی لاوازکردبوو، هەرەسهێنانی داهاتوی ئەوان لە ئەوروپا، کۆسپێکی گەورەی سەر ڕێی سەرهەڵدانی چاخێکی لابرد، کە ئێستا یەکەم ئاماژەی دەرکەوتنی دەبینین.

پەلاماردانی پۆست کۆمۆنیزم، خۆی لە گۆڕانی تێگەیشتن لە شوێنی جوگرافی نیشاندا. زاراوەی (ئەوروپای خۆرهەڵات)، تەنیا دوای جەنگی دووەمی جیهان، بۆ نیشاندانی دابەشکارییەکانی جەنگی سارد باویبوو. (پەیمانی دەوڵەتی نەمسا) 1955 ڤیەننا، کە لە ڕوانگەی جوگرافییەوە لە پراگ خۆرهەڵاتی ترە، لە {قەڵەمڕەوی} (خۆرهەڵات) لایبرد و بە نرخێکی خەیاڵی بێلایەنی ئەم وڵاتە، ڕێیدا نەمسا لە بەرهەمەکانی ڕەونەقی ئابوری دوای شەڕ، سود لە خۆرئاوا وەربگرێت. ئەمڕۆ، پەیوەندی ڕو لە گەشەی نێوان هەردوو وڵاتی سنوری سۆڤێتی پێشو هاتۆتەئاراوە، کە نیشانیدەدات چەمکی ئەوروپای خۆرهەڵات فراوان بووە و ئۆکرانیا، مۆڵداڤیا، بیلاروسیا و کۆمارەکانی باڵتیکیش دەگرێتەوە. ئێستا وڵاتانی لێوارەکانی باکوری بلۆکی سۆڤێتی پێشو (بە تایبەت هەنگاریا و کۆماری چیک)، خۆیان بە وڵاتانی ئەوروپای

ناوەند دەناسێنن و کۆمارەکانی سۆڤێتی پێشوش، خۆیان سەر بە (ئەوروپای خۆرهەڵات) دەزانن و ئەوە نیشانیدەدا، هەنگاونانی گرنگی سەفەری دورودرێژی ئەو وڵاتانەیە بەرەو (ئەوروپا). ڕاگەیەنراوی هاوبەشی پۆڵەنداو ئۆکرانیا، هێمای کۆتایی سەدەکانی نیازخراپی بوو بۆیەکتری و پۆڵەندا و لیتوانیا پەیوەندی خۆیان ڕێکخست و لە ڕاستیدا وا لەیەکتری نزیکبوونەوە، کە ڕۆژانی گەورەی دامەزراندنی کۆمەڵگەی بەرژەوەندی هاوبەشی پۆڵەندا - لیتوانیا بیردێنێتەوە و هاوکات ئۆکرانیا و ڕۆمانیاش لەسەر هێڵی سنورەکەیان ڕێککەوتن. مەترسییەکی دیکەی نێوان وڵاتانی ئەوروپای خۆرهەڵات (نوێ) و کۆن کەمبۆوە و هەر بەوچەشنە دورنمای پەیوەندیکردنی هەمویان بە یەکێتی ئەوروپا و ناتۆوە بەهێزبوو. ئەگەرچی ڤێتنام و لاوسیش هێشتا حزبە کۆمۆنیستەکان فەرمانڕەوایان دەکەن، دابەشکردنی ئاسیای باشوری خۆرهەڵات بۆ کۆمۆنیست و ناکۆمۆنیست، وەک جاران گرنگ نییە. سەرچاوەی نوێ بۆ دابەشکردنی وڵاتانی ئەو ناوچەیە، بە تایبەت لە نێوان وڵاتانی کۆمەڵە دورگەکان (ئەندۆنیزیا، سەنگافورە، مالیزیا، برونی و فلیپین) و وڵاتانی نیمچە دورگەی ئاسیای باشوری خۆرهەڵاتی (برمە، ڤێتنام، لاوس، کامبۆج و تایلاند) لە هاتنەئارادان.

لە کاتێکدا وڵاتانی کۆمۆنیستی لە قۆناغی جیاجیادا بە ئاڕاستەیەک گەشەیان دەکرد، باقی دنیا بە خێرایی شێتانە بە ئاڕاستەیەکی دیکە پێشدەکەوت. لە {سەردەمی} پۆست

کۆمۆنیزم، گۆشەی چوونەپاڵی سەرلەنوێی هەندێک وڵات {بە ئاڕاستەی کۆتایی} زۆربوو، لە ڕاستیدا پۆڵەندا، هەنگاریا و هەندێک وڵاتی تر پێشبینیان کردبوو (بگەڕێنەوە بۆ ئەوروپا). لەگەڵ ئەوەشدا، دیارە باسکردنی گۆڕینی ئاڕاستە بۆ وڵاتانی تر، زۆر دژوارتربوو. چۆن سۆڤێت دەیتوانی (بگەڕێتەوە ئەوروپا)، کاتێک لەگەڵ باقی کیشوەرەکان، هەمیشە پەیوەندی دوولایەنەی هەبوو؟ لایەنگری سیاسەتی دەرەکی بەجۆرێکی بەرچاو دەگۆڕاو لەسەر ئەوپرسیارە قوڵدەبۆوە: هاوڕێکانمان کێن، دوژمنەکانمان کێ و (ئەوی دیکە) کێیە؟ سەرەڕای بە گژداچونەوەی سۆڤێت بە میراتی کۆمۆنیزم، پێدەچێت سۆڤێت بۆ زۆربەی وڵاتان (ئەوی دیکە) بێت. هۆیەکی بوونی جیاوازی لە نێوان تایبەتمەندی پۆست کۆمۆنیزم لە ئەوروپای خۆرهەڵات و پۆست کۆمۆنیزم لە یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی ئەوەیە کە لە دووەمدا، وڵاتێک بووە پازدە وڵات. لێرەدا میرات (پۆست ئیمپراتۆری) توندی تایبەتی هەیە، نەک تەنیا بەهۆی بێزاری زۆرتر لە پەیوەندی ئیمپریالیزمی، بەڵکو بەهۆی هەمان شک و گومان لەوبارەیەوە کە ئایا قەت ئەو وڵاتە ئیمپراتۆری بووە یان نا. بۆ سۆڤێت، قۆناغ قۆناغی پاشەکشەیە، بەڵام بۆ چواردە وڵاتەکەی تر، قۆناغ قۆناغی ڕزگارییە. دینامیکی ئەو بارودۆخانە بەرامبەرن و ئەو پرسیارە قوتدەکەنەوە، کە تا چەند دەکرێت ئەزمونی زۆرلێکجیا بۆ ڕەهەندێک کەمبکاتەوە.

کۆتایی جەنگی سارد، ڕەوانییەکی نوێی بە سیستمی نێودەوڵەتی بەخشی. ڕوخانی دیواری بەرلین، هەڵگرتنی قەدەغەبوونی چالاکی کۆنگرەی نەتەوەیی ئەفریقیا (ANC) و ڕێکخراوە قەدەغەکانی دیکە، لەوانە حزبی کۆمۆنیستی ئەفریقیای باشور، لە لایەن دوکلەرک، دوای 2ی فەوریەی 1990 بوو. بە ڕای گیلیۆمی، گۆڕانی ناوەندی نێودەوڵەتی کۆنگرەی نەتەوەیی ئەفریقیای ناچارکرد واز لە خەباتی شۆڕشگێڕیەکەی بێنێت، لە کاتێکدا کۆتایی جەنگی سارد، توانای پێدا ئەو ڕێکخراوە بەهێزێکی تەواو ناوخۆیی ئەژماربکرێت، کە لەمەودوا بەشێک نییە لە خەباتی جیهانی دژی کۆمۆنیزم. لەگەڵ ئەوەشدا، ماهیەتی ئەو پەیوەندییە پێویستی بە لێکۆڵینەوەیە. گۆیلکە بەمچەشنە ئەو دۆزە فۆرمۆلە دەکات: (ئایا ڕێکەوت بوو ئەو دوو کۆمەڵەیە بەیەکەوە ڕویاندا، یان ئەمان لانیکەم تاسنورێک، بەرهەمی گۆڕان بوون لە خودی سیستمی نێودەوڵەتیدا؟) ئاڵوگۆڕی تەکنەلۆژیا، قەیرانی وزە و سەرهەڵدانی بازاڕی جیهانی سیستمە کۆمۆنیستەکان، ڕژێمی ئاپارتایدو شێوەکانی تری دەسەڵاتی بە ڕێژەیەک خستەبەردەم هەڕەشەوە. بە ڕای فۆکۆیاما، وەڵام ڕونبوو:

ئەگەر ئەو پرسیارە وەڵامی هەبێت، کە بۆچی ئەفریقیای باشور لە بەرایی دەیەی 1990 بەرەو دیموکراسی هەنگاودەنێت، وەڵامەکەی ئەوەیە، ئەفریقیای باشوریش، وەک یەکێتی سۆڤێت، چین، کۆریای باشور، بەرازیل و تایوان

قۆناغێکی بە مۆدێرنکردنی دەسەڵاتخوازانەیان تێپەڕاندوە، کە خەسڵەتی کۆمەڵایەتی و ئابوری دەستەبژێرانی وڵاتی تەواو وەرچەرخاند.

دەکرێت ئاماژە بەوە بکرێت تەنانەت وڵاتانی وەک زامبیا لە 1990، ڕوبەڕوی کێشەی بە دیموکراسیکردن بوونەتەوە، کە بە مۆدێرنکردنی گرنگییان تێپەڕاندوە. جێگرتنەوەی یەکەم نەوەی سەرۆکانی پۆست ئیمپریالیزمی، شاڵاوی سەردەمی نوێی سیاسەتی پۆست ئیمپریالیزمی لەناوچەکەدا نیشاندا. هاوکات، گۆڕانی شێوازمەندی وەک فیوزی نیوە سوتاو کاریکرد کە بە کۆتاییهاتنی جەنگی سارد دەستیپێکرد و ڕێیدا دیکتاتۆرەکانی وەک دیکتاتۆری مۆبۆتۆ لە زائیر بڕوخێنن (کە ئێستا پێیدەڵێن کۆماری دیموکراسی کۆنگۆ).

تایبەتمەندی بەرجەستەی نوێکردنەوەی لایەنگری سیستمی نێودەوڵەتی دوای {روخانی} کۆمۆنیزم ئەوەیە، کە یاسای نوێ زادەی گفتوگۆ نەبوو –، نوسخەی خۆرئاوای وەک تاکە بژاردەی شیاو سەپێنرا. ئەزمون پێماندەڵێت سیستمی سەپاندن زیاتر لەو سیستمانە کەمتر جێگیرن، کە لە ڕێککەوتنی ئارەزومەندانە سەرچاوەدەگرن. دوای جەنگی دوەمی جیهان، کۆنفرانسی ڤیەننا لە 1815، یان کۆنفرانسی پاریس لە 1919 نەبەسترا، دوای کۆتاییهاتنی جەنگی ساردیش گفتوگۆی گشتی بنەماکانی سیستمی نوێ ئەنجامنەدرا. هاوڵ ئاماژەیپێکرد کە (سیستمی نوێ پاشەکشەیکردوە، بەڵام هیچ کەسیش سیستمی نوێی نەئەفراندوە)، بەمشێوەیە هۆشداریدا:

ئەگەر خۆرئاوا، لەگەڵ تەواوی هێزە دیموکراسییەکانی تری جیهان، نەتوانن لە هێنانەئاراوەی هاوبەشی سیستمێکی نوێی کاری ئەورووپی و ئەورووپی - ئاسیایی بکۆڵنەوە - کە لە سیستمی دوو جەمسەری کۆن باشتربێت - کەسێکی دیکە دەتوانێت ئەوکارە بکات....

چەمکی (سیستمی نوێی جیهانی) پۆست کۆمۆنیست، یەکەمجار جۆرج بۆش لە ساڵی 1990 پێشنیازی کرد و پاشان نەزۆک بوو، بەڵام بووە خاڵی پشت پێبەستنی نەیارانی ڕتوشی نوێی پەیوەندی نێودەوڵەتی. جۆوێت و زۆرکەسی تر، ئەو هزرەیان گۆڕی تا (نادیسپلینی نوێی جیهانی) نیشانبدەن. لە سۆڤێت، هەمان دەربڕین (سیستمی نوێی جیهان)، لە لایەن (ئیمپریالیزم) و (سەرمایەداری)ەوە بەس بوو تا ڕۆڵی وتاری دوژمنی مرۆڤایەتی پێشکەوتو ببینێت. گنادی زیۆگانۆف، سەرۆکی حزبی کۆمۆنیستی فیدراسیۆنی سۆڤێت، ئەو هزرەی وەک ناوکی ناوەندی پەلامارەکەی بۆ خۆرئاوا و نەخشەی بەدخوازانەی گۆڕی (جیهان نیشتمان) و ماسۆنی بۆ لاوازکردن و پەراوێزخستنی سۆڤێت بە کاریهێنا - هاوکات دروشمی بوش و پێشکەشکردنی نامەکەی ماسۆنی ڕازێنراوە بە ئاگاییەک Nevus Ordo Seclorum لەسەر دۆلار، بۆ سەلماندنی ئەم بانگەشەیە بەس بوو! ئەم تۆنە بە ئازارە لە گوتەی هنری ترۆفیمنکۆ لەبارەی خواستی ئەمریکییەکان -شوێنکەوتنی لە قاودانی ئالدریج ئەیمز- دەکرا لەسەر ئەو

بنەمایە تێبیگەین کە سۆڤێت یەکلایەنە هەر سیخوڕێکی دیکە ئاشکرابکات: (ئاشکرایە هەندێک کەس لە ئەمریکا، سۆڤێت بە پۆرتۆریکۆ، لێیان تێکدەچێت).

هاوڵ ئاماژەیکرد کە ڕوخانی کۆمۆنیزم، (سەرئێشەیەکی گەورە) بوو بۆ خۆرئاوا: (هەرچۆنێکبێت، دنیای کۆن دنیایەکی سادەبوو... پاراستنی دۆخەکە تاکە ئامانجی ساڵەکانی کۆتایی تەمەنی... بوو. هاوکات، ئەو ڕکابەری خۆرئاوای یەکگرتوی دەکرد). بە کۆتاییهاتنی شەڕی سارد، جیهان لە دوولای گرنگەوە ترسناکتر بووە. هاوپەیمانەکانی جەنگی سارد، سنوری بۆ دەسەڵاتی دوو زەبەلاحی زیادکردنی چەکە ئەتۆمیەکان دادەنا و کۆنترۆڵی مادەی بەرایی تەکنەلۆژیای چەکی ناوکی زامندەکرد. ئێستا زۆربەیان نەماوە، بەجدی نیگەرانی سۆڤێت لەبارەی ئاسایشی ئارسناڵی ناوکی و پاشەکەوتی مادەی درزبردو، بۆ ئامادەکردنی چەک هەیە. هەر چەند بیلاروسیا، کازاخستان و ئۆکرانیا لە ساڵی 1992 وەک وڵاتانی نا ناوکی چوونە پەیمانی قەدەغەکردنی زیادکردنی 1968 (NPT) و چەکەکانیان بۆ سۆڤێت گواستەوە، بە تەقینەوەی چەکی ناوکی لە هندستان و پاکستان لە مەی 1998 و زیادکردنی ئەو چەکانە، هەنگاوی ترسناکی بۆ پێشەوە نا. هۆکاری ترسناکی دووەم، زیادکردنی گریمانەیی جەنگەکانی ناوچەییە بە کۆتاییهاتنی دیسپلینی سەردەمی جەنگی سارد، ڕودانی شەڕەکانی پاشەکشەی یوگسلاڤیا لەسەردەمی

جەنگی سارد چاوەڕوان نەکراوبوو، بە هەمانشێوە کە سۆڤیێت هێشتا هێزێکی بە توانا دەبوو، بە زەحمەت مەترسی دەستدرێژیکردنە سەر خاکی کوەیتی لە 1990 لەلایەن عێراقەوە قبوڵدەکرد. لە ئەمریکای لاتین، چاوخشاندنەوە بە کێبەرکێی پڕچەککردنی ناوچەیی، سەقامگیری ئەو کیشوەرەی خستە بەردەم هەڕەشەوە. لە هەموو شوێنێک، پۆست کۆمۆنیزم بە ململانێکانی پەیوەست بە دەوڵەتی نەتەوەیی، بە تایبەت هاوکاتی ململانێی هێزەکانی ئابوری دارایی بە جیهانی بوو، ئەوانەی توند کرد.

هیچ گرەنتییەک نییە کە دیموکراسی لیبراڵی لە ڤلادیۆستۆک تا ونکۆر، بخاتە ژێر کاریگەری خۆیەوە. لە ساڵەکانی نێوان دوو جەنگی جیهانی، ئەوسا وەک ئەمڕۆ سیاسەتکارانی تاقمگەراو زۆرجار گەندەڵ خەڵکییان نائومێد دەکرد و نەتەوەکانی سازش نەکەر، چارەسەری کێشەی خۆیان لە جوڵانەوەی دەسەڵات ویستانەدا دەبینی، دیموکراسی لە هەموو شوێنێک لە هەڵوەشانەوە دابوو. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوروپای پۆست ئیمپراتۆری و ئەوروپای پۆست کۆمۆنیستی، جیاوازی بەرچاویان بەیەکەوە هەیە. کۆمۆنیزم، بە هەموو خەوشەکانییەوە، هەندێک مەسەلەی سەرەکی بە تایبەت مەسەلەی جوتیاران و کێشەی گەشەی چارەسەرکرد، ئەگەرچی بەنۆرەی خۆی کێشەی دیکەی ئەفراند. کۆتایی جەنگی سارد کۆتایی بە سیاسەتی بلۆک هێنا و سیستمی نێودەوڵەتی لە ڕیشەوە گۆڕی و ڕێکخراوەکانی (بە زۆری

خۆرئاوایی) هێنایەئاراوە، کە جەنگی ساردی بەشێوەی دامەزراوەی هەمیشەیی یاسای پۆست کۆمۆنیستییان بنەمابەند کردبوو. کۆتایی کۆت و بەندەکانی جەنگی سارد، ڕەوانی نوێی بە سیستمی نێودەوڵەتی بەخشی و لە سیاسەتی ناوخۆی وڵاتانی وەک ئیتالیا و ژاپۆن، بەربەستەکانی گەشەی سیاسی لابران. (گەڕانەوە بۆ ئەورووپا) بۆ وڵاتانی ئەورووپای ناوەند کەمتر مەسەلەخوڵقێن بوو، ئەگەرچی زیاتر لەوەی پێشبینیدەکرا درێژەیکێشا، چونکە بۆ تەواوی وڵاتان لە کۆتایی 1990، زۆربەی مەسەلەکانی پەیوەند بە حکومەت چارەسەرکرابوو، هەرچەند پرسیارەکانی حکومەتی لە ڕەوان بووندا مایەوە. پێدەچێت لە هەندێک وڵات مەسەلەکە زیاتر پەڕینەوەیە لە دیکتاتۆرێکی کۆن بۆ دیکتاتۆرێکی تازە، تا پەڕینەوە لە تۆتالیتاریزمەوە بۆ دیموکراسی، بەڵام دیموکراسی لە شوێنەکانی دیکە لە هاتنەئارادایە.

پەراوێزەکان:

1.بە بۆچونی هانتیگتۆن، شەپۆلی یەکەم لە 1776 تا 1992، شەپۆلی دوەم لە 1945 تا 1960ی خایاند و شەپۆلی سێیەم لە باشوری ئەورووپا (پورتوگال) لە 1974 دەستیپێکرد، پاشان کە بچێتە ئەمریکای لاتین و دووبارە لە 1989 بۆ ئەورووپای خۆرهەڵات بگەڕێتەوە.

2. زەکەریا لە بەرهەمێکی بە سود وەرگرتن لە زانیاری جەک سنیدر و ئێدوارد مانسفێڵد نیشانیدەدات، کە لە 200 ساڵی ئەم دواییە (دەوڵەتانی بە دیموکراسی کراو زۆرجار زیاتر لە دەوڵەتانی دیکتاتۆر یان دیموکراسیە لیبراڵەکان بە پەلە پێشوازیان لە شەڕ کردوە).

5

قبووڵکردنی واقعیەتی کۆمۆنیزم

هەڵسەنگاندنی ڕابردوی کۆمۆنیزم، جەوهەری پۆست کۆمۆنیزم بە گشتی و ڕێبازە تایبەتییەکەیەتی. لە ساڵی ڕیزپەڕی 1989، جەنگی ساردی درێژخایەنی نێوان سەرمایەداری و کۆمۆنیزم کۆتاییهات، کە لە 1840، دەستیپێکرد. هەر وەک ڕۆبەرتۆ کمپۆس دەڵێت: (ئەوەی دووەم نمونە نییە. ئەو کارە بۆ هەندێک کەس کابوسە و بۆ ئەوانی دیکە سەرچاوەی نوستالۆژیا {داخ بۆ ڕابردو خواردن}؛ بەڵام ئیدی کۆمۆنیزم بۆ هیچ کەس سیمبول نییە).

ڕۆبەرتۆ لەسەر ئەو باسە بەردەوام دەبێت و ساڵی 1989، بە خاڵێکی سۆزداری مێژویی گەورە دەزانێت، (چ بگات بە هاوشێوەی 1776، ئەوسا پەڕینەوەی گەورە لە مرکانتیلیزم بۆ سەرمایەداری لیبراڵی و دیموکراسی دەستورانە دەستیپێکرد). ڕۆبەرتۆ خاڵێک بەم ناوەرۆکە لە خوزێ مریکۆر دەگوازێتەوە کە (کۆمەڵی سۆسیالیستی لە کۆتایی 1940، ڕۆڵی دادوەر و لە 1980 ڕۆڵی "زیندانیانی دادوەری"یان بینی).

بە ڕای بریجنسکی، (کۆمۆنیزم بە گشتی وەک نائاساییترین لادانی سیاسی و هزری سەدەی بیست لە یادەوەریەکاندا دەمێنێتەوە). قبوڵکردنی واقعیەتی کۆمۆنیزم، نەک تەنیا بە مانای ڕاگەیشتن بە ئاکامەکانی، بەڵکو لەوانەیە پێش هەموو شتێک تێگەیشتن بێت لەو خاڵە، کە (لادان)ی کۆمۆنیستی چۆن توانی لە ناخی نەریتەکانی عەقڵخوازی

و ڕۆشنگەری خۆرئاوا هەڵقوڵێت و پاشان لە کردەوەیدا، شێوازی توندوتیژی نەخۆش ئاسا بەخۆوەبگرێت، هاوکات لە بنەمادا پارێزەری ئایدیالی ئازادی بێت.

ویژدان، گۆڕەپان و شۆڕش

دەرچــــوون لـە ڕابــــردوی کـۆمـۆنـیـزم، پـڕۆژەیـەکـی دووڵایەنەیە؛ کۆمۆنیزم شتێکبوو لە سیستمی ئیدارەی کۆمەڵگە زیاتربوو، بووە بەشێکی زیندوی پێکهاتەی خودی کۆمەڵگە. لە هەنگاریا، پیتەر ستەرهیزی گوتی: (تەنانەت گەر ئەو خاڵە ڕاست بێت -کە بۆخۆی پێویستی بە سەلماندنە- هەنگاریا لە 1956، خۆی لە شەڕی کۆمۆنیزم ڕزگارکرد، بە هەمانجۆر کە سەگڵاوک لەسەر پێستەکەی دەخزێت، ئەمڕۆ هەرگیز ڕون نییە، لە کوێ سەگ کۆتایی دێت و ئاو لە کوێ هەڵدەقوڵێت). کۆمۆنیزم بۆ زۆربەی وڵاتانی ئەورووپای خۆرهەڵات لانیکەم شتێکبوو، دەسەڵاتی بێگانە بە سەریدا سەپاندبوون، بەڵام لە سۆڤێت ئەمشێوە ئاسانەی قبوڵکردنی واقعیەتی ڕابردو نەشیاوبوو. کۆمۆنیزم بووە بەشێکی مێژوی نەسڕدراوەی سۆڤێت، کە ڕوی تایبەتی دوو کۆتایی ترس {لەلایەک} و دەستکەوت {لە لاکەی دیکە} بوو. لێرەدا قبوڵکردنی واقعیەتی کۆمۆنیزم زۆر دژواربوو (وەک لە ئەڵمانیای دوای شەڕ دیتمان)، پڕۆسەی قوڵی فەرامۆشی کۆمەڵایەتی، لەگەڵ تەندروستی بژاردەیی مێشک، هاوکاری کۆمەڵگەی کرد، دەرۆستی گرفتاری ڕۆژانەی بێت.

تەنیا وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی نین، کە پێویستە واقعیەتی کۆمۆنیزمی قبوڵبکەن، بەڵکو (چ جای بە تایبەت) پێویستە کولتورەکانیش ئەو واقعیەتە قبوڵبکەن، کە ململانێی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕیان هێنایەئاراوە. سۆسیالیزمی مارکس بۆ ئەورووپای خۆرهەڵات شتێکبوو، خۆرهەڵات بەسەریدا سەپاندبوو، بەڵام بۆ سۆڤێت سۆسیالیزمی ئایدیۆلۆژی بوو، لە خۆرئاواوە هاتبوو. دیڤید کات زۆر پێشتر ڕەخنەی لە چەپی خۆرئاوا گرت، بۆ ڕادەستبوونیان بە تاوانەکانی سۆڤێت. ستیڤان کۆرتۆڤا لە پێشەکی کتێبی ڕەشی کۆمۆنیزمدا دەڵێت: کۆمۆنیستەکانی ئەورووپای خۆرئاوا لە ڕوانگەی ئاکارییەوە هاوبەشی تاوانی تاوانکارییەک بوون، کە بەناوی ئایدیۆلۆژیەکەیان لە خۆرهەڵات ئەنجامدرا. ئیدانەکردنی ئەکادیمیانی خۆرئاوا، بە تایبەت مێژوزانان وەک دەڵێن (گۆڕانکاری لە بنەما بنەڕەتیەکانی مارکسیزم)، کە لە کۆتایی 1960 چەمکی تۆتالیتاریزمیان ڕەتکردبۆوە، بووە کارێکی تەواو باو. ئەوان تۆمەتبارکران بەوەی کە چاویان لە کارەساتی سیستمەکانی جۆری سۆڤێت نوقاندوە و بە تایبەت بەهای گۆڕانی ئاڕاستەی ئەو سیستمانەی لە (تۆتالیتاریزم) بۆ پلۆرالیزم بەبایەخ کردوە، زێدەڕۆیی لە سەرکەوتنە کۆمەڵایەتی - ئابورییەکانی ئەو ڕژێمانەدا کردوە، بەوجۆرە نەیانتوانیوە ڕوخانی ئانوساتیان پێشبینیبکەن. ئەو ڕەخنانە ڕاستییەکیان تێدایە، بەڵام لە مەیدانی فراوانتر، لە بنچینەدا بە خراپ

تێیاندەگەن: کاری بیرمەندانی زانستە کۆمەڵایەتییەکان نەک پێشبینی، بەڵکو پێش دۆزینەوەیە و زۆرکەم بوون تویژەرەوانی جدی کە نەیانتوانی بێت ڕوبەڕو ئاماژە بە کێشە سەرەکیەکانی سیستمی کۆمۆنیستی بکەن. بۆ نمونە، تەنانەت بە سودوەرگرتن لە ڕابردو، هیچ کۆدەنگییەکی قبوڵکراو لەبارەیەوە نییە، کە مەسەلەی نەتەوەکان ڕوخانی یەکێتی سۆڤیێتی پێشخست؛ بە پێچەوانەوە، ڕەنگە زۆربە بڵێن هەرەسهێنانی یەکێتی جەماوەری سۆڤیێتی سۆسیالیستی، هەرگیز ئاکامی نەگۆڕی هەڵوەشانەوەی سیستمی کۆمۆنیستی نەبوو.

قوڵتر بڕوانین، ئایا کاتی ئەوە نەهاتبوو بە نەترسی ڕوبەڕوی (بەراوردنەکردنی ڕابردو) (ئەگەر زاراوەی فردینان مۆنت بەکاربێنین) ببینەوە، کە بەوپێیە نازیزم ڕەتێنرایە دەورانی ڕەشی ئاشکرای ناپاکی ئاکارەوە، لە کاتێکدا کۆمۆنیزم بووە شەڕێکی کەم گرنگترەوە؟ کۆرتۆڤا ئاماژە بەوە دەکات کە ڕژێمە کۆمۆنیستەکان لە سەرانسەری جیهان ڕاستەوخۆ و نا ڕاستەوخۆ گیانی 85 تا 100 ملیۆن کەسییان کێشا، لانیکەم دوو هێندەی ژمارەی ئەوکەسانەی کە هیتلەر کوشتنی. بە گوتەی ئەو، (تیرۆر تایبەتمەندی خودی سیستمە کۆمۆنیستەکانی سەرەتایی بوو.). نەژادکوژی (چینایەتی)ش لەم سیستمانەدا، خرایە سەر نەژادکوژی (رەگەزی)یەوە، کە لە شوێنێکی تر ناوم ناوە (چینکوژی). لە جیاتی تاوانبار نەبوون، یان تاوانی

تـاک، گـوتـەزای کـۆمـەڵایـەتـی بـۆ پـێـوەری کـۆمەڵکوژی گۆڕا، کە دەسەڵاتدارانی کۆمۆنیستی دەیانکرد. ئەوجۆرە سیستمانە چـۆن دەیانتوانی ڕەوایـەتـی نێودەوڵەتییان تا کۆتایی بپارێزن؟ لەبارەی چین و سیستمی گەورەی کەمپی لایۆگایی، کە بە وتەی هاری ڤو، شوێنی نەیار و زیندانی پێشو، تا ناوەڕاستی 1980 زیاتر لە 50 ملیۆن کەسی تێدا بەند کراون، چۆن؟ ئەگەرچی هەنوکە گومانێکی وانییە کە لە ڕوانگەی چەندایەتی کۆمۆنیزم لەچاو نازیزم ئۆباڵی مەرگی زیاتری لە ملە، بەڵام جیاوازی چۆنایەتییان لە مێژە جێی باسە. لە ڕەوتی باسی مێژوزانان لە 1980 پارێزکارانی وەک ئارنست نۆڵتە، نەک بەراوردکردنی ئەو دوو سیستمە، بەڵکو نزیکایەتیانی خستەڕو: کە نازیزم بۆخۆی کاردانەوەیەک بوو بۆ مەترسی کۆمۆنیزم و هیتلەر لە ستالینەوە فێری هەندێک لە تاکتیکەکانی کۆمەڵکوژی بوو. کۆرتۆڤا دەڵێت ناتوانی لە نێوان بە دەسەڵاتگەیشتنی بەڵشەفیکەکان و سەرهەڵدانی نازیزم هیچ پەیوەندییەکی هۆ - هۆکار بینیەئاراوە، لەگەڵ ئـەوەشـدا، کاریگەری کەڵەکەبووی کتێبی ڕەشی کۆمۆنیزم و کتێبەکانی تری لەوجۆرەی ئەو، ڕێژەییکردنی سوتاندنی مرۆڤ بە کۆمەڵ - واتـا (بە مێژوییکردن)ی، ڕەوایەتیدانە بە میتۆدناسی بەراوردکاری -. هەر مردنێکی شاز، بەڵام کۆمەڵکوژی بە ئەنقەستانەی خەڵکێک بە ڕێبازەکانی هێڵی بەرهەمهێنانی وتـەزای تایبەتی خۆیەتی. کۆرتۆڤا لەوبارەیەوە دەڵێت:

(دوای 1945، نـەژادکـوژی جولەکەکان بـووە نمونەی دڕندەیی مۆدێرن و تێکڕای کەشوهەوایەکی داگیرکرد، کە تایبەت کرابوو بە تێگەیشتن لە تیرۆری کۆمەڵی لە سەدەی بیست).

کەمێک دوای کودەتا سەرنەکەوتوەکەی ئوتی 1991، ئەلێکساندەر یاکۆولف، نزیکترین یاریدەدەری گۆرباتچۆڤ لە ڕەوتی قۆناغی ڕادیکاڵی پرۆیستۆریکا، ئاماژەی بەوەکرد کە کۆمۆنیزمی بەڵشەفیکی (گفتوگۆی لەگەڵ مێژو بڕی). ئەو پێیوابوو، کۆمەڵگەی سۆسیالیستی دەیتوانی کۆمەڵگەیەکی (پۆست بۆرژوازی) بێت و نەک (دژە بۆرژوازی). ئەگەرچی ڕەنگە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی گفتوگۆکەی لەگەڵ مێژو بڕیبێت، بەڵام بە مێژوبوونی کۆمۆنیزم بۆخۆی پڕۆسەیەکی فرەلایەنەیە. بە مێژوبوون لەم چوارچێوەیەدا، بە مانای بە ڕێژەیی بوونی ململانێی کۆمۆنیزم و بێبەشبوونی لە بەرپرسییەتی ئاکاری ئەرێنی و نەرێنیەکەی. بەوجۆرە، کۆمۆنیزم لە جوڵانەوەیەکی ئازادییەوە، بۆ تاقیگەیەکی سەرنەکەوتو کورتدەکرێتەوە: ئەگەر گوتەکەی ترۆتسکی لەبارەی (دەوڵـەتـی کاتی) لە 1917 قەرزبکەین، دەبێت بڵێین نەک سەرمایەداری، بەڵکو کۆمۆنیزم بوو کە فڕێدرایە (سەرانگوێلکی) مێژووەوە.

بە مێژویی بوونی خودی ستالینزم و بەشێوەیەکی گشتی سۆڤێت، لە تەواویەتی ئـەو، کەمتر لە مـرۆڤ سوتاندنی بە کۆمەڵ بـاس وروژێـنـەر نییە. ئایا ئەزمونی سۆڤێت

شۆڕشێک بوو دژی عەقڵ و سیستمی سروشتی کاری جیهانی، یۆتۆپیا بە هەمانجۆر لە دەسەڵاتدا بەرکەوتەی لەگەڵ مادەی سەرەتایی مرۆیی دەبوو، جەنگەڵبان بە داری دارستان (ئەگەر بژاردەی گوتراوەکەی ستالین بە کاربهێنین: (کاتێک دار دەبڕدرێت، تەڵاشەکانی بە هەوادا پەرت دەبێت)، یان تەنیا جۆرێکی دیکەی مۆدێرنیتە بوو، هەوڵی ڕەسەن بۆ گەیشتن بە بەهای کۆمەڵی، زاڵبوون بەسەر دواکەوتویی مێژویی و لاوازی نەتەوەییدا؟ هەرگیز پرۆژەی کۆمۆنیزم گرژی نێوان سیاسەت و ئاکاری چارەسەر نەکرد، بەڵکو ئەمڕۆ کێشەیەکی دیکەی خوڵقاندوە: چۆن دەکرێت لە هەڵسەنگاندنی سیستمە کۆمۆنیستەکاندا، ئاکار بە باشی متوربەی مێژو بکەی؟ لە باسی لەبارەی بابەتی لەمجۆرەدا خرایەڕو، کە (بەبێ بەراوردکردن تێپەڕی)، لە سەرەوە ئاماژەپێکرا کە: هەرچۆنێکبێت، سۆڤێتی سۆسیالیستی بەشێک بوو لەو هاوپەیمانییە، کە چۆکی بە ئەڵمانیای نازی داداو بۆ گەیشتن بەو سەرکەوتنە زۆرترین قوربانیدا؛ سۆڤێتی سۆسیالیستی و چین پارێزگاریان لە جوڵانەوەی ئازادی نەتەوەیی و بە تایبەت شەڕی ڤێتنام کرد بۆ یەکگرتویی وڵات؛ ماوەیەک چین بانگەشەی نوێنەری (جیهانی سێ) بوونی دەکرد و کۆمۆنیزم لەو وڵاتە (وڵاتانی تر)، ئەرکی نەتەوەیی ژیاری بە تایبەت گەشە، یەکگرتویی و سەقامگیری جێبەجێکرد؛ کۆمۆنیزم، بە چاوپۆشی لەوەی بۆتە چی، ئایدیالی سەلماندنی ڕزگاری مرۆڤ بوو، فاشیزم

هەمیشە لەسەر بنەمای ڕوانگەی شەڕانگێزانەی داریۆنیزمی کۆمەڵایەتی، بەردەوام لەگەڵ خوا ناکۆک بوو؛ زۆربەی کرێکاران و ڕوناکبیرانی خۆرئاوا، سەرەڕای پەیوەندی بە ئازاریان لەگەڵ وڵاتێک پارێزگارییان لە ئایدیالی کۆمۆنیزم دەکرد، کە بانگەشەی نوێنەرایەتی کۆمۆنیزمی دەکرد؛ هەمان تەمەنی دورودرێژی سۆڤێت توانای بە چەند نەوەیەکدا خو بەو جەمسەرەوە بگرن، کە ئەو سیستمە نوێنەرایەتی دەکرد. توخمی ئەرێنی لە ڕابردوی کۆمۆنیزمدا هەبووە، ئەگەرچی کۆدەنگییەک نییە شتە باشەکانی چ بوون. لە هەمووی گرنگتر، چۆن دەکرێت لە لێپرسینەوەی کۆتایی ئەزمونی کۆمۆنیزم شاخێک لە تەرم، بە هاوتای دەستکەوتی گوماناوی بزانی؟

پێوستە لەسەر گۆڕەپانی مێژو، ڕژێمە کۆمۆنیستەکان داوەری بکەی. بۆ نمونە، لە مێزگردێکدا لە پۆڵەندا، هەوڵدراوە ڕاپۆرتی ڕژێمی پێشو هەڵبسەنگێندرێت. ئەگەرچی پێویستی مێژویی دوای یاڵتا، ئەو وڵاتەی خستە ژێر ڕکێف و دەسەلاتی سۆڤێتەوە، بەلام هێشتا شوێنی بۆ مانۆڕ هەبوو. لەئاستی تاکدا، ئاشکرایە بلاوکراوەی کاسۆلیک Tygodnik Powszechny زۆر بوێر بوو، ملی بۆ چاپی ستایش و پێداهەڵدانی ستالین نەدا بە بۆنەی مردنی لە مارسی 1953 – دەرچوونی ئەو ڕۆژنامەیە تا 1956 ڕاگیرا. کۆمۆنیزم لە ئاستی تاکدا، چی بۆ پۆڵەندا کرد؟ ئەو وڵاتە تا ئەوکاتەی (واقعیەتی جیۆپۆلیتیکی

پەیڕەوی لە مۆسکۆی بە فەرمی دەناسی، قۆناغێکی بێوێنە لە ئاشتی و گەشە تێدەپەڕێنێت. لەڕوانگەی کولتورییەوە، ئەو وڵاتە زۆر گەشەیکرد، دەستی گەیشتە سنوری دیاری جیهانی خوێندەواری، بەشێوەیەکی نائاسایی گۆڕەپانی خوێندنی باڵای فراوانکرد و نایەکسانی کۆمەڵایەتی زۆرکەم کردەوە. بەشی ئابوری ڕاپۆرت، وەک زۆربەی وڵاتانی کۆمۆنیستی تر، تێکەڵاوە. لە پێوانە بە ساڵەکانی نێوان دوو جەنگی جیهانی، ئەو وڵاتە لە مەیدانی بە پیشەسازی بوون، شارنشینی، تەندروستی و بەرهەمهێنانی کاڵاکانی بەرخۆری، بەردەوام بە شیوەیەکی دیار پێشکەوت، بەڵام لەچاو وڵاتانی ئیتالیا، ئیسپانیا، یان فینلەندا، کە لەڕوانگەی گەشەوە لە ئاستی هاوشێوەی پۆڵەندا دابوون، گەشەی پۆڵەندا کەمتر بەرچاودەکەوت و بە نرخی تێچوونەکان و بە فیرۆدانی ژینگە، مفت بەدەستهاتبوو. لە هەمووی گرنگتر، کۆمۆنیزم لە پۆڵەندا (و هەندێک وڵاتی خۆرهەڵاتی ئەوروپای ناوەند)، بە کارێکی دژە نەتەوەیی و ئامرازی پەیڕەویکردن لە دەسەڵاتێکی دەرەکی و بێگانە وەردەگیرا. لە سۆڤێت، لێپرسینەوە لە گەشە بابەتێکی جێی مشتومڕی زۆربووە، بەتایبەت لەو ڕووەوە کە بۆخۆیان ژمارەی جێ پرسیارن. بۆ ئاسیای ناوەڕاست، بە مۆدێرنکردن لە کۆمەڵەیەکی کۆمۆنیستی چووە کۆمەڵگەوە و هەربۆیە لە پێکهاتەی فیزیکی و زەینی ئەو کۆمەڵەیە ڕیشەی زۆر قوڵترە.

ڕەنگە کۆمۆنیزم گفتوگۆی لەگەڵ مێژو نەمابێت، بەڵام زیاتر دەسەڵاتی لە فەلسەفەی لەخشتەبەری مێژو وەردەگرت. پێویستی مێژویی لە ڕێوڕەسمی کۆمۆنیزمدا، خۆی لەو ڕوانگەیەوە نیشاندەدا، هەرکە ڕۆح و مانای مێژو تێگەیەنراوبوو، ئەوسا هەندێک قوربانیدان (هەم لەبارەی خۆی و هەم -بە باشتر زانین- بۆ ئەوانی دیکە) نەگۆڕە. سزسلا میلۆش بۆ تاریفکردنی ئەو کەسانە خوازەی (گاز هیگلی) بە کاربرد، کە لە پۆڵەندای دوای شەڕ توشی داخ و ڕەمز و ڕازی پێویستی مێژو بوون. سەقامگیری ڕژێمی کۆمۆنیستی پشت ئەستور بە سۆڤێت لەم وڵاتەدا، لەگەڵ ڕاشکاوی ئایدیۆلۆژیا (هـزری نویٚ)یانەی - ئەگەرچی زۆرجـار بـە تێرو تەسەلی دەگـۆڕان - بە پێشکەوتن ئەژمارکرا. یاکوب کارپینسکی گوتی:

مارکسیزم، بـەوجـۆرەی لە مێشکی ئەسیر {نوسینی میلۆش} تاریفیکراوە، تەنیا بابەتی تێبینی هـزری نییە. مارکسیزم کۆمەڵێک بیروباوەڕی نـاوردە، کە دەکرێت شرۆڤەی داسەپاوی جیاوازییان بکەیت، بۆ باوەڕداران، یان بیروباوەڕی کەسانێک ئامادەکراوە کە وادەنوێنن. هەندێک لەو کەسانە بە جڵەوکردنێکی وا بیروباوەڕیان نیشاندەدا بە ڕاستی باوەڕدارن، کە قەناعەتیان بە خۆیان دەکرد.

زیبیگینۆ هێربرێتی شاعیر، لە ڕونـکـردنـەوەی ئەوە ڕەمزداتاشینی هیگڵی خستە لاوە کە بۆچی هەندێک کەس بۆ (گازی هیگلی) بوون چۆکیان دادا و ئەوەیان تەنیا بۆ

ترس و نیازخراپی کەم کردەوە. کارپینیسکی ئەو بۆچونەی هێربرێت کورتدەکاتەوە (زەین نەبوو کە لە نوسەرانی ستالینستدا بە هەڵەداچوبوو، کەسایەتی بوو). ئەو ڕوانگەیە بە ڕونکردنەوەی کێشەی باوەڕدارانی ڕاستەقینە (گەمژە پیرۆزەکان؟) هاوکاری سیستمی نوێ ناکات، کە ئارەزودەکەن خۆیان بکەنە قوربانی (ئامانج). میچینگ دەڵێت:

پێویستە لە بیرمانبێت کۆمۆنیزم لە 1945 - یان 1939 دانەمەزراوە. دەبێت پاڵنەری کەسانێک بەجدی وەربگرین کە باوەڕیان بە کۆمۆنیزم هەبوو... ئەو ڕوانگەیە ئێستا فراوانە، کۆمۆنیزم شتێک نەبوو جگە لە کاری فاکتەرەکانی لە سۆڤێت گەیشتوی ئەو ڕێگایانەی، کە خەڵک بەرەو کۆمۆنیزم برییان، سەرنجڕاکێشییە ئایدیۆلۆژیەکەی کۆمۆنیزم، ئەو ئەزمونانە نەشیاو دەکات، کە خەڵکی بە پچڕ پچڕی بۆ پەلکێشکرد.

ئەو دەڵێت: کۆمۆنیزم دەربڕی ئایدیالی دادپەروەری بوو، لەسەر پانتاییە سەرنەکەوتوەکانی نێوان دوو شەڕ و سەرهەڵدانی نازیزم و ستالینزم، لەوباوەڕەوە بەهێز دەبوو کە شارستانییەتی خۆرئاوا گەیشتۆتە دواهێڵی. سۆلژنیتسن، تێگەیشتنێکی قوڵی بۆ (کۆمۆنیستی سەر ڕاست) هەیە، ڕۆمانێکی بەناوی لەبەر خاتری ئامانج نوسیوە، کە خیانەتی دەسەڵاتدارانی دەوڵەتەکەی بۆ ئایدیالگەرایی خەڵک، بەجۆرێکی تاقەت پروکێن وێناکردوە،

پاشان ڕەنگە باشترین پوختەی مەسەلەکەی بەدەستەوە داوە و لەودا ئەو ڕوانگەیەی کە (هێڵێک چاکە و خراپە لێکجیادەکاتەوە و بەناخی هەموو مرۆڤێکدا دەڕوات) بە پەشیمانی نەتەوەیی، خۆی متوربەی بەرتەسککردنەوە و ئەوەی ئەمڕۆ ناودەنرێت (گەشەی بەردەوام)، دەکات.

میلۆش و ئەوانی دیکە، ئەگەرچی بێگومان لە بنچینەدا ڕاستدەکەن، کەچی ڕونکردنەوەی خاڵێک زەحمەتە، بەڵام بێشک لەو وڵاتانە گرنگە کە لە هەناوی زیانی شەڕ و سەرئێشەی نەبڕاوەی ساڵەکانی شەڕ هەڵتۆقیوون، بێ ڕونکردنەوە دەیهێڵنەوە. یان یرشینا بەم شێوەیە دەریدەبڕێت:

پۆڵەندییەکان، ئەگەرچی زۆرجار سەرەڕای نەخۆشییەک لەدڵیاندا هەیانبوو، نەیاندەویست بجەنگن. ئەو (قبوڵکردنەی واقعیەت) لەوکاتەدا هەرچەند بەڵگەیەکبوو وایکرد دوای چەندساڵێک، ستالینزم بە سادەیی دزەبکاتە ژیانی کۆمەڵی ژمارەیەکی زۆری پۆڵەندییەکانەوە. زۆرتر بەپارێزەوە باسی (بێزاریان لە شەڕ) دەکرد، بەڵام تەنیا بێزاری نەبوو لە شەڕ: هەڵبژاردنی ئاکاری و سیاسیش بوو.

کریستا وۆڵف لە بەهەشتە جیابووەکاندا (1963)، باسی چارەنوسی ژن و مێردێک دەکات، کە دروستکردنی دیواری بەرلین لە 1961 لێکیجیاکردونەتەوە، لە بیرکردنەوە لە کریستا تی. (1968) توێژینەوەیەکی بەرجەستەی ئایدیالی لە دەستچوو بە دەستەوە دەدات. ئەو دژ نەبوو،

بەڵام نوسەری حزبیش نەبوو، ڕێزی خۆی وەک نوسەر و کەس دەپاراست؛ بەڵام وەک کەسێک کە تاکۆتایی (و پاشانیش) لە ئەڵمانیای خۆرهەڵات مایەوە و زۆرجار لەلایەن ئەڵمانیا خۆرئاواییەکان بێڕێزی و بوختانیان پێکرد، هەرگیز ڕوبەڕوی هەڵبژاردنێک نەکرابوونەوە کە لە کۆمۆنیزمدا بەسەر ڕوناکبیران (و لە ڕاستیدا بەسەر هەموو هاوولاتییەکی سەر ڕاست)دا سەپابوو.

هەرچەند تاوانی کۆمۆنیست و نازیەکان بە ئاشکرا لە ڕوانگەی پێوەرەوە شایانی هەڵسەنگاندنن، بەڵام لە ئاستێکدا نین. جیاوازی ئەوانە نەک تەنیا لە جیاوازی نێوان نەژادکوژی و (چین کوژی)، لە ناوبردنی چەند گروپێک لە خەڵک بە پێی پێوەرە کۆمەڵایەتییەکان - جیاوازییەک کە ڕەنگە گرنگ بێت -، بەڵکو لە لایەنگریکردنی بنچینەیی خودی ئەو ڕژێمانەیە. گەشەی ئابوری بۆ نازییەکان لەپێناو ئامانجێکی شاراوەدا، لەپێناو گەشەی دەسەڵاتی سەربازی دابوو، ئێستا گەشەی ئابوری لە زۆربەی وڵاتانی کۆمۆنیستی بۆتە ئامانجی ڕژێم. بەو مانایە، جۆن کایۆتسکی هەقی بوو دەیوت ئەو ڕژێمانە بوونە کۆمەڵی ئاوەدانکردنەوە و دەبێت لەگەڵ کۆمەڵگەیەک شرۆڤە بکرێن، کە لە ئاستی هاوشێوەیی گەشەدان. ئامانجی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی، هەرچەندیش بۆ ئامانجی گاڵتەجاڕ گۆڕابن، لەڕوی خێرخوازییەوە شوێنیان هەڵدەگیراو بۆیە لە کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستیدا، مەسەلەکانی پەیوەست بە ویژدان

و دادپـەروەری سروشتی، لە ژێر ڕۆشنایی زۆرجیاواز لەگەڵ کۆمەڵی پۆست فاشیستی خۆیان نیشاندەدەن. ڕۆڵی سۆڤێت وەک بەشێک لە هاوپەیمانی وڵاتانی ئەتڵانتیک لە شکستی هیتلەر و قوربانیی لە ژمارنەهاتو تەنیا تاکتیکی دەستەبژێرانی ستالینستی دەسەڵاتدار نەبوو بۆ پاراستنی خۆی – ئەگەرچی بێگومان ئەوەش بوو، کە ئەو ڕۆڵگێڕییە پێویستی دەکرد.

داماڵین لە کۆمۆنیزم، ویستن و دادپەروەری سروشتی

ئەگەرچی لاورنتی و بریا و هەندێکی لە سەرۆکانی پێشوی ئەنجومەنی خەڵک بۆ کاروباری ناوخۆ (NKVD)، دوای مردنی ستالین لە 1953 کـوژران، بـەڵام ئەوکارە زیاتر بۆ پاراستنی جێگروەکانی ئـەوان ئەنجام دراوە و پەیوەندی بە دادپـەروەرییـەوە نەبوو. بابەتی داماڵین لە ستالین، کە بە فەرمی بە (لێدوانی نهێنی) خرۆشۆف لە فـەوریـەی 1956 دەستیپێکرد، هێشتا زۆری مـاوە تا تەواوبێت. ڕەنگە پرسیاری تـەوەری ئـەوە بووبێت، کە چۆن دەشێت کۆمەڵگەیەکی وەک سۆڤێت لە ئاشتی و ئاسـودەیی دابـێت، لـە کاتێکدا لـە خۆیدا جێی هـەزاران کەسی کردۆتەوە، کە بەرپرسی کۆمەڵکوژی بوون. دەڵێن دەبـوو ئەوانە لانیکەم پۆستی بەرزیان پێنەدرابا، ئەگینا پەلکێشی دەستەبژێرانی کۆن، نەریت و مامەڵەی خراپی

ڕابردو دێنێته ناوەوە و دزەکردنی له داهاتویەکی پۆست ئیمپریالیستی و پۆست کۆمۆنیستی زۆر دژوارتر دەکات، که لەودا ڕێز له مافەکانی مرۆڤ بگیردرێت و دەسەڵاتی یاسا ڕەچاوبکرێت. به پێچەوانەی ئەڵمانیا، یان ژاپۆن، لێرەدا (فاتح)ێک بوونی نەبوو که ڕژێمی شکستخواردو له دەرەوە سزا بدات و لەجیاتی ئەو، پێدەچێت لەبەر پەڕینەوەی کامڵ بۆ دیموکراسی هەنگاوی گونجاو بەخش بێت، هەڵبەته نەک فەرامۆشی. بڕیاری یەڵتسن لەسەر ئەو بنەمایه کۆمۆنیسته نوێیەکان به ناباوەڕی پێشوازییان لێکرد، که هەشتایەمین ساڵوەگەڕی شۆڕشی بەڵشەفیکی له 7ی نۆڤەمبەری 1997، پێویسته بکرێته ڕۆژی (ئاشتی و یەکێتی)، ئەگەرچی ویستی وێنای وتارێکی نوێ بەسەر ئەزمونی کۆمۆنیزم دابدات و بەمجۆرە، به دەربڕینێک، زەوتکردنی مێژو، ئاخنینی بوو به مانای نوێ. ئایا ئەو میتۆده گونجان لەگەڵ میراتی کۆمۆنیزم له پاکتاوی گشتی کاریگەرتربوو، که جارێکی دیکه چینێک له قوربانیان بئەفرێنێت و بەوجۆرە هەمان دووبەرەکی کۆمۆنیستی بکاته ئەبەدی، که بۆخۆی دەیویست له ڕیشەوە دەریبێنێت؟

ئەگەرچی هەندێک له سەرۆکانی نازی له نۆرمبێرگ دادگایی و قۆڵبەستکران، بەڵام به بەگوڕبوونی جەنگی سارد، له نازی داماڵینی ئەڵمانیا زوو وەستا. لەگەڵ ئەوەشدا، ئامانجی هێمایی به دەستهاتبوو: حزبی نازی ڕێکخراوێکی تاوانکارە و ڕێگەنادەن کارەکتەرانی خزمەتی کۆماری نوێ،

یان هاووڵاتییان فێربکەن. لە شوێنەکانی دیکەی ئەوروپا، لەناو کەسانێک تەنیا چەند سەد دەسەڵاتدار و کارمەند دادگاییکران، کە دەستییان لە تاوانی نازیەکاندا هەبوو.(1) لە فەرەنسا، هەندێک لە هاوکارانی ڕژێمی ویشی زۆردرەنگ، لە 1990 دادگاییکران. ڕێگەیەک درێژەپێدەر و بەردەوامی کارێک بوو، نەک تۆڵەکردنەوە و لێکۆڵینەوە لە ویژدانی میللەت، کە وڵاتانی دوای شەڕ گرتیانەبەر. لە کۆمۆنیزم داماڵینیش جۆرێک ڕێگەی هاوشێوەی گرتۆتەبەر. پۆست کۆمۆنیست هەڵوەشا، چ ئەوانەی خزمەتی ڕژێمی نوێدەکەن نەزانانی خۆفریودەربوون، یان شەڕانگێزانی لە خزمەت خۆیدا. هەڵبەتە زۆربەی خەڵک بەزۆری ڕازیبوون. بێوەستان باسی ڕابردوی کۆمۆنیزم بووە. تا دیۆش مازۆڤیسکی، یەکەم سەرۆک وەزیرانی کۆمۆنیست نەبووی پۆڵەندا، لە لێدوانێکی بە بۆنەی کردنەوەی پەڕلەمان لە 24ی ئۆتی 1989، بەڵێنیدا (خەتێکی تۆخ) بە ژێر ڕابردودا بکێشێت. بڕیاردرا تاوان و خیانەتەکانی ڕابردو فەرامۆشبکرێن و لە نوێوە پەیوەندی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگە بنوسرێنەوە، ئەگەر نەک تەواو لەسەر دەپەیەک نەنوسرا، بەڵکو لانیکەم لەسەر پەڕەیەکی سپی؛ دەوڵەت بەڵێنیدا (راستی بە کۆمەڵگە بڵێت) و (هاووڵاتیان دەستەبەندی نەکات). بڵاوبوونەوەی دەنگۆ لە سۆڤێت لەبارەی سەرچاوەکانی زانیاری کەی. جی. بی، نایاسابییە، هەنگاوێکە بۆ بەرگرتن لە گۆڕینی دۆسییەکانی ئاسایشی دەوڵەت، بۆ ئامڕازی بەرەنگاری سیاسی نەخشەی

کێشراوە، بەڵام قەرەبووکردنەوەی تاوانەکانی ڕابردو چی لێدێت؟ نمونەیەک کە لێرەدا کاردەکات، بە کورتی بەخشش و ئاشتییە و بە ئاقاری لۆژیکی (شۆڕشی شەڕانگێزانە) یی، پەڕینەوەیە لە کۆمۆنیزم. ئەوە ترسان نییە، بەڵکو جەختکردنەوەیەکی ئەرێنییە لە خەسڵەتی شێوازمەندی شۆڕش (خۆ بەرتەسککەرەوە) بەپێی ئەوتێگەیشتنەی سزاکان، قۆناغێکی نوێی سکاڵا دەئەفرێنن.

ئەوکارە نەبووە بەربەست بۆ کەسانێک - بۆ نمونە ڤلادیمێر بۆکۆڤسکی، نەیاری پێشو - داوای دامەزراندنی دادگاکانی نۆرمبێرگی نوێ نەکەن، بۆ دادگاییکردنی تاوانبارانی ڕژێم. ئەوە ڕون نییە چۆن دەکرێت بەر بە گۆڕینی ئەو داوایە بگیردرێت بۆ ڕاوەدوونان و ئازاردانی نەیاران و کاری سیاسی لایەنگرانە، مەگەر لە هەمان سەرەتاوە ڕێنمایی زۆر ئاشکرا بخرێنەڕو. جۆن بۆرنمان ئاماژەیکردوە، کە شێوازەکانی دەوڵەتی دادوەری تۆڵەکردنەوە لە کۆمەڵگە پۆست کۆمۆنیستەکان، هاوکاری خۆدزینەوەی لە شێوەکانی هەڵقوڵاوی توندوتیژی تۆڵەکردنەوەی کردوە و هاوکات بنەمای وەڵامدەرەوەی دەسەڵاتدارانی دەوڵەتی بۆ ئەنجامدانی کاری تاوانکارانە پەرەیسەند، بەڵام دەبێت تاکوێ پاشەکشەبکات؟ ستیڤان پۆگنی، لە توێژینەوەکەیدا لەبارەی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ، لە حکومەتە کۆمۆنیستەکان و سیاسەتی قبوڵکراوی ڕژێمە جێگرەوەکان بۆ (ڕاستکردنەوەی هەڵەکان)ی ڕابردو،

بیردێنێتەوە کە ڕژێمە دژەکۆمۆنیستەکانی کۆتایی 1930، زۆر بواری مافەکانی مرۆڤیان پێشێلکردوە. دەبێت چ لە بارەیانەوە بگوترێت، کە لە لیتوانیا و شوێنەکانی دیکە، بۆ ڕیشەکێش و بنبڕکردنی جولەکەکان، هاوکاری داگیرکەرانی نازییان کردوە ؟ لە هەندێک وڵاتانی ئەمریکای لاتین (چیلی، ئال سلڤادۆر و گواتیمالا) (کۆمسیۆنی ڕاستی دۆزەرەوە) دامەزران و هەر لەوبارودۆخەدا لە شوێنەکانی دیکە، وەک (کۆمسیۆنی ڕاستی و ئاشتی) لە ئەفریقیای باشور، یاسای لێبوردنی گشتی پەسەندکران. دەستدرێژیکردنە سەر مافەکانی مرۆڤ کۆنترۆڵکرا، بەڵام بەڵێن بە تاوانکاران دەدرێت ئەگەر شایەتی لەسەر کاری پێچەوانەی ڕابردو بدەن، لە ڕاوەدونانی تۆڵەکردنەوە دەپارێزرێن.

لە ئۆکتۆبەری 1991، چیکوسلۆڤاکیا یەکەم وڵات بوو (یاسای پاکتاوکردنی ئاینی) پەسەندکرد، کە ڕێی لە هاووڵاتیانی کارمەندی ڕژێمی کۆمۆنیست دەگرت پۆستی دەوڵەت وەربگرن (lustration) واتە (پالاوتنی ڕوحی، یان ئاکاری، تا خوێن نەڕژێت). لە 1992، پەڕلەمانی پۆڵەندا، سەرەڕای نەیاری یاسک کورون و پێشڕەوانی دیکەی دژ و جوڵانەوەی هاوپەیوەندی، یاسای lustration پەسەندکرد. کێشەیەکی سەرەکی ئەو یاسایە و یاساکانی تر، یاساکای lustration لە شوێنەکانی تر شێوازی سەلماندنی تاوان بوو. لە ژویەنی 1992، لیستێکی 64 کەسی لە پۆستی باڵا ڕادەستکرا، کە هاوکاری پۆلیسی نهێنیان کردبوو، تەنانەت

ناوی لخ ڤاڵسا لە لیستێکی دیکەدا تۆمارکرا. ئەوان چۆن دەیانتوانی خۆیان بێتاوان ڕابگەیەنن؟ لێرەدا هاوکاری چ مانایەکی هەبوو؟ هەمان ئازایەتی دەیتوانی ناچاری بکات پەیوەندی بە پۆلیسی نهێنییەوە بکات و پاشان خۆی بخاتە جێگومانی تۆمەتباری هاوکاری پۆلیسەوە، کە وای لە تاک دەکرد بەگژ کۆمۆنیزمدا بچێتەوە، لە کاتێکدا کەسانێک قڕوقەپ ملیان بۆ فەرمانڕەوایەتی کۆمۆنیزم دابوو، بە گوتەی میچینک، (دورئەندێشانێک دەستییان بە تاوان گلاو نەکردبوو)، لەسەردەمی پۆست کۆمۆنیزم دەیانتوانی دڵییان بە سەروەری ئاکاریان خۆش بێت و خوازیاری (پاکتاوی) و لە کۆمۆنیست داماڵینی نەگۆڕبن. دوای ڕوخانی {ئەڵمانیای خۆرهەڵات}، دەرکەوت کریستا ئۆڵف دوای 1979، لەژێر چاودێری ستاسی (ڕێکخراوی ئاسایشی کۆماری دیموکراسی ئەڵمانیای خۆرهەڵات – و. ف) کاریکردوە و وەک سەرچاوەی زانیاری نافەرمی (inoffizieller Mitarbeiterin) ناسێنرابوو، بە ڕواڵەت (روانگەی چینایەتی)، نوسەرانی تری بۆ پۆلیسی نهێنی هەڵسەنگاندبوو. داکۆکی ستانداردی لەوجۆرە (هاوکارییە)، ئەوەیە ڕاپۆرتەکانی زیانیان بە کەس نەگەیاندوە، لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت لەو کەسە بپرسی: (کاتێک ئەو ڕاپۆرتانەت دەدا، بیرت لەوەدەکردەوە چ دەکەی؟)، تاکە بەکارهێنانی ئاشکرای فەرمانڕەوایەتی یاسا و کارایی ڕێسای ستانداردی بەڵگە بۆ کەسانێک کە تاوانی تایبەتییان کردوە، دەتوانن هاوکاری ئەو کۆمەڵگەیە بن کە خۆیان لە ڕابردو

پاکبکەنەوە- لەبارەی هەموو بابەتەکان، ئەوان تاوانێکییان نەکردوە پێش هەمووان بوختان بکەن.

مەسەلەکە تەنیا پەیوەست نابێت بە شاراوەیی ئاکاری، بەڵکو بە فەرمی ناسینی ئاڵۆزی واقعیەتی کۆمۆنیزمیش دەگرێتەوە. بۆ نمونە، دەرکەوت زۆرترین دۆسیەی سیخوڕانی ئاسایشی ڕۆمانیا لە 1970، لە ناوبران و 27000 دۆسیەی تر لەنێوان 22ی دیسەمبەری 1989 و 26ی مارسی 1990، واتە پاش ڕوخانی کۆمۆنیزم، لەناو بەڵگەکانی ئەو ڕێکخراوەدا دیزە بەدەرخۆنەکران کە ئەندامی حزبی کۆمۆنیستی ڕۆمانیا بوون. مانای بەڵگەی ناتەواو ئەوەیە کە تەنیا دەکرێت بە سەرچاوەی زانیاری لاواز و ناگرنگ، واتە پشت بە کەسانێک ببەستی کە دیسانەوە دەکەونە هەر پڕۆسەیەکی لە کۆمۆنیزم داماڵینەوە. ئەگەرچی هیچ کام لەو دووانە بابەتی هاوشێوە نین، بەڵام ڕەنگە بکرێت بابەتەکەی خوارەوە بە نمونە وەربگرین. لە ژویەنی 1998، دوای ئەوەی فرانسیس بارانی، وەزیری تەندروستی ڕۆمانیا، دانیپێدانا پێش چلساڵ بە سیخوڕی بۆتە ئەندامی ئاسایشی ڕۆمانیا، داوایان لێکرد وازبهێنێت. پێیدادەگرت (بە زۆر) ناچاریانکردوە ببێتە سیخوڕ و هەرگیز هیچ زانیارییەکی نەخستۆتە بەردەست ئاسایشەوە. ئێدوارد شیڤەرنادزە، وەزیری وڵاتی پێشوی گورجستان، وەزیری کاروباری دەرەوەی سۆڤێت و دوای 1992 سەرۆک کۆماری گورجستان، پشتیوانی لەوکەسانە کرد، دژی هەڵدانەوەی ئەرشیفەکانی کەی. جی. بی سەردەمی

ستالین و بڵاوکردنەوەی ناوی پیاوانی کەی. جی. بی بوون. ئەو دەیگوت بە درێژایی 70 ساڵ فەرمانڕەوایەتی کۆمۆنیزم، (دەیان هەزار) کەس ناچارکران هاوکاری کەی. جی. بی بکەن و جەختیدەکردەوە، کە هەڵدانەوەی ئەرشیفەکان لەو کاتەدا، دەبێتە هۆی (شەپۆلێکی نوێ لە بەرگری، بێمتمانەیی و بێزاری) و (برینە کۆنەکان) دەکولێنێتەوە. ئەلێکساندەر کوازینڤسکی، سەرۆک کۆماری پۆڵەندا، ملی بۆ ئیدانەکردنی ڕابردوی کۆمۆنیزم نەداو جەختیکردەوە، ئەو ڕابردوە تابلێی لەوە ئاڵۆزتر بووە کە لە ڕستەیەک، یان پەرەگرافێکی سەرزەنشتانەدا کورتبکرێتەوە: (ئەو ڕابردوە سەردەمێک بوو، هەندێک کەس یەکترییان خۆشدەویست، هەندێکیان خرانە زیندانەوە، کۆمەڵێک کاریان کرد، هەندێک تواناکانیان بەفیڕۆدا، چونکە نەیانتوانی خۆیان پەروەردە بکەن).

ئەگەرچی کێشەی گەورە لەسەر ڕێگەی پرۆسەی گشتێنراوی پاکتاوی ئاینیدا بوونی هەبوو، بەڵام بەرپرسیەتی تاوانی تایبەتی، مەسەلەیەکی دیکە بوو. بوونی هاوپەیمانییەکی دەوڵەتی نوێ دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی پۆڵەندا لە سێپتەمبەری 1997، ڕێگەی بۆ نۆژەکردنەوەی داماڵینی کۆمۆنیزم خۆشکرد، کە ڕەوتی دەستە ڕاستی (هەنگاوی هەڵبژاردنی هاوپێوەندی) لەگەڵ ڕەوتی لیبراڵی (یەکێتی ئازادی) دەگرتەوە. دادگاییکردنی دەسەڵاتدارانی کۆمۆنیستی بەرپرسی مردنی 44 کرێکار لە ناڕەزاییەکانی دیسەمبەری 1970ی کەناری دەریای باڵتیک، لەژویەنی 1998 دەستپێکرد. هاوکاری یارۆزلسکی وەزیری

بەرگری ئەوکاتە، دەبێت بەجیا لەوکارە بکۆڵرێتەوە، ئەگەرچی بەرپرسیەتییەکەی لە ڕاپەڕاندنی حکومەتی سەربازی دیسەمبەری 1981، سەرکوتکردنی جوڵانەوەی هاوپەیوەندی و مردنەکانی پەیوەند پێیانەوە، سەریکێشایە پێشنیازکردنی داخوازییەکی زۆر بۆ لێکۆڵینەوەیەکی دادگایی تەواو، ئەگەرنا زیاتر. داکۆکی یارۆزلسکی لەسەر ئەو بنەمایەی کە (سەرکێشی) ئەو بۆ بەرگرتن لە دەستتێوەردانی سەربازی سۆڤێت بە درۆخرایەوە، کە ژەنەراڵەکانی پێشوی سۆڤێت نەخشەیان کێشابوو، دڵنیابوون لە دیسەمبەری 1991 بەرنامەی دەستتێوەردان پەکخرابوو. یاسای پاکتاوی ئاینی سەرەڕای نەیارییەکانی سۆسیال دیموکراسی فەرمانڕەوا، لەوکاتەدا خرایەگەڕو دەسەڵاتدارانی باڵای دەوڵەتی پابەندکرد ڕاییگەیەنن ئایا خزمەتی پۆلیسی نهێنی کۆمۆنیستی کردوە، یان هاوکاریان کردوە، یان نا کە لە ئۆروێلی 1997 قبوڵکرابوو. لە 18ی ژوویەنی 1998، پەرلەمانی پۆڵەندا بڕیارنامەیەکی پەسەندکرد و (دیکتاتۆری سەپێنراو بە سەر پۆڵەندا لە لایەن سۆڤێت و جۆزێف ستالین بەهۆی هێز و دژی ئیداراتی میللەت)ی ئیدانەکرد و بە تایبەت (حزبی کرێکارانی یەکگرتوی پۆڵەندا)ی بە بەرپرسی (تاوان و زۆر کەتنی) ڕابردو ڕاگەیاند. ئەو بڕیارنامەیە ڕەنگدانەوەی ئەو واقعیەتە بوو، لانیکەم ڕاستی بۆ بەشێک لەو وڵاتانە دەردەخست، ماوەیەک دژی ڕژێمی کۆمۆنیستی خەباتیان کردبوو، کە ناشێت داماڵینی کۆمۆنیزم لە تێبینی سیاسی ماوە کورت جیابکەیتەوە و هەم بۆ ئیدانەکردنی ڕابردو بەکاردەهێنراو هەم بۆ بێمتمانەکردنی نەیارانی سیاسی هاوچەرخ.

کۆمۆنیستەکان دوای کۆمۆنیزم

کۆمۆنیزمی پۆست کۆمۆنیزم، بەدوو ئاڕاستەدا بەرەوپێش چوو. ئاڕاستەی یەکەم بەرەو سۆسیال دیموکراسی بوو، لەگەڵ هەموو ئەو کێشانەی پەیوەندی بە ئەوەوە هەبوو، بە تایبەت ئەو کێشەیە کە ئایا ئامانجی سۆسیال دیموکراسی هەڵگرتنەوەی بازاڕە، یان بە مرۆییکردنی ئەو؟ ڕەوتەکەی تر، ڕەوتی (کۆمۆنیزمی نەتەوەیی)ە، کە سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ لە سربستان هەڵیبژارد و بابەتی پەیوەندی زیۆگانێڤ بوو لە سۆڤێت. پێشتر، کۆمۆنیزمی نەتەوەیی تائەوکاتە ببووە بژاردەیەکی قبوڵکراو لەسەردەمی چاوشیسکۆ لە ڕۆمانیا گەشەیەکی زۆری کرد، کە لەسەر دژە پاڵنەرەکانی (هەژمۆنەتیک)ی یەکێتی سۆڤێت پێناسەدەکرا. لەگەڵ ئەوەشدا، لە پۆست کۆمۆنیزمدا، کۆمۆنیزمی نەتەوەیی بووە جۆرێکی نەگۆڕی ناسیۆنالیزمی کۆمۆنیست؛ حزبێکی زاڵ تەوەری سیستمی دەسەڵاتی کۆمۆنیزم بوو، کە بە پێی ڕێسا و شێوازی کۆن، لە بنەمای بنەڕەتی ئایدیۆلۆژیای مارکسیستی – لینینستی داماڵراوە و چۆتەناو بەرنامەیەکی ناسیۆنالیزمی ڕادیکاڵ و بە گشتی نامۆوە. لە پۆست کۆمۆنیزمدا، ڕاستی ڕادیکاڵ و چەپی ڕادیکاڵ بۆ تێپەڕاندنی مۆدێرنیتە (تاکخوازی، بوونی بازاڕ، ئەنجومەنە مەدەنییە سەربەخۆکان و پەرلەمانتاریزم) چوونەپاڵ یەکدی.

گەڕانەوەی کۆمۆنیستەکانی پۆست کۆمۆنیست بۆ دەسەڵات، هەندێکجار بە هەڵە بە گەڕانەوەی کۆمۆنیزمی دەزانن. ئاشتبوونەوەی کۆمەڵایەتی و دەستەبژێرانی کۆن، ڕوی تایبەتمەندی پۆست کۆمۆنیزم بووە، بەڵام ئاشتبوونەوەی سیاسی لەگەڵ ڕژێمی کۆن دەرنابڕێت. کۆمۆنیستەکان، نەک کۆمۆنیزم، لە هەڵبژاردنی لیتوانیا، بولگاریا، هەنگاریا و پۆڵەندا بردیانەوە. گەڕانەوەی کۆمۆنیستەکان بۆ دەسەڵات هەرگیز سەرسوڕهێنەر نییە، چونکە نوێنەری گەورەترین پاشخانی توانا و ئەزمون بوون. ئەوسا، زۆرینەی خەڵک لە ڕەوتی تێکڕای سیاسی نەچوونەدەر، بەڵکو (ڕێسابازی) دیموکراسییە تازەکانیان قبوڵکرد. تەنیا چەند حزبێک بوونە ئۆپۆزسیۆن و ئەوانیش بەکورتی پەراوێزخران. لە ڕاستیدا، متوربەکردنی کۆمۆنیستەکانی پێشو، حزبەکانی جێگرەوە لە حکومەتە نوێکان هاوکاری پتەوکردنیانی کرد و هاوکات بووە ئاستەنگی هاتنەئاراوەی گروپی سڕینەوە، تا تۆڵەبکاتەوە. توێژینەوەی ڕیچارد ڕۆز لەوبارەیەوە (کۆمۆنیستەکانی پێشو چۆن بیردەکەنەوە)، نیشانیدا (جیاوازی نێوان وڵاتان لە جیاوازی نێوان کۆمۆنیستەکان و کۆمۆنیستەکانی پێشوی وڵاتێک زیاترە). زیاتر کۆمۆنیستەکانی پێشتر ئەندامی حزبییان بە بەهایەک دەزانی، کە بۆ پۆستی کار ئامادەدەکراو {دەیانگوت} لە جۆشوخرۆشی ئایدیۆلۆژیا شتێکی وەها نەمابۆوە، کە پێشتر هەیانبوو.

کۆمۆنیزم وەک جولانەوەیەکی سیاسی شایانی پەسەندکردن دەنوێنێت، بەلام وەک پرۆژە نا. بە هەمانجۆر کۆتا لەسەر بنچینەی سەرکەوتنی حزبی پۆست کۆمۆنیستی لە پۆلەندا دەلێت: (نەمانی ڕەوایی سیاسی لە ڕژێمێکی کۆمۆنیستی تر، هەلگری ڕەوایەتی نەمان نییە لە حزبە جێگرەوەکانی تردا). سەرەڕای ئەوە، بە پێی ئەزمونی هەنگاریا، گوتویانە سەرکەوتنی کۆمۆنیستەکانی پێشو لە سالەکانی 94 - 1993 (نەک ئاماژەی چاکسازی درەنگوەختی گۆڕانی بەرزەفڕانەی سالەکانی 90 - 1989، بەلکو وەستانێکی نائاسایی و کاتی بوو، لە هەلگرتنەوەی سیستمی بەهایی سۆسیالیزم). کۆمۆنیستەکان لە ئەوروپای خۆرهەلات و ناوەند، کە هەموو ژیانی خۆیان کردبووە قوربانی بە گژداچونەوەی گۆڕانکارییە بنەمابنەڕەتییەکان (ریڤیزیۆنیزم)، هەنوکە وەک جولانەوەی خودێتی پێشوازیان لە چاکسازی سۆسیال دیموکراتەکان دەکرد - کۆمۆنیزم لە باشترین دۆخدا شێوەیەکی دەولەتی خۆشگوزەرانی فراوانبوو، حزبە کۆمۆنیستەکانی پۆست کۆمۆنیستی بۆ بنەماکانیان دەگەڕانەوە، بۆ سەردەمی پێش جیابوونەوەی سۆسیال دیموکراسی، دوای ڕکابەریتی چارەنوسسازی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕ و گەشەکردو. ئێستا ئامانجی ئەوان ئەوەبوو ناوکی سۆسیال دیموکراسی لە قەپێلکی پرۆژەی کۆمۆنیزمی شۆڕشگێڕی بێننەدەر، شێوەیەک لە دەولەتی خۆشگوزەران بە بێ

بۆرۆکراسییە گەورەکانی سۆسیالیزمی دەوڵەتی بپارێزن. ناکامی دەرکەوتنی حزبە سۆسیال دیموکراسییە نوێکان و بەهێز نیشانیدەدات سەرکەوتنی حزبەکانی پێشو، نەک بەهۆی سوسیال دیموکراسی بوونی ئەوان، بەڵکو بەهۆی بانگهێشتی ئەوان بۆ هەموارکردنەوەی لیبراڵیزمی نوێ، بە ڕواڵەت دەمارگیری یەکەم نەوەی سەرۆکانی پۆست کۆمۆنیست بووە، بەڵام کاتێک حزبە (کۆمۆنیست) پۆست کۆمۆنیستەکان لە ئەورووپای خۆرهەڵات گەیشتنە دەسەڵات، تاڕادەیەک هیچکام لەوانە نەیانتوانی گەڵاڵەی کۆمەڵایەتی و دیموکراسی ڕادیکاڵ جێبەجێبکەن، کە لە کاتی هەوڵدان بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات خەباتیان بۆکردبوو. حزبە چەپە باڵادەستەکان لە هەموو شوێنێک، سیاسەتی باڵی ڕاستییان گرتەبەر. ئەو حزبانە بەرنامەی تێکڕای بە مۆدێرنکردنی لیبراڵییان قبوڵکرد، هەڵبەتە بەو بانگەشەیە کە مەبەستیان ڕێککردنی لێوە تیژەکانی ئەو بەرنامەیە و بەو جۆرە بۆ نۆژەنکردنەوە و تواندنەوە، خۆیان لە پێگەی زێڕینی ئومێدی ئەو کۆمەڵگەیە داناوە. ئەوان هەروەک خۆیان داوەتە دەست قەدەری هەڵکشان و داکشانی سیاسەتی هەڵبژاردنەوە. (حزبی دیموکراتی کار) لیتوانیا لە 1996، شکستێکی گورچکبڕی پێکەوت و لە هەڵبژاردنی 1998 هەنگاریا (حزبی کرێکارانی سۆسیالیست) لە دەسەڵات لابرا. (حزبی سۆسیالیزمی دیموکراتی)، جێگرەوەی (حزبی یەکێتی سۆسیالیستی

ئەڵمانیای خۆرهەڵات)، بە کاریگەری زیاتر لە کاریگەری ڕەوتی کۆنی (حزبی کۆمۆنیستی ئەڵمانیا)، دوای کۆتایی شەڕ چووە ناو ڕەوتی تێکڕایی ژیاری سیاسی ئەڵمانیاوە، بەڵام کۆمۆنیزم لە یەکێتی سۆڤێتی جاران، کەمێک لە شێر ئاسای کۆنی پاراست. حزبی کۆمۆنیستی سۆڤێت نیشایدا کە ئەنتی تێزی خۆی لەخۆگرتوە، بەڵام ئەو ئەنتی تێزە تەنیا ئەنتی تێزی تایبەتی حزبی کۆمۆنیستی سۆڤێت نەبوو، بەڵکو بە گشتی ئەنتی تێزی تەواوی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی بوو، لە سەرەتای دەرکەوتنییەوە لەنیوەی سەدەی نۆزدەوە، تا لانیکەمی کاتی ستالین. ئەو ئەنتی تێزە، ناسیۆنالیزم بوو کە ئێستا دەکەوتە بەرامبەر ئەنتەرناسیۆنالیزمی کۆمۆنیزمی مارکسەوە. حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێت (CPRF)، بەهۆی ناکۆکی ناوخۆییەوە ئیفلیج ببوو، نەیتوانی خۆی چ لەڕوانگەی ئایدیۆلۆژیا و چ لەڕوی ڕێکخراوەییەوە نۆژەنبکاتەوە و بەو هەوڵە هیچ یەک لەوانە بپارێزێت، کە بۆ متوربەکردنی نەریتەکانی ناسیۆنالیستی و کۆمۆنیستی دای. دیارە لە گۆڕەپانی هەڵوەشانەوەی ئایدیالی جیهانی کۆمۆنیزم، لەگەڵ پاشەکشەی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی نێودەوڵەتی، حزبە کۆمۆنیستەکان جگە لە پشتبەستن بە ناسنامەی نەتەوەییان، بەدیلێکی تریان نییە، بەڵام کۆمۆنیزمی نەتەوەیی ڕیشەی قوڵتری هەیە – دەبێت لە ئاڵۆزییەکانی هەڵکردنی دەوڵەتانی پیشەسازی لەگەڵ ململانێکانی مۆدێرنیتە و مۆدێرنیزاسۆن، بۆ ڕیشەی

هاوبەشی هەم فاشیزم و هەم کۆمۆنیزم بگەڕێی. هاوکات، حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێت بە پەنابردنەبەر پۆپۆلیزم، ئاماژەیەکی تری پاشەکشەی سیاسەتی چینایەتی کۆن بوو. ئەو حزبە زمانی بە مۆدێرنکردنی نەبوو بۆ گۆڕینی خۆی و لەو ڕووەوە لە جاران زیاتر بە سیمبولەکانی سۆسیالیزم و ڕابـردووەوە لکا، لەسەرویانەوە گەڕانەوە بۆ سۆڤێت. پەسەندکردنی بەرنامەی ناسیۆنالیستی لە لایەن حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێتەوە، بەدیلی بە مۆدێرنکردنی خودی حزب و بە تایبەت کۆمەڵگە بوو. هەروەک جێرمی لستەر ئاماژەی پێکردوە: (کەس ئەوەندەی زیۆگانۆف، بۆ پێکەوەبەستنەوەی پۆست کۆمۆنیزم بە پێش کۆمۆنیزم کاری نەکردوە. لە ئۆکرانیا، حزبی کۆمۆنیست لە هەڵبژاردنەکانی 1998 نوێنەرەکانی لە پەڕلەمان زیادکرد و لە 90 کورسی بە 120 کورسی (لە کۆی 450 کورسی) گەیاند، تا سنورێک بە بەهای لە دەستدانی پشتیوانی جوتیارانی سۆسیالیستی، کە بە گشتی، لە خۆرهەڵاتی ڕوسی زمان چڕبوونەتەوە. پێدەچێت بنبەستی چاکسازی ئابوری وەک داخوازی بەردەوام بێت. لە ئازەربایجان، دوای ڕوخانی حکومەتی ناسیۆنالیستی (بەرەی خەڵکی ئازەربایجان) لە 1993، سەرۆکی کۆنی حزب، حەیدەر عەلییۆف، گەڕایەوە سەر دەسەڵات و دەستیکرد بە ئاشتکردنەوەی سیستمی هەڵبژاردنی فرەیی، لەگەڵ واقعیەتەکانی ڕژێمێکی سەرۆک کۆماری نیمچە دەسەڵاتخوازدا.

لە ڕاستیدا دەکرێت بەرایی سەردەمی پۆست کۆمۆنیزم بە کاتێک بزانی، کە کۆمۆنیستەکان وازیان لە ویستی دەسەڵات هێنا - لێرەدا دەسەڵات دەسەڵاتی قۆرخکارانە بەسەر دامەزراوە و پرۆسەکانی دەوڵەتەوە، پێناسە دەکەین. بۆ نموونە، حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێت، ئیدی نوێنەری ئۆپۆزسیۆنێکی دژە ڕژێم، یان تەنانەت دژە نەتەوەیی نەبوو؛ ئەو حزبە، وەک زۆربەی حزبە کۆمۆنیستەکانی خۆرئاوا لە سەردەمی شەڕی سارددا، هەم بەشێک بوو لە ڕژێم و هەم دژی بوو. لەگەڵ ئەوەشدا، لاوازی حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێت لە خولانەوەی بەرەو سۆسیال دیموکراسی، کاردانەوەی گەشەی ڕێکخراوەیی ئەو حزبە و پانتایی تێکڕای سیاسەتی سۆڤێت بوو. ئەگەرچی بەردی بناغەی خەباتی هەڵبژاردنی یەڵتسن لە 1996 بۆ بە دەستەوەگرتنی سەرۆک کۆماری کۆمۆنیزم شەڕانی بوو، بەڵام ڕەنگە زایەڵەکەی بەردەوامی سیاسی سنورداری هەیە و نزیکەی هیچ ڕۆڵێکی لە هەڵبژاردنەکانی ناوچەیی دوای سێپتەمبەری 1996 دا نەبووە، لە وانەیە لەهەر هەڵبژاردنێکی داهاتودا، ئەنجامەکەی پێچەوانە بێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو پرسیارە مایەوە کە ئایا حزبی کۆمۆنیستی فدراسیۆنی سۆڤێت دەتوانێت حکومەت پێکبهێنێت، یان سەرۆکەکەی، زیۆگانۆف، دەتوانێت ببێتە سەرۆک کۆمار. لە 1996، پێدەچێت وەڵامی دەستەبژێرانی دارایی و سیاسی سۆڤێت،

لەگەڵ زۆرینەی خەڵک، نەرێنییە: دیموکراسی تێکشکێنەری سۆڤێت و ئابوری تازەپێگرتوی بازاڕ بە دەست کۆمۆنیستەکانەوە پارێزراونابێت. بارودۆخەکە هاوشێوەی بارودۆخی جەزائیرە لە 1992، کاتێک (بەرەی ڕزگاری ئیسلامی) لە دەنگدانێکی دیموکراسیدا هەڵبژاردنی بردەوە، بەڵام ڕێی پێنەدرا دەسەڵات بگرێتەدەست و ئاکامی ئەو کارە، سەریکێشایە شەڕی چەکدارییەوە و گیانی هەزاران کەسی کێشا. ئەگەرچی بە ئەزمونی ئەڵمانیای وایمەر و دەسەڵات گرتنەدەستی هیتلەر، کەمتر کەسێک ڕەتیدەکاتەوە دیموکراسی مافی خۆیەتی داکۆکی لە خۆی بکات، بەڵام مەترسی بەرامبەر ئەویش هەیە، ڕەنگە ئەو مەترسییە هەمان بەرگری لە دیموکراسی ئەو ئاوەژوبکاتەوە. بابەتی گەیشتن بە کۆمەڵێکی سیاسی بەهێز و ئازا لە سۆڤێت، ئۆکرانیا و هەندێک وڵاتی تر، هێشتا زۆری ماوە.

پاشەکشەی کۆمۆنیزم لە حزبە کۆمۆنیستەکانی نافەرمانڕەواش، سەریکێشاوەتە گۆڕانی ڕادیکاڵییەوە. حزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا لە 1990 ئینشقاقیکرد و بوو بە دوو حزب، یەک حزبی بنەماخواز پێداچونەوە بە پەیکەری کۆمۆنیزم، دوو حزبی پشتئەستور بە نەریتی ئەوروکۆمۆنیزمی پێشو، بۆ بە ئاشکرا قبوڵکردنی بنەماکانی سۆسیال دیموکراسی (PDS)، حزبی چەپی دیموکراسی. لە 1996، PDS بە سەرۆکایەتی بێلریت ماسیمۆ دالما چووە هاوپەیمانی (داری زەیتون)ی دەوڵەتی ڕۆمانۆ پرۆدییەوە.

دوای 1998، حزبی کۆمۆنیستی بەریتانیای گەورە، ناوەکەی گۆڕی بۆ (چەپی دیموکراسی) و بە سەرۆکایەتی نینا تمپڵ، وەرچەرخانێکی ئایدیۆلۆژیای تێپەڕاند، کە ماوەیەک پێش ڕوخانی کۆمۆنیزم دەستیپێکردبوو. تێکچوونی پەیوەندی کۆنی ئەو حزبە بە تریدیۆنیۆنیستەکانی ڕادیکاڵەوە، ئەوی لە پێگەی کۆمەڵایەتی بێبەشکرد، کە ماوەیەک حزبی بۆ هێزێک لە کۆمەڵگەی بەریتانیا گۆڕیبوو.

لە فەرەنسا، فەرمانڕەوایی لە مێژینەی جۆرج مارشە گۆڕا و حزبی کۆمۆنیستی فەرەنسا جێگەی خۆی بە ڕوانگەی نوێی مرۆڤخوازانەی ڕۆبێرت هیودا. دیکتاتۆری پڕۆلیتاریا چەندین فرسەخی تێپەڕێندرا، چونکە هیو سوربوو لەسەر ئەوەی کۆمۆنیستەکان (تاکە خاوەنی هزری کۆمۆنیزم) نین و (نایەنەوێت بۆخۆیان {کۆمەڵگە} بگۆڕن)، بەڵکو سوورن لەسەر بەڵێنی (زۆرینە) و (کولتوری باس و دیالۆگ). بە ڕای ئەو، کۆمۆنیزم (نە قۆپچەیەک) بوو نە (پڕۆژەیەک بە کلیل بە دەستەوە بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی نوێ، کە ڕۆژێک (فەرمانڕەوای) ئەو شیاودەبێت). ئیدی لەهەڵگرتنەوەی بازاڕ قسەیەک نەبوو، هەر لەسەر ئەو بنچینەیە لە مەی 1997 حزبی کۆمۆنیستی فەرەنسا، وەک هاوبەشێکی گچکەی هاوپەیمانی چووەپاڵ دەوڵەتی سۆسیالیستی لیونێل ژوسپینەوە. باوەڕی کۆنی بە نەتەوەییکردن و سەروەری خاوەنداریێتیی دەوڵەتی، جێگەی خۆی بە جەختکردنەوەیەکی نوێ بەسەر کاری دیسپلینی ڕێگەی

یاسا و نەک خاوەنداریدا. کۆمۆنیستەکان کە شەڕی لەسەر دەوڵەتیان دۆڕاندبوو، ئێستا لایەنەکانی ڕەخنەی لیبراڵی لە بۆرۆکراسی دەوڵەتی پەسەنددەکەن و هەوڵدەدەن گیانێکی نوێ بەبەر نەریتی سۆسیالیزمی خۆهەڵسوڕێنەردا بکەنەوە. ڕۆژنامەی ئۆمانیتە، (ئۆرگانی حزب)، کە ژان ژۆرس لە 1904 دایمەزراند، لە حزب دورکەوتەوە و ئارمی داس و چەکوشی لە یەکەم لاپەڕەی خۆی لابرد - بەڵام تیراژی هەر لە دابەزینە و گەیشتۆتە 50000.

ڕوحی نوێی سیاسەتی پۆست ئایدیۆلۆژیا لە هندستانیش، بەرچاو دەکەوێت. نمونەی ئەوە، ئیندەر کۆمار گوجراڵ سەرۆک وەزیرانی کۆمۆنیستی پێشو بوو، کە بە لیبراڵکردنێکی وەفادار، لە هەرەمی وەزارەتی دارایی کاری پێدرا. حزبی کۆمۆنیستی هندستان، (مارکسیست - لینینست) (CPI(M)) وەک بەشێک لە بەرەی یەککگرتوی حزبە ناوچەییەکان و باڵی چەپ، هەڵبژاردنی فەوریەی 1998ی بردە ژێر پرسیارەوە و ئەوەندە لەگەڵی ڕۆیشت، ئامادەبوو بۆ پاریزگاری لە هاوڕێ کۆنەکەی، حزبی کۆنگرە، لە هەوڵ بۆ ڕێگری گەیشتنە دەسەڵاتی حزبی ناسیۆنالیستی هندی بەهاراتیا جۆناتا، وازی لە تێبینی ئایدیۆلۆژیا هێنا. دەکرێت ئاماژە بەوەبکرێت کە دیموکراسی هندی ڕیزپەڕێکی تەواو و کامڵی (پێشمەرج) و سیناریۆ (پتەوەکان)ە کە لە سەرچاوە ئەکادیمییە چوارچێوەییەکان لەبارەی (دیموکراسیزاسیۆن)ەوە دەخرێتەڕو. ڕوی

تایبەتمەندی چالاکی سیاسی لە هندستان، تەنیا گەندەڵی و خۆدزینەوە نییە لە یاسای کۆن، بەڵکو لایەنگری یەکتربڕی تایفەیی، ئاینی، نەتەوەیی و ناوچەییش هەیە، کە لایەنگری ئابورییەکی دەوڵەتی جوڵان بە ئاڕاستەی بێ ئەزمونی سۆسیالیستی و بۆرۆکراسی سیاسییە، کە چالاکی سیاسی لە هندستان کردبووە ڕیزپەڕ. سیستمی فیدراڵی لە کرالا ڕێگەیدا دەوڵەتی کۆمۆنیستی لە دەسەڵاتدا بمێنێتەوە، کە بەشێوازی دیموکراسی هەڵبژێردرابوو (هاوپەیمانییەک لە حزبی کۆمۆنیستی هندستان و حزبی کۆمۆنیستی هندستان "مارکسیست لینینست")، کە سیستمێکی ئیداری بە تواناتر و خۆشگوزەرانی گەشەکردوی لە هەژارترین ویلایەتەکانی هندی ئیدارەدەدا. شۆڕشی جوتیاری لە شوێنەکانی دیکە، بڵێسەدار لە بیهار و ناوچەکانی تر، پەیڕەوی نمونەی گروپە کۆمۆنیستەکانی چەکداری ماویستی ناوچەی ناکسالباری بنگالی خۆرئاوایان دەکرد. ئەگەرچی گروپەکانی دوایی بێویژدانانە سەرکوتکران، بەڵام ناوی (ناکسالیت)، وەک شێوازێکی خەباتی چەکدارانەی جوتیاران دژی خاوەن زەوییەکان، بە زیندویی مایەوە.

حزبی کۆمۆنیستی ژاپۆن (ICP)، بە هەڵکشانی قەیرانی ئابوری ئاسیا لە کۆتایی 1990، لاوازی حزبی سەرەکی لە چاکسازی جدییەوە، بوو بەهێزێکی نەیاری گرنگ. ئەو حزبە لە هەڵبژاردنی گشتی ئۆکتۆبەری 1996، 3،7 ملیۆن دەنگ (13%)ی بەدەستهێنا، کە باشترین ئەنجام بوو تا

ئەوکاتە دەستەبەری کردبوو، ئامادەیی لە شوراکانی شاردا بەهێزکرد. نوێکردنەوەی ڕێکخراوی ڕامیاریانەی حزبی لە سەرەتای 1990، بۆماوەیەک جێی هەردوو حزبی لیبراڵ دیموکراسی (LDP) باڵادەست و حزبی مرزنۆ (NFP)ی گرتەوە، بەڵام لە 1998، حزبی مرزنۆ هەڵوەشاو حزبی سۆسیال دیموکراتیش بەهۆی یەکگرتنی لەگەڵ حزبی لیبراڵ دیموکرات، متمانەی خۆی لە دەستدا، بە شێوەیەکی باو بەدیلی سەرەکی چەپ بوو. بە گشتی، پێدەچێت حزبە کۆمۆنیستەکانی پۆست کۆمۆنیستی، بە نەبردنەسەری بەڵێنەکەیان لەبارەی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕییەوە دەکرا درێژە بە ژیانی خۆیان بدەن، بەڵام بەوکارەیان بەڵگەی بوونی خۆشیان نەدەهێشت. ئەوان دەیانتوانی وەک باڵی ڕادیکاڵی دیموکراسی لیبراڵی دووبارە خۆیان بخنەوەڕو، بەڵام کەوایە بۆ دەبێت خۆیان بە (کۆمۆنیست) بزانن؟

کۆمۆنیزمی دوای کۆمۆنیزم

چارەنوسی ئەندێشەی کۆمۆنیزم پەیوەندی بە چارەنوسی ئەو وڵاتانەوەیە، کە کۆمۆنیزمیان تێدا سەقامگیر ببوو. پێدەچێت شکستی نازیزم و لاوازبوونی کۆمۆنیزم، هیچ ئایدیۆلۆژیایەکی بەدیلی نەهێشتۆتەوە بتوانێت ڕکابەری بانگەشەی جیهانگیری لیبراڵیزمی دیموکرات بکات، بەڵام زۆرێک پێیانوایە بەمجۆرە خستنەڕوی مەسەلەکە بوغزاویانەیە. بۆ نمونە، لیگاچۆف بۆی دەرکەوت ئەو گوتەیە قین لەدڵانەیە:

گوتەی یەڵتسن ڕاست دەرنەچوو، کە جارێکی دیکە کۆمۆنیزم بۆ سۆڤێت ناگەڕێتەوە - ڕووبەڕووی هاندان و ژاوەژاوی کۆنگرەی ئەمریکا ببێتەوە -.... ئایا دەکرێت کۆمۆنیزم وەک ئەندێشەی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، هێنانەدی خەونی لە مێژینەی مرۆڤە زەحمەتکێشەکان، بە خاک بسپێردرێت؟ دیارە نەخێر. تەنیا دەکرێت بە قەڵاچۆکردنی کرێکاران کۆمۆنیزم لە ناوبەری، بەڵام قەڵاچۆکردنی کرێکاران، واتا قەڵاچۆکردنی مرۆڤایەتی. نەخێر! قەڵاچۆکردنی کۆمۆنیزم هەمان هێندەی کوژاندنەوەی ڕۆژ چاوەڕوان نەکراوە.

کۆمۆنیزم لەو باوەڕەوە ڕیشەی دەگرت، کە سەرمایەداری ناتوانێت بەڵێنەکانی بەرێتەسەر. بە پێچەوانەی چاوەڕوانی ڕوانگەکان، کە داهاتوی سەرمایەدارییان بە کارەساتبار دەزانی، سەرمایەداری بە تایبەت لە (ساڵە زێڕینەکان)، دوای شەڕ تا ناوەڕاستی 1970 سەلماندی، کە توانای نۆژەنکردنەوەی زۆرە و لە زۆرترین وڵاتانی دنیای گەشەکردودا، توانای جێسەرنجی بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ژیان نیشانداوە. لەگەڵ ئەوەشدا، نەیتوانی هەندێک کێشەی توندی بەرچاوی مرۆڤایەتی (کێشەی کولتوری، ژینگە و بە تایبەت بابەتەکانی نایەکسانی) چارەسەربکات و کۆمۆنیزم لە هەمان پانتایی درێژە بە مانەوەی خۆی دەدات، بەڵام کۆمۆنیزمی پۆست کۆمۆنیزم ڕووبەڕووی سەختییەک بۆتەوە، هیچ بەڵگەیەکی پتەومان بەدەستەوە نییە کۆمۆنیزم

بە بەدیلی قبوڵکراو بزانین، تەنانەت ئەگەر قبوڵمان بێت سەرمایەداری چوارچێوەی خۆی هەیە. بەمەش، کۆمۆنیزم بۆ شتێکی کەمێک زیاتر لە هۆیەک بۆ نارەزایی، توخمێکی خەباتی چینایەتی گوندنشینەکانی هندستان، حزبی دژەگەندەڵی ئیتالیا، حزبی دژەڕەگەزپەرستی فەرەنسا، حزبی ئەندێشەی نەتەوەیی و دژەخۆرئاواخوازی سۆڤێت دەگۆڕێت و شتێکی وەها لە بانگەشەکانی ڕزگارییانەی نامێنێتەوە.

بە ئاسەواربڕانەوەی یادەوەری ڕژێمە کۆمۆنیستکان، نوستالیژیا بۆئەوە گەشەی کرد، کە پێدەچوو ئەو ڕژێمانە ئاڕاستەیان دەکرد - دیاردەیەک کە لە ئەڵمانیای خۆرهەڵات بە ئۆستالگیا ناسرا. شایەتی نیشانیدەدا ژمارەی چیکەکان لە 18% لە سەرەتای 1997 بۆ 29% لە 1998 زیادی کردوە کە ژیانیان لە ڕژێمی پێشو بەلاوە باشتربوو. هاوڕایی لەگەڵ ڕابردو لە بەردەوامی وەرگران و کرێکارانی دەستی بەهێزتر بوو. لە هەلومەرجی هەڵاوسان و بەرزکردنەوەی نرخی کاڵا بنەڕەتییەکان، کرێ و خزمەتی گشتی لەگەڵ هەستی زۆربوونی تاوان و گەندەڵی، یادەوەری کرێ کۆنترۆڵکراوەکان، نرخی جێگیر، کاری ئاسایش و سەقامگیری کۆمەڵایەتی زیاتر سەرنجی ڕادەکێشا. ئەو نوستالیژیایە لە سۆڤێت، ئۆکرانیا و کۆمارەکانی دیکەی سۆڤێتی پێشو، لە ڕای نەگۆڕ و پێداگرانەی بۆ حزبە کۆمۆنیستەکان، جێگرەوەی خۆی نیشاندا. هزری زاڵمانەی

(نەژادکوژی باش) کاردانەوەی ئەو ڕوانگەیە بوو، کە بە نەمانی نەوەی کۆن، دەنگدان بە کۆمۆنیستەکان دادەبەزێت. ئەوە نەوەیەکی داماوبوو دەیزانی لانیکەم بەشێکی گرنگ لە ژیانی بەهەدەر چووە و هەستیدەکرد فریودراوە، کە خزمەتی ڕاستگۆیانەی لەم سالانەدا نەک بێبەها، بەڵکو بە پشتیوانی هاوکاری {کردنی ڕژێمی پێشو}، لە ڕاستیدا ناوی زڕاوە.

پەراوێزەکان:

1. جگە لە 10 تا 15 هەزارکەس کە زۆرینەیان بە بێ دادگاییکردن پارتیزانەکانی ئیتالیا لە سێدارەیدان یان هەمان ژمارە (ئەگەر نەڵێین زیاتر) جولانەوەی بەرگری فەرەنسا کوشتنی.

2. (ئێمە بە کێشانی خەتێکی تۆخ خۆمان لە ڕابردو جیادەکەینەوە. تەنیا بەرپرسێتی کارێک دەکەوێتە ئەستۆمان کە دەبێت بۆ هێنانەدەری پۆڵەندا لە پاشەکشەی ئێستا بیکەین).

6

دژوازییەکان و نمونەکان

هاوڵ بیریهێنایینەوە کە (کۆمۆنیزم بۆ چەندین دەیە، کابوسی سەرەکی دنیای دیموکراسی بووە. پێدەچێت ئەمڕۆ... کابوسێکی تر شوێنی ئەوی گرتۆتەوە: پۆست کۆمۆنیزم)! ئـەوەی ئێستا لێیدەکۆڵینەوە، لایەنەکانی جیهانگیرتری پۆست کۆمۆنیزمە. پەیڕەوی نەریتی هۆبسبام، با سـەردەمی پۆست کۆمۆنیزم ناوبنێین (سـەردەمی دژوازییەکان). ئەگەر دژوازی بنەمای دیاردەی کۆمۆنیزم، گۆڕینی ئایدیالێکی گەورەبێت بۆ تاوانێکی گەورە، بە ڕای زۆرینە، {دژوازی} پۆست کۆمۆنیزم پێچەوانەیەتی. بە هەمانجۆر کە هاوڵ نیشانیدەدات، پۆست کۆمۆنیزم (تەنیا شتێک نەبوو ژیان بۆ زۆربەی شوێنەکانی جیهان زەحمەت بکات)، بەڵکو (خستنەململانێوەی هزر و کاری) نیشاندەدا. لە بەشی دووەمی ئەم بەشە، هەندێک لە دژوازییەکانی تیۆری تێکڕایی سەردەمی خۆمان و پەیوەندییان بە پۆست کۆمۆنیزمەوە شرۆڤەدەکەین، بەڵام سەرەتا هەندێک لەو دژوازییانە شیدکەینەوە.

لێکدژییەکان

چەمکی دژوازی زۆر بـەکـارهـاتـوە، بـەڵام ڕۆحـی چاخی مۆدێرن ڕوندەکاتەوە. کانت، لە نامەکەیدا بە ناوی (ڕۆشنگەری چییە؟) یەکێک لەو یەکەمین کەسانە بوو، ئاماژەی کرد بە (سیمبولی نامۆ و چاوەڕوان نەکراوی کاری

مرۆڤایەتی (ئەوجۆرەی بەردەوام دەتوانین بیاندۆزینەوە، بێتو لە فراوانترین مانایاندا لە بەرچاویان بگرین، کە تاڕادەیەک هەمووشتێک لەودا دژوازییە). لەم مانایەدا لە دژوازی -ئەگەر نەڵێین ڕۆشنگەری-یە، کە توێژینەوەی ئاڵۆزییەکانی ئەزمونی پۆست کۆمۆنیستی بەرەوپێشبرد.

شۆڕشەکانی ئەنتی شۆڕش

هەمان سروشتی پۆست کۆمۆنیست دەربڕی بوونی دووفاقییەکە: کۆمۆنیزم و ئەوەی دوای ئەو دێت؛ بەڵام دووفاقیەکی تر، دووفاقی نێوان کۆمۆنیزم و بەرامبەر دانانی ئەو، واتە ئەنتی کۆمۆنیزم، هەروەها بەهەمان ڕادە دینامیکییە. پۆست مۆدێرنیزم لەسەر مۆدێرنیتە وەستاوەتەوە (هەرچەند ئاگای لە چوارچێوەکانی ئەوە)، بەڵام پۆست کۆمۆنیست بەردەوامی کۆمۆنیزم و پەرینەوەی ئەو بۆ قۆناغی گەشەکردوی داهاتو نییە، بەڵکو لەسەر بەدیلی کۆمۆنیزم بونیادنراوە. پۆست کۆمۆنیزم ڕەتکردنەوەی کۆمۆنیزمە و لە هەناوی ئەو ڕەتکردنەوەیەدا هەڵدەتۆقێت، کە هەم ئەندێشەی پەڕینەوە (کە لە بەشی دووەمدا باسیکرا) و هەم پرۆسەی ئەنتی شۆڕش. ئەو ئەنتی شۆڕشانە (شۆڕشەکانی پۆست پەڕینەوە) تێگەیشتن، نەک بەسەر ڕژێمەکانی سۆسیالیستی دەوڵەتی لە وڵاتانی تایبەت و ستراکتۆرەکانی پێوەند پێیانەوە لە جەنگی سارد زاڵبوون، بەڵکو بەسەر خودی هەمان لۆژیکی شۆڕشگێڕی جوڵانەوەی ڕۆشنگەرییشدا.

ڕوداوی ساڵەکانی 91 – 1989، نەک بەرەنگاربوونەوەی شۆڕشگێڕی، بەڵکو ئەنتی شۆڕشگێڕی بوون، بە دوو مانا: هەم دەیانویست بەسەر شۆڕشەکاندا زاڵبن، کە لەو وڵاتانە هەڵگیرسابوون و هەم تێکڕای لۆژیکی هزری شۆڕشگێڕییان ڕەتدەکردەوە، کە نزیکەی دوو سەدە مێشکی ئەوروپیەکانی داگیرکردبوو. باسەکەمان ئەوەیە کە کۆتایی شۆڕش لە سۆڤێت و ئەوروپای خۆرهەڵات، بە مانای کۆتایی شۆڕشگێڕی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری وەک شێوازێکی کاری سیاسی. شۆڕشی ساڵەکانی 91 – 1989، نەک تەنیا تیۆری شۆڕشیان خستەململانێوە، بەڵکو نیشانیاندا چەمکی شۆڕش بۆخۆی کۆنە و کۆن بووە. سەردەمی شۆڕش، کە لە سەرەتای سەردەمی مۆدێرن و بە هەڵوەشانەوەی سیستمی دەرەبەگایەتی و چەقبەستوی ئاینی دەستیپێکرد، لە سەدەی هەژدە گەیشتە لوتکەی خۆی و بە ئاوابوونی خودی مۆدێرنیتە کۆتاییهات. سەردەمی شۆڕشگێڕی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری لەگەڵ شۆڕش کۆتایی دێت. دژوازییەکی دروست و تەواو: شۆڕشی ساڵەکانی 91 – 1989، شۆڕشەکانی ئەنتی شۆڕش بوون. هەروەک کە ئەندرۆ ڕاتۆ دەڵێت، ئێمە ڕوبەڕوی (بدعەی مێژویی (ئەو شۆڕشانە) بووینەوە کە نەریتی شۆڕشە مۆدێرنەکان ڕەتدەکەنەوە).

شۆڕشەکانی 91 – 1989، نەک تەنیا کۆتایی بە سەردەمێکی شۆڕشگێڕی تایبەت دێنن (واتا سەردەمێک

که بە شۆڕشی 1917 دەستپێدەکات) ، بەڵکو کۆتایی هەموو سەردەمێک نیشاندەدەن و ناویدەنێین سەردەمی شۆڕشگێڕی ڕۆشنگەری، لە ڕاستیدا کۆتایی بە تێکڕای ئەوسەردەمانە دێنن کە ڕوی تایبەتمەندی تێگەیشتنێکی تایبەتە لە سیاسەت و پرۆسەکانی گۆڕانی کۆمەڵایەتی.[1]

کۆزلیک شرۆڤەی دەکات چۆن یۆتۆپیای سەردەمی ڕۆشنگەری بۆتە فەلسەفەی مێژو کە لەودا، بە ڕای ئەو، مەیدانی بە ناچاری جیای سیاسەت بەهۆی داواکاری کۆمەڵایەتی، کولتوری و ئاکارییەوە ویستراو، پەلکێشی لە خشتەبران کرا. درزی گەورەی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگە، سیاسەت و ئاکار، سەریکێشایە ململانێیەکی لە شێوازیدا چ ناویدەنێت ڕەخنە (کە جۆرێکی شۆڕشگێڕی بوو)، ئەویش قەیرانی بەدوای خۆیداهێنا و خودسالاری سیاسەت و سیاسەتمەدارییەکەی لاوازبوو. گریمان دەکرێت شۆڕشگێڕی سەردەمی ڕۆشنگەری بابەتی ئاڵۆزی ڕێکخراوی مرۆڤایەتی بەدەستتێوەردانی ڕادیکاڵ چارەسەربکات، بەومەرجەی ئەوانەی دەغڵ دەکەن، بە ڕەخنەی دروست و هۆکاری فەلسەفەی مێژوی ڕاست تەیارکرابن.[2] بڕیاربوو کاری شۆڕشگێڕی بۆخۆی ناسنامەی سیاسی نوێ بئەفرێنێت. شۆڕشەکانی ئەنتی کۆمۆنیزمی ساڵەکانی 91 – 1989، ئەو بۆچوونەی شۆڕشگێڕی ڕۆشنگەری ئەوروپی، هەم لە ناوەرۆک و هەم شێوازیانی ڕەتکردۆتەوە و بەوجۆرە کۆتاییان بە قۆناغێکی

تەواو لە مێژوی ئەوروپا هێنا. دژوازییەک شۆڕشگێڕی سەردەمی ڕۆشنگەری وەلانا، کە لێرەدا جێی سەرنجمانە، جۆری زۆر تایبەتی شۆڕشە، ناویدەنێین ئەنتی شۆڕش و خاڵێکی سۆزداری گرنگی ڕەوتی وەرچەرخانی ئەوروپا نیشاندەدات.

شۆڕشەکانی کۆمۆنیستی بەشێکبوون لە سەرکەوتنی وتاری مۆدێرنیستی پەیوەند بە پرۆژەی ڕۆشنگەری، سەرکەوتنی ئۆرگانیزەکردن، پێشکەوتنی عەقڵانی، بەوجۆرە بە ئاماژە کولتور و نەریتیان ڕەتدەکردەوە. ئایدیۆلۆژیای سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی بەزۆری سودی لەدورنمای جوڵانەوەی ڕۆشنگەری پێشکەوتن، لە کولتور و نەتەوەداماڵین وەرگرت. پرۆژەکەی کۆندەریسە مرۆڤ بانگهێشتی (خاپورکردنی شارستانییە مێژوییەکان و بە ستانداردکردنی جۆری مرۆڤایەتی دەکات، بە پێی سیمبولی ڕوناکبیری پاریسی). بە ڕای مارکسیش، گۆڕینی دامەزراوەکان بەس نەبوو، بەڵکو دەبوو خودی کاری شۆڕشگێڕی ڕێنمایی گۆڕینی بیروباوەڕی دەکرد، تا سەردەمێکی چۆنایەتی نوێ دەستپێدەکات. تۆفانێکی وێرانکەر نەیتوانی مرۆڤایەتی تەنانەت بە ئاستی (روناکبیری پاریسی) بگات، بەڵکو ستانداردەکانی ڕوناکبیرێک (روسی) بێ ڕیشەی ئاڵۆزی ڕەفتاری توندی کردە نمونە، کە لینین دوای ئۆکتۆبەری 1917 خستییەگەڕ. لەگەڵ ئەوەشدا، بەو دوایییە والیکی نیشانیداوە شۆڕشی بەڵشەفیکی لەسەر

ڕوانگەی لە بنچینەدا مارکسیزم، بە تایبەت وەفادار بە لەناوبردنی بەرهەمهێنانی کاڵایی و تەواوی پێداویستییەکانی مایەوە.

ڕوداوەکانی 1989 – 91 لە قوڵترین مانای ئەودا، ئەنتی شۆڕش بوون. لە ڕابردو، ئەوانەی نەیاری شۆڕش بوون پێیاندەوترا (دژە شۆڕش)، وشەیەکە کۆندەریسە ساختەیکرد و بەڵشەفیکەکان بۆ ناساندنی نەیارانیان، بەگوێرەی پێوەری خۆیان بە کاریانهێنا. شۆڕش، هەمووشتێک و هەمووشتێک بە ڕبەی ئەو دەپێورا. گوتاری شۆڕش لە شۆڕشەکانی فەرەنسا و سۆڤێتدا، بووە شێوازێکی بنچینەیی پاراستنی پاشاگەردانی، بەڵام سەرکێشی ساڵەکانی 1989 – 91 لەگوتاری هزری شۆڕشگێڕی سەرکەوت و لە ڕزگاری ئەو گوتارەدا بۆ ئازادی گەڕا، کە ئەو سەرکێشییەی ڕکێف کردبوو. ئەگەر جیاوازییەکەی جۆزێف دومستەر قەرز بکەین، دەبێت بڵێین ڕەتکردنەوەی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی نەک (شۆڕشی دژ) (دژە شۆڕش، بە مانای سنورداری ئەو) بوو. یەکەم داواکارانی بە قەدەرا پەنجەکانی دەستی دۆزییەوە، لە کاتێکدا دووەم سەرکەوت. ئەنتی شۆڕشگێڕەکانی ئەوروپای خۆرهەڵات کاردانەوەی کۆتاییهاتنی باوەڕ بە توانای ڕادیکاڵ و ئازادی خودی کاری شۆڕشگێڕی بوو. شۆڕشی ستەملێکراوان و ژێردەستان هەڵبەتە بەردەوام دەبێت، بەڵام ڕوانگەی تایبەتی کۆتایی سەدەی هەژدە لەبارەی شۆڕش، وەک کاری بە ڕاشکاوی

ئازادی بۆ هەمیشە مردوە و خورافات، دژی ڕۆشنگەری و نەریت فڕێدەدات، تامرۆڤ دەستی بگاتە کەلی ئاسۆی مۆدێرنیتە. گەورەکردنی نەریتی شۆڕشگێڕی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری لە لایەن مارکسیزمیشەوە کۆتاییهاتوە، کە بەوپێیە چینێکی تایبەتی ڕادەپەڕێت و بە قازانجی کامڵبوونی مرۆڤایەتی دەستی دەگاتە ئامانجی جیهانگیر.

نەیارانی ڕوداوەکانی 91 - 1989 ناونران دژە شۆڕش، چونکە ئەو کارە ڕەوایەتی دەدا بە نەیارەکانی ئەوان و ڕێک هەمان قەڵەمڕەوی فکری ڕادەستی ئەوان دەکرد، کە ئەنتی شۆڕشان دەیانویست ڕۆشنگەری لە بن باری شۆڕشگێڕی ڕزگاربکەن. ئەو کارە بە مانای پەسەندکردنی زمانی سەربازی بوو، کە ئەنتی شۆڕشان دەیانویست لێیبپەڕنەوە. خۆ بەدورگرتن لە بەکارهێنانی وشەی بە سەربازی بووی نەریتی شۆڕشەکان (ئازاد کردن)، (روخان)یش مانای تاکتیکی ئاشکرای هەبوو، چونکە ئەگەر بڕیاربوو دەست بۆ چەک ببەن، دیاربوو ڕژێمەکان لە پێگەی باشتر بەهرەمەندبوون. سەرەڕای ئەوە، بە کۆتایی گەیشتنی وتاری شۆڕش خۆی لەو پێگەیەدا نیشاندەدا کە ژمارەیەکی زۆرکەم لەخودی داکۆکیکارانی ڕژێمی کۆن، بوێری بەرگریکردنیان لە ئامانجەکانی شۆڕش هەبوو. بە هەمانجۆر کە هرۆرت و سزاکولسزای ئاماژەی پێدەکەن، ڕێسایەک کە سۆسیالیزمی شۆڕشگێری لەسەر بونیادنرابوو، تەنانەت پێش ئەوەی ڕوداوەکانی 91 - 1989 لە کۆڵ

خۆیان بکەنەوە، لەمێژبوو لە ناوەوە ڕزیبوو. شۆڕشەکانی 91 - 1989 جوڵانەوەیەکی دژەشۆڕشی زۆر لاوازی هێنایەئاراوە، بەم هۆیە ئاشکرایە پێکهاتە مێژوییەکەی پێش ماوەیەک بزربوو، کە لە شۆڕشەکانی سۆسیالیستیدا ڕەنگدەداتەوە. چەمکی شۆڕشی سۆسیالیستی بۆخۆی بووە شتێکی بێسەروبەرە و لە نا ئامادەیی ئایدیۆلۆژیایەکی وەرچەرخێنەری نوێ و جیهانگیر، چەمکی گشتخوازانەی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری شۆڕش لە کار کەوتبوو.

پۆست کۆمۆنیزم پۆست مۆدێرنەیە، بەو مانایە دژوازییەک بۆ نەریتەکانی پێش مۆدێرن دەگەڕێتەوە، کە نەریتەکانی دوای کۆتایی سەدەی هەژدە، بەسەرکەوتنی مۆدێرنیتە هاوشێوە ببون. ئەو پەیوەندییە لێکترازا، کە لە کوورەی شۆڕشی پیشەسازیدا فۆڕمیگرتبوو، کاری سیاسی جەماوەری بە بارودۆخی کۆمەڵایەتی و چینە کۆمەڵایەتییەکان دەبەستەوە و جارێکی دیکە بەهاکانی (پۆست ماتریالیستی) (وردتر بڵێین (پێش ماتریالیزم)، دێنەگۆڕێ. لۆژیکی کولتوری کاری سیاسی لەجوڵانەوە کۆمەڵایەتییە نوێکانی خۆرئاوادا، تەواوکەری شۆڕشەکانی ئەنتی شۆڕشە لە خۆرهەڵاتدا. مرۆڤی نوێ نەک لەسەر بەهاکانی چینی بنەڕەتی یا لاوەکی، بەڵکو پشتی بە بەهاکانی جیهانگیر بەستوە، ئەو بەهایانەی کە ئاشکراترین شێوازی ئەوان، لە نوسینەکانی هاوڵدا دەبینین. ئەنتی شۆڕشگێڕانی جوڵانەوە کۆمەڵایەتییە نوێکان و ئەنتی کۆمۆنیزم پشت بە

سەربەخۆیی کۆمەڵگەی مەدەنی، خودسالاری ناسکار و ڕۆڵی ئاکاری سیاسەت دەبەستن.

گۆڕان لە مەسەلەی شۆڕش هاوڕایە بە جەختکردنەوەی تازە پیاکەوتویی بەسەر ناواخنەکانی تۆکویلی، پێشکەوتنی کولتور بەسەر ڕوی جڤاکی دیاریکراوی کاری سیاسی – لە ڕاستیدا ڕێژەیی بوونی کاری سیاسی ڕێنماییکراو. بە پێچەوانەی بۆچوونی مارکس (بە پێی گوتەکەی)، (سەرەنجام ئاگاداری یەکلاکەرەوەی بوونە... کلیلی داهاتو نەک لە بارودۆخی دەرەکی و بابەتی دەوڵەتەکان – بارودۆخی سیاسی، سەربازی، ئابوری، تەکنەلۆژیا –، بەڵکو لە بارودۆخی ناوەکی و بابەتی تاکەکاندا شاراوەیە). ئاکاری کۆمەڵایەتی و تاک، (پابەندی بە حەقیقەت) و بەدرۆخستنەوە، وەک چەکێکی بەهێز دژی حزب – دەوڵەت کاریکرد، ئەگەرچی ئێستاش گومانمانکرد ئەوانە بتوانن ئەوەندە دژی سەرکێشی بازاڕ بوەستنەوە. ئەگەرچی کولتوری نوێش لە ململانێ بەدورنەبووە و سکۆکپول پێی لەسەر ئەو خاڵە داگرتوە کە لە کۆمەڵی ئاڵۆز و چین بەندی (ئەندێشەکانی مرۆڤناسانەی سیستمە کولتوریەکان) بە داو ئاخنراون، بەڵام ئەنتی شۆڕشەکانی 91 - 1989 دەربڕی نوێکردنەوەیەکی هەڵسەنگاندنی چۆنایەتی بوو لە پانتایی کاری سیاسی شۆڕشگێڕی، بۆ تەندروستکردنی خەسڵەتی ڕێککەوتی کاری مرۆڤایەتی.

سەرچاوەیەکی نەبڕاوە لەبارەی شۆڕشەوە بوونی هەیە، بەڵام ماهیەتی شۆڕشگێڕی وەک دیاردەیەکی فکری و کاری سیاسی براوەتە ژێر پرسیارەوە. مژولی سەرەکی وتاری سیاسی چەمکی شۆڕش، دژوازی بنچینەیی کۆتایی دەسەڵاتی کۆمۆنیزمە و بە شەپۆلێک چالاکی شۆڕشگێڕی کۆتاییهات، کە نەک خۆی کردە قوربانی کۆتاییهێنان بەم شۆڕشە تایبەتییە، بەڵکو بە شێوەیەکی گشتی ڕێوڕەسمی کۆنی کردە شۆڕشگێڕی. شۆڕشەکانی ئەنتی کۆمۆنیزمی 1989 – 91 بە پاراستنی ئامانجی تایبەتی لەجیاتی ئامانجی جیهانگیر، بە جێگرەوەی بەرنامەی تاقمی بە بەرنامەی نەتەوەیی، بە ڕەتکردنەوە لەجیاتی نوێکردنەوەی (ئەگەرچی هەمان لۆژیکی ڕەتکردنەوە بۆ خۆی نوێکردنەوەیەکی گرنگ بوو)، لە لۆژیکی شۆڕشە مۆدێرنەکان و پێشڕەوی تێپەڕین. ئەگەر ڕوی تایبەتمەندی 1980 چەمکی (ئەنتی سیاسەت) بوو، کە بەوپێیە (سۆسیالیزمی بە کردەوە هەبوو) دەبێت بە ساردوسڕی نەک ڕوبەڕو، تێدەپەڕێنرێت، کەوایە شۆڕشەکانی 91 – 1989 (دژە شۆڕشێک) بوون، پرۆسەی شۆڕش و دژە شۆڕشیان لە تەواویەتیدا ڕەتدەکردەوە. بە کورتی، پۆست کۆمۆنیزم بە مانای پۆست شۆڕشگێڕییە.

ئەو شۆڕشانەش کۆن بوون، بەو مانایە کە سازدانی خەڵک لەناویاندا بە پێی ئاگاییەکی ئاشکرای هێزی خەڵک وەک چینی نەیار بوونی هەبوو، هەم (مارکسیستی)، چونکە

لە هەلومەرجێکدا ڕویاندا کە ڕژێمی پێشو وەک بەربەستی گەشەکردنی هێزەکانی بەرهەمهێنان ڕەفتاری دەکرد و بە مۆدێرن بوونی کۆمەڵگە گەیشتبووە خاڵێک کە بنەما سیاسییە کۆنەکانی کۆنکردبوو، بەڵام بابەتی {بکەر}، ئەو ئەنتی شۆڕشەی نەک پڕۆلیتاریا، بەڵکو (خەڵک) بوو، گوتەزایەکە – هەرچەند بەشێوەیەکی خاو، فۆڕمی نەگرتوە و لە بەردەم دەستکاری – لەو کاتەدا بەجۆرێکی سەرنجڕاکێش، وەک هۆکارێکی خودسالاری دەرکەوتەوە. تێڕوانینی مارکس بۆ شۆڕش، پڕۆلیتاریا زۆرینەی نەگۆڕی خەڵکی پێکدەهێنا و لەدۆخی سەرکێشی دژی دەسەڵاتی سەرمایە دابوو؛ خەڵک ڕاپەڕیبوون تا بانگەشەی فەرمانڕەوای سیاسی ئازادی پووچەڵبکەنەوە. ئەو شۆڕشانە نەک لە ڕوی بردنەسەری بەڵێنەکانی مارکسیزم، بەڵکو بە ئاڕاستەی تێپەڕین لە ئەو بەرەوپێش دەچوون.

ئەنتی شۆڕش (و هەموو شتەکانی دیکە) "کە خیانەتی لێکراوە"

هەوڵ بۆ پەڕینەوە لە پڕۆژەی یۆتۆپیای سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، بۆخۆی یۆتۆپییایەکە و وەک تەواوی هەوڵەکانی سیستمێک بۆ گەیشتن بە ئامانجێک، خستییە بەردەم نائومێدی و خیانەتەوە. شۆڕشەکانی تێپەڕاندنی دژەکۆمۆنیزم لە دوو ئاستدا ڕویاندا: ئاستی سیستمی و ئاستی کەسی. ئاستی سیستمی بریتییە لە توخمەکانی

پەڕینەوە لەخود و دەستەبژێرانی کۆن لە ڕەوتەکەی، بوونە بەشێک لە چینی باڵادەستی نوێ، کە لە ئاستی کەسی دژایەتیکردنی سیستم، دەربڕی جوڵانەوەیەکی جەماوەری قوڵی سەرچاوەگرتوبوو لە ناڕەزایەتی ڕژێمە کۆنەکان. نوێنەرانی پرۆسەی دووەم وەک خیانەت، دەیانتوانی لە سەرکەوتنی پرۆسەی یەکەم بگەن. هەر سەرکەوتنێکی پۆست کۆمۆنیستی لە پێگەی بزوتنەوەیەکدا بۆ ئاڵوگۆڕی ئابوری، واتا ڕەتکردنەوەی ناوەکی پۆست کۆمۆنیزمی پێگەی کردەکی، بۆ تازەکردنەوەی ئاکاری بوو. گرنگتر لەوە، لە بنەڕەتەوە هاوسەنگی نێوان پابەندی و توانای گۆڕی: ئاشکرایە بەڕێوەبردنی توانای سیاسی، ناکرێت هێزەکانی (کوری) بەهۆی شۆڕشەوە کۆنترۆڵ بکرێت، کە چارەنوسی مرۆڤایەتییان دیاریدەکرد. ڕوداوەکانی ساڵی 1968 ئەو خاڵەیان باش نیشاندا، ئەگەر هیچ شتێکیتریان نیشان نەدابێت.

کاتێک ئەو لۆژیکە تراژیدییە بە ئاشکراترین شێوە خۆی نیشاندەدا، لە چارەنوسی هەندێک لەو کەسایەتییانە بکۆڵینەوە کە نزیکترین پەیوەندییان بە توانای ڕزگاری پۆست کۆمۆنیزمەوە هەبوو. پێشتر بە ڕەخنەی هاوڵ لە گەڕانی دڵسۆزانەی کلاوس بۆ دۆزینەوەی بەرنامەیەکی لیبراڵی نوێ، ئاماژەمان بەبەهای لابردنی تایبەتمەندییەکانی مرۆڤانەیی کرد، کە دەیداتە پاڵ توانای کۆمەڵگەی مەدەنی بۆ خۆبووژانەوەی. سۆلژنیتسین ماوەیەک پێغەمبەری

پۆست کۆمۆنیزم بوو، بەڵام کاتێک سیستمێک ڕوخا زۆر لێی بێزاربوو، وێڵ و سەرگەردان دەینواند و شتێکی ئەوتۆی نەبوو ئاڕاستەی دنیای پۆست کۆمۆنیزمی بکات. دواکەوتنی ئەو لە گەڕانەوە تا 1994 بە ڕاڤەیەکی نائاسایی هاوڕایانە (و لەوانەیە ڕاست) لە ڕوداوەکانی 1993، ئەوسا تانکەکانی یەڵتسن کۆشکی سپی سۆڤێت (بینای کۆنی پەڕلەمان)یان تۆپبارانکرد، تائاستێک هۆکاری کەمبوونەوەی خۆشەویستی دەردەخات. کۆمەڵە وانەیەک – گوتاری پەروەردەیی سەعاتەکانی پڕبینەری تەلەفزیۆن لە 1995، بە ڕوسەکانی دەوت دەبێت چۆن بژین، پیاوێک دوا زەبری خۆشەویستی پێکەوت کە بیست ساڵ لە ورمۆنت ژیابوو، بەڵام ڕەنگە گۆرباتچۆڤ تراژیدیترین کەسایەتی سەردەمی پۆست کۆمۆنیزم بووبیت، کە لە هەموکەس زیاتر هەوڵیدابوو پۆست کۆمۆنیزم شیاو بکات. بەرئەنجامی بە مەترسیکردنی بۆ چونەناو سیاسەتی پۆست کۆمۆنیستییەوە، وەک بەشداری لە هەڵبژاردنی سەرۆک کۆماری سۆڤێت لە 1996، ژمارەیەکی کەم 386.000 دەنگ (51% دەنگ) بوو. نە سۆلژنیتسن و نە گۆرباتچۆڤ ڕایان لەسەر کێشەکانی بەردەم کۆمەڵگەی پۆست کۆمۆنیستی باش نەبوو، یان نەیانتوانی بەدیل {بۆ ئەوکێشانە} بخەنەڕو.

پۆست کۆمۆنیزم نەک خودی کۆمۆنیزم، بەڵکو کۆمۆنیزمی ڕیفۆرمیستیشی ڕەتدەکردەوە. دویچک وەک

ڕواڵەتی بەهار پراگ جێی ڕێزبوو، بەڵام لە سیستمی نوێدا هیچ ڕۆڵێکی کاریگەری نەبوو. بابەتی دیارتر، زەدەنک ملینار، کەسایەتی بەدەسەڵاتی ساڵی 1968 و نوێنەری (سۆسیالیزمی دیموکراسی مۆدێرن)، گۆرباتچۆڤێک بوو بە ڕوخانی کۆمۆنیزم لە دورخرانەوەی درێژخایەن ڕزگاری بوو، بە پەلە گەڕابۆوە پراگ، بەڵام دوای ڕۆژێک زانیبووی بەرنامەی کۆنی (سۆسیالیزم لەگەڵ ڕوی مرۆڤایەتی)، هیچ پێگەیەکی لە بارودۆخی نوێدا نییە. سەرەڕای، کۆمۆنیستە ڕیفۆرمستکان، هاوبەشی تاوانەکانی ڕژێمی کۆن بوون. وەک دەڵێن ئەوە چارەنوسی shestdesyatniki (خەڵکی 1960) سۆڤێت بوو، کە پشتگیری ڕیفۆرمی جۆری خرۆشۆڤیان دەکرد و کاتێک گۆرباتچۆف ڕێبەری پرۆیستۆریکای کرد، پێیانوابوو سەردەمییان هاتوە، ئەگەرچی زۆربەیان ڕۆڵی بەرچاویان لەو گۆڕانانەدا بینی، بەڵام زوو دەرکەوت ناوەختن و بە دەرکەوتنی نەوەی نوێ لە سیاسەتکاران (دیموکراتی) پەراوێزخراون.

پرۆسەی هەڵوەشانەوەی کۆمۆنیزم جۆرێک نائومێدی نیشاندەدات، کە داماڵینی ئیمپریالیزم وەک کارێکی گەورەی لەڕوی خۆباوەڕییەوە {نەتەوەکان}، ئەزمونکرا. ئەگەرچی ڕوخانی کۆمۆنیزم بۆ وڵاتانی ئەوروپای خۆرهەڵات و ناوەند، بە مانای ڕزگاربوون بوو لە تەوقی سۆڤێت، بەڵام ئەو ڕوخانە ڕەتکردنەوەی هەندێک لە نەریتەکانی سۆسیالیستی خۆماڵی خودی ئەو وڵاتانەشی هەڵگرتبوو.

بۆ نمونە، لە چیکۆسلۆڤاکیا، جوڵانەوەی کرێکاری بەهێز یەکسەر لە ساڵەکانی دوای شەڕ، پاڵپشتییەکی پتەوی کۆمۆنیستەکانی کردبوو، کە لەماوەی دوو شەڕدا فۆڕمی گرتبوو، ئەزمونی (سۆسیالیزم بە کەسایەتی مرۆیی) لە 1968، هەوڵیدەدا پشتگیری هەم خۆماڵی و هەم جیهانی بەها سۆسیالیستەکانی مرۆڤانەبێت. لە پۆڵەندا، جوڵانەوەی هاوپەیوەندی ڕەنگدەرەوەی نەریتی درەنگوەخت و قوڵی ویستی خۆبەڕێوەبەری کرێکاری بوو. پەڕینەوەکانی پۆست کۆمۆنیستی لەپاڵ خودی کۆمۆنیزمەوە، ئەو نەریتانەشی ڕەتکردەوە.

ڕاپرسییەکانی کۆتایی سەردەمی کۆمۆنیزم، لایەنگری زۆری خەڵک لە بازاڕ و ڕکابەریتی نیشاندەدا، بەڵام مانای وردی ئەو ڕاپرسییە بە زۆر شێوەی جیاجیا لێکدەدرێتەوە. بازاڕ بە جۆری ڕوتەڵی، بە شتێکی بێمەترسی نیشاندەدرێت و تێگەیشتنێکی وەهای لە خەسڵەتی زۆرجار خیانەتیانەی هێزەکانی بازاڕ نەبوو. ئاشکراترین دژوازی ئەوەبوو ڕابەرانی لیبراڵ باوەڕیان بە بەرنامەدانان نەبوو، بانگەشەیاندەکرد دەیانەوێت سەربەخۆیی {لە دەوڵەت} بۆ بازاڕ بگێڕنەوە، بەهۆی خودی لۆژیکی پەڕینەوەبوو ناچاربوون بە هەمان دەسەڵاتی تەواوی بەرنامەداڕێژەران، ناوەندی کۆنی پرۆسەی ئاڵوگۆڕ جلەوبکەن. ئەو گرژییە بە تایبەت لەبارەی کلاوسەوە بەرچاودەکەوێت، زۆرجار ئیدانەی بەرنامەڕێژی کۆمەڵایەتی دەکرد و جەختی لە سروشتی پێشبینی نەکراو

و هەڵقوڵاوی چاکسازی دەکــردەوە، بـەڵام لـە پۆستی سەرۆک وەزیرانی کۆماری چیک لە 1991 تا 1997، بە پشتبەستوو بە دەستتێوەردانی سەرکوتکەرانەی دەوڵەت، فەرمانڕەوایی کرد. زۆرجـار گۆڕانی خێرای تێڕوانینی کەسانێک جێی ئاماژەی تـوێـژەرەوان بـووە، کە 1980، داکۆکییان لەبەرنامەی جوڵانەوەی هاوپەیوەندی {پۆڵەندا} دەکـرد، بۆ هێنانەئاراوەی (کۆمارێکی خۆبەڕێوەبەر) و 1989 لە دەوڵەتێکی خۆشگوزەرانی فراواندا، بۆ پشتیوانی بوو لەزۆربەی لیبراڵیزمی ئابوری.

ئەگەرچی دەوڵـەتـی هاوپەیوەندی توانیویەتی بگاتە دەسەڵات و پاشان بە ئاڕاستەی ڕەتکردنەوەیەکی نزیکەی تــەواوی بنەمایەک هەنگاوبنێت، کـە شــەڕی لەپێناودا کـردبـوون، بـەڵام کەسانێکی کـەم دەوڵـەتـی مازۆڤیسکی بە(خیانەت) تۆمەتباردەکەن. دەوڵـەت لە ئاستی قوڵتردا، بە ڕاپەڕینەری چارەسەری دۆخـی بەدیهێنانی ئامانجی ژێرخانی جوڵانەوە، واتا گەیشتن بە ئابوریەکی بە عەقڵانی بوو. هەر بەوجۆرە، ڕژێمی یەڵتسن هەندێک لە ئەرکەکانی جـوڵانــەوەی دیموکراسی شـۆڕشـی ئـەنجامدا. جێگای سەرنجە دەکرا بە خیانەتکردن لە شۆڕش، شۆڕش بکەی - بۆیە {ئەو کارە} هەمیشە شۆڕشەکانی لەگەڵ بوو. لێرەدا دەبێت خودی هزری شۆڕش، بە بەشێک لە هەمان لۆژیکی شۆڕش بزانی. خودی ئەو پرۆسەیە بۆخۆی ئەو حکومەتانە بە تایبەتی لە ڕیشـەوە دەگـۆڕێت، ئەگەرچی گـۆڕان لە

دەرەوە و لە دەرەوەی خۆی، شتێکی وازیادمان لەبارەی پرۆسەی سیاسەتمانەوە پێنالێت. ئەو بۆچوونە لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی باویەتی و زۆر بەڵگەی نائومێدی خەڵک ئاشکرادەکات، کە خیانەت لە شۆڕشی دیموکراسی کرا، یان لانیکەم دزرا، بەڵام لەسەر بنەمای وێنایەکی ناڕاست لە پرۆسەکانی مێژو بونیادنراوە، کە گریمانەدەکات دەکرێت ئایدیالگەرایی بە جۆرێک ئۆرگانیزەکردنی کاری مرۆڤایەتی لەخۆبگرێت. ئەمە واناگەیەنێت کە بۆچوونی ڕاستی کاری مرۆیی، ڕوانگەی (واقعییانە)ی ڕەشبینانەیە، بەڵکو تەنیا بەو مانایەیە شۆڕشەکان لۆژیکی تایبەتییان هەیەو ئێمە، وێڕای پەسەندکردنی کاریگەری دەستتێوەردانەکانی ڕزگاری خەڵک، پێش ئەوەی هاواربکەین (خیانەت) لانیکەم دەبێت بیناسین.

خیانەتی پۆست کۆمۆنیستی، تایبەت نەبوو بەوڵاتانی پێشو. بە ڕای گۆنتەرگراس، یەککگرتنی ئەڵمانیا بۆ هەردولای (یەککگرتو)، کارەسات بوو. ئەو هەر دوو (نەتەوە)، وێڕای چونەپاڵییەک لە وڵاتێکدا، زۆر لە یەکتر دورکەوتنەوە. بە ڕای گراس، یەککگرتنی ئەڵمانیا تەواوی ئەوەی وێرانکرد، کە کۆماری فیدراڵی ئەڵمانیا داکۆکی لێکردبوو: (بێئەوەی کۆمۆنیستەکان هۆکاری بووبن، کۆمەڵگەی چینایەتییەکەی خۆی نوێکردۆتەوە کە سەردەمێک باوەڕمانوابوو بە (سۆسیال دیموکراسی)، بە سەریدا زاڵبووین). هاوسەنگی نێوان سەرمایە و کار تێکچووە و دەرفەتەکانی

نوێکردنەوەی کۆمەڵایەتی لە کیس چووبوو، کە بەهۆی یەکگرتنەوە هاتبووە پێش. دژوازی ئەو بابەتە ئەوەبوو هەر لەو ساتەدا توانای فرەجۆری هاتەئاراوە، کە جۆراوجۆری شێوە کۆمەڵایەتییەکان - هەم لە کۆمەڵگەدا و هەم لەنێوان جۆرە جیاجیاکانی کۆمەڵگەدا - زۆر دابەزی. لە تیۆری بەسەریەکەوە و لەڕاستیدا دوگل، لەبارەی ئەوروپایەکی زۆرینەخواز، فرەجەمسەری و فرەجۆر شتێک نەماوەتەوە.

خیانەت لەبارەی وڵاتانیتر، شتێک لە نائومێدی واقعیەتی پۆست کۆمۆنیزم زیاترە و زادەی نائومێدی هەمان هەوێنی ژیانی سەرکەوتنە لەشەڕ، کە کۆمۆنیزم تەنیا لایەنێکی ئەو بوو. ڕزگاربوونی چین لە پەلاماری ژاپۆن و سەدەیەک سوکایەتی خۆرئاوا، سەرکەوتنی سۆڤێت(و ئۆکرانیا، بیلاروسیا و سەرکەوتنی ... - بۆچی لیستی درێژی ئەو سەرکەوتنانەی سەرەوە لە وڵاتان زایەڵەی لە (سەرکەوتنی سۆڤێت) کەمترە؟)، بۆ ئەڵمانیای نازی و سەرکەوتنی ڤێتنام لە درێژترین شەڕی سەدەی بیستدا، کە تێیدا 3 ملیۆن کەس کوژران و هێشتا 300.000 بێسەروشوێنە، تەنیا سەرکەوتنی چین هێشتا لەمانە بێخەسڵەت نەبووە. لە ڤێتنام، دۆلار جڵەوی کاری لە دەستی دۆنگ وەرگرتوە و کۆنترۆڵی سیاسەتی دارایی ئەو وڵاتە کەوتۆتە دەست ئەمریکاوە. گابرێل کولکۆ دوای نوسینی کتێبی توێکاری شەڕی ڤێتنام، نوسی: ئەو شەڕە بە (شکستی هەموو ئەو کەسانە کۆتاییهات، کە شەڕیان کردبوو - تراژیدیایەکی

گەورەی مێژوی شارستانیەت بوو). ئەو ئیدانەی پێشوازی حزبی کۆمۆنیستی لە بازاڕی دوای 1986 و تەسلیمبوونی لەبەرامبەر (بە جیهانیبوون) کرد، بە تایبەت نەمانی کۆمەڵگەیەکی نزیکەی یەکسانخواز و ئاوابوونی خزمەتگوزاری خۆشگوزەرانی.

ئابوری (سیاسی) و سیاسەتی (ئابوری)

ساسۆن باش لە تەنزی ڕیڤیزیۆنیزم (و بە فراوانی، لە پۆست کۆمۆنیزم) دەگات: (دژوازی ڕیڤیزیۆنیستە نوێکان وازهێنانبوو لە باوەڕ بە (ڕەوتی سعودیە و بەردەوامی پێشکەوتنە کۆمەڵایەتییەکان)، باوەڕ بە (ڕەوتی سعودیە و بەردەوام)ی گەشەی ئابوری فەرمانڕەوایەتی سەرمایەدارییان قبوڵدەکرد). پۆست کۆمۆنیزم پابەندی پەیوەندی دەستنیشانکراوی نێوان سیاسەت و ئابورییە. بە گوتەی مالیا، (بە بێ بناغەبوونی حزب، پەیوەندی نێوان گۆڕانی سیاسی و ئابوری ئاوەژوبۆوە. پرۆسەی چاکسازی ئابوری لە بارودۆخی پۆست کۆمۆنیزمدا، دورنمای دیموکراسی پێشدەخات). دژە شۆڕشەکانی بۆخۆیان بەدژواری گیرۆدەی لۆژیکی ئاڵوگۆڕی ئابوری بوون کە دەیانویست سیاسەت لە دەستی وەک دەڵێن هاوپەیوەندییەکەی بۆ یاسای (واتایی) مێژو ڕزگاربکەن. سیاسەت لە قۆناغی سەرەتایی ئەوئاڵوگۆڕە نوێ و

گەورەیەدا، بەمشێوەیە باڵادەست بوو، چونکە دەوڵەت بە تایبەتیکردن و کارەکانی هاوشێوەی ئەو، خۆی لە کۆنترۆڵکردنی ڕاستەوخۆی ژیانی ئابوری بێبەشدەکرد. دەوڵەتی بەهێز لە هەندێک وڵاتان، بۆ چاودێریکردنی پرۆسەی ئازادکردنی ئابوری، بەمشێوەیە لەسەر کار ماونەتەوە، بەڵام لۆژیکی کار لەو وڵاتانەدا، دەوڵەتی کار بوو، نەک ئایدیۆلۆژیا. تەنانەت شێوازەکانی میانڕەوی دەوڵەتی، ببووە نارەوا. هەمانکات پۆست کۆمۆنیستەکان لە هەموو جێیەک بانگەشەیاندەکرد، کە پێویستیان بە ئازادی کاری ڕەهای بازاڕە، ڕێبازی ئابوری دووبارە بە سیاسی بوو. هاوکات، بەهۆی لاوازی دەوڵەت و دەسەڵاتی بەرامبەری بەرژەوەندی سیاسی و ئابوری لەدنیای پۆست کۆمۆنیستیدا، سیاسەت بۆخۆی بە (ئابوری) بوو.

ئەگەرچی، پۆست کۆمۆنیزم و کۆمەڵگەی پۆست پیشەسازی بەشێکی هاوبەشییان هەیە، بەڵام دووەمییان هەرگیز کۆمەڵگەیەکی پۆست پیشەسازی نییە. بێڵ تێگەیشتنی خۆی لە دووەم بەمجۆرە کورتدەکاتەوە:

بە گشتی، ئەگەر کۆمەڵگەی پیشەسازی لەسەر بنەمای تەکنەلۆژیای ئامێرییە، کۆمەڵگەی پۆست پیشەسازی بە تەکنەلۆژیای هزری فۆرم دەگرێت و ئەگەر تایبەتمەندییەکانی ستراکتۆری بنەمایی کۆمەڵگەی پیشەسازی کار و سەرمایەن، تایبەتمەندێتی کۆمەڵگەی پۆست پیشەسازی زانیاری و زانستن.

دژوازی ئێره ئەوەیە کە بە پێچەوانەی ڕای بێڵ، سەردەمی مۆدێرن لەجاران زیاتر کەوتۆتە ژێردەسەڵات و توانا ستراتیژیەکانی بەرهەمهێنانەوەی سەرمایەوە، نەک تەنیا لە ئاستی کۆمپانیاکان، بەڵکو لە ئاستی دەوڵەت لە سیستمی جیهانی و تاک لە کۆمەڵگەی ناوخۆییدا. ئێستا بازاڕ پێگەی بەشێک لە سیستمی سروشتی شتگەلێکی بەدەستهێناوە. بەرگری لەبەرامبەر توانای ئەو، بەتەواوی بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی، لەوانە ڕێکخراوی ئاینی و زانکۆ، جگە لە نقەنقی کاردانەوەی بێبەرهەم لە جبەخانە و کافتریاکانی زانکۆکان، بەرهەمێکی دیکەی نەبووە.

هەرچەند پۆست کۆمۆنیزم دەربڕی ئابوری بوونی سیاسەتە، بەڵام تەوەری شیکار لەئەو، کە مارکسیستەکان ناویدەنێن (هێزەکانی بەرهەمهێنەری) و پەیوەندی کۆمەڵایەتی پەیوەست پێی، بۆ ڕوانگەی بنەمایی گوازراوەتەوە و لەسەر ڕەهەندی سیاسی، کولتوری کۆمەڵی مۆدێرن، مەسەلەکانی (ناسنامە)و کەملبوون چڕدەبنەوە. ڕێک لەوساتەوە ڕوانگەی لەسەر بنەمای ئابوری سیاسی (کە مارکسیزم یەکێکیانە)، بە مەسەلەی تایبەتمەندی دەستدرێژیکارانەی زۆر فراوان بووی سەرمایەداری هاوچەرخی ژیانی ڕۆژانە و پەیوەندی کۆمەڵایەتی، دەکرێت فۆکەس بخاتەسەر ئەو مەسەلەیە (ئەگەر نەڵێین چارەسەرێکی بۆ بخاتەڕو)، ئەو ڕوانگانە ئەتەکێتی (کۆمۆنیستی)، یان (کەمخوازانە)ن و بە قازانجی ڕاڤەی کولتورخوازانەی جۆری پۆست مۆدێرنەکەی وازی لێدەهێنرێت.

جیاوازی جیهانی نێوان کۆمۆنیزم و سەرمایەداری، دەربڕی بەرەنگاربوونەوەی دوو لۆژیکی عەقڵگەرایی مۆدێرنیتە بوو. ئەو ململانێیە سیمبولی دیاریکراوی مۆدێرنیتەی ئەقڵانی چەسپاندبوو، بە نەمانی ئەو ململانێیە هەر دوولای ئەو، چووبوونە قۆناغێک لە قەیرانەوە. بوونی دوو سیستمی ڕکابەر، کە لە کنوانسیۆنەکانی شەڕی سارد دوای 1945 ببوونە فەرمی، خودی سەرمایەدارییان ناچار بە هەموارکردن و چاکسازی دەکرد. هەرچەند بێگومان زێدەڕۆییمان کردوە ئەگەر بڵێین دەوڵەتە خۆشگوزەرانەکانی مۆدێرن، لە ئەنجامی شەڕی سارددا هاتونەتەئاراوە، بەڵام زۆرجار بوونی بەدیلێک لە کۆمەڵی پێشکەوتو، لە قازانجی داواکاری جوڵانەوەی کرێکاریدا بووە. جێگەی سەرنجە ڕکابەرایەتی کۆمۆنیزم هاوکاری کۆمەڵی سەرمایەداری دەکرد، کە دادپەروەرانەتر، بە گەشەکردنی بنەمای کۆدەنگی نەتەوەیی و قوڵبوونەوەی بازاڕی نەتەوەیی، کاراتر بن. ئێستا ئەو هۆکارە چاکسازییە دەرەکییە لەناوچووە.

دەکرێت دیالێکتیکی ناپاکی سەرکەوتن و شکست لە پانتایی تریشدا ببینی. دەکرێت سەرکەوتنی لیبراڵیزمی نوێ بەسەر کۆمۆنیزمدا، سەربکێشێتە کەم بوونەوەی دەسەڵاتی خۆرئاوا لە شوێنەکانی دیکەی جیهان، چونکە لەسەرتربوونی بەراودکاری سیستمێکی ئابوری (باشتر)، دەفەوتێنێت. ڕوخانی کۆمۆنیزم نەک سەرمایەداری لە ڕکابەرەکەی، بەڵکو بەجۆرێکی لێکدڕ، لە ڕکابەری

لاواز بێبەشیکرد، کە بە بەرجەستەبوونی یارمەتی لەسەرتربووەکانی سەرمایەداری دەدا. لەناوچوونی کۆمۆنیزم، لاوازییەکانی سەرمایەداری و لاوازی تیۆری ئابوری کلاسیکی نوێی بەرجەستە کردوە. ستیگلیتس بەودوایە گوتی: سیمبولی کلاسیکی نویێ ناتوانێت کێشەی نەبوونی زانیاری، بودجەی دەستەبەرکردنی زانیاری و سەرچاوەگرتو لە ناتەواوی هەندێک بازاڕ ڕونبکاتەوە. تۆرۆ، بە دۆخێکی وروژێنەرتر، وتویەتی: ئەگەر بیر لە چارەیەک نەکرێتەوە، سەرمایەداری زیاتر لەوەی توشی پاشەکشە بێت، توشی داوەشان و داڕوخان دەبێت. بە دیاریکراوتر بڵێین، لە ئەمریکا بە یەکسانی ئابوری پۆست کۆمۆنیستی، زیاتر چەوسانەوە و ئاسایشی کاری لەگەڵ نەبووە، کە دەکرێت بڵێی بۆ قەرەبووکردنەوەی قازانجەکانی بەدەستهاتو، لەڕێنماییەکانی شەڕی ساردە.

ئەو خاڵە بە دژوازییەکی کۆتایی ڕوخانی کۆمۆنیزممان دەگەیەنێت، کە ئادام مۆلری پێش مارکسیست (1829 – 1779) ناساندی. دەیگوت بازاڕ ناتوانێت هاوسەنگی جێگیری نێوان خستنەڕو، داواکاری بێنێتەئاراوە. بە گوتەی جێمز دی. وایت، ئەو (یەکەم کەس بوو گوتی: سەرمایەداری سیستمێکی لێکدژە، ئەگەر ڕێگەبدرێت بە ئەنجامی لۆژیکییەکەی – بازاڕی جیهانی – بگات، بنەماکانی خۆی لاوازدەکات و دەبێتە هۆی لەناوبردنی خۆی). پۆست کۆمۆنیزم گەشەی کردۆتە سەردەمی لوتکەی بازاڕی

جیهانییەوە، بەڵام لە کاتێکدا نە جەمسەرێکی لەبەرامبەر خۆی هەیە ببێتەهۆی گەشەکردنی و نە لەناوەوە بەجۆرێک کاریگەر ڕەخنەی لێدەگیردرێت، ڕەنگە بزانێت ئێستا نەخۆشییەکانی بەئاسانی چارەسەردەکرێن، کە کەوتونەتە بەرچاوی ململانێی شۆڕشگێڕییەوە. لەوانەیە دژوازی کۆتایی ئەوەبێت، کە سەرمایەداری بۆ مانەوەی کارایی خۆی پێویستی بە کۆمۆنیزم، بە هاوزادی بێت. ڕەنگە لە کۆتاییدا مارکس لەسەر حەق بێت، بەڵام دورنمای سەردەمێک لەوە زیاترە بەمێشکدا بێت، کە هەم پۆست کۆمۆنیست بێت، هەم پۆست سەرمایەداری. ئێستا لەنمونەکان دەکۆڵینەوە.

نمونەکان

کۆتایی سەردەمی کۆمۆنیزم، هەڵگری خولانەوەی تیۆری بوو کە نەک تەنیا وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو، بەڵکو تێکڕای جیهانی خستە ژێرکاریگەری خۆیەوە. ئەگەرچی برماس گوتی: تەنانەت نوێگەریەکی تیۆری لە هەناوی ئەوروپای خۆرهەڵاتدا دەرنەکەوت، هەرچەند ئۆفە جەختی لە سروشتی ناتیۆری ئەو شۆڕشانە کردۆتەوە و فرانسوا فۆرێ، مێژونوسی شۆڕشی فەرەنسا، لەدوا کتێبیدا ڕایگەیاند کە (لەسەر داروپەردووی وێرانەکانی کۆمەڵگەی کۆمۆنیستی، جگە لە گەنجینەی ئاشنای دیموکراسی لیبراڵی، هیچ شتێکی دیکە دەستناکەوێت)، بەڵام ئەو، لە مانای گرنگتری پەلاماردانی پۆست کۆمۆنیستی نەگەیشتن. دوا قۆناغی

پەڕینەوە لە پۆست کۆمۆنیزم، نەریتێکی دەوڵەمەند، بە تایبەت لۆژیکی (دژە شۆڕش)ی بە دیاریهێنا، کە هەرچییەک بوو‌بێت ناتیۆری، یان بێبایەخی هزری نەبوو. پتر لەوە، ڕوخانی کۆمۆنیزم سەرهەڵدانی ژمارەیەک نمونەی لەگەڵ بوو، کە دەکۆشان فۆڕم بە مانای ئەو ڕوداوە بدەن.

کۆتایی کۆمۆنیزم... و مێژو؟

زۆربەی کەسانێک هاوڕای ئەو گوتەیەن کە ئەزمونی کۆمۆنیزم شکستیهێناوە، بەڵام کۆدەنگی لەبارەی مانای فەلسەفی کۆتایی کۆمۆنیزم زۆرکەمترە. کریشان کۆمار ئاماژەدەکات کە (ساڵی 1989، کۆتایی چەند پڕۆژەیەکی گەورەی مێژوی ئەوروپای مۆدێرنی دیاریکرد). بێگومان سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی پڕۆژەیەکی گەورەی مۆدێرنیتە بوو، ڕیشەی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری بۆ ئەو باوەڕە دەگەڕێتەوە، دەکرێت کاری مرۆیی بەهۆی عەقڵ و ڕێکخراوی عەقڵانییەوە کامڵ بن، کە بووە (گێڕانەوە) سەرەکییەکانی سەدەی بیست. لە ناوچوونی دەربڕدراوی ئەو نەک بە کۆتایی خودی یۆتۆپیایی، بەڵکو کۆتایی هەمان ئایدیالی ڕزگاری مرۆڤ و تەواویەتی کۆمەڵگەی لە گەڵە.

فرانسیس فۆکۆیاما قەڵەمبازێکی دا و بەجۆرێکی باس وروژێنەر ڕایگەیاند، ئێمە (کۆتایی مێژو) دەبینین: (واتە، خاڵی کۆتایی گەشەی ئایدیۆلۆژیای مرۆڤ و جیهانگیربوونی دیموکراسی لیبراڵی خۆرئاوا وەک شێوازێکی کۆتایی ئیدارەی

کۆمەڵگە بە دەست مرۆڤەوە... سەرکەوتنی سەرفرازانەی لیبراڵیزمی ئابوری و سیاسی). فۆکۆیاما دەڵێت: کۆمۆنیزم و فاشیزم، تەنیا چەواشەکاری و پاشەکشەکردن بوون لە ڕەوتی وەرچەرخانی دیموکراسی لیبراڵی، بەدرێژایی دوو سەدەی ئەو دواییە. کۆمۆنیزم شکستیهێنا، چونکە بەدیلێکی ڕاست نەبوو، بەڵکو پێشهاتی ڕەنج و ئازاری زۆری کۆمەڵگەی لیبراڵی جیهان بوو. بە سەرنجدان بە یەقینی سەرکەوتنی لیبراڵیزم، شکستی کۆمۆنیزم نەگۆڕبوو. سەرەڕای بیروباوەڕی فۆکۆیاما لەبارەی دواسەرکەوتنی لیبراڵیزم، ئەو ناڵێت ئێمە خەریکیین کۆتایی مێژو، ئەوجۆرە ئەزمون دەکەین کە هەمووان تێیدەگەن. ئەو توانای زۆری ناسیۆنالیزم، ڕەگەزپەرستی، فیمینێزم و داڕوخانی ژینگە، یان ململانێی بەهێزی شێوازی جیاجیای بنەماکان، بۆ گۆڕینی ڕەوتی مێژو ڕەتناکاتەوە.

بۆ ڕەتکردنەوەی گریمانەکەم ئەوەندە بەس نییە بڵێین داهاتو دووگیانی ڕوداوە گەورە و گرنگەکانە. دەبێت بتوانین نیشانی بدەین ئەو ڕوداوانە ئەندێشەی شێوازمەندی دادپەروەری سیاسی و کۆمەڵایەتی خستۆتەگەڕ، کە بانگەشەی تێپەڕین لە لیبراڵیزم دەکات.

بە ڕای فۆکۆیاما، کۆتایی مێژو وەک ئایدیۆلۆژیا بە واتای کۆتایی شەڕ نییە، بەڵکو {مانایوایە} ئەو شەڕانەی ڕودەدەن لە مەودوا جیهانی نین، بەڵکو زادەی سەرکێشییە ناوخۆییەکانی بنەمای ئاینی، ناسیۆنالیزم، پەراوێزخستن، یان بەسوکی

تەماشاکردنی نەتەوەیین. ئەو دەپرسێت، (بە قسەیەکی تر، ئایا هیچ (لێکدژی) بنەڕەتی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە، کە نەتوانرێت لەسەر پانتایی لیبراڵیزمی مۆدێرن چارەسەربکرێت، بە هاوکاری بنەمایەکی سیاسی – ئابوری دیکە چارەسەربکرێت؟)

شیکارەکەی فۆکۆیاما شێوەی هەڵگەڕاوەیی مێژوی مارکسیستە، بەکارهێنانی ماتریالیزمی مێژوییە بۆگەیشتن بە ئامانجی لێکدژ. کۆتایی مێژو بە ڕای مارکس، کۆتایی چەوسانەوەی سەرمایەدارییە. کەوایە لە 1917، ڕژێمی سۆڤێت گۆشەگیربوو، بەوجۆرە توانی بانگەشەبکات ئەوکاتە مێژو کۆتایی دێت کە کۆمۆنیزم ببێتە سیستمێکی جیهانگیر. دەبوو لە هەموو شوێنێک مێژو هەڵبوەشێتەوە، ئەگینا ناتوانێت لە هیچ شوێنێک هەڵبوەشێتەوە. مێژوی لیبراڵی فۆکۆیاما ڕوبەڕوی هەمان کێشەی مێژوی مارکسیستی بۆتەوە، کە بە بۆچوونی زۆربەی لیبراڵەکان، لێکدژی زارەکییە. لیبراڵەکان ئامانجی گەورەیان لەبارەی ئازادی و ڕۆڵی تاک هەیە، بەڵام زیاتر لەبارەی مێژو قسەیەکی ئەوتۆیان نییە بیکەن (مەگەری ئەوەی گویگ"بن). هەر لەو ڕوەوەیە کە لیبراڵە کۆنەکان (هاوشێوەی دارندرۆف)، هزرەکانی فۆکۆیامایان بە قێزەون زانیوە.

مێژووخوازی فۆکۆیاما مەیدانی فراوانی مێژوی هاوچەرخ گشتگیردەکات تا کلیلێکی گشتگر بۆ گەشەکردنی کۆمەڵایەتی بەدەستەوەبدات، بەڵام (هاوشێوەی مێژوخوازی مارکس، پێش ئەو) لە ئاکامدا ناتوانێت قەناعەتمان پێبکات. مێژو، بەپێی

پێناسه، {دیاردەیی} دینامیزمه و ڕوی تایبەتمەندیەکەی کاری چاوەڕوان نەکراو – ئەگەرچی نەک بە ناچاری ناپێویست –ە. لە ناوچوونی جدیترین ململانێ لەگەڵ دیموکراسی لیبراڵ بەهۆی ڕوخای دەوڵەتانی کۆمۆنیستییەوە لە ساڵەکانی 91 – 1989، بە ناچاری بە مانای سەرکەوتنی خۆلێنەدزراوەی لیبراڵیزم نییە. هەڵەیە ئەگەر گریمانەبکەین سەرمایەداری بۆخۆی دیموکراسییە؛ بێگومان لە ساڵەکانی نێوان دوو شەڕی بەوشێوەیە نەبوو، ئەگەرچی لە 1945 بەدواوە، شایەتی زۆر دەریدەخات کە دیموکراسی لیبراڵی (کاڵای بە باڵایە)، بۆ گەشەکردنی سەرمایەداری جیهانیی، بەڵام پەیوەندی نێوان ئەو دووانە هەروەک مەسەلەسازە. ئەگەرچی ڕەنگە دیموکراسی لیبراڵی و سەرمایەداری لێکجیانەکراوەبن، بێگومان جێگیرکردنی دووەم هێمای سەرکەوتنی یەکەم نییە. لیبراڵی بوونی ئابوری کۆمۆنیستی پێشو، دەرفەتی گەورەی خولڵقاندوە، بەڵام نیشانەی پەلاماری (سەرمایەداری جەنگاوەر)یشی بەسەر خۆیەوە هەیە. بە جیهانیبوون لە ئاستی نێودەوڵەتیدا، بە مانای توندبوونی بە بازاڕیبوونی ژیانی مرۆڤ، هەڵوەشانەوەی چەمکی چەوسانەوە، پەراوێزخستنی تێکڕای گروپە کۆمەڵایەتییەکان (و لە ڕاستیدا هەندێک وڵات)، دارِزانی توانای دەوڵەت و جوڵانەوە کۆمەڵایەتییەکان بۆ دەستتێوەردان لە بەرگریکردن لە بەها کۆمەڵایەتییە (باو) ەکان، بەڵام ڕێگەی بەڕوی چوارچێوەی نوێی مشتومڕ و قەیرانی گشتگریشدا کردۆتەوە.

له ئایدیۆلۆژیاوه تاوەکو کولتور

ساموئێل هانتینگتۆن هاوشێوەی زۆربەی بابەتەکانی دیکەی ڕابردو، بناغەی گۆڕانی له نمونەی تێگەیشتنی سروشتی پەیوەندی نێودەوڵەتی، سیستمی پۆست کۆمۆنیستی دانا. توێژینەوەی ئەو بەناوی: پێکدادانی شارستانییەتەکان، که لەپێوەری جیهانیدا پێشبینی شەڕی تایفیی دەکرد، لەبارەی ئاوابوونی ئەمریکا له دورنمای لێکۆڵینەوەی بەراوردکاری سەرهەڵدان و ڕوخانی شارستانیەکانیان، تۆنێکی شپنگلەری بەخۆوەدەگرت: (سەرکەوتنی خۆرئاوا لەشەڕی سارددا نەک زاڵبوون، بەڵکو داڕزان بووە). به دیارنەمانی یەکێتی جەماوەری سۆڤێتی سۆسیالیستی، خۆرئاوا به گوتەی ستیڤان هۆڵمز (دوژمنی بەردەوام و بەڕێز)ی لەدەستدا، که بۆخۆی بووەته هۆی قەیرانی ناسنامەی جیهانیی. به ڕوخانی دوژمنێک، هانتینگتۆن بەدوای ئەوەوەیه که دوژمنێکی نوێ زیندوبکاتەوە. سەردەمی شەڕی ئایدیۆلۆژیا شوێنی خۆیدەداته (سەردەمی ژێر تەوقی شەڕی نەتەوەیی و شەڕی سنوره هەڵەکانی نێوان گروپەکانی شارستانیەتی جیاجیا). به پاشەکشەی کۆمۆنیزم، (ئایدیۆلۆژیا وەک موگناتیس پەلکێش و پاڵپێوەنان، شوێنی خۆی دایه کولتور). شارستانییەتی بەرهەمهێن، وەک شارستانییەتی خۆرئاوا له بەردەم ململانێی (شارستانییەتەکانی له قوڵپدان)دا، جۆری چین، یان ئیسلامی. هانتینگتۆن بیری هێناینەوه که:

خۆرئاوا بەهێزترین شارستانیەتی جیهانە و ساڵەهای ساڵ وەها دەمێنێتەوە، بەڵام دەسەڵاتی ئەو سەبارەت بە شارستانیەتەکانی دیکە دەپوکێتەوە. تەوەری ناوەندی سیاسەت دوای شەڕی سارد مامەڵەی دەسەڵات و کولتوری خۆرئاوا لەگەڵ دەسەڵات و کولتوری شارستانیەتی نا خۆراواییەکانە.

شارستانیەتەکانی وەک شارستانی چین بەدوای شارستانیەت کەوتون، بەڵام بە خۆرئاوایی بوونیان ڕەتکردەوە، ژاپۆنیەکان، بەوجۆرە توانیویانە (تاکتیکەکانی خۆرئاوا تەبای ورەی خۆیان بکەن)، کە چاکسازیخوازانی ژاپۆنی دەڵێن.

جۆرێک ڕێژەگەرایی کولتوری بەسەر ئەو بەرهەمەدا زاڵە، کە هێزێکی ژیاری بەهای کەمدەداتە جیهانگیری لیبراڵی و بووەتە بەردی بناغەی ڕاگەیەنراوی ڕێکخراوە فرەلایەنەکانی سەردەمی دوای شەڕ. لە ڕاگەیەنراوی جیهانی مافەکانی مرۆڤ 1948دەوە تاپەسەندکردنی کۆتایی هلسینکی، بنەمای جیهانگیری لیبراڵی وەک بنچینەی سیستمی هاوبەشی جیهان پارێزراون. پۆست کۆمۆنیزم لە بۆن نەک ئەنتەرناسیۆنالیزم بە مانای وردی وشە، بەڵکو جیهانگەرازیی فراوانتر و هەمەگیرتر شاراوەیە. ئەوسا، هانتینگتۆن ناتوانێت فرەیی ناسنامەکانی خەڵک لە وڵاتانی جیهان نیشتمانی مۆدێرن شیبکاتەوە. هەرگیز نەریتەکانی کولتوری شتی چەق بەستوو نین و لە ڕاستیدا لە جاران

زیاتر شوێنی خۆیان دەدەنە (شارستانیەت)ی تێکەڵکاری و جیهانی مۆدێرنیتە. گیدنز وشەی (پۆست نەریتی) نەک بۆ ئاماژەدان بە لە ناوچوونی نەریت، بەڵکو بۆ پێشنیازکردنی ئەو خاڵە بەکاریدەهێنا کە نەریت پێگەی نایابی خۆی لە کۆمەڵگە لە دەستداوە. ناسنامەی کۆمەڵایەتی مرۆڤ پێش ئەوەی کە بە ئەسڵ و نەسەب و شوێنی ژیان دیاریبکرێت، لە پرۆسەی بەردەوام لە (بیناکردن)دا، بەهۆی هەڵبژاردن و بڕیارەکانەوە دەق دەگرێت. زمانی (بونیادگەرایی) چ لەسەر بنەمای قورئان بێت، یان لەسەر کتێبی پیرۆز، کاردانەوەی ئەو کولتورانەیە کە بە بنەمای یەکسانسازی خۆراوایی بوون خراونەتە ململانێوە (بەوشێوەیەی مانوێل کاستلز دەڵێت، (ئاڵای نائومێدی ئەوان و چەکی تورەییان)، بەڵام بە نایەکسانی قوڵی شاردراوە بە سیستمی نێودەوڵەتی کۆتایی شەڕی سارد بەدواوەش دەبەسترێتەوە. بە هەمانجۆر کە گراهام فولەر دەڵێت:

(پێکدادانی شارستانیەتەکان) ئەوەندە کە پەیوەندی بەدابەشکردنی نایەکسانی دەسەڵات، سامان، دەستڕۆیشتویی، نەبوونی شایەت، مێژوی ڕێزگرتنی وڵاتان و نەتەوەکانی گەورە، بۆ وڵاتان و میللەتی گچکەوە هەیە، بە عیسای مەسیح، کۆنفۆشیۆ و محەمەدەوە نییە. کولتور هەڵگری هۆی شەڕە، نەک هۆکەی.

تەنیا جیهان بێبەش نییە کە گرفتاری (شەڕی کولتورەکان)ە؛ لە ئەمریکاش مخافزکاران، کە دوژمنی

کۆمۆنیستی خۆیان لەدەستداوە، ڕویان لە ناوخۆ کردوە و بە (شێوازەکانی دیکەی ژیان)، لە باربردن، داروینیزم و وشیاری، پەلاماری هەندێک ڕەگەزی دیکە دەدەن و توانای هزریان نەماوە، کاتێک هزر ڕوی تایبەتمەندییان بوو.

ناکرێت بە فۆرمۆلی کولتورەکان، باسی کێشەی بە دیموکراسیبوون بکرێت. ئەگەرچی حەق بە هانتینگتۆنە کاتێک دەڵێت: (زۆربەی شوێنەکانی دنیا خەریکن زیاتر مۆدێرن و کەمتر بەخۆرئاوادەبن)، کە هاوشانی بە توندی ئیدانەکردنی (ئیمپریالیزمی مافەکانی مرۆڤ) بووە، بەڵام بۆ ڕژێمە دەسەڵاتخوازاکان ئاسانە، گەشەی مافە مەدەنیەکان، مرۆیی و نەتەوەیی وەک شتێک ڕەتبکرێنەوە، کە بەشێوازێک بەنەریتە خۆماڵییەکانی ئەوان بێگانەیە. ئەوە بە مانای داکۆکیکردن لە جەختکردنەوەی ناتەواو و نەگۆڕی بەهاکانی خۆرئاوا نییە، بەڵکو بەو مانایەیە کە ناکرێت لەمەودوا ئەو بەهایانە بە خۆرئاوایی بزانی (هەرچەند تائێستا خۆرئاوایی بووبن). لانیکەم دوای جەنگی دووەمی جیهان و پەسەندکردنی بەڵگەی یەکلاکەرەوەی وەک ڕاگەیەنراوی جیهانی مافەکانی مرۆڤ، زیاتر ئەندامانی ڕێکخراوی نەتەوەکان ڕەزامەندی ئارەزومەندانەی خۆیان بۆ ڕاگەیاندووە، مافەکانی مرۆڤ بۆ مەسەلەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لە ئاستی فراواندا –نەک مەسەلەی خۆرئاوا– گۆڕاوە. گوتەزای سێیەم لە نێوان بە خۆرئاواییبوون و بە مۆدێرنبوونە و ئێمە ناویدەنێین (جیهانگیربوون): پێکهاتەی

بابەتەکانی پەیوەند بە مافەکانی جیهانگیری مرۆڤایەتی و ڕێزگرتنی نەریت و ڕێوڕەسمە خۆماڵییەکان. بابەتەکە بریتییە لە بوونی هاوسەنگی نێوان ئەو دوانە، نەک پەسەندکردن یان ڕەتکردنەوەی، یان ئەو.

لە کاتێکدا کە هانتینگتۆن، کولتوریبوونی سیاسەت لە ئاستی جیهاندا شرۆڤەدەکات، نەریتێکی بەهێز (کە ئەوروکۆمۆنیزم ڕێبازێکی گرنگە لە ئەو) بوونی هەیە و شێوازی کار و گۆڕانی ڕێکخراو و حکومەتەکانی لە ڕوانگەی کولتورییەوە ڕاڤەدەکاتەوە. بۆ نمونە، ستیوارت هاڵ لە بەریتانیا گوتی:

کولتور بۆچوونی ئێمەی بۆ دەسەڵات گۆڕیوە، کە خومان پێوەگرتبوو بە جۆرێکی نزیکەی ناتەواو داشکانانە لێی بکۆڵینەوە. لەجیاتی ئەوەی دەسەڵات بە ئی حکومەت، یان هێزی سەربازی بزانین، دەبێت لە هەموو شوێنێک ببینین، لە پەیوەندی خێزانی و ڕەگەزییەوە بیگرە تا وەرزش و پەیوەندی کەسی. ناسنامەکان و زەینمان کولتوریانە فۆرم دەگرن.

بێشک، ئەو گوتەیە ڕاستە؛ بەڵام ئەگەر دەسەڵات لە هەموو شوێنێک هەیە، هەربەو هۆیە لە هیچ شوێنێک نییە: ڕێکخراوە کۆنەکان وەک یەکێتییە پۆلێنکارییەکان و تەنانەت حزبە سیاسییەکان، خەریکن لەدنیای نوێی پێکهاتو لە وێناسازان، ڕێکخراوەکانی نیوە بێلایەن لە حکومەت، گروپەکانی فشار، (هاوبەشییەکانی) دەسەڵاتی سەرۆکانی

بازرگانی، کە بە شارەزایی فێرکاری و پیشەیی وازیانهێناوە، سیاسەتی جیهانی مەجازی ئەستەم دەبن. هەڵبژاردنی (حزبی کرێکارانی نوێ) بە سەرۆکایەتی تۆنی بلێر لە 1ی مەی 1997 گۆڕانی ئاڕاستەی کولتوری بوو، کە گرنگی مەترسیداری هەبوو، بەڵام دەکرێت بە دانانی (پڕۆژە)ی نوێگەری، بە مۆدێرنبوونی، بەریتانیا لە ڕەخنە بپارێزی. زمانی ئەو ڕەخنەیە و بەوجۆرە سەرچاوەکانی نوێگەری خودی ئەو پڕۆژەیە، بە ئاڵۆزی دەمێننەوە.

سەرمایەداری دوای کۆمۆنیزم

پێدەچێت سۆڤێتی پێشو گەواهی شەڕێکی هەڵقوڵاوی ناخی ئایدیالیی کۆمەڵایەتی لە خشتەبراوبێت، کە بە ڕەنگی ڕەش وێنایدەکەن. لەگەڵ ئەوەشدا، تەنانەت هەندێک لە سەرمایەدارە دیارەکان، بە تایبەت جۆرج سورۆس -بۆرس بازوی خێرخوازیی ناسراو- بە ئاشکرا پێویستی بە بەکارهێنانی هەندێک کۆتوبەندی ئاکارییە بەسەر سەرمایەداری و لە ڕاستیدا پێویستی بە ڕوبەڕوبوونەوەی ئاکامەکانی بەزەبر کارەساتباری بازاڕی جڵەوپساوی جیهانیانی بە فەرمی ناسیوە. سورۆس دەڵێت: (ئەگەرچی لە بازاڕی دارایی سامانێکی زۆرم دەستکەوتوە، بەڵام ئێستا دەترسم بەهێزبوونی بێکۆتوبەند {ئاوا}، سەرمایەداری ئازاد {لایسز فایەر - laissez - faire} و ڕەواجی بەهاکانی بازاڕ لە پانتاییەکانی ژیاندا، کۆمەڵگەی کراوە و

دیموکراسیمان بخاتە مەترسییەوە). ئەو هۆشداری دەدات بازاڕی دارایی جیهانی بۆخۆی - ڕێکخەر نین، بەڵام ئاشکرای ناکات چۆن دەتوانرێت بونیادگەرایی بازاڕ جڵەوبکرێت، کە ویل هاتۆن دەڵێت: (دەبێت بازاڕەکانی دارایی جیهان لە کۆنترۆڵ بێنەدەر. ئەمان بۆخۆیان خۆی لەخۆیدا سیستمی نێودەوڵەتی بەدیناهێنن؛ دەبێت کارەکتەرانی گشتی ئەو سیستمە بێننەدی و پاشان بەڕێوەیبەرن، کە بۆخۆی واتا باڵادەستی جۆرێک مەرجەعی پۆست نەتەوەییە.) دیارنییە ئەو (مەرجەع) چۆن دادەمەزرێت و کێ کۆنترۆڵی دەکات، بەڵام بابەتی جێسەرنجمان لێرەدا، نەک ڕێپێدان، بەڵکو دیاریکردنە. ئەگەرچی پێدەچێت لە 1970 دیموکراسیەکانی سەرمایەداری توشی (قەیرانی ڕەوایەتی) بوون،(3) بەڵام پاشەکشەی کۆمۆنیزم بۆتە لقێکی نوێی قەیرانی ڕەوایەتی - ڕەنگە وەک تەواوی قەیرانەکان، ئاماژەیەکی دەستپێکی تەندروست بێت، یان هەواڵی پشێوی زیاتربدات.

هەرچەند دورنییە خەباتی مێژویی ئابوری کلکیتۆیزەی بێ بازاڕ و سەرمایەداری بازاڕی ئازاد کۆتاییهاتبێت، بەڵام ڕەخنەی خودی سەرمایەداری هەرگیز تێنەپەڕێنراوە و لە ڕاستیدا ڕەنگە توندبێت، چونکە بەدیلی ئەو هەڵوەشێنراوەتەوە. سۆسیالیست و محافزکارانی کۆن هەمیشە دەیانزانی دەبێتە دڕندە و سەرمایەداری سەرکێش بێویژدانانە نەریت، کولتور و بەهاکانی وێران دەکات، مەگەر چاودێری و هاوسەنگ بکرێت. بە هەمانجۆر کە لویس لافامی نوسەر دەڵێت:

پاشەکشەی کۆمۆنیزم لە کۆتایی شەڕی سارددا، دوا وانوێنی ڕوبەڕوبوونەوەی بنەمایی بە دەسەڵاتداری دارایی لە سەکۆی شانۆی سیاسی جیهان سڕییەوە و لاپەڕەکانی مێژو نیشانیدەدەن ئۆلیگاریشییەک بە دەگمەن پەیوەندی بە ئایدیالی ئازادی مەدەنیەوە دەکات کە ویژدان، یان ئەقڵی باو جڵەوەکەیان لابردبێت.

ئەندرێ گورز پێشتر گوتبووی بازاڕی ئازاد تەواوەتی ژیان - جیهان هەڵدەگیرێتەوە، کە ئابوری سەرمایەداری لەسەر بنەماکەیەتی.

پۆست کۆمۆنیزم سەرکەوتنی لیبراڵیزمی نوێی لەگەڵ بوو، هاوکاتی سەرهەڵدانی نمونەی بە جیهانیبوون بوو. سندوقی نێودەوڵەتی دراو (IMF) یەکێک لە بە تواناترین ئەو دامەزراوانە بوو، کە لە 1944 لە کۆنفرانسی برتۆن وڈز، بۆ جێگیرکردنی نرخی یەکسانی پارە دامەزرا، بەڵام بە گۆڕینی ئاڕاستەی دنیا بەرەو بازاڕەکانی چەند ئازادتری سەرمایەداری بەشی تایبەتی، دوای ئەوەی پێدەچێت ئەو سندوقە زیاد بووە، کە ئەمریکا لە 1971، ستانداردی ئاڵتونی ڕزگارکرد و نرخی وەکیەکی پارەی کەمکردەوە. قەیرانی مەکزیک لە 1982 پێگەی سندوقی نێودەوڵەتی دراوی وەک دوا سەرچاوەی قەرز بۆ وڵاتانی لە گەشەدا قەرزداربوونی بگێڕێتەوە و پاشان بە ڕوخانی کۆمۆنیزم ئەو سندوقە بووە پاسەوانی سەرەکی جێبەجێکاری ڕێنمایی سیاسەت (کۆدەنگی واشنتۆن)، کە لەسەر بنەمای ماتماتیکی

دارایی و ئازادکردنی ئابوری بوو. کارمەندانی بارەگای سندوق لە واشنتۆن بوونەتە دووهێندە و نوێنەرانی لە دنیای پۆست کۆمۆنیستی کەوتنە قۆناغێکەوە و ئەوجا بە دەستپێکردنی قەیرانی دارایی ئاسیا دوای کۆتایی 1997 بە گورزی ڕاسپێردراو بۆ تایلەند، ئەندۆنیزیا و کۆریای باشور هاتنەئاراوە. سندوقی نێودەوڵەتی دراو پێدادەگرێت، کە نەبوونی جۆرێک هاوئاهەنگکەری دابەزینی گەورەی 1929 ترسناکترکرد، بەڵام ڕەخنەلێگرانی دەپرسن، ئایا ڕێنماییە یەکسانەکانی سندوق، دەتوانن بۆ هەمو وڵاتان بە ئەندازەیەک جێیمتمانە بێت. لیبراڵە نوێیەکان بیردەکەنەوە کە دەبێت ڕێنمایی تەبایی بارودۆخەکە بێت.

بە جیهانیبوون لە شێوەی ستانداردەکەی ئاماژەی ئەوەیە کە (جیهان وەک هۆکاری دیاریکردنی بەرهەمهێنان و دەسەڵات، دەستپێشخەری ڕەوایی پێشڕەوانەی کردوە لەسەر زەوی). کۆتایی کۆنترۆڵی سەرمایەداری بەرایی 1970 وایکرد بازاڕی نرخ 14 ئەوەندە گەشەبکات و ئەمڕۆ بازرگانی کاڵا تەنیا 5% خولانەوەی جیهانی پارە پێکدێنێت. هێزەکانی ئابوری وەک دەسەڵاتێکی فرە ناوچەیی سەرهەڵدەدەن، دەوترێت دەسەڵاتەکان و لەگەڵیاندا گۆڕەپانی سیاسەتی دیموکراسی لەناوەوە بەتاڵدەکاتەوە: (گۆڕانی سیاسی ناوخۆ بەسنییە، چونکە دەسەڵاتی دادوەری ناوخۆیی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بابەتە جیهانییەکاندا بەسنابێت. خەڵکی وڵاتێکی تایبەت ناتوانن بە سازدانی

هەڵبژاردنێک، ئەنجامی ڕوداوە نێودەوڵەتییەکان دیاریبکەن. بە گوتەی گرایدەر، حکومەتەکان بوونە خوازیارانێک، کە لە کۆمپانیاکانی فرە نەتەوەیی داوای سەرمایەگوزاری و پشتگیری تر دەکەن. دەوڵەت تەنها دەبێتە کارەکتەرێکی فراوانی بازاڕی نێودەوڵەتی و ناچاردەبێت بۆ چارەسەری کێشەکانی ئابوری ناوخۆی، ڕاستەوخۆ گفتوگۆ لەگەڵ هۆکارەکانی دەرەکی بەرهەمهێنان بکات.) بەفشاری هەرچی زیاتر بۆ کێشکردنی سەرمایەگوزاری دەرەکی، وڵاتان ناچارن خۆیان هاوتای ڕێسا دیاریکراوەکانی نێودەوڵەتی، وەک هەڵاوسانی خوارەوە، نرخی جێگیری دراو، هێزی کاری ڕاهاتو و نەگۆڕ و بەرهەمهێنانی زۆر بکەن، کە بە گریمانەیەکی بەهێز لەگەڵ فشارەکانی ناوخۆ بۆ کارپێکهێنی زیاتر، گرەنتی کۆمەڵایەتی و داواکانیتری سیاسی دەگەنە لێکدژی. لایەنی ڕۆژانەی کێشەکانی ناوخۆ، تەنیا بە سیاسەتدانانی ناوخۆ چارەسەرنابێت. بە کورتی، بە جیهانیبوون، لە سەربەخۆبوونی پرۆسەکانی کۆمەڵایەتی دەگێڕێتەوە، کە پشتڕاستکردنەوەی بەومانایەیە هۆکارەکانی ئەودیوی دەستتێوەردان و چاودێری وریایانەی دەوڵەت هەیە. لە دەربڕینێکی خەمساردانە، دەسەڵاتی سەرمایە بەسەر کاری شێوەکانی جیهانی و کەمتر وەڵامدەرەوانەیی بەخۆوەدەگرێت. تەنانەت لەمەش خراپتر، بە وتەی ویویان فارستەر، کار بۆخۆی لە جاران زیاتر دەبێتە کارێکی بێسەروبەرە: ئابوری سەرمایەداری چیتر پێویستی بە

کرێکار نییە. بەو شێوەیەی دەڵێت: (خەریکە تێدەگەین شتێکی خراپتر لە وەبەرهێنان نییە: ئەژمارکردنی کرێکار وەک بونەوەرێک کە تەنانەت بە کەڵکی وەبەرهێنان نایەت.)

هیرست و تامسۆن هەڵوێستێکی گوماناوی وەردەگرن: (بە جیهانیبوونی ئەو جۆرە بەزۆری ئەفسانەیە، کە بەجیهانی کارانی دەمارگیر وێنایدەکەن ... لە هەندێک لاوە، ئابوری نێودەوڵەتی هەنوکە لە ڕژێمێک کەمتر کراوە و ئەنتیگرییە و لە ساڵەکانی 1870 تا 1914 دەسەڵاتدار بووە). ڕۆدریک مارتین لەبارەی ئەوروپای خۆرهەڵاتەوە وتویەتی: لە بەرامبەر پرۆسەی بە جیهانیبوون (پرۆسەی لێکدژ لە چەند پارچەیی و ناوخۆیی بووندایە). بە ڕای مارتین، بە جیهانیبوون بەو مانایە هاوکارییەکی وای تێگەیشتنی وەرچەرخانی پۆست کۆمۆنیستی ناکات؛ بە پێچەوانەوە، کلیلی تێگەیشتن لەو وەرچەرخانانە (مامەڵەی نێوان ستراتیژییەکانی فرە نەتەوەیی و ستراکتۆرەکانی ناوەندەکانی ناوخۆ)یە. ڕەنگە لەبارەی بەرهەمی ئابوری بە جیهانیبوونەوە زێدەڕۆیی کرابێت، چونکە زۆربەی بەکارهێنانەکانی سیاسەتگوزاری ئابوری حکومەتەکانی نەتەوەیی وەکو خۆیان ماونەتەوە و لە ڕاستیدا کێشەکانی بە جیهانیبوون لە ڕێگەی دەوڵەتی نەتەوەییەوە زیاتر ناوبژییان دەکرێت. هەروەک قۆناغی کۆتایی سەدەی نۆزدە، کە ڕژێمێکی لەسەر بنەمای بازرگانی ئازاد بەسەر ئابوری جیهاندا باڵادەست بوو، پرۆسەی بنچینەیی {ئابوری

جیهان}، شتێکە لەناو ئەنتیگراسیۆنی ئابوری نێودەوڵەتی و دەوڵەتانی نەتەوەیی و سەربەخۆدا. لە کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستیدا، دڵخوازییەکی نوێگەری بەرچاودەکەوێت، کە ناودەنرێت (سیاسەتدانانی گەشەی نەتەوەیی)، یادەوەری بانگهێشتی فریدریک لیستە بۆ پارێزگاری لە پیشەسازی تازە سەرپێکەوتوی ئەڵمانیای 1830، نەک جەختی لە بازرگانی، بەڵکو لە سەرمایەگوزاری دەکردەوە. بەکارهێنانەکانی دەوڵەت بۆ گەشە، کە پێشتر ژاپۆن و کۆریای باشور بەجۆرێکی کاریگەر شوێنی کەوتبوون، جارێکی تر، بۆ نمونە، حکومەتی یۆگنی پریماکۆف لە سۆڤێت، جەختیان لێدەکاتەوە.

چەمکی بەجیهانیبوون، وەک لێکدانەوەیەکی لەڕو بۆ قۆناغێکی نوێی دەسەڵاتداریی کۆمپانیا سەرمایەدارییە پێشنیازکراوەکان لەودا چینی بەڕێوەبەر، کە ملیۆڤان گیلاس و جێمز برنهایم پێناسەیان کردوە، وەک چینێک سەریهەڵدا و دەیەوێت خۆی لە دەست کۆتوبەندی دیموکراسی ڕزگاربکات. هەرچەند بازرگانی ئازاد و بازاڕە ئازادەکانی سەرمایە ئەندێشەی زاڵی سەردەمی ئێمەن، بەڵام (درزێکی وەڵامدانەوەیی) سەریکردۆتەوە. لیبراڵیزمێک (دەسەڵاتی نوێی نەناسراو و ترسناکی ئەفراندوە)، کە توانیبووی دەسەڵاتی دەوڵەت کەمبکاتەوە. مارکس پێشبینی دەسەڵاتی بازاڕی دراوی بەسەر ئابوری

واقعیدا کردبوو، ئەمڕۆ بە گوتەی هۆفمان، (ئابوری جیهانی بە مانای واقعی وشە، لە دەرەوەی کۆنترۆڵە و ڕێسای وەڵامدانەوە و بنەماکانی ڕەوایيەت ناگرێتەوە، کە لەبارەی پەیوەندی نێوان تاکەکان و دەوڵەت ڕاستدەکات). زۆربەی پۆست کۆمۆنیستەکان ڕەخنەیان لەو ئەندێشەیە گرتوە کە (دەکرێت بەبێ بە جیهانیبوونی بەرپرسێتی، جۆرێک بە جیهانیبوونی دەرفەتی هەبێت). بە هەمانجۆر دەرفەتی نەتەوەیی وەڵامی نەتەوەیی بە دواوەیە، دەرفەتی جیهانیش دەتوانێت بەجیهانیبوونی هەبوونی بەرپرسێتی - بە تایبەت لە ڕێگەی بنەماکانی جیهانگیرگەرایی بەدواوەبێت کە پێشتر نیشاندراون و هۆکاری فرەنەتەوەیی ڕۆڵی هەستیاری تێدا دەبینن -. بە ڕای هەندێک کەس، وەڵام بریتییە لە بەهێزکردنی فیدراڵیزمی ئەوروپی، کە ئەوانی دیکە دەیانەوێت ڕۆڵی دەوڵەت ببوژێننەوە. ڕۆبێرت ڕایک، وەزیری کاری کلینتۆن لە ساڵەکانی 1993 تا 1997، (تیۆری گەشەی ناوەکی پۆست کلاسیکی نوێ)ی - کە زۆر شاراوەیی دەهاتەبەرچاو - هێنایەپێش و گوتی ڕەنگە وڵاتێک بە سەرمایەدانان لە مەیدانی سەرمایەی مرۆیی، بە تایبەت پەروەردە و خوێندن، نرخی گەشەی خۆی بەرزبکاتەوە، هزرێک (حزبی کرێکاری نوێ) گرتییەبەر.

سۆسیالیزم دوای کۆمۆنیزم –
نمونەی بە دەستهێنانەوە

پەڕینەوە لە کۆمۆنیزم هاوکات بە مانای پەڕینەوەبوو لە سۆسیالیزم، ئەگەرچی لە ڕێگەی جیاوازەوە. هیچ وڵاتێک نەماوە ڕێگەی گەشەی ناسەرمایەداری بگرێتەبەر و لە هەموو شوێنێک سۆسیالیزمی نابازاڕی، وەک ڕێگەی بە مۆدێرنکردنی کۆمەڵگە ڕەتکراوەتەوە. ئارسەر لیپاو ئاماژە دەکات (سەدەی 20 بۆتە گۆڕستانی هزر و ئەو جوڵانەوانەی لە ناخی جوڵانەوەی ڕۆشنگەری سەریانهەڵداوە و قوڵترین دەربڕینی خۆیان لە جوڵانەوەکانی دیموکراسی کرێکاری و سۆسیالیستیدا دۆزیوەتەوە). بە ڕای ئەو، شکستی سۆسیالیزم هاوکات شکتی شارستانییەت بوو، (سەرمایەداری بۆ جۆرێکی دیکەی دڕندەیی پەلکێشکرد)، بەڵام ئایا ئایدیالی جۆری (سۆسیال – ییزم) (ئەوجۆرەی جارێک بلێر گوتی) یەکسەر شکستیهێناوە؟ ئایا پاشەکشەی کۆمۆنیزم، سۆسیالیزمیشی بەدوای خۆیدا پەلکێشکردوە؟ بەڕای سۆسیالیستە ڕادیکاڵەکانی وەک لیپاو، هۆیەکی وا بۆ دڵخۆشی نییە و بە باوەڕی هالیدی (شەڕی سارد، بە مانای مێژویی پانتایی ئەو بەردەوامە، بەڵام بە پاشەکشەی یەکێک لەو دوو دوژمنە سەرەکییە).

پۆست کۆمۆنیزم تاسنورێکی زۆر، پۆست سۆسیالیزمیشە. مەک ڕای دەڵێت: مەسەلە تەنیا هەرئەوە نییە کۆمۆنیزم پاشەکشەیکردوە؛ تێکڕای چەمکی ئابوری بڕیاردەرانە لێکترازاوە. ئەو ئەندێشەیە مردوە، کە وڵاتان دەتوانن بە چاودێری قورسی دەوڵەت بەسەر ژیانی ئابوریدا، بەرهەمی ئابوری خۆیان بەرزبکەنەوە. ئەگەر لە 1979 ڕەنگە 40% دانیشتوانی جیهان لە وڵاتانێک دەژیان کە ئایدیۆلۆژیای باڵادەست بە سەریاندا ئابوری بازاڕبوو، ئەمڕۆ زیاتر لە 90%ی دانیشتوانی جیهان لەم وڵاتانەدا دەژین.

بە گوتەی سکیدلسکی، دەکرێت سەدەی 20 و کێشەی کۆمۆنیزم ناوبنێی سەرهەڵدان و ڕوخانی کۆخوازی (کلکتیۆیزم). پاوڵ جۆنسۆن قۆناغەکانی نێوان 1920 و 1980ی ناونا (قۆناغی کۆخوازی) و 1990 سەقامگیربوونەوەی دەسەڵاتی تاکخوازی (ئەندیڤیدواڵیزم) لیبراڵی بینی. ئابوری کینز، دەوڵەتی خۆشگوزەران، بەرنامەدانانی بەڕێوەبەرێتی و تەنانەت سۆسیال دیموکراسی وەک بیروباوەڕی لەسەر وترا، شوێنی خۆی بۆ لیبراڵیزمی ئابوری چۆڵکرد. لەجیاتی چەمکەکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و یەکسانی وەک ستونەکانی داگیرساوی سەردەمی ئێمە، {چەمکەکانی} کارایی ئابوری و عەقڵانیەتی بازاڕی دامرکاندەوە. ئێستا ئاشکرا بووە کە

ئایدیۆلۆژییە کۆخوازە گەورەکانی قۆناغی ئێمە، دەربڕی قۆناغێکی پەڕینەوەبوون و ئێمە دەچینە سەردەمێکی نوێی تاکخوازی - ئەگەر نەڵێین لیبراڵیزم -ەوە. مەبەست ئەوە نییە کۆخوازی خەریکە لە بەرامبەر بزاڤی نوێگەری بووی تاکخوازی چۆکدادەدات - چونکە ئاشکرایە کۆمەڵی ئاسیای خۆرهەڵات و هەندێک کۆمەڵێتر، سەخت بەکۆخوازی ماونەتەوە -، بەڵکو مەبەست ئەوەیە ژێرپێی لۆژیکی کۆخوازی ئابوری نابازاڕی بۆشە.

ڕەنگە هزری مارکس لە مۆد کەوتبێت، بەڵام مۆدیلی ئابوری کینز بۆ جڵەوکردنی داواکاری خراوەتە ململانێوە. ئابوری کینز بەهایەکی زۆر دەداتە توانای دەوڵەت بۆ بەڕێوەبردنی ئابوری بەهۆی دەستکاری ئامڕازە زۆرەکانی دارایی ئابوریی گەورەوە، بۆ جێگیرکردنی ئابوری و کەمکردنەوەی بێکاری. لیبراڵیزمی نوێی ئابوری لە 1980 پێشگریمانەکانی ئەمجۆرە خۆتێگەیاندنەی دەوڵەت بۆچاکسازی، ناکاراییەکانی بازاڕی لە خولانەوەی کڕین و فرۆشتن خستەململانێوە. ئەو ئابورییە بە تایبەت زیادبوونی بە ڕواڵەت، ناچاری پشکی خەرجییەکانی دەوڵەت وەک بەشێک لە بەرهەمهێنانی ناخاڵسی ناوخۆی دەوڵەتانی خۆشگوزەرانی خۆرئاوا (کە مامناوەندییەکەی لە یەکێتی ئەورووپا 48% و لە بەریتانیا کەمێک کەمتر لە 40%، بەڵام کارەساتی

بەرچاوی لە سۆڤێت و شوێنەکانی تر بیربێنیەوە، کە لە بەشی چوارەمدا ئاماژەپێکراوە)، بەرپرسی لەناوبردنی داهێنانی تاک و نارکابەرێتیکردنی پیشەسازی بەهۆی سەپاندنی بودجەی ناحەقدەستی سەرسوڕهێنەرەوە بە سەریاندا ناسی. جێمز بۆکاتان و تیۆرسێنانی تری بژاردەی دەوڵەتی بە جەختکردنەوە لەوەی دەوڵەتەکان، دامەزراوە دەوڵەتییەکان، سیاسەتکاران و دەنگدەرانی سەرەکی دەستدەخەنە ناودەستی یەکترییەوە و بەرژەوەندی بەشێک لە خەڵک بەدوای زیانی بەڕێوەبردنی ئابوری کارا دەکەون، ڕای هاوکاریان سەبارەت بە حکومەت لاوازکردوە، کە تەوەری ئابوری کینز پێکدەهێنێت و میلتۆن فریدمان (بە ڕەنگدانەوەی شرۆڤەگەلێکی ڕوخانی کۆمۆنیزم)، جەختیکردەوە کە ئابوری کینز (ئەزمونێکی سەرنەکەوتو)وە، مۆدیلی کۆنی ئابوری چڕ لە بەرامبەر گۆڕانکاری قوڵدا توانای بەرگری نەبووە، لە لایەکەوە بەهۆی بەجیهانیبوونی ئابوری نێودەوڵەتی و لە لایەکەی دیکەوە لە ڕێگەی گەشەی سەرەکی بازاڕەوە، لە ئابورییە نەتەوەییەکاندا هاتونەتەئاراوە، کە پەراوێزی خودی هەمان سیاسەت خەریکە لە بنچینەوە بەرتەسک دەبێتەوە و لە کۆمەڵی پۆست کۆمۆنیستی سیاسەتدا (جارێکی دیکە لە دایک) دەبێتەوە.

ڕەوتی سۆسیالیزمی ئەورووپای خۆرئاوا، بە چارەنوسی کۆمۆنیزمی سۆڤێتەوە گرێدرابوو، تەنانەت ئەمڕۆ چەپی خۆرئاوا بۆتە (محافزکار)، بەو مانایە کە هەوڵدەدات دەستکەوتەکانی سیاسەتی کۆمەڵایەتی ڕابردو بپارێزێت و کۆمۆنیزم لە وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو، لە بنچینەدا ئەوکاتە بەرنامەکەی بە گشتی ناسیۆنالیستییە، کە بەرنامەی کۆمۆنیستی بەرەو ناپاکی دەچێت و لەدواوە ڕادەمێنێت. سانتر لە1980 لە لایەن ڕاستەوە و لە 1990 لەلایەن ناوەندەوە، پێشنیازی نوێگەری کرد. بە گوتەی ساسۆن، لە مێژبوو سۆسیالیزمی ئەورووپی لە قەیران دابوو، نەیتوانی ئەرکە بنچینەییەکەی، واتە دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی نوێ و لەڕوی چۆنایەتییەوە جیاواز لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری دابمەزرێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو سۆسیالیزمە بە تایبەت لە ڕێگەی دامەزراندنی دەوڵەتی خۆشگوزەرانەوە کاریکردبووە سەر گەشەی کۆمەڵگەکانی ئەورووپای خۆرئاوا. ویلی تامپسۆن لایەنگرییە سەرەکیەکانی چەپی تاوتوێکرد و ئەنجامگیری کرد کە لە کۆتایی سەدەدا، هەموو ئەو لایەنگریانە گەیشتونەتە کۆتایی هێڵ، یان شکستیانهێناوە، ئەگەرچی ئەویش ئاماژەدەکات کە لە زۆربەی کاتی سەدساڵی ئەم دواییە، چەپ لە ناوەندی سەکۆکە و ڕاست لە پەراوێز دابووە. بە پاشەکشەی ئەندێشەی سروشبەخشی پێشکەوتن،

چەپیش لەناوچوو. سەرمایەداری نەیتوانی دەرۆستی کێشەکانی مۆدێرنیتە بێت و پۆست مۆدێرنیزمیش هیچ چارەسەرێکی جیهانگیری ئاراستە نەدەکرد، بەڵکو تەنیا توانای ڕزگاری ئەو گروپانەی بەجیا پێشنیازدەکرد. ئێستا مەسەلەکە بریتیبوو لە دۆزینەوەی (پرۆژەیەکی نوێ). بە ڕای ساسۆن، کێشە ئەوەبوو چەپ هەمیشە گیرۆدەی سەرئێشەیەک بووە: سەرئێشەی گیربوونی نێوان دوو شیشە ئاسنی لێکدژی تەندروستی سەرمایەداری و نەمانی، بەڵام ناتوانین لەو واقعیەتە ڕابکەین کە هەمان دەستکەوتی سۆسیالیزمیش، پەیوەندی بە سەرکەوتنی سۆسیالیزمەوە هەبووە - سەرمایەداری لە هەر جێیەک لە قەیران دابوو، سۆسیالیزمیش توشی قەیران دەبوو.

بە نەمانی دوا پاشماوەی باوەڕ بە ڕۆڵی ڕزگاری و جیهانگیری چینی کرێکار، بناغەی کۆمەڵایەتی جوڵانەوە سۆسیالیستەکانی کلاسیکیش گۆڕاوە. ئەگەر سۆسیالیزم بیەوێت خۆی نوێ بکاتەوە، دەبێت هۆی نوێ بۆ گۆڕان بدۆزێتەوە. سۆسیالیزم لە بە کۆڵکێشانی باری یۆتۆپیا ڕزگاری بوو، بەڵام هاوکات توانای خستنەڕوی بەدیلێکی پەسەندیشی نەماو خۆی سەرلێشێواو، شکستخواردو و لە پەراوێزدا دۆزییەوە. خەسڵەتی سەرکوتکارانەی ڕژێمی سۆڤێت لە سەرانسەری قۆناغی شەڕی سارددا، هەم لە ناوەوە و هەم لە دەرەوە (بە تایبەت دەستدرێژیکردنەسەر

هەنگاریا و چیکۆسلۆڤاکیا)، بۆ سەرزەنشتی دایم و ئاشکرای بەرەو ڕادیکالیزمی چەپ پەلکێشکرا، بەڵام، چەپ لە وەرچەرخاندا، لەو سەرئێشەیە ڕزگاری بوو، لەبری ئەوەی چاکبێتەوە لەناوچووە. تەنانەت شێوەکانی نزیکەی میانڕەوی چالاکی کۆمەڵایەتی نارەوابووە. وشەکانی (چەپ) و (ڕاست)، کە ڕیشەی بۆ شوێنی دانیشتنی نوێنەرانی (دەوڵەتانی گشتی)، سەردەمی لوی شازدە دەگەڕێتەوە، هەرهێندە زیادبوون کە خودی دروشمەکانی شۆڕشی فەرەنسا: ڕەنگە ئازادی بنەمایەکی باش بێت، بەڵام کێ پێویستی بە یەکسانی و برایەتییە؟

مەبەست ئەوە نییە، چەپ یەکسەر دیار نەماوە. بۆیبۆ بە قایمی وتویەتی: چەمکی (چەپ) ڕیشەی لە ستراکتۆری لەبنچینەدا دوانەی سیاسەت دایە و ئەسڵی یەکسانی دەردەبڕێت و ئەگەرچی ناتەواوی ڕژێمە کۆمۆنیستەکانی ئەورووپای خۆرهەڵات و دەسەڵاتی ڕەوتی (لیبراڵی) لە ئەورووپای قەیراناوی سەردەمی چەپ هۆکاری بووە، بەڵام جیاوازی بنەڕەتی چەپ و ڕاستی نەفەوتاندوە. کەچی، بە باوەڕی تیۆرسێنانی بژاردەی دەوڵەت، چەپ بە پاڵپشتی ئاژانسەکانی خۆشگوزەرانی و دەستتێوەردانی دەوڵەتی کارا، بۆخۆی بەرپرسی شێوە نوێکانی نایەکسانییە. سەرباری ئەوە، چەپ لە جیهانی پۆست کۆمۆنیستیدا، فۆرمی بەشێوەی نوێی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتیدا، توانی

فەرمانڕەوایی زۆری کۆمپانیا پۆست نەتەوەییەکان بخاتە ململانێوە. ئێرە، جێ باسی مەسەلەی وەک نایەکسانی زۆری کۆمەڵی لیبراڵی نوێ، پەراوێزخستنی تێکڕای گروپە کۆمەڵایەتییەکان، گەڕانەوەی نەخۆشییەکانی ڤیکتۆریایی، باری قورسی قەرز و هەلومەرجی ڕو لە مەترسیداربوونی بازرگانی و پیشەسازی بۆ زۆربەی وڵاتانی (جیهانی سێیەم) نییە، چ بگات بە شتێک کە دەکرێت ناویبنێیت کێشەکانی شێوازمەندی سەرمایەداری جیهانی. مەبەست ئاماژەکردنە بەو خاڵە کە ئەو مەسەلەیە (و زۆربەی مەسەلەکانی تر)، دەتوانن گیانێکی نوێ وەبەر چەپی پۆست کۆمۆنیستیدا بکەنەوە.

پاشەکشەی کۆمۆنیزم ترسی کۆنی چەپی ڕەواندەوە و ڕێگەی گەیشتن بە دەسەڵاتی لە ئیتالیا و شوێنەکانی تر کردەوە. میشێل ڕوکار، سەرۆک وەزیرانی پێشوی سۆسیالیستی فەرەنسا، خۆی ناونا (سۆسیالیستی بازاڕی ئازاد)، فیلیپ گۆنزالس، سەرۆک وەزیرانی پێشوی سۆسیالیستی ئیسپانیا، باسی (سۆسیالیزمی لایەنگری خستنەڕوی کاڵای) کرد و (حزبی کرێکار) بلێر، جێبەجێکردنی بەرنامەی بە مۆدێرنکردنی ڕادیکاڵی بە پێی چاکسازی دەستور و متوربەکردنی دەسەڵاتی بازاڕ و ڕوانگەی دادپەروەری کۆمەڵایەتی گرتەبەر. هەواڵی هەڵبژاردنی (حزبی کرێکاری نوێ) لە مەی 1997، لە

بەرایی سەردەمی نوێی سۆسیالیزمی کۆمەڵگە – مەدار و داماڵینی بڕیارەکانیدا. حزبە چەپخوازە گەورەکانی کیشوەری ئەوروپا زۆر باوتر مانەوە: حزبی سۆسیالیستی فرانتس ورانیتسکی لە نەمسا، حزبی سۆسیالیستی لیۆنێل ژۆسپین لە فەرەنسا، حزبی کرێکارانی سۆسیالیستی فیلیپ گوزالس و تەنانەت حزبی سۆسیال دیموکراسی ئۆسکار لاڤۆنتین، گرهارد شرودەر، کاندیدی براوەی حزبی سۆسیال دیموکراتی ئەڵمانیا بۆ پۆستی سەرۆک وەزیران لە هەڵبژاردنی سێپتەمبەری 1998، دروشمەکانی بلێر وەک (ناوەندی نوێ)، (بەرپرسیەتی کۆمەڵایەتی) و (مۆدێرنێتە)ی بەکارهێنا، بەڵام لە نیشتمانەکەی، ویلایەتی زاکسن پایین، وەک سۆسیال دیموکراتێکی ئەڵمانی کۆن و لایەنگری دەستتێوەردانی دەوڵەت ڕەفتاریکرد. دوای کۆتایی 1990، (ئیدارەی وڵات لە ڕوانگەی چەپەوە) بە مانای ڕاپەڕاندنی سەر ڕاستی دارایی و ئیدارەی کۆمەڵگەکانی سەرمایەداری بەجۆرێکی لێهاتوتربوو لە خودی سەرمایەداری. بەشی وشیارتری دەستەبژێرانی کۆنی دەوڵەت لەوخاڵە گەیشتن و پاڵپشتییان لە بەرنامەکانی بە مۆدێرنکردنی حزبە کۆمۆنیستەکانی پۆست کۆمۆنیستی کرد.

هەرگیز تۆمەتبارکردنی هزری کۆتایی نەهاتوە، کە چەپ نوێنەرایەتی کردوە. مانای ڕوخانی سۆڤێت بە ڕای هەندێک

کەس، ئەوەبوو تێکڕای مێژوی هزر پوچەڵکراوەتەوە و نوێنەری زەینی کۆن -و زیاد-ەیە و دەکرێت لەجیاتی ئەوە بیکەیتە شیکاری گەشەی خودی کۆمەڵگە (کە بە تایبەت هزری پۆست مۆدێرنیستی ئامادەی ئەنجامدانیەتی). تیۆری سۆسیالیزمی خۆرئاوا هەمیشە دەوڵەمەندترین ڕێبازەکانی مێژوی هزری بووە و مارتین جی، لە داکۆکی ئەو دواییەی لەو تیۆرە، بە تایبەتی بایەخی بە ئەزمونی تیۆری ڕەخنەیی، بەجۆشوخرۆشەوە دووبارە جەختی لە گرنگی ئەندێشەکان کردۆتەوە. بە ڕای هەندێکی تر، ساڵەکانی 91 - 1989 نیشانەی ڕزگاری سۆسیالیزمە لە گریمانەکانی دیترمنیستی درۆیین و وەفادارییەکانی بڕیار بە شکست بۆ (نیشتمانی سۆسیالیستی) سۆڤێت و بەوجۆرە لانیکەم توانای بوونی بەدیلێکی پێشکەوتو لەبەرامبەر سەرمایەداری و بە گوتەی ئەی. پی. تامپسۆن، هەوڵ بۆ (ئاشکراکردنەوەی هەندێک وشەی عەقڵانیەت و جیهانگیرەکانی زیندوکراوە) نمایشدەکات. کەوایە، پاشەکشەی سۆسیالیزمی دەوڵەتی دەرفەتی نوێ بۆ ڕەخنەگرتن لە سەرمایەداری دەڕەخسێنێت. ئەو ڕژێمانە نەیانتوانی بەڵێنی هێنانەدی ئایدیالی ڕزگاری مرۆڤ بەرنەسەر، بەڵام بنەما و دورنمای سۆسیالیزمێکی مرۆڤخوازانە و ئاکاری کامەیە؟ تامپسۆن پێدادەگرێت کە: (دوای پاشەکشەی جەنگی سارد، ئیمە ناتوانین بزانین ڕێگەی سێیەم دەتوانێت میراتگری چ فەزایەک بێت، مەگەر

هزری (دوو کەمپ) ی کۆن تێپەڕێنین و {ڕێگەیەکی نوێ} بدۆزینەوە). بە ڕای ئەو، جەوهەری ئەو ڕێگەیە {نوێ}، بریتییە لە ڕەخنە نایەکسانەکانی سەرمایەداری، بەرنامەیەک بە پێی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، وەکیەکی ڕەگەزی لە قسە و کرداردا، دژایەتی ڕەگەزپەرستی، زۆرشتی دیکە، لەوانە ڕەچاوکردنی ڕۆڵیک بۆ دەستتێوەردانی ڕاستی دەوڵەت، بەڵام نەک بە نەتەوەیی کردن، بەرنامەدانانی چڕ و دەستتێوەردانی کۆنی کۆمپانیاکان. بە ڕوخانی سیستمە کۆمۆنیستەکان، گریمانەی هاتنەئارای دەوڵەتی (سۆسیالیستی) نوێ زیاتر بوو نەک کەمتر، کە بتوانێت وەڵامی ئەو مەسەلەیە بداتەوە.

پاشەکشەی سۆڤێت بە ڕای سۆسیالیستە شۆڕشگێڕەکان، نەک بە مانای شکستی تێکڕای سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، بەڵکو بەمانای گێڕانەوەی ستالینی و نزمبوونەوەی سۆسیالیزم بوو. لەو ڕوانگەیەوە، سۆسیالیزمی سۆڤێت (چەواشەکاری سەیروسەمەرەی کۆمۆنیزمی مارکس و ئەنگڵس و خیانەت بە نەریتی سۆسیالیستی بوو کە مارکسیزم زادەیەتیی. ئەو ڕوانگەیە دەڵێت ئێستا مارکسیزم دەتوانێت کاری ناتەواوی خۆی لە سەرەتاوە دەستپێبکاتەوە، کە خۆی لە سەرئێشەی ستالینی ڕزگارکردوە. ئەو لە یەکەم دەستپێکردنەوە بە تایبەتی لە خستنەململانێوەی هەژمونی سەرمایە، کە ستیڤان میزارۆش لە کتێبەکەی: هەمەلایەنەی سەرمایە بە

تەسکبینییەکی زۆرەوە کردویەتی. ئالن میکسینز ود وتویەتی پاشەکشەی کۆمۆنیزم ڕەخنەی ماکسیزمی لە سەرمایەداری لە پێشتر زیاتر خستەڕو. سەرمایەداری جێسەرنجی ئەو سەخت لەچوارچێوەی ماتریالیزمی مێژویی دایە، ڕێسایەکە لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی سەرمایەدارانە و دەسەڵاتی سیاسیی. سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی لەو دورنمایە، بەهۆی کۆمەڵێک هۆکاری جیاجیاوە (پاشکەوتویی بانگەشەکراوی سۆڤێت، کولتوری سیاسی خەڵک و هاوشێوەیان)، لە یەکەم هەنگاوی گرنگ بۆ پیادەکردن بۆ خۆی شکستیخوارد، بەڵام ئەو شکستە هەرگیز شکستێکی نەرێنی نەبوو. ترۆتسکییەکان هاوڕای ئەو ڕوانگەیەن و لە ڕاستیدا ئەو ڕوانگەیە بنەماو بنچینەی مێژویی پتەوە. هەرگیز گێڕانەوەی نائاسایی دۆگماتیزمانە، جۆرەکانی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی دژە لینینستی لاواز نەکرد، کە لە سۆڤێت پێکهات. دەکرێت بگوترێت سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی توشی جۆرێک تەسکبینی هەڵکشان بووە، کە مارکسی لە ڕێگەی بەڵشەفیزم و لینینزمەوە بە ستالینزم گەیاندوە و ئێستا پێویستە ئەو لۆژیکە ڕو لە داخستنە هەڵگێڕێتەوە و ئەو نەریتە بۆ ڕیشەی ڕزگاری و ڕادیکاڵییەکەی بگێڕێتەوە، بەڵام ڕوانگەی قەناعەتپێکەرتری پەسەندکردنی ئەو خاڵەیە کە شکستی کۆمۆنیزمی مێژویی شتێک نییە پەیوەندی تایبەتمەندی بەپرۆبلماتیکی سۆسیالیزمەوە هەبێت، بەڵکو ڕوداوێکە دەبێت بۆ تێگەیشتن لە ململانێی ڕوبەڕوی تیۆر

و کـاری سۆسیالیزمی ڕادیـکـاڵ، سـودی لێوەربگرین. بە ڕای هابرماس، ڕەتکردنەوەی سەرمایەداری نەک بە مانای هەڵوەشانەوەی بـازاڕ، بەڵکو بەو مانایەیە کە سۆسیالیزم (شتێک کە ئەو ناویدەنێت (ریفۆرمیزمی ڕادیکاڵ))، پێویستی بە دۆزینەوەی ڕێگایەکە بۆ شارەزایی دەسەڵاتی وێرانکەری سـەرمـایـەداری. ئـەو ڕایـە، ڕەتـکـردنـەوەی ئەنتی شۆڕشی شۆڕش وەک کاری کراوەی ڕزگاری قبوڵدەکات، کە خۆی لەخۆیدا دەتوانێت دژایەتییە کۆمەڵایەتییە بنەڕەتییەکان چارەسەر و پاشان دەبێت وردەکارییەکەی تەواوبکات. ئێستا بە جەختکردنەوە لە پرۆسەکە و نوێکردنەوەی ستراکتۆری درێژماوەی پەیوەندی مرۆڤەکان دادەنرێت (کە باسی پێشوی برنشتاین بیردێنێتەوە)، بەوجۆرە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی شوێنی خۆی دەداتـە سۆسیالیزمی ڕادیکاڵ. تا ئەوجێیەی پەیوەندی بەم ڕوانگەیەوە دەبێت، لەڕوانگەی فەلسەفییەوە، شکستی سۆسیالیزمی هەبوو هیچ شتێک لەبارەی توانای سەقامگیری شێوازی ڕاستەقینەی سۆسیالیزمەوە ناڵێت. بۆ نمونە، گۆرن تریبۆرن دەڵێت: ئەو قەیرانە پەیوەندی بە شکست، یان سەرکەوتنی سۆسیالیزمەوە نییە، بەڵکو (لە کرۆکی پێگەی مێژویی نوێ دەرکـەوت، کە ئەو قەیرانە هیچ پەیوەندییەکی پێوە نییە). لەگەڵ ئەوەشدا، کێشەیەکی فەلسەفی هەیە. ڕەنگە ئەوباسـەی تریبۆرن لەڕوانگەی کردەکی متمانەپێکراوبێت، بەڵام لە تیۆری سۆسیالیزم کەلێنێک بەجێدەهێڵێت، ڕەنگە

قەیرانی ئێستای سۆسیالیزم بەهۆی سەرکەوتنی بێت تا شکستی -کە (تێگەیشتن و چارەسەرکردنی)، سەریکێشاوەتە ژمارەیەک کێشەوە و بەوجۆرە لە پێگەی مێژوویی نوێ، شتێکی وا نەماوەتەوە ئەنجامی بدات-. سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی هەمیشە ئایدیۆلۆژیایەکی داهاتومەدار بوو، شەقڵ و شێوازی تێپەڕین بوو لە شەڕی چینایەتی و هەڵوەشانەوەی دەوڵەت، لە قۆناغی خوارەوەی سۆسیالیزم بەرەو قۆناغی بالآتری کۆمۆنیزم دەجولا. بە بێ دورنمای داهاتوی کۆمۆنیستی، سیاسەتی سۆسیالیستی شۆڕشگێڕی و تەنانەت ڕادیکالی لە بنەمای فەلسەفی بەتاڵدەبێتەوە. ئەوەندە بەس نییە کە بڵێین، وەک تریبۆرن دەڵێت، ئەوکارە سەرچاوەی لە قەیرانی مۆدێرنیتە گرتوە، چونکە ئەو گوتەیە خراپ لەم شێوازە تازە سەرهەڵدراوانەی مۆدێرنیتە دەگات.

سۆسیالیزم ناچاربوو لە وەلامدانەوەی پێداویستییەکانی دنیایەکی پۆست کۆمۆنیستی، خۆی لە نوێوە دابهێنێتەوە، ئەوکارەشی ئەنجامدا، بەلام ئەوەی لە چەمکە کلاسیکییەکانی سۆسیالیزم مایەوە، ئاڵۆز مایەوە. بەجۆرێک کە پییەر سۆن لەبارەی هزرە زیندوکراوەکانی سۆسیالیزمی بازاڕدا دەڵێت: (شتێک پەیوەستبوونی ئەو بە بازاڕەوەیە، کە سۆسیالیزم لەسەر بنەمای بازاڕ شیاودەکات، بەلام شتێک ئەو دەکاتە سۆسیالیستی، هەمانشتە کە ئەو شیاودەکات). سۆسیالیزمی بەریتانی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم،

لەناخی ڕادیکاڵیزمەوە سەریهەڵدا؛ ئەو بزاوتە لە کۆتایی سەدەی بیستەم، ئەو جوڵانەوەیە پێچەوانەوە بووەوە و ڕادیکالیزمێکی پۆست سۆسیالیستی زیندوکراوە فۆرمیگرت. ئەو ڕایدکالیزمە، بریتیدەبێت لە باوەڕی نوێکراوە بە کارایی دەستتێوەردانی دەوڵەت، کە شێوازی بە نەتەوەییکردن و هەژمونی ڕاستەوخۆی دەوڵەتی نەبوو، بەڵکو بەشێوەی بە تواناکردنی دەوڵەتی ڕێکخەربوو. کۆخوازی کۆن شوێنی خۆی داوەتە (دەوڵەتێکی زیرەکی) چەقگیر و لەسەر بنەمای ڕادیکاڵیزمی واقیعگەرایانەیە. ئەو باوەڕەی سۆسیال دیموکراتی کۆن، هاوسەنگی ئەو ڕوانگە لیبراڵییەیە بناغەی کۆمەڵگەیەکی سەرکەوتوی هەڵبژاردنی تاک و داهێنانی ئابورییە و دەبێت دیموکراسی سیاسی جمکبێت بە مافە کۆمەڵایەتییەکان. ئەی. جی. دیۆن، وتارنوسی ڕۆژنامەی واشنتۆن پۆست، یەکێک لە نوێنەرە سەرەکییەکانی ئەو ڕوانگەیەیە. پێدادەگرێت دەبێت (پێشڕەوان) باوەڕیان بە توانای دەوڵەت هەبێت بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان، کە بازاڕی ئازاد دەرەقەتیان نایەت، بەڵام دەبێت باوەڕ بە دەوڵەتی کارا، یان بە فەرمی ناسین پێویستی چاککردنی ئەو جمک بێت. سچیچتەر (Schechter) ئەو ناوەرۆکەی وەرگرتوە و کۆمەڵێک بە دیلی ڕادیکاڵ، دیموکراسی و سۆسیالیستی سەرمایەداری تاوتوێکردوە. دوای کۆمۆنیزم، نمونەی دیموکراسی ڕادیکاڵ، جارێکی دیکە خراوەتەڕو.

پەراوێزەکان:

1. جۆن کیری لە پۆست لیبراڵیزم: توێژینەوەیەک لە هزری سیاسی (لەندەن، ڕاتلج، 1993)لا 194 - 5، بە خستنەڕوی هزرەکانی وەک "کۆمەڵگەی خۆئاگایانەی بەرنامەڕێژکراو" و "شارستانیەتی جیهانگیر کە ڕەگی بۆ زانیاری زانستی دەگەڕێتەوە" بیرمان دێنێتەوە کە لێکچوونی نێوان شۆڕش (فەرەنسا و سۆڤێت) بە ئاشکراترین شێواز لە سەرچاوەی هاوبەشیان لە باوەڕی سکولار جوڵانەوەی ڕۆشنگەری دەبینرێت.

2. جێگای سەرنجە کە کۆزلیک بە پێچەوانەی ڕایگشتی {لەسەربنەمای ڕەچاوکردن} ڕۆسۆ وەک تیۆرسێنی شۆڕشی فەرەنسا بیرمان دێنێتە وە، کە ڕۆسۆ چەندینجار هۆشداری مەترسی شۆڕشی دابوو "چونکە {پێیوابوو} زیانەکانی شۆڕش لە زیانەکانی ئەوشتە زیاترە، کە شۆڕش ئامانجی ڕیشەکێشکردنی بوو". بەوجۆرە ڕۆسۆ وەک یەکەم ئەنتی شۆڕشی گەورە، پێی لەسەر یەکێتی ئاکار و سیاسەت دادەگرت.

3. بە ڕای هابرماس، تایبەتمەندی قەیرانی ڕەوایی لە دەوڵەتانی سەرمایەداری پێشکەوتو، زۆرلاوازی سیستمی سیاسی - ئیداری بەڕێوەبردنی ئابوری بوو.

7

ئاسۆی پۆست کۆمۆنیستی

ئادام میچنیک بیریهێنایەوە (ئەگەر شتێک خراپتر لە کۆمۆنیزم بوونی هەبێت، ئەو شتەیە دوای کۆمۆنیزم دێت). کارێکی یەکسەر دوو سەرەیە و دەڵێن سەرکەوتن بەسەر کۆمۆنیزمدا، وەک ئەندێشە و بەناوی ڕێوڕەسم، ناودێرکراوە: خۆرئاوا بۆ بەدەستهێنانی (سەرکەوتن) لە شەڕی سارددا، سەرەنجام کارێکی ئەوتۆی نەکرد؛ بەڕێوەبەری کاری نێودەوڵەتی دوای کۆتایی شەڕی سارد، وەک ڕابردوی سەرکێشانە و ئاڵۆزە؛ خودی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی توشی زۆر کەلێنی نێوان دەسەڵاتداران و بێدەسەڵاتان بوون و نایەکسانی گشتی لەسەروسەکوتی خستون و ژمارەیەک لە ئەوان، دەیەیەک دوای ڕوخانی کۆمۆنیزم، هەر وەک توشی داوەستانێکی زۆردەبن؛ سیستمی نێودەوڵەتی بەجۆرێکی کەم پێشینە، بە قازانجی بەرژەوەندی دەوڵەتێکی تایبەت و acolyteیەکانی شێوازی گۆڕیوە؛ گرژییەکان لەوبارەیەوە وەها بەردەوامە کە ئایا ئەو سەرکەوتنە، سەرکەوتنی سەرمایەداری بوو، یان سەرکەوتنی جۆرێک بۆچوونی سەربەخۆی دیموکراسی. لە کاتێکدا وەڵامی ئەو پرسیارە بە ڕوخانی کۆمۆنیزم (کێ سەرکەوت)، لە جاران زیاتر ڕوندەبێتەوە، وەڵامدانەوەی پرسیاری (چ شتێک سەرکەوت؟)، کەمتر ڕونە.

سیاسەت دوای کۆمۆنیزم – مردنی بەدیل؟

پەڕینەوەی پۆست کۆمۆنیستی، ئەگەر هیچ شتێکی دیکە نەبێت، لە ڕوانگەی وتارەوە پەڕینەوەیەکە بێ بژاردە و لە ژێرپێی گەڕانەوەی سیاسەت وەک ئامادەکردنی بەدیلەکان بەتاڵ و چۆنایەتی دیموکراسییە نوێیەکان لاوازدەکات. لۆژیکی نابژاردەیی بە تایبەت لەسەردەمی پرۆیسترۆیکا بەرجەستەبوو، لە کۆمەڵێک وتاری بەناوبانگی بژاردەیی بوونی نییە، کە یوری ئاڤاناسیڤ پێداچوونەوەی بۆ کرد. پۆست کۆمۆنیزم مۆری لۆژیکی بێچەندوچوونی هاوشێوەی بەناوچاوانەوەیە، تەوەری ئەو، ئامانجی خودی پەڕینەوەیە. توێژینەوەی کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستی جۆرێک دووفاقی نیشاندەدات کە لێکۆڵینەوە لەودا، لەوەی ئێستا هەیە بە ئاگاداربوون لە سەرهەڵدانی بە زەبری شتێکی دیکە هەمواردەکرێت. تەنانەت ئەگەر بارودۆخی کۆمەڵگەکانی (لە پەڕینەوەدا)، بەجۆرێک دۆخی دیموکراسی سەرمایەداری بێت، دیسانەوەش ئەو پرسیارە دەمێنێتەوە، کە ئەو دۆخە چ جۆرە سیستمێکی بازاڕی و دیموکراسییەک لەخۆدەگرت. لە ڕاستیدا، کەلێنی نێوان (بوون) و (پێویستبوون)، نەک چارەسەرناکرێت، بەڵکو تەنانەت گیۆرگ لوکاچ پێی لەسەر سەربەخۆیی کۆتایی (هەڵبژاردنی نێوان بەدیلەکان) داگرت. ئەو وتەیەی کۆلاکۆفسکی بەناوبانگە کە یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ستالینزم (نەزۆککردنی تاکە بەدیل بوو لە ژیانی سیاسی)دا. ڕەنگە پۆست کۆمۆنیزم

ئاماژەی گەڕانەوەی سیاسەت بێت، بەڵام زۆرجار ئەو سیاسەتە سیاسەتێک بووە، ئەو تایبەتمەندییەی نەبووە کە یۆنانییە کۆنەکان سیاسەتییان بەوپێیە بە بەهامەند دەزانی: یەکسانسالاری (وەکیەکی مافە سیاسیەکان) و خودسالاری، بەڵام ئایا بەدیلەکان بوونییان هەیە و دەتوانن چ شێوازێکی سیاسی بەخۆوەبگرن؟ هاوڵ بە زەقی جەختدەکاتەوە کە (رێگای سێیەم) لە (جیهانی سێیەم) سەروەدەردەنێت، کە ئەوانی دیکە جەختدەکەنەوە (رێگای یەکەم) لە (جیهانی چوارەم)دا سەروەدەردەنێت، کە رێکخراوە دارایییە نێودەوڵەتییەکان (IFOS) بێبەدیلیان زانیوە، پێکهاتەیەکی سەیرە لە داماڵینی پیشەسازی، خراپەکاری، تاوان، داماوی و سەرمایەداری دەڵاڵی باڵا (کۆمپرادۆر). شوێنەواری هاوڵ بەسەر وشەی (پۆست کۆمۆنیست)ەوە بۆ ناوچەکە ئەو خاڵەی لە خۆگرتبوو، کە ناسنامەی ئەو وڵاتانە تەنیا بەڕابردوی کۆمۆنیستییان دیاریناکرێت و بانگهێشتکردنی ئەو بۆ (هێنانەئاراوەی سیستمی نوێ بۆ ئیدارەدانی کاری ئەوروپا و ئەوروپا – ئاسیا)، دەیسەلماند کە نابێت خۆرئاوا شێوەی سیستمی قۆناغی دوای شەڕ دیارییبکات. پووکانەوەی شۆڕشگێڕی جمک بوو بە پەراوێزبوونی وتاری نارەزایی و ئیفلیجی توانا کۆنەکانی جوڵانەوەی جەماوەری، یەکێتی و حزبەکان، هاوکات زمانی دادپەروەری ئاڕاستەی خۆی ونکرد. بە ڕای لیوتار، تیۆری گرنگ و مۆدێرنیستی حەقیقەت، یان دادپەروەری جگە لە یاری زمانی شتێکی

دیکە نین؛ پەنابردنەبەر حەقیقەتی واتایی، شوێنی خۆی دایە ڕۆمان و چیرۆکەکان. دارمانی یۆتۆپیاخوازی جوڵانەوە سیاسییەکانی، لە پێوەرێکی ئاسمانی بێبەشکرد، کە واقعیەتی زەوی پێهەڵدەسەنگێندرێت. (ژیانی بێبەدیل)، واقعیەتی هەبوو لە شەوق و شڵەژانی ڕەخنە و پێشبینی بێبەشدەکات.

دەرکەوتنی کۆمەڵێک لە ڕوبەڕوبوونەوە دوانەییە سادەکان -خۆرهەڵات لەبەرامبەر خۆرئاوا، تۆتالیتاریزم لە بەرامبەر دیموکراسی، شارستانییەت لەبەرامبەر دڕندەیی - توانای بژاردەی گشتی ڕەتدەکردەوە. بەهەمانجۆر کە هەڵەچن کۆمەڵێک وتاری چوار بەرگی سۆڤێتی بە ناوێکی تری (Inoe) وت – ڕاستەوخۆ ئەو وتارانەیان دەخستە ململانێوە، کە کۆمەڵەی ئاڤاناسیڤی بەناوی بژاردەیی بوونی نییە - مرۆڤایەتی ناتوانێت بەم ڕوبەڕوبوونەوە سادەیە بژی. ژمارەیەکی کەم لە ڕەخنە بنچینەییەکانی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، لەسەر مۆدێرنیتەی سەرمایەداری تائێستا ڕاستبوون. لەوانەیە لەوە گرنگتر ئەوەبێت ژمارەیەکی کەم لە نارێکی نەخۆشئاسای کۆمەڵگەی مۆدێرن تائێستا تێپەڕێندراون، کە دورکیم ناساندنی. ئەو واقعیەتە نەیتوانی خۆی پابەندی پاڵنەری ڕزگاری خودی مارکس بکات - چ بگات بە ڕەخنەی بنەڕەتی کەسانی وەک دورکیم و ڤیبێر -، کە ململانێی سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕ لەسەدەی20دا، لە کۆمەڵی لینینستیەکەی بەشێوەیەکی ڤێزەونانەی خاو و ناقۆڵابوو، ئەو مەسەلە بنەماییەی دەکاتە کۆمەڵێکی گۆڕدراو،

کە زاڵبوون بەسەر میراتی لینینزم، بەشێک لە گەڕاندنەوەی ئەو کۆمەڵگەیانەیە بۆسەر ڕێی ڕاستی گەشەی (ناڕێک) – ئەگەر بە زمانی دورکیم بدوێین –. پەڕینەوە لە کۆمۆنیزم، مانای چارەسەری ئەو مەسەلانە نییە کە هێناویانەتەئاراوە.

شەڕی سارد نوێنەری قۆناغێکی چەقبەستوی سیاسی بوو، کە خودی گەشەی دیموکراسی بردە قۆناغی راوەستانەوە. ئەگەرچی زۆر بژاردەی ڕواڵەتی هەبوون، بە کردەوە بژاردەکانی هەڵبژاردنی دیموکراسی سنورداربوو، بەڵام توانەوەی ئەو سەهۆڵە لە قۆناغی پۆست کۆمۆنیزمدا، کاریگەری بەرچاوی بەسەر گۆڕەپان و قوڵی بژاردە و باس و مشتومڕی سیاسییەوە نەبووە. لانیکەم وڵاتانی پۆست ئیمپریالیزمی دەیانتوانی لە نێوان ڕێگەی لایەنگری سۆسیالیستی و ڕێگەی سەرمایەداری ڕوت، یەکێکیان هەڵبژێرن؛ کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستی ڕوبەڕوی بێبژاردەیەکی بنەڕەتی بوونەوە و لە ڕاستیدا پێدەچێت ئەو نابژاردەییە تایبەتمەندییەکی ناسنامەی پۆست کۆمۆنیزمە. ستونی سەرەکی سیاسەت، بوونی بژاردەیەکی سیاسی شیاوە. ماکس ڤیبێر ناویدەنا (بەدیلی قبوڵکراو)، بەڵام پێدەچێت بژاردەکانی دوای ساڵەکانی 91 - 1989 پێشتر دیاریکرابوون، چ بەهۆی فاکتەری کۆمەڵایەتی (گۆڕینی دەستەبژێران)، یان هۆکارە سیاسییەکانی (گەڕانەوە بۆ ئەوروپا).

تایبەتمەندی ناسنامەی بە دیموکراسی کردنی پۆست کۆمۆنیستی لە زۆربەی شوێنەکان، کەلێنی نێوان دیموکراسی ڕواڵەتی و دیموکراسی واقعییە. ئەگەر ڕوی تایبەتمەندی مۆدێرنیتە گەشەی لەسەرخۆی گۆڕەپانی پرۆژەی کاری سیاسییە، پۆست کۆمۆنیزم هەرەس نیشاندەدات و لە ڕاستیدا هەرەسی بەرچاوی سیاسەتە، سیاسەت بە مانای مەیدانێک، کە چالاکی سیاسی ئامانج مەند لەودا دەتوانێت بە ڕەوایی بانگەشەی گۆڕینی (واقعیەتی شتەکان) بکات. ژاکۆبن و بەلشەفیکەکان ئامانجێکی هاوبەشیان هەبوو، دووبارە ئەو دەستگەیشتنەوە بە هزری کلاسیکی هاوولاتی جیهانگیر و کاملبوو، کە بتوانن لەو هەمووەدا بەشداری دەسەلاتی کۆمەلی بکەن، بەلام لیبرالیزمی هەلگری توخمی پێش سیاسییە کە پەرژین بە ڕۆلی هەندێک لە مەیدانەکانی ژیانی کۆمەلایەتیدا دەکێشێت، بالادەستی گشتی بەرتەسک دەکاتەوە و سەرلەنوێ پشتگیری هزری بوونی گۆڕەپانێکی تایبەتی پارێزراو لە دەستدرێژی کردنەسەر دەکات. (ئەنتی سیاسەت)، سەروکاری لەگەل ستراکتۆری کاری هەرەوەزی هەبوو، پێی لەسەر ئەوکارە دادەگرت کە بڕیاردانی تاکڕەوانە ویژدانی خودی جۆرێک کاری سیاسی گشتگیرە، بەلام هەروەک ئاماژەمانپێکرد، لە پۆست کۆمۆنیزمدا هیچ ڕێگەیەک نەبوو بۆ بە دامەزراوەکردنی ئەو شێوەیەی سەروەری گشتی.

ئەگەر پۆست کۆمۆنیزم بە بەشێک لە کۆمەڵێک نیشانەی پۆست پیشەسازی بزانین، کەوایە سەرسامنابین جوڵانەوە کۆمەڵایەتییە گەورەکان بە کۆتایی گەیشتن ببینین، کە لەگەڵ کۆمەڵگەی پیشەسازی بیردێنەوە. بەوشێوەیەی لیش ئاماژەی پێدەکات، (هەمان چینەکانی مامناوەندی پۆست پیشەسازی نوێن – لەسەر بنەمای میدیاکان، خوێندنی باڵا، دارایی، کڕین، فرۆشتن و ئاڵوگۆڕی نێودەوڵەتی کاردەکەن – بەردانگی کولتوری پۆست مۆدێرن پێکدەهێنن). لێکۆڵینەوەی نارەزایی لە وڵاتانی پۆست کۆمۆنیستی نیشانیدەدات، زمان و جوڵانەوە کۆنەکانی کاری هەرەوەزی لاوازبووە. ئەوە تەنیا ئاشکراترین ڕەونەقی لاوازی ڕێکخراوەکانی پشتبەستوو بە (پەیوەند) کلاسیک (یەکێتییە کرێکارییەکان، حزبەکان، کۆمەڵەکانی یاسادانەر) و کۆتاییهاتوی (جوڵانەوە کۆمەڵایەتییە نوێیەکان)ە، کە لە ساڵەکانی کۆتایی قۆناغی پریسترۆیکا بالایان کردبوو. پێدەچێت، جوڵانەوە کۆمەڵایەتییە گەورەکانی مۆدێرنیتە خەسێنراون. ناسیۆنالیزمی دەوڵەتی توشی لاوازی ڕێژەیی بووە و هەرچەند گروپی جیاجیای دەستەبژێران لە بەگژداچونەوەی کوتلە و دار و دەستەی دەوڵەت بۆ پاراستنی دەسەلاتی خۆی سودی لێوەردەگرن، بەڵام لە تێکڕا (بە ڕیزپەڕی بابەتی تایبەتی وەک یوگسلاڤیای پێشو، ئۆکرانیای خۆرئاوا)، هێزێکی کۆمەڵایەتی گرنگی نییە. هەربەو جۆرە، لەوپەڕی سەرسامی و بە تایبەت سەرەڕای کێشە ئابورییە ترسناکەکانی ئەو کۆمەڵگەیانە،

جوڵانەوەی کرێکاری لە هەموو ئەو وڵاتانە لاوازە. بۆتە هۆی خراپی گشتی ستانداردەکان و چۆنیەتی ژیانی نارەزاییە زۆر کەمەکان. بۆ نمونە لە سۆڤێت نایەکسانی بە جۆرێکی بەرچاو زیادیکرد، بەشێوەیەک کە ڕادەی کرێی لە 10%ی یەکەمی کرێکارانێک لە 26%ی بەرامبەری ڕادەی حەقدەستی 10%ی کرێکارانی خاوەن موچەی کەمبوو، کە موچەی زۆر وەردەگرن. لە کاتێکدا داهاتی دەوڵەمەندترین 10%ی تاکەکانی کۆمەڵگە 1،13 بەرامبەر لە داهاتی هەژارترین 10%ی کۆمەڵگەی پێشتربوو. ساڵی 1998، لانیکەم 1،4ی دانیشتوانی ژێر هێڵی هەژاری دەژیا. بە خراپتربوونی بارودۆخی ئابوری، سەرۆکانی کرێکاران لەوە دەترسن، کە خەباتگێڕی کرێکاران دەکرێت بە نایابی ئابورییەکی لە گەشەدا دابنرێت.

پۆست کۆمۆنیزم پەیوەندی نێوان دەسەڵات و زانستی نیشانداوە. بە هەمانجۆر کە فریدریک ڕەفائێل وتویەتی: (کاتێک دەسەڵات شکستدێنێت، ئەندێشە و شێوەکانیشی هێزی خۆیان لە دەستدەدەن. {لەوە باشتر} دەتوانێت بە چ ڕێگەیەکی دیکە ڕونیبکاتەوە، کە بە پاشەکشەی دەسەڵاتی سۆڤێت، (کێشکردن) کۆمۆنیزم و (پێویستی) بەجدی وەرگرتنیشی هاوشێوەیەک نەما؟) پێدەچێت پەراوێزی هزری سیاسی جێباس بەرتەسک بۆتەوە. لەجیاتی یۆتۆپیا سەردەمێک، کە شۆڕشەکانی پێشو دەیانویست بەدیبێنن، خۆرئاوا بووە یۆتۆپیای سەردەمیی. ئەو گۆڕانە، تەنیا گۆڕانی تەوەری کات نییە بۆ تەوەری

شوێن، بەڵكو گۆڕانی هزرە بۆ جەستە، گۆڕانی بەرخۆری ئەندێشەكان، بۆ ئەندێشەی بەرخۆریش هەیە. ئەمڕۆ ڕوناكبیران بە هەمان بەدگومانی دەڕوانن كە فرۆشیارانی دەستگێڕ و كارەكتەرانی دەیانڕوانی. ئابوت گیلسۆن دەڵێت ئەو پەلاماردانەی ڕوناكبیران لە ئەمریكا لە لایەن ڕۆژنامەوانان و ڕوناكبیرانی محافزكاری نوێی وەک ئیروینگ كریستۆل، نۆرمان پادهۆرتیس و ڕۆبێرت نیسبەت ڕێنمایی دەكرا، هەوڵەكانی ڕوناكبیران بۆ پێشبینیكردنی دنیایەكی باشتر و هەوڵ بۆ بەدیهێنانی ئەو بە جۆرێكی شێوازمەند بێبایەخ دەكات... محافزكارە نوێیەكان دەڵێن، ڕوناكبیران لە باشترین دۆخدا كەسانی نا تایبەتمەند و بیركەرەوە لە یۆتۆپیا و لە خراپترین دۆخدا، گرنگترین كارەكتەرانی تۆتالیتاریزمن). سەدەی بیستەم لەبارەی مەترسییەكانی پرۆژەی یۆتۆپیا و هەوڵی دەمارگیرانە بۆ بەدیهێنانی بۆچوونەكانی ئایدیالییانەی دنیایەكی باشتر و سۆسیالیستانەتر، شایەتیدانی ڕاچڵەكێنەری بەدەستەوە داوە، بەڵام كۆتایی ئەو ڕەوتە هزرییەش ڕەشبینی زۆری لێكەوتۆتەوە.

پێدەچێت بناغەی بوونناسانەی كاری هەرەوەزی لاوازبووە. شۆڕشگێڕی ماركسیستی دەربڕی لایەنێكی ئەوباوەڕی جولانەوەی ڕۆشنگەری بوو، كە هیچ كێشەیەك لە ڕێكخراوی كۆمەلایەتی مرۆڤدا نییە، نەتوانێت بە عەقڵ چارەسەری بكات، بەڵام بە هەمانجۆر گیدنز دەڵێت، (ئەو باوەڕە كۆنەی جولانەوەی ڕۆشنگەری بە دەستەبەركردنی زانستی

نامسۆگەر نامێنن و ڕۆژ بە ڕۆژ شوێنی خۆیان دەدەنە ئەو تێگەیشتنەی کە بەرهەمهێنانی زانستی نامسۆگەر دەئەفرێنێت). ئەو بەڵێنە گەورەیەی مۆدێرنیتە ڕاست نەبوو، ئێمە دەتوانین لە زانست بەهرەمەندبین و بەسەر ژیان و جیهاندا زاڵبین کە تێیدا دەژین. ئۆلرایش بیک، لەپاڵ کەسانی ترەوە، ململانێی سەردەمی کۆمەڵگەیەکی پێناسەکردوە، ناویدەنێت (کۆمەڵگەی پڕمەترسی). ئەگەرچی بۆ زۆربەی خەڵک ئاشکرایە، دەبێت کارێک بکات کەس بە تەواوی نەزانێت ئەو کارە چییە و بێگومان ئەو ترسە هەیە، کە ڕەنگە ئەوکارە بۆخۆی کێشەکان خراپتر بکات. ڕێک کاتێک پێشکەوتنی مادی و تەکنەلۆژیای شێوازی نوێ لە کۆمەڵی مرۆڤایەتی مەیسەر دەکات، کە دەتوانن ئاقیبەت تێکڕای جیهان بخەنە چوارچێوەیەکی گەشەی بەردەوامەوە تا دەستیان بگاتە بەراییەکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، هەمان ئەندێشەی داهاتو، وەک بەرنامەیەک و ئامانجێک، لەناوچووە. ئەگەر بڕیاربێت ئەمڕۆ بپرسین پێشکەوتن چییە، زیاتر لە چەندمانگێک ناتوانین وەڵامێکی گونجاوی ئەو پرسیارە بدەینەوە. ئەندێشەی پێشکەوتن، کرۆکی قسەی شۆڕشی سەدەی بیست بووە و دامرکانەوەی هەڵکشانی شۆڕش و گومانی پێشکەوتنە کۆمەڵایەتییەکەی لەگەڵ بووە. بەوشێوەیەی کە مایکل ئیگناتیف دەڵێت، (لە کۆتایی سەدە، لە کولتورێکی تابڵێی نادلێرانە، ناپڕۆمتەیی و نارۆمانتیک بەسەردەبەین.) پۆست کۆمۆنیزم تا ئاستێک سیاسەتی لاوازیی و بێتوانابییە.

پەڕینەوە و گەشە

چەمکی پەڕینەوەی پۆست کۆمۆنیستی لە چوار توخمی بنچینەیی پێکهاتوە: زاڵبوون بەسەر ڕابـردودا؛ قۆناغێکی زۆر بەپەلە لە گـۆڕان پێش ئـەوەی کۆمەڵگە بۆ دۆخی گەشەکردوی کامڵی ساغی خۆی بگەڕێتەوە؛ سیمبولی نزیکەی لێکچویی گۆڕانی وڵاتـان؛ توخمی مەبەستناسانە، کە بوونی خاڵێکی کۆتایی شوناس، بەگریمانە وەردەگرێت. دەکرێت ڕەخنە لە هەرچوار توخمەکە بگری. دەتوانێت چەند لە ڕابردو بپارێزێت، ئایا ڕەتکردنەوەی ڕادیکاڵی ڕابردو، تایبەتمەندییەکی هەمان کۆمۆنیزم نییە، کە ئەو کۆمەڵگەیانە دەیانەوێت بەسەریدا زاڵبن؟ ئەوسا، ئاشکرایە شێوازەکانی ڕزگاری لە ڕابردوی کۆمۆنیستی ژمارەیەک وڵات، کێشەی جیاواز بەخۆوەدەگرێت. لە ئاکامدا، لە کاتێکدا هەندێک وڵات هەوڵدەدەن دەستیان بە (شێوازمەندی) کۆنی ئەوروپای خۆرئاوا بگات، وڵاتانی تر خێرا لە دۆخی پێشڕەویدان بۆ ڕابردو، کە جمکە بە دووبارە سەرهەڵدانەوەی سیاسەتی تیرەیی کۆن، لەگەڵ بە نەریتکردنەوەی کۆمەڵگە.

ئەگەرچی لە پۆست کۆمۆنیستیدا، تیۆری مارکسیستی پاشەکشەیکردوە، بـەڵام بە هەمان ڕادە، تیۆری لیبراڵی گەشەیکردوە. چەمکی پەڕینەوە وەک قۆناغێکی لۆژیکی گەشەکردنی کۆمەڵگە لـە گێڕانەوەکانی مۆدێرنیتە، لە خاڵێکی دەسپێکی شوناسدا، بە خاڵێکی کۆتایی دیار دەگات، لـە سیمبولەکانی سەجەرەئاسا و جیهانگیری گەشەی

هەمو کۆمەڵگەکاندا، ڕیشەی هەیە. پوختەی بابەت، پۆست کۆمۆنیزم چارەسەر بە شۆکی پەڕینەوەیە. ئەو تێگەیشتنە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە کۆمەڵگەی کۆمۆنیستی لە ڕێگەی گەشەیەکدا هەنگاویان نابوو، دەیویست بەری مۆدێرنیتە بچنێتەوە، بەڵام لە ڕێگەیەکی تردا. پاشان دەوترێت، ئەو ئەزمونە نەک تەنیا شکستیخوارد، بەڵکو ئابوری و کۆمەڵی گۆج و ئیفلیجی بەسەر ئەو کۆمەڵگەیەدا سەپاند. ئەرکی پۆست کۆمۆنیزم زاڵبوون بوو بەسەر ئەو ناتەواوییە و گەڕاندنەوەی کۆمەڵگە بۆ ڕێگەی مۆدێرنیتەی دیموکراسی و سەرمایەدارانە. لەین وتویەتی: ناتوانین زاراوەی (پەڕینەوە) بەو مانایە وەربگرین، کە ئاکامەکەی ئەنجامێکی نەگۆڕە. بە هەمانجۆر کە بانس و سانادی پێدادەگرن،

پێمانوایە، ڕەوانی و خیرایی نامسۆگەری تایبەتمەندی بنچینەیی قۆناغی پەڕینەوە پێکدەهێنن... لەگەڵ ئەوەشدا شتەکانی لە پەڕینەوەدا و بەوجۆرە ئەو هەموو نامسۆگەرییە، فرماسیۆنە سیاسییە نوێیەکانی ئەوروپای خۆرهەڵات بە زەحمەت دەتوانرێت ڕژێمەکانی لە پەڕینەوە بۆ سەرمایەداری و دیموکراسی، بە لیبراڵی بزانی. بەپێچەوانەوە، ئەو ڕژێمانە بۆخۆیان پۆست کۆمۆنیستین و داهاتویان نادیارە.

چەمکی پەڕینەوە زۆر میکانیکییە، چونکە پرۆسەی گۆڕان خۆی لە تاک تاکی ئەو وڵاتانەدا، دینامیکی تێکڕای سیستمەکە دەگۆڕێت. کۆمەڵێک وتاری هەڵەچنکراوی براینت و ماکرزیسکی، پشت بە بابەتی ئازادی دەرەنجامی

پڕۆسەکانی مێژوویی دەبەستن. ئەوان جەختدەکەنەوە ڕاستترە باسی شێوەگۆڕین بکەین، کە لەودا تەنیا خاڵی دەسپێک دیارە، نەک لە پەڕینەوە، کە بوونی دۆخێکی کۆتایی زامنکراو وەک ئامانج گریمانە دەکات. ئەو وتارانە ئەو خاڵە دەخەنەڕو، کە سیستمەکانی پۆست کۆمۆنیستی بۆخۆیان فۆڕمی کۆمەڵایەتی تایبەتیان پێدراوە، نەک میراتی چل ساڵەی دەسەڵاتداری جۆری سۆڤیێتی ئەو، بەڵکو بە یۆتۆپیای نوێگەرایی "بەڵشەفیکەکانی بازاڕ" دیاریدەکرێت، کە سیاسەتەکەی بە گشتی لە 1989 زاڵبوو. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو کارە ئەو پرسیارە دەخاتەڕو: ئایا دەشیا بەشێوازێکی تر شوێن ئومێدەکانی هاتنە ئارای جارێکی تری کۆمەڵگەی مەدەنی و فۆڕمگرتنی پلۆرالیزمی ئابوری و سیاسی هەڵبگیردرێت؟ وەڵام، بەگوێرەی ڕای مۆریس گلاسمان لەم کۆمەڵەیەدا، ڕاشکاوانە ئەرێنییە. گلاسمان، لە ماوەی نۆژەنکردنەوەی ئاڵۆزی بەڵگەکانی کارڵ پۆلانی لە کتێبی شێوەگۆڕینی گەورە، لەبارەی پەیدابوونی سیستمی سەرمایەداری بازاڕی مۆدێرن و بەکارهێنانی دەربارەی ئەورووپای خۆرهەڵات، بەڵگەدێنێتەوە کە جۆری پێکهاتەی سۆسیال دیموکراسی و بازاڕە کۆمەڵایەتییەکان، بەدیلێکی شیاوبوو، بەڵام لە هەوڵ بۆ وەڵامدانەوەی ئەوەی بۆچی ئەو بژاردەیە قبوڵنەکرا؟ تاڕادەیەک پشت بە بەڵگەکانی سادەڕوانینانە دەبەستێت، کە بەسەرکەوتنەوە لە ئابوری بازاری کۆمەڵایەتی ئەڵمانیای خۆرئاوا بەکارهێنرابوو. ئەو

سوربوو لەسەر ئەوەی کە "بازاڕ بەدیلی نییە، بەڵام بازاڕ {بۆخۆی} بەدیل نییە"، کەچی ڕیشەکانی یۆتۆپیای لیبراڵی نوێی باڵادەست بەسەر پۆست کۆمۆنیزمدا، بەتاوتوێنەکراو بەجێدێڵێت. لە کاتێکدا لەوانەیە پرۆژەی سۆسیال دیموکراسی، وەک جوڵانەوەی سیاسی لە ئەوروپای کۆمۆنیست ڕەفتاریکرد، بە گشتی، سەرکەوتنێکی کەم نیشاندەدات.

پۆست کۆمۆنیزم، وەک کۆمۆنیزم، دەبوایە لە گۆڕەپانی فراوانتری دامەزراندنی دەوڵەت و ڕێگەکانی وەرچەرخانی ئەو، سەرەتا بەسەرخۆیدا سەقامگیربێت. ژاپۆن لە سەردەمی نوێکردنەوەی پاشایەتی میجی، وەک "دەوڵەتی وەرچەرخان" و هاوکات "محافزکار" – پێناسەکراوە، کە ڕۆحی ڕابردو، ئەگەر نەڵێین شێوەکەی، پاراستوە -. دوای 1945، گۆڕانخوازی ئایدیۆلۆژیای نۆژەنکردنەوەی پۆست فاشیزم بوو. کۆمۆنیزمی چینیش ڕەوتی وەرچەرخانی قوڵی هەبوو، کە بە فەرمانڕەوایی دین شیائوپینگ بە سەرکەوتن گەیشت. لە شوێنەکانی دیکە پرسیاری سیمبولەکان و هێڵی ڕەوتی وەرچەرخانەکان بێوەڵام مانەوە. بۆنمونە، ئەو بابەتانە چارەسەرنەکران کە سۆڤێت ڕوبەڕویان بووەوە، بەڵکو لە شێوزای نوێدا دەرکەوتنەوە. یەکێک لەو دژوازییانەی ئێمە پێشتر لێمانکۆڵییەوە، ئیکۆنۆمیزمی باڵادەست بوو بەسەر تێپەڕینەکانی پۆست کۆمۆنیستی. بەهەمانشێوە کە سۆسیالیزمی جۆری سۆڤێت، دەربڕی بەئابوریکردنی

دینامیکی گۆڕانی سیاسی بوو، ئەمڕۆ دەسەڵاتی سەرمایە کەمتر هاوڕێی کۆمەڵگەی مۆدێرنەیە تا جێگرتنەوەی. لە کاتێکدا پۆست کۆمۆنیزمی جیهانگیرگەرا، لە ئایدیای زەرورەتی مێژو بێزارە، بەسەر پۆست کۆمۆنیزمی کردەی لۆژیکی جەبرخوازانەدا باڵادەستە و لەڕوانگەی ناوەرۆکەوە، دژی زەرورەتگەراییە، کە ئەوەندە لە سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕیدا هەمەگیربوو. لەکرداردا، سەرمایەداری پۆست کۆمۆنیستی، لە سەرمایەداری کلاسیکی نوێ کەمێک زیاتر لەسەرچاوەکەی جیاوازە. لەهەر وڵاتێکدا، شێوازی تایبەتی سەریانهەڵداوە، بەڵام لەڕاستیدا شێوەبنەڕەتیەکانی یاسای سەرمایەداری بە شێوازێکی جیهانی سەریانهەڵدا.

خودی ئامانجی پەڕینەوەکان، خەریکە دەبێتەقوربانی وەرچەرخانی قوڵ. کێشمەکێشی نێوان پۆست کۆمۆنیزم و پۆست – کۆمۆنیزم، بە سادەیی چارەسەرناکرێت. "باری ئاسایی"یەکەی هەرگیز شتی یەکچەشن نییەو ئارەزوی کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیزمە و "خۆرئاوا"یەک گۆڕاوە، کە ئەو وڵاتانە دەیانەوێت بۆ ئەو بگۆڕێن. بەمشێوەیە جۆرێک شیکردنەوە دەخاتەڕو، کە سەرمایەداری "دواکەوتو" لە کۆتایی هەزارە، بەشێک لە ڕێسای کۆمەڵایەتی پارچە پارچەبووی پۆست مۆدێرنیتەیە و لەودا شیکاری کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای چەوساندنەوەی چینایەتی، یان سیمبولی ئابوری پشتئەستور بە خستنەڕو و داواکاری، تەنانەت ناتوانن دەست بە ڕونکردنەوەی ئاڵۆزی بە جیهانیکردن

بکەن. بەڵگەهێنراوەتەوە کە ئەندێشەی "کار" ناوەندێتی خۆی لە پێکهاتنی ناسنامەی کۆمەڵایەتی و ئابوریدا لەدەستداوە. دەتوانێت بۆ ئەو سیمبولە بنەماشکێنەی ئابوری سەردەم بخاتە کێشەوە. سەرەڕای توخمەکانی لێکترازان و جیابوونەوەیی، سەرمایەداری مۆدێرن سیمبولی وەرچەرخانی بەهێزە و جەخت لە چەمکی بە عەقڵانیکردن دەکاتەوە و لەسەر بنەمای گەشەی بەرهەمهێنانی ناخاڵسی نەتەوەیی لێی دەپرسرێتەوە.

کەی پەڕینەوە بە کۆتایی دەگات؟ لە پانتایی سیاسی، زۆرتر ئەوکارە لەسەر بنەمای پتەوبوونی دیموکراسی، یەک (یان لەوانەیە دو) گۆڕان لە دەوڵەتدا بە هۆکاری یاسایی و باڵادەستی یاسا دیاریدەکرێت، کە خودی دەوڵەتیش سەر بە ئەوە. لە زانستی ئابوریدا، کاتێک ئەوکارە ئەنجامدەدرێت، کە هۆکارە سەرەکییەکانی سیستمی بازاڕ بێنەناوەوە: ئازادکردنی نرخ و کێبەرکێ؛ دەستەبەرکردنی پشکێکی بژاردە لە بەرهەمی بەرهەمهێنراو بەهۆی بەشی تایبەتییەوە؛ بە تایبەتیکردن و گۆڕانکاری لە بەڕێوەبەردنی کۆمپانیایی؛ سەقامگیری بەشێکی بانکداری کاریگەر؛ کراوەیی بازرگانی جیهانی. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەگەرچی پەڕینەوە دەستتێوەردان لە قۆناغەکانی بەرایی پۆست کۆمۆنیزم دەکات، هاومانای ئەو نییە. لە خاڵێکی دیاریکراودا، بەهای دەرخستنی ئەندێشەی پۆست کۆمۆنیزم

تا ئەو ئاستە کاڵدەبێتەوە، کە ئێمە دەچینە سەردەمی پۆست – پۆست کۆمۆنیزمەوە. لەوکاتەدا کولتوری نەتەوەیی و پرۆسەی جیهانی سەرەڕای ململانێ بەسەر یەکتریدا زاڵدەبوون، بەڵام جگە لەوبارەیەوە، شێوەی فەلسەفی ئەو سەردەمە دیار نییە. لە ڕوانگەی کردەکییەوە، کاتێک پۆست کۆمۆنیزم کۆتاییدێت، کە ئەندێشەی پەڕینەوە ئازادکرابێت، بەڵام ئەگەر پۆست کۆمۆنیزم وەک دیاردەی جیهانگیر تێبیگەن، بابەتی دۆزینەوەی شێوازی نوێی جومگەبەندی سیاسی لەسەردەمی بە جیهانیکردن دیاریدەکات.

جوانناسی سیاسی پۆست کۆمۆنیزم – فۆڕمگرتنی نوێی زەینی

بە کەم گرنگ گرتنی جێگۆڕکێی لەرزۆکی تیۆری کۆمەڵایەتی و گۆڕەپانی سیاسی ئاسانە، کە ڕوخانی کۆمۆنیزم نیشانەیەتی. نەک تەنیا ژمارەی بێپێشینەی زۆربەی وڵاتان بەشێوەی هاوکات بە دەستپێشخەری یەکەکانی سیاسی، ئابوری و پەیوەندی نێودەوڵەتی خۆیان لە ڕیشەوە گۆڕیوە، بەڵکو قۆناغێکی تەواو هزری کۆمەڵایەتی توشی وەستانێکی لەرزهێن بووە. ڕستەی هزرەکانی ڕۆشنگەری بەهۆی مارکسەوە بەهێزبوو، کە لینین بەکاریهێنا، جەختی لە ئاڵوگۆڕی شۆڕشگێڕی مرۆڤ دەکردەوە و لە کۆتایی سەدەی بیستەم، نەک ئەوانەی لەم سیستمەدا دەژیان، بەڵکو

تاڕادەیەک لەلایەن تێکڕای جیهانەوە ڕەتکرایەوە. ئامانج، بۆ ئەو وڵاتانەی بە کۆمۆنیستی ماونەتەوە، نەک گۆڕانی کۆمەڵایەتی و ڕزگاری مرۆڤ لە ستەمی چینایەتی، بەڵکو بەڕێوەبردنی دەوڵەتی کارا بوو.

ڕوخانی کۆمۆنیستی، وەکو ئاوەژوبوونەوەی تێکڕای مۆدێرنیتە نیشاندراوە، بەڵام دەکرێت بە متمانەی یەکسان، بە نیشانەی سەرکەوتنی مۆدێرنیتە بزانی. "پۆست گێڕانەوەی گەورە و ئاڵوگۆڕسازی" مۆدێرنیتە و لە هەموان زیاتر سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، بە سەرنجدان، خۆیان داڕزاندوە، بەڵام بۆ نمونە بە هیچ ناونیشانێک توانای لیبراڵیزم و نەتەوەخوازی ئازاد نەبووە. جۆن گریش {وەلامی} ئەو پرسیارەی لە ئەستۆگرتوە کە چ شتێک بە ڕوخانی کۆمۆنیزم کۆتاییهاتوە؟ نەک لیبراڵیزم و خودی ڕۆشنگەری داهاتویان نییە، {بەڵکو} "دوایاری" بنەڕەتی، مردنی جیهانگیرگەرایی بە خۆرئاوایی کردنە، کە لیبراڵیزم لەم پەیوەندییەدا، دوا هاواری شادی بەخشییەتی. زنجیرەیەک تۆمەتی هاوشێوە دەداتە پاڵ لیبراڵیزمی نوێ: دەسەڵاتی سیاسی و بەرپرسێتی سیاسی شرۆڤەدەکات و بۆخۆی لەبەردەم قەیرانە، کە بازاڕەکانی بە خیرایی کۆمەڵانی ناوخۆ وێراندەکات. ڕەخنەی تێڕوانینی ڕۆشنگەری بە باشترین نەریتی خودی ڕۆشنگەری خوێنراوەتەوە، هاوکات لە لیبراسیۆنی کانتی پێویستی بە تۆکمەکردنی ڕەخنە و بەدیلێکی یۆتۆپیایی هەیە

لەبەرامبەر دۆخی بوون، لەم ڕووەوە لە هەندێک تایبەتمەندی خودی شۆڕشەکانی پۆست پەڕینەوەی پۆست کۆمۆنیستی بەشدارە.

لە کاتێکدا کە کۆتاییەکان زەینی تیۆردارێژەرانی خۆرئاوای بەخۆی سەرقاڵکردوە، بابەتی بەردەوام، خۆرهەڵاتییەکان دەرەنجێنێت. پرسیارێک بە تایبەتی لە سۆڤێت و چین توندە، بەڵام لە شوێنەکانی تر نابەجێ نییە ئەوەیە، کە ئایا کۆمۆنیزم تەنیا نیشانەی میانڕەوی قوڵتری هێڵی ڕەوتی مێژووی ئەو وڵاتە تایبەتە بوو؟ زۆرێک پێیانوایە، کۆمۆنیزم لە سۆڤێت ڕەنگدانەوەی سیمبولە قوڵەکانی دەسەڵاتخوازی کۆمەڵایەتی و نەریتەکانی ئیمپراتۆری بوو. ئەگەر وەهابێت، هەم کۆمۆنیزم و هەم پۆست کۆمۆنیزم، تەنیا چەندلایەنێک لە مەسەلەیەکی گەورەتر ڕەنگدەداتەوە، کە ستانیزکیس ناوی ناوە "هەبووننناسی{ئەنتۆلۆژی} کولتوری". ئەوانی دیکە پێشتر ناویان نابوو کولتوری سیاسی. بۆ نمونە، جۆناتان ستیل پێشنیازیکردوە سیمبولی دووبارەیی دەسەڵاتگەرایی لە "سۆڤێتی نەمر". سەرچاوە لە هەندێک تایبەتی پتەوی ئەو وڵاتە دەگرێت و ئەوەی ستیل بە شێوازی نامسۆگەر و نائەکادیمی پێشنیازیکردوە، ئەوانی دیکە (وەک زبیگینۆ برجینسکی)، توندتر دەریانبڕیوە.

پاشەکشەی ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتی کۆمۆنیستی، دارزانی ڕێسا کۆمەڵایەتییەکانی ئەوی لەگەڵ بوو. بۆیە بنەما

کۆمەڵایەتییە یەکسانخوازانەکانی قۆناغی سۆڤیێت بە سوک سەیرکران، دەبوونە کۆسپی بەردەم گەشەکردنی پەیوەندی بازاڕ. چینی زۆر دەوڵەمەند سەریانهەڵداو هەوڵیاندەدا پێگەی خۆیان بە کۆلۆنیالکردنی سیستمەکانی سیاسی نوێ و پەراوێزخستنی گروپە کۆمەڵایەتییەکان فراوانتر جێگیربکەن. ڕوانگە گۆڕین لە هەندێک وڵات، نزیکەی سەرکەوتو بە ئابوریەکی بازاڕی نزیک بە ناوچەی ڕەونەقی ئەوروپای خۆرئاوا، پێشکەوتنی ئاسایی لە هەلومەرجەکاندا، ئاپۆرای خەڵکی بە خۆیەوە بینی، یان لانیکەم ڕێیدا زۆرێک هەستبکەن بۆ پێشکەوتن ڕێگەیەکی زۆر نەماوە، بەڵام بۆ ئەوانەی دورتر {و} لەپەراوێزدان، سەریکێشایە بە ناسۆسیالیست کردنی ئابوری، لەناوبردنی سیستمەکانی خۆشگوزەرانی و بەرەو لاوازبوونی وەڵام دانەوەی سیاسی، دورەپەرێزی سیاسی و هەژاربوونی بەشێکی زۆری کۆمەڵگەوە. زۆرینەی جەماوەری پۆست کۆمۆنیستی نەتوانای ئایدیۆلۆژیا و نە{توانای} ڕێکخراوەییان هەبوو، تابتوانن کاریگەرییان بەسەر دەوڵەتی خۆیانەوە هەبێت، چ بگات بەوەی بتوانن کاریگەرییان بەسەر هۆکارەکانی فرەنەتەوەییەوە هەبێت، کە فۆڕم بە داهاتویان دەدات.

پۆست کۆمۆنیزم قەیرانێکی جوانناسی سیاسی لەگەڵ بوو. ئیدی ڕوی جوانی نییە تا تاک چالاکی سیاسی هەبێت، خەبات دژی کارەساتەکانی مین بەکۆمپانیاکانی بێگانە دەسپێردرێت و بابەتی سەرمایەداری زیاتر بابەتێکی

شێوازکارە تا وەبەرهێنان. کەمتر لە هەرکاتێکی تر بەرگەی کەسی ناهاودەنگ و ناباو دەگیردرێت و بە نائومێدی زیاتر، وەک لاوازی کەسی مامەڵەدەکرێت، تا توخمەکانی خاڵێکی لاوازی سیستم مەندی فراوان. شۆڕشی ئاکاری ڕودراو، کە ئەوی دیکە دۆستی و خزمەت بە چاکەی گشتی لە بەرامبەر جۆری نویَ لە "خۆخوازی پیرۆز"، بە توندی ئیدانەدەکات. گلیسۆن بەمشێوەیە دەریدەبڕێت: "قازانجخوازی ئامانجمەندی تاک، نەکئاسایی وەردەگیردرێت، بەڵکو، بەجۆرێک بۆخۆی دەربڕی چالاکی ئاکارییە. خۆخوزای زۆر جێی ڕێزە و تەنانەت بە نیازخراپی میانڕەوی، لە یەکسانخوازی دەڕوانرێت".

لەم پانتاییەدا، چەپ ڕۆڵی خۆی وەک سەرپەرشتیاری داهاتو لەدەستداوە. پاڵنەری ئابوری بۆ سۆسیالیزم، ئیدی بەوشێوەیە پێویست نییە کە سەردەمیک پێویستبوو، لە جیاتی ئەو بەڵگەهێنانەوەی ئاکاری و کولتوری لەسەرەوەنی. بەڵگەهێنانەوەی میرکویر لە مارکسیزمی خۆرئاوادا، بەمشێوەیەی خوارەوەیە:

مارکسیستەکانی خۆرئاوا لە بارودۆخی دیموکراسی ئابوری لیبرالّدا، لە ئەڵمانیا و فەرەنسا وازیان لە ڕەخنەی دڵەڕاوکێی خۆیان هێنا تا لە ڕەخنەی کولتوری بەرهەمهێنانخوازی و هونەرخوازی کۆمەڵگەی بۆرژوازیدا قوڵببنەوە، کە لە گۆڕانی تۆتالیتاری سۆسیالیزمی سۆڤێتدا سەریان لێشوابوو. ڕای پەری

ئەندرسۆن ڕاشکاوانە و ڕاستە: مارکسیزمی خۆرئاوا "میتۆد وەک بێدەسەڵاتی، هونەر وەک بێخەمی، ڕەشبینی وەک بێدەنگی" ڕەچاودەکات.

خاڵی هاوشێوە بەهۆی تاکی ئینگلیزەوە خرانەڕو، کە بیرماندێنێتەوە: "مردنی سۆسیالیزم، لانیکەم لە ئەوروپا، یەکسەر ڕویداو بەهۆی گۆڕباتچۆڤەوە، بێ خوێنڕشتن ئەنجامدرا. ئەوکارە لە ڕوناکبیرانی چەپ ڕویدا، لەکاتێکدا ئامادەنەبوون. {و} داخی بەجەرگیەوە نان". ڕەنگە خوای سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕ شکستی خواردبوو، بەڵام وەڵام وەک پێویست نائومێدی پۆست مۆدێرن نەبوو: هێشتا جیهان کارەساتی زۆرە و دەبێت بەگژیاندابچینەوە و ئەنگڵس درێژەی بە توانای مرۆڤایەتی زۆردا، کە دەبێت بێتەدی. چەپی ڕوناکبیر لە ئەنجامی فراوانی خوێندنی باڵا بۆ گروپێک، بۆ پێگەیەکی نایاب گۆڕاوە، "بە لاوازی لە دەسەڵات دەکۆڵێتەوە، {لە کاتێکدا کە} بۆخۆی سەرمایەی نییە، لە تیۆری ئابوری لاوازدا، بە ئایدیالە جوانەکانی خۆشحاڵە. ئەمانە بەرپرسی یۆتۆپیان، هەواڵنێرانی هەواڵی لە شوێنی خەیاڵی".

بە تایبەت کێشەی ناهاودەنگی لە کۆمەڵگەکانی پۆست کۆمۆنیستیدا، توندە: "جێگەی سەرنجە کە بەخششی ئازادی بە گسکدانی شوێنی دلێرانەی کەسی نا هاودەنگ زۆرجار بەرهەمێکی ئاشکرادەکرد، کە تەنیا سەرکەوتنی

پێشوی بوونی ئەو بوو، بە هەمان ژمارە کێشەکانی کێشە دەخوڵقێنێت کە چارەسەریدەکرد". بەهۆی ئیوا کلیموای نوسەری چیکییەوە، خاڵێکی دیکەی خرایەڕو: "پێشتر، هیچ شتێک ڕێپێدراو نەبوو، هەموو شتێک گرنگ بوو، ئێستا هەموو شتێک ڕێپێدراوە و هیچ شتێک گرنگ نییە". ئەگەر سۆلژنتسین نوسەرانی {فەرمانڕەوایەت} کۆمۆنیزمی وەک "دەوڵەتێکی دووەم" بەرجەستە کردبوو، کە تەنانەت ئازاریان بەهۆی هەڵگەڕانەوەیان لەدین جۆرێک ئەدای ڕێزبوو، پۆست کۆمۆنیزم دەربڕی پەلاماری بنچینەیی ئەوی دیکە، دژی پێگەی ڕوناکبیران بوو. تاکی سەرمایەگوزار پاڵەوانی سەدەی نوێ بوو، لە کاتێکدا هونەرمەندان ئیمتیازاتەکانی خۆیان لە دەستداوە و ناچاربوون ڕۆڵیکی نوێ لە دنیای بازرگانی بدۆزنەوە. پاشەکشەی 1989 - 91 دەربڕی نەک لێکبڵاوبوونی سیستمی سیاسی مۆدێرنیستی بوو، بەڵکو ڕابردوی خودی ئەوروپای خۆرئاوابوو، کۆمەڵگەیەک باڵادەست بوو، کە باوەڕبوون بە بنەماو جدی، لە مێژبوو لە خۆرئاوا ئاواببوون. بە ڕای بۆدریار "پەردەی ئاسنی ڕاکێشرا تا ئارەزوی تێرنەبوو، بە ڕواڵەتنوێنی ئاشکرابێت".

چارەسەری هاوڵ بۆ مەسەلەی (خود) لە کۆمەڵگەیەکی نوێدا، گەشەکردنی "ناسکارێکی" نوێ بوو، توانادان بە "مانای خۆمان بەشێوەی بەرناسی مرۆیی کارا. بڵاوبوونەوەی مۆدێرنیتە بۆ فۆکۆ، پەیوەندی بەفۆرمۆلەبوونێکی تایبەتی

بەرناسەوە هەبوو، کە تاکی پۆست مۆدێرن ڕووبەڕوی ململانێی دەستەبەرکردنی خێرای زەینی بۆوە و چەند سەدەیەکی خایاند تا لە خۆرئاوا کامڵ بێت. تێکڕای کۆمەڵگەکان کێشەی بە خێرایی لە مۆدێرنیزەبوونیان هەبوو، لە کاتێکدا هانتینگتۆن ڕوانگەی گەورەی – کولتوری بۆ ئەو مەسەلەیە هەیە، لە ڕیزی – جیهانی تێگەیشتن، لە گۆڕانی جیهانی دەوروبەرمانە کە بنچینەییترین و نەگۆڕترین گۆڕانکاری ڕودەدەن.

پۆست کۆمۆنیزم و داهاتو – مانفێستی پۆست کۆمۆنیستی؟

پۆست کۆمۆنیزم هەم جوڵانەوەیە و هەم ئامانج. ئاڕاستەی ئامانج و ئەوەی کە چۆن دەبێت دەستیپێبکات، لە مەسەلە جێسەرنجەکانی جوڵانەوەکەن، لە کاتێکدا وەک دۆخی زەینی پۆست کۆمۆنیزم، لە زۆربەی پەرێشانی زەینیەتی کۆتایی سەدەدا هاوبەشە. پۆست کۆمۆنیزم بەشێکە لە گروپە فەلسەفییەکانی "پۆست"، کە ڕەنگدەرەوەی گومانی سەدەی ئێمەیە. نزیکایەتی نێوان پۆست کۆمۆنیزم و پۆست مۆدێرنیتە لەسەرەوە خرایەڕو، گەرچی دەبوو زیاتر جەخت لە جیاوازییەکانی کرابایەوە و لە هەموشتێک زیاتر پشت بە توخمەکانی ئایدیالگەرایانە ببەسترێت. هەردوو کۆتایی یۆتۆپیاگەرایی گریمانەدەکەن. {:} ئەو باوەڕەی کە جۆرێک دۆخی کامڵ و باشتری مرۆڤایەتی لەسەر زەوی شایانی بەدیهێنانە. ئێمە

لەو مانایەدا لەمانای ئایدیۆلۆژیای کاتی ڕۆشنگەرییەوە دەستمانپێکردوە بۆ سەردەمێکی نوێ لە ئەندێشەکان، نوسینێکی بێئەنجامی کۆتایی کاملبوونی مرۆڤ{مان دەستکەوتوە}. ئەگەرچی ئەندێشەکان لە سەدەی پۆست مۆدێرن کەم نین، چەمکی {خودی} ئەندێشەیەک کالبۆتەوە کە تەواوی لایەنگرە جیاجیاکانی سەدەکەمان لە خۆبگرێت. لە کاتێکدا کۆمۆنیزم بە شێوازمەندی گریمانەیی سیاسەتی زیاتر هەلدەسەنگاند لەوەی کە هەبوو، پۆست کۆمۆنیزم وەک جولانەوەیەک، لە بنچینەدا بە سوک تەماشای تەواوی توانای کردەی کۆمەلایەتی ئامانجمەند دەکات. لەگەل ئەوەشدا، وەکو ئامانج، شۆڕشەکانی 91 – 1989، نەک زۆربەی ڕژێمە سۆسیالیستە دەولەتییەکانی فەوتاندوە، بەلکو دورنماکانی بۆ گەشەی کۆمەلایەتی هەموان کردۆتەوە. زیندوکردنەوەی زاراوەی "ڕێگای سێیەم"، هەولەکانی پێشو لە شێوازی پۆست - ئایدیۆلۆژیای گەشەی کۆمەلایەتی "سەروتر لە ڕاست و چەپ" پشتڕاستدەکاتەوە، بەلام هاوکات ڕاستاندنی ئەوکارە بوو کە سیاسەتی پۆست کۆمۆنیستی پێویستی بە جۆرێک بەرنامەی سەلماندن هەبوو. لە کاتێکدا بە جیهانیکردنی مەیدانی کاری کۆمەلایەتی بەرتەسکدەکاتەوە، ئەو {کار} ڕەتکردنەوەی بەرپرسییەتی دەولەتی لەبارەی گەشەی کۆمەلایەتی ناگرێتەوە. بوونی دەولەتی کەم بەهێزتر، بە مانای نەبوونی دەولەت نییە.

بەمەش، کاتێک لە دووفاقییەوە سەیری پۆست کۆمۆنیزم بکەین، دەبێتە ئامرازێکی شرۆڤەیی بەسود. پۆست کۆمۆنیزم وەکو جوڵانەوە، کردەیەکی گەورەی نوێکردنەوەی بنەمای سیاسی و ئابوری مێژو لە خۆدەگرێت. 27 وڵاتی ئەوروپا بە یەکجاری لایەنگری لایەنەکانی ژیاری کۆمەڵایەتی خۆیان دووبارەکردەوە، لە کاتێکدا هەندێک وڵاتی ئاسیایی ئەگەرچی شێوەی پێشویان پاراست، وردەوردە لە ناوەڕۆکی پێشنیازی کۆمەڵایەتی بەتاڵبوونەوە، کە بەڵێنیانپێدابوو. دیارە ئەوە نەک جوڵانەوەیەک وەک هۆکارێکی ڕێکخراو، بەڵکو جێگۆڕکێیەکی بنچینەییە لە مێژودا و جارێکی دیکە ڕێسا دەداتەوە ڕێسای نوێ. ئەو دەربڕینەی ئەو وڵاتانە، لە شکۆی پڕ باقوبریقی کۆماری چیک تا پەمۆ جاڕەکانی ئۆزبەکستان، جگە لە ڕابردوی کۆمۆنیستی شتێکی هاوبەشیان نییە، لانیکەم گرتنی کاریگەری ئەزمونی کۆمۆنیستە، تەنانەت ئەگەر ئەو ئەزمونە پەیوەندی بە نەریتە خۆماڵییەکانەوە هەبێت. دیارە پۆست کۆمۆنیزم وەک جوڵانەوە کارێکی کاتی و تێپەڕە، بەڵام وەک قۆناغێکی مێژویی دیاریکراو، تایبەتمەندی دەگمەنی هەیە و بەردەوام بە "قۆناغی پۆست کۆمۆنیزم" تۆماردەکرێت.

پۆست کۆمۆنیزم وەک ئامانج نەک تەنیا لۆژیکی نەرێنی و دەرکردنی - بەمانای زاڵبوون بەسەر میراتی کۆمۆنیزم

– هەیە، بەڵکو بەرنامەی سەلماندن و ئەژمارکراوتریشی هەیە. ئەو بەرنامەیە لەو ڕووەوە بە پەنهانی دەمێنێتەوە، چونکە هیچ مانفێستێکی پۆست کۆمۆنیستی نییە ئامانجی خۆی دەربڕێت، بەڵام بۆ سەردەمی ئێمە وەک، پێگەیەک بۆ گەیشتن بە ئامانجی ڕێپێدراوی دیاریکراو، بە گرنگ دەمێنێتەوە: بەهێزکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی جیهانی، لەوانە لایەنەکانی پەیوەست بەدادپەروەری هەموان، هەوڵی هەمەگیر بۆ گرەنتی ستانداردەکانی بناغەیی فەرمانڕەوایەتی گونجاو و مافەکانی مرۆڤ؛ ڕەنگە لە هەموشتێک زیاتر، قوڵکردنەوەی دیموکراسی لە هەموو شوێنێک، هاوکاتی بڵاوبوونەوەی مافەکانی پەیوەست بە ئایدیالی هاوواڵاتی کۆمەڵایەتی بووبێت، بە ملدان بۆ ئەرکی پەیوەند بە ئەندامبوون لە کۆمەڵەیەکی سیاسی هاوسەنگ. هیچ هۆیەک نییە پێمانوابێت ئایدیالەکانی پەیوەست بە پۆست کۆمۆنیزم، لە ئایدیالەکانی خودی کۆمۆنیزم سەرکەوتوتر دەبن – جگە لەبارەی دەرکەوتنی چەمک. پۆست کۆمۆنیزم بە ڕەتکردنەوەی توندوتیژی و ئامرازی کۆمۆنیزم، ڕەنگە بە لێکدژی هەندێک لە هیوای ئاکاری سۆسیالیزمی شۆڕشگێڕی، هاوکات بە ڕەتکردنەوەی، بناغە مادییەکەی بێنێتەدی. لەگەڵ ئەوەشدا، چ جای پۆست کۆمۆنیزم بە گەڕانەوەی بەرپرسێتی ئایدیالگەرایی، مل بۆ جەبرگەرای ئابوری بدات، کە کۆمۆنیزم هەوڵیدەدا مرۆڤ لەو ڕزگاربکات، بەڵام بۆ خۆی شەیدایبوو، سۆسیالیزمی مارکسی زیندوکردەوە.

لە کاتێکدا پۆست کۆمۆنیزم دوای کۆمۆنیزم دێت، بە شاراوەیی دەمێنێتەوە کە چ شتێک دوای پۆست کۆمۆنیزم دێت. تاچەند وڵاتانی کۆمۆنیستی پێشو بەناوی کۆمەڵگەکانی لە پەڕینەوەی پۆلێنکاریدا دەبن؟ کاتێک دێت ئێمە بتوانین بڵێین پۆست کۆمۆنیزم وەک جوڵانەوە کۆتاییهاتوە: کۆمەڵگەی پەیوەست کەموزۆر بە شێوەی ئابورییەکانی بازاڕ کاردەکەن، کۆمۆنیزم لەمەودوا خاڵی گەڕانەوەی سیستمە سیاسیەکانیان نابێت و پێگەی ئەوان لە سیستمی نێودەوڵەتیدا، بەرابردو و هەوڵەکانی ئەوان بۆ سەرکەوتن بەسەر ئەودا دیاریناکرێت. بێگومان، ئامانجەکانی وڵاتانی پۆست کۆمۆنیزم زۆر لێکجیاوازدەبێت، بەڵام دیاریکردنی کۆتایی پۆست کۆمۆنیزم وەک ئایدیال، ئاسان نییە. دورە خو بە "وانەکانی مێژو"وەوە بگرن: بە هەمانشێوە کەمێک بیرمان دێنێتەوە، زیاتر بەسەر نەوەی نوێدا وێراندەبن "کە زۆرجار تەنیا بەشێوەی بێشەرمانە و بە وردبینی کەمتر، هەڵە سەلمێنراوەکانی ڕابردو دووبارە دەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، پۆست کۆمۆنیزم دیاردەیەکی نەرێنی نییە، بەڵکو دورنمای دەستپێکردنەوەی داهاتوی سیاسی و ئابوری دەکاتەوە. هەمان ململانێیە کە دەبێت دەرکبکرێت. ئەو کاتە دەتوانین بڵێین پۆست کۆمۆنیزم کۆتاییهاتوە، کە هەوڵێک نەبێت بۆ پەندوەرگرتن لە ئەزمونی کۆمۆنیزم و پەڕینەوە لە ئەو.

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	ڕێباز مستەفا		2024
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا	کۆمەڵێک نووسەر		2024
3	ئاشنابوون بە کیرکەگۆر	شۆڕش مستەفا		2024
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2024
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر	کۆمەڵێک نووسەر		2024
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2024
7	ئاشنابوون بە سوقرات	[illegible]		2024
8	ئاشنابوون بە ئەرستۆ	ڕێباز مستەفا		2024
9	ئاشنابوون بە فەلسەفەی ئەگزیستانس	[illegible]		2024
10	ئاشنابوون بە ژان ژاک ڕۆسۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2024
11	ئاشنابوون بە دەیڤد هیوم	مستەفا زاهیدی		2024
12	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
13	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2024
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک	[illegible] جەمالی		2024
15	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
16	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
17	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2024
18	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
19	[illegible]	[illegible]		2024
20	ئاشنابوون بە کریشنا مورتی	کۆمەڵێک نووسەر		2024
21	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دۆبۆڤوار	کۆمەڵێک نووسەر		2024

23	ئاشنابوون بە ڤێرجینیا وولف	ئیلهامات یوسف		2014
24	ئاشنابوون بە یورگن هابرماس	کۆمەڵێک نووسەر		2014
25	ئاشنابوون بە دریدا	کۆمەڵێک نووسەر		2014
26	مەکۆی ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل		2015
27	کۆچی سور	عالم ئیسی تۆتک	فازڵ حسێن مەلا وەسیم	2014
28	سەیران بۆ سەرتاکانی	سیروان عەبدوڵڵا		2014
29	کەشەملی	سابیر عەبدوڵڵا کەریم		2014
30	بەرانیا	کۆمەڵێک نووسەر	ووشەوا فەتاح	2015
31	لە فەلسەفەوە بۆ کۆمەڵگا	فاخیر حسێن شێرزاد سەمەد		2015
32	پرسیارەکانی فەلسەفەی سیاسی	فاخیر حسێن (بازگر)		2015
33	گەشتێک بۆ ناوەندەکانی سەرکوتکەرە	بورها ئیبراهیم	رێکخراوی ئیسلامی	2015
34	فەلسەفە و ئەفسانە	کۆمەڵێک نووسەر		2015
35	کورتەی ئێرانی چارەسەری پرسەکانی ئیمڕۆ و ...	ماجید خەلیل		2015
36	کورتەی ... و ... سیاسی ... سەرچاوە	سەمیحان عەبدوڵڵا فەتاح	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2015
37	ئاشنابوون بە ...	فەرمان حسەین		2015
38	ئاشنابوون بە فاشیزم	کۆمەڵێک نووسەر		2015
39	ئاشنابوون بە فوکۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2015
40	ئاشنابوون بە هایدگەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
41	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
43	ئاشنابوون بە حەنا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر	2015
44	ئاشنابوون بە هیگل	کۆمەڵێک نووسەر	2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
46	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر	2015
47	ئاشنابوون بە ڤۆڵتێر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
48	ئاشنابوون بە سەلمای ئازادە	کۆمەڵێک نووسەر	2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر	2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر	2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر	2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر	2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر	2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەلال محەمەد	2015
57	ئەرێ مارکس لە سەرەوەختی بوو؟	تێری ئیگڵتۆن / ڕێبوار محەمەد	2015
58	خەونی ئەنگڵ شەپۆلان	ڕاچێت باچەر / خۆرشید حەسەن	2015
59	ئاشنابوون بە فیورباخ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
60	ئاشنابوون بە ئێرنست مێر	پەیوا شەهۆیی	2015
61	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	خۆرشید حەسەن	2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	ئیبراهیم عوسمان	2015
64	ئاشنابوون بە هۆبز	کۆمەڵێک نووسەر	2015
65	ئاشنابوون بە دیموکراسی	کۆمەڵێک نووسەر	2015
66	ئاشنابوون بە شانۆی کلاسیک 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015

2015	[illegible]	[illegible]	67
2015	[illegible]	[illegible]	68
2015	[illegible]	[illegible]	69
2015	[illegible]	[illegible]	70
2015	[illegible]	[illegible]	71
2015	[illegible]	[illegible]	72
2015	[illegible]	[illegible] 1	73
2015	[illegible]	[illegible] 2	74
2015	[illegible]	[illegible] 3	75
2015	[illegible]	[illegible]	76
2015	[illegible]	[illegible]	77
2015	[illegible]	[illegible]	78
2015	[illegible] / [illegible]	[illegible]	79
2015	[illegible]	[illegible]	80
2014	[illegible] / [illegible]	[illegible]	81
2014	[illegible]	[illegible]	82
2014	[illegible]	[illegible]	83

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە برتراند راسڵ	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نوسەر	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

145	[illegible]	سۆران عەلی	2014
146	[illegible]	[illegible]	2014
147	[illegible]	سۆران عەلی	2014
148	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
149	[illegible]	[illegible]	2014
150	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
151	[illegible]	[illegible]	2014
152	[illegible]	[illegible]	2014
153	[illegible]	[illegible]	2014
154	[illegible]	[illegible]	[illegible]
155	[illegible]	[illegible]	2014
156	[illegible]	[illegible]	2014
157	[illegible]	[illegible]	2014

2014	[illegible]	[illegible]	1318
2014	[illegible]	[illegible]	1319
2014	[illegible]	[illegible]	1320
2014	[illegible]	[illegible]	1321
2014	[illegible]	[illegible]	1322
2014	[illegible]	[illegible]	1323
2014	[illegible]	[illegible]	1324
2014	[illegible]	[illegible]	1325
2014	[illegible]	[illegible]	1326
2014	[illegible]	[illegible]	1327
2014	[illegible]	[illegible]	1328
2014	[illegible]	[illegible]	1329
2014	[illegible]	[illegible]	1330
2014	[illegible]	[illegible]	1331
2014	[illegible]	[illegible]	1332
2014	[illegible]	[illegible]	1333
2014	[illegible]	[illegible]	1334
2014	[illegible]	[illegible]	1335

136	ژنێك لەناو سەردەستەی میلیشیاکاندا	دڵشاد محەمەد - هێمن تاهیر	2016
137	مارکس و رەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دکتۆر حەمید عەزیز	2016
141	مارکس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەکوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمکۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتولەیتولەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و رێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری کوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان رەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەکاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە ڕوانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاکستان، گۆڕانکارییەکان	بابان ئەنوەر	2017
154	پەیوەندییەکانی ئێرانو هندستان	ماجد خەلیل	2017
155	چین و ئێران	محەمەد چیا	2017

156	ژنان لەبەهاری عەرەبیدا	ئەرسەلان حەسەن	2017
157	سیستەمی نێودەوڵەتی	ئارام مەحمود	2017
158	رکابەری ئەمریکاو ئێران	کۆشان عەلی زەمانی	2017
159	کاریگەرییەکانی دابەزینی نرخی نەوت	سابیر عەبدوڵڵا	2017
160	پێگەی ئێران لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا	بەختیار ئەحمەد ساڵح	2017
161	مۆریتانیا	شاناز هیرانی	2017
162	هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان	ئەنوەر حسێن (بازگر)	2017
163	فەلسەفەی هانا ئارێنت	ئارام مەحمود	2017
164	نەوت بەرامبەر زەوی	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2017
165	پوختەی سەرمایەی مارکس	بابان ئەنوەر	2017
166	چوارینەی دیموکراسی	خالید کەریم محەمەد	2017
167	النفوذ الهلال الشیعی	علی محمد صالح	2017
168	دەسەڵاتی نەرمی قەتەر	ئەرسەلان حەسەن	2017
169	سۆفیزم لە ئاسیای ناوەڕاستدا	عەبدوڵڵا مەلا ئەحمەد ئاوایی	2017
170	لەئیسلامی قورئانەوە بۆ ئیسلامی فەرمودە	سۆران سێوکانی	2017
171	مێژووی درۆ	هاوار محەمەد	2017
172	پرسی کورد	ماجد خەلیل	2017